

ΤΟ ΔΙΑΛΥΤΙΚΟ

5

Η συντακτική ομάδα του *Διαλυτικού* δεν είναι πολιτική ομάδα και δεν εκφράζει μια ενιαία πολιτική γραμμή. Μοιραζόμαστε ωστόσο την ίδια εχθρότητα προς το καπιταλιστικό σύστημα, ως σύστημα ταξικής κυριαρχίας, αλλοτρίωσης και εκμετάλλευσης, και την επιθυμία να το καταργήσουμε. Αφετηρία μας είναι οι ταξικοί και κοινωνικοί αγώνες ως φορείς του μετασχηματισμού των κοινωνικών σχέσεων προς την κατεύθυνση της επαναστατικής τους ανατροπής. Στόχος μας είναι η αυτοκριτική και ο αναστοχασμός πάνω στην αντιφατική πρακτική του κινήματος καθώς και η κριτική όλων των μορφών κοινωνικής δραστηριότητας με σκοπό την υπέρβαση κάθε είδους διαχωρισμών: ηγεσίας-βάσης, διανοητικής-χειρωνακτικής εργασίας, τέχνης-καθημερινής ζωής, ειδικών-θεατών, διαχωρισμών βάσει εθνότητας, φύλου, φυλής, σεξουαλικού προσανατολισμού, καταμερισμού της εργασίας. Η εναντίωση στις ιδεολογικές και πολιτικές μορφές του κεφαλαίου –κράτος, κόμματα, γραφειοκρατικά συνδικάτα– είναι για εμάς αυτονόητη και αναγκαία πλευρά του κινήματος για την ανατροπή του. Δεν στοχεύουμε στη μεταρρύθμιση ή στη βελτίωση αυτού του κόσμου αλλά στη δημιουργία μιας αταξικής και ακρατικής κοινωνίας. Όλα τα κείμενα σε αυτό το περιοδικό μπορούν να χρησιμοποιηθούν ελεύθερα, στο σύνολό τους ή αποσπασματικά, για την ανάπτυξη του ταξικού ανταγωνιστικού κινήματος. Είμαστε εχθρικοί απέναντι σε κάθε είδος πνευματικής ιδιοκτησίας.

Στοιχεία επικοινωνίας: dialytiko@riseup.net | <https://dialytiko.espivblogs.net>

Περιεχόμενα

Συντακτική Ομάδα Εισαγωγικό σημείωμα	5
Αντίθεση & Π.Ρ. Η πραγματικότητα της άρνησης και η άρνηση της πραγματικότητας	15
Συνέντευξη της ομάδας Chuang στους Aminda Smith και Fabio Lanza Το κράτος της επιδημίας	47
Raffaele Alberto Ventura Για τον Αγκάμπεν	63
Κάποιοι από τους συγγραφείς της προσούρας Από την άμπωτη στην παλίρροια Σκέψεις πάνω στην αναδιάρθρωση και τους αγώνες στα πανεπιστήμια	67
Yann Kindo και Christophe Darmangeat Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα ή Η ιστορία στην πυρά	85
Τζέιμς Καρ / Ισαάκ Κρόνιν / Νταν Χάμερ / News from Everywhere & BM Blob Bad: Η αυτοβιογραφία του Τζέιμς Καρ	117
Louis Chude-Sokei Αόρατο μήνυμα του μαγνητικού juju: Σχετικά με το αφρικανικό κυβερνοέγκλημα	161
Ζαν-Πιερ Καρασό, Ζιλ Ντωβέ, J.H., D. Martineau Οι X-Filers	177
Jacob Blumenfeld Ό,τι υπάρχει είναι για μένα μηδέν: Στίρνερ, Μαρξ, κομμουνισμός	187
Τηλέμαχος Δουφεξής-Αντωνόπουλος Θανατογραφία 72: Θνήσκοντας Αργοναύτη	200

Θα είχαμε πολλά να πούμε ακόμα για την ελευθερία [...] Πρώτα πρώτα, για ποια ελευθερία πρόκειται; Για την ελευθερία για λίγους να καταπιέζουν το σύνολο των ανθρώπων, ή για την ελευθερία αυτών των ανθρώπων να συνειτίσουν τους λίγους προνομιούχους; Την ελευθερία για τους πιστούς να επιβάλλουν τον θεό τους και την ηθική τους πάνω σ' ολάκερη την κοινωνία, ή για την ελευθερία γι' αυτήν την κοινωνία να απορρίψει τον θεό, τη φιλοσοφία του και την ηθική του; Η ελευθερία είναι σαν ένα «φύσημα του ανέμου» έλεγε ο Αντρέ Μπρετόν, και για να εκπληρώσει τον ρόλο της αυτό το «φύσημα του ανέμου» πρέπει πρώτα πρώτα να διαλύσει όλα τα δηλητηριώδη αέρια του παρελθόντος [...] Όσο τα κακά πνεύματα της θρησκείας και της πατρίδας θα αλωνίζουν μέσα στον χώρο της κοινωνίας και του πνεύματος, οποιαδήποτε μεταμφίεση κι αν έχουν δανειστεί, καμιά ελευθερία δεν θα είναι νοητή. Πρέπει πρώτα να διωχτούν για να έρθει η ελευθερία. Αυτό είναι όρος θεμελιώδης. Κάθε «ποίημα» που εξυμνεί μια «ελευθερία» ηθελημένα απροσδιόριστη, και αν ακόμα δεν είναι διανθισμένο με θρησκευτικά ή εθνικιστικά στοιχεία, πρώτα, παύει να είναι ποίημα, και ύστερα, γίνεται εμπόδιο στην καθολική απελευθέρωση του ανθρώπου, γιατί τον παραπλανά, δείχνοντάς του μια «ελευθερία» που κρύβει καινούργιες αλυσίδες.

Μπενζαμέν Περέ, *Η κατασχώνη των ποιητών*

Εισαγωγικό σημείωμα

Βυθισμένοι εδώ και σχεδόν δύο χρόνια κάτω από τα κύματα της πανδημίας και της αυταρχικής και δολοφονικής κρατικής της διαχείρισης, ερχόμαστε διαρκώς αντιμέτωποι με την πραγματικότητα της οδυνηρής υποχώρησης του ταξικού ανταγωνιστικού κινήματος και της ορατής ενίσχυσης ανορθολογικών, ατομικιστικών, θρησκόληπτων, εθνικιστικών και ρατσιστικών δυνάμεων σε παγκόσμιο επίπεδο, οι οποίες μάλιστα ενδύονται τον μανδύα του αντικρατισμού και της αντισυστημικότητας, επικαλούμενες την «ατομική ελευθερία» απέναντι στις επιβουλές των παγκόσμιων ελίτ. Πρόκειται βέβαια για μια απατηλή ελευθερία που καλύπτει καινούριες αλυσίδες αφού όχι μόνο δεν συγκρούεται με τα «κακά πνεύματα» της ιδιοκτησίας, της θρησκείας και της πατρίδας για να τα σαρώσει σαν δυνατός άνεμος, όπως εύστοχα έγραφε ο Μπενζαμέν Περέ, αλλά στην καλύτερη περίπτωση τα ανέχεται και στη χειρότερη τα επικαλείται. Οι όποιες περιορισμένες εκδηλώσεις του ταξικού ανταγωνισμού, όπως ο αγώνας των λιμενεργατών της Cosco, των διανομέων της e-Food, το κίνημα ενάντια στον νόμο Κεραμέως ή και οι πιο εκτεταμένες και σημαντικές, όπως οι εξεγέρσεις στις ΗΠΑ, τη Χιλή και τον Ισημερινό, βρίσκονται μεταξύ της σφύρας των αυταρχικών ή και ακροδεξιών διακυβερνήσεων και του άκμονος των αντιδραστικών κοινωνικών κινήματων και των δεξιών «εξεγέρσεων», γεγονός που διευκολύνει τον θανατηφόρο εναγκαλισμό τους από την αριστερά του κεφαλαίου οδηγώντας τα στην αφομοίωση και την εξουδετέρωση.

Το ζοφερό περιβάλλον της καταστροφικής εξέλιξης της πανδημίας με τις

καθημερινές εκατόμβες νεκρών που δημιουργήσε η θανατοπολιτική της κυβέρνησης, το οποίο περιγράφεται εξαντλητικά στο κεντρικό κείμενο αυτού του τεύχους από το εγχείρημα *Αντίθεση* και τον Π.Ρ. με τίτλο «**Η πραγματικότητα της άρνησης και η άρνηση της πραγματικότητας**», σκοτεινίασε ακόμα περισσότερο με τη στυγνή δολοφονία του Ρομά Νίκου Σαμπάνη από την αστυνομία.¹ Η απόλυτη πολιτική κάλυψη που δόθηκε στους δολοφόνους από την πλευρά του Θεοδωρικάκου και της κυβέρνησης σηματοδοτεί την έναρξη μιας νέας περιόδου ακόμα πιο σκληρής καταστολής, όπως δείχνουν άλλωστε οι διαδοχικές αλλαγές του ποινικού κώδικα για την αυστη-

---

1. Εκτός από τις σφαίρες των μπάτσων και την καταστολή, οι Ρομά έχουν να αντιμετωπίσουν ένα καθεστώς που παρά το γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις τους αναγνωρίζει τυπικά ως πολίτες, τους έχει καταδικάσει σε μια κατάσταση ακραίας φτώχειας και περιθωριοποίησης καθώς δεν συμμορφώνονται με τις συγκεκριμένες νόρμες συμπεριφοράς που απαιτούνται για να ενταχθούν στην καπιταλιστική παραγωγή και καθημερινότητα. Η δολοφονία του 18χρονου Νίκου Σαμπάνη, από τα πυρά επτά μπάτσων στο Πέραμα, είναι απλώς η πιο ακραία μορφή της τρέχουσας πολιτικής του ελληνικού κράτους που κατηγοριοποιεί συλλογικά τους Ρομά ως «ομάδα υψηλής παραβατικότητας», σύμφωνα με την ανακοίνωση Θεοδωρικάκου, σε μια άνευ προηγουμένου θεσμική αναγνώριση και προώθηση του αποκλεισμού τους και της προβολής τους ως εχθρών της κοινωνίας. Και σε αυτό το πεδίο διαπιστώνεται η ακροδεξιάς κοπής σκλήρυνση της κρατικής πολιτικής απέναντι στους πλεονάζοντες για το κεφάλαιο προλετάριους, η οποία έρχεται να προστεθεί στον πρότερο ουσιαστικό αποκλεισμό των Ρομά από την υγεία, την εκπαίδευση και τη στέγαση, που έφτανε μέχρι την εκκένωση καταυλισμών και το πέταγμα ακόμα και βρεφών στο δρόμο.

ροποίηση των ποινών, η ποινικοποίηση της περιφρούρησης των αγώνων στον νέο συνδικαλιστικό νόμο και η ωμή βία των δυνάμεων της τάξης εναντίον διαδηλωτών.

Αυτή η σκλήρυνση και η ακροδεξιά στροφή της κρατικής πολιτικής δεν πρέπει να συγχέονται με μια «αλλαγή παραδείγματος» προς την κατεύθυνση του υποτιθέμενα παντοδύναμου, ολοκληρωτικού καθεστώτος της Κίνας. Πρώτα-πρώτα επειδή **όπως δείχνουν οι σύντροφοι της διεθνούς κομμουνιστικής συλλογικότητας Chuang στη συνέντευξη που έδωσαν στο περιοδικό Brooklyn Rail τον Σεπτέμβριο του 2021,**² η οποία αποτελεί το δεύτερο κείμενο αυτού του τεύχους, η ολοκληρωτική παντοδυναμία του κινεζικού κράτους-μεγάλου αδελφού αποτελεί μύθο. Όπως χαρακτηριστικά γράφουν: «Αυτός ο μύθος συγκαλύπτει δύο πράγματα. Πρώτον, συγκαλύπτει την παρατεταμένη αδυναμία του [κινεζικού] κράτους και την πραγματικότητα ότι, παρά τους λαμπερούς ορίζοντές της, η Κίνα είναι ακόμη από πολλές απόψεις μια σχετικά φτωχή χώρα, ιδίως ως προς το κατά κεφαλήν εισόδημα [...] [Τ]α συνολικά φορολογικά έσοδα που εισπράττει η κεντρική κυβέρνηση στην Κίνα σε σχέση με τα συνολικά φορολογικά έσοδα που εισπράττει η ομοσπονδιακή κυβέρνηση στις ΗΠΑ είναι πολύ χαμηλότερα... Και ως προς τα κατά κεφαλήν έσοδα, η διαφορά μεγεθύνεται πάρα πολύ [...] [Ο]ι κατά κεφαλήν δημόσιες δαπάνες της Κίνας για την υγειονομική περίθαλψη είναι χαμηλές ακόμη και σε σύγκριση με άλλες χώρες που βρίσκονται σε παρόμοιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης [...] [Η] κρατική διοίκηση έχει διαμορφωθεί θεμελιωδώς από την αναγκαιότητα της “διακυβέρνησης από απόσταση”, η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό τοπικής αυτονομίας, βαλκανοποίηση

στις δομές διοίκησης και εποπτείας και σημαντικό χώρο για διαφθορά [...] Ο κόσμος συχνά δεν συνειδητοποιεί ότι η Κίνα ήταν ένα μέρος όπου, για δεκαετίες, ήταν αρκετά εύκολο να αποφύγεις τη δίωξη για πολλά εγκλήματα, απλώς μετακομίζοντας σε μια άλλη πόλη –τουλάχιστον μέχρι να τραβήξεις την προσοχή του κεντρικού κράτους– και όπου υπήρχε ένα τρομακτικό περιθώριο κινήσεων για τις τοπικές αρχές να καθορίζουν τις ποινές, πράγμα που σήμαινε επίσης ότι ήταν εύκολο να ξεφύγεις από τους μεπελάδες αν είχες διασυνδέσεις στο τοπικό αστυνομικό τμήμα. Πολύ συχνά ακόμα και σήμερα, η τοπική αστυνομία δεν έχει πρόσβαση σε απλές, πρότυπες εθνικές βάσεις δεδομένων, οπότε δεν μπορεί πάντα να ελέγξει την άδεια οδήγησής σας, να επεξεργαστεί τα αποτυπώματά σας ή να χρησιμοποιήσει το DNA σας, ακόμη και αν μπορεί να καταγράψει αυτές τις πληροφορίες σε τοπικό επίπεδο. Αυτό αρχίζει γρήγορα να αλλάζει, αλλά έρχεται σε τεράστια αντίθεση τόσο με αυτό που έχουμε συνηθίσει σε πολλές άλλες χώρες όσο και με τον μύθο της ολοκληρωτικής παντοδυναμίας, ο οποίος φυσικά υποθέτει ότι αυτά τα συστήματα είναι πιο ολοκληρωμένα και πιο διαδεδομένα στην Κίνα από οπουδήποτε αλλού».

Προφανώς, όπως σημειώνουν και οι σύντροφοι της συλλογικότητας *Chuang* για την Κίνα, οι κυβερνήσεις προσπάθησαν σε όλο τον κόσμο να αξιοποιήσουν την ευκαιρία που τους πρόσφερε η καταστροφή της πανδημίας για να προωθήσουν νόμους και μεταρρυθμίσεις υπέρ των καπιταλιστικών συμφερόντων που διαφορετικά θα συναντούσαν μεγαλύτερες αντιστάσεις. Στην Ελλάδα βασικά παραδείγματα είναι οι νόμοι Κεραμέως και Χατζηδάκη. Ωστόσο, πρόκειται περί κινήσεων που βρίσκονταν ήδη στην ατζέντα τους και απλώς επιτα-

2. Όλες οι μεταφράσεις έγιναν από το εγχείρημα *Αντίθεση* εκτός αν σημειώνεται διαφορετικά.

χύνθηκαν ή διευκολύνθηκαν.³ Το ίδιο ισχύει και για γενικότερες τάσεις όπως η αυστηροποίηση του ποινικού δικαίου, η ποινικοποίηση της φτώχειας, η εντατικοποίηση της καταστολής και η θανατοπολιτική απέναντι στους μετανάστες χωρίς χαρτιά και, γενικότερα, απέναντι σε όσους θεωρείται ότι είναι άχρηστοι για την καπιταλιστική συσσώρευση ή ότι παραβιάζουν τα ιερά και τα όσια της ιδιοκτησίας και της εργασίας, όπως οι Ρομά. Μάλιστα, βασικές πλευρές της ιδεολογίας που πλαισιώνει αυτές τις κινήσεις του κράτους, όπως η επίκληση της καθαρότητας και της ασφάλειας του κοινωνικού και ατομικού σώματος απέναντι στους ξένους εισβολείς και τα επικίνδυνα στοιχεία ταυτίζονται με τον λόγο της ακροδεξιάς πτέρυγας του αντιεμβολιαστικού κινήματος. Το γεγονός ότι κομμάτια του αντιεξουσιαστικού χώρου και της άκρας αριστεράς όχι μόνο δεν αναγνωρίζουν αυτή την ταύτιση αλλά αντίθετα συνομιλούν με αυτόν τον

---

3. Ταυτόχρονα, έχουν συντελεστεί πραγματικές αλλαγές σε επίπεδο διαχείρισης της παγκόσμιας οικονομίας, αλλά σε μια εντελώς διαφορετική κατεύθυνση από αυτή που φαντάζονται οι κήρυκες της «τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης» και του «Great Reset». Αντιγράφουμε από το κεντρικό κείμενο του τεύχους: «Οι διάφορες θεωρίες που αγωνιούσαν να μας πείσουν πως πρόκειται περί γρίπης που αποτελεί κίνδυνο μονάχα για τους ηλικιωμένους, βρέθηκαν σε ένα αδιέξοδο, αντιμετώπιες με το αδιαμφισβήτητο γεγονός πως οι διαχειριστές της παγκόσμιας οικονομίας επέλεξαν να μπλοκάρουν την οικονομική δραστηριότητα για μήνες· να διαταράξουν τους μηχανισμούς παραγωγής, διανομής και κερδοφορίας· να αποδεχθούν τη (μέχρι πρόσφατα αδιανόητη) διόγκωση του δημόσιου χρέους, όχι μόνο για να στηρίξουν όσες είχαν βρεθεί εκτός μισθωτής σχέσης αλλά και λόγω της φρενήρους χρηματοδότησης για την εύρεση εμβολίων· και όλα αυτά σε μια ιστορική περίοδο που ακόμα και οι πιο δυναμικές οικονομίες (ΗΠΑ, Γερμανία κ.ο.κ.) αγκομαχούσαν για να ξεφύγουν από την παρατεταμένη οικονομική **στασιμότητα** και τους υπερβολικά χαμηλούς αριθμούς ανάπτυξης».

εσμό και ανέχονται να βρίσκονται σε διαδηλώσεις δίπλα σε μπλοκ που έχουν ως βασικό σύνθημα το: «Υγεία. Ελλάδα. Ή Ταν ή Επί Τας», όπως συνέβη στις κινητοποιήσεις των ανεμβολίαστων υγειονομικών, δεν είναι απλώς αξιοκατάκριτο αλλά και εξαιρετικά επικίνδυνο. Το τρίτο κείμενο αυτού του τεύχους του Raffaele Alberto Ventura με τίτλο: «**Για τον Αγκάμπεν είναι όλοι φασίστες, εκτός από εκείνους που είναι πραγματικά φασίστες**» ψηλαφίζει πρωτόλεια τις καταβολές αυτής της τάσης εντός της αριστεράς στο έργο του πιο εξέχοντος θεωρητικού της εκπροσώπου, Τζιόρτζιο Αγκάμπεν.

Στις επόμενες σελίδες του τεύχους δημοσιεύουμε την εισήγηση της εκδήλωσης που πραγματοποιήθηκε στις 12 Ιουνίου του 2021 στην κατάληψη *Φάμπρικα Υφανέτ* με τίτλο: «**Σκέψεις πάνω στην αναδιάρθρωση, την οργάνωση και το περιεχόμενο των ταξικών αγώνων στα πανεπιστήμια με αφορμή την έκδοση “Από την άμωπη στην παλίρροια και πάλι πίσω”**». Χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη τον απεργιακό αγώνα ενάντια στις απολύσεις στα πανεπιστήμια το 2013, όπως καταγράφηκε στην προαναφερόμενη έκδοση η οποία προέκυψε μέσα από τη συνεργασία μιας αυτόνομης ομάδας εργαζόμενων και τεσσάρων αυτόνομων φοιτητικών σχημάτων που δραστηριοποιούνταν εκείνη την περίοδο, το εν λόγω κείμενο επιχειρεί να αναλύσει κριτικά την πρόσφατη απόπειρα αναδιάρθρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μέσα στο πλαίσιο της διαρκούς της κρίσης. Επιπρόσθετα, επιδιώκει να αναδείξει τις αδυναμίες και τα όρια των αγώνων στα πανεπιστήμια, πάνω στη βάση της εμπειρίας από τις ταξικές συγκρούσεις εκείνης της περιόδου και να προσδιορίσει τις σχέσεις και τις συνδέσεις με την κατάσταση και τους αγώνες στα πανεπιστήμια σήμερα.

Πέραν των κειμένων που συνδέονται άμεσα με τη συγκυρία, το τεύχος περιλαμβάνει την κριτική των μαρξιστών ιστορικών Yann Kindo και Christophe Darmangeat στο βιβλίο της Σύλβια Φεντερίτσι, *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα*, με τίτλο «**Η Ιστορία στην Πυρά**». Οι συγγραφείς αναγνωρίζουν ότι το βιβλίο της Φεντερίτσι πραγματεύεται ένα ιδιαίτερα σημαντικό ερώτημα: το ερώτημα γιατί η τελευταία φάση (από τον 16^ο μέχρι τον 17^ο αιώνα) της μακρόχρονης μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό συνοδεύτηκε στη Δυτική Ευρώπη από την επιδείνωση της κατάστασης των γυναικών από την κορυφή έως τη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας. Ωστόσο, όπως δείχνουν, ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει αυτό το ερώτημα η συγγραφέας και οι απαντήσεις που δίνει είναι εξαιρετικά προβληματικές αν όχι απολύτως λανθασμένες. Καταρχάς, με συστηματικό και εξαντλητικό τρόπο οι συγγραφείς δείχνουν ότι η Φεντερίτσι κάνει επιλογή των πηγών και των τεκμηρίων κατά βούληση ώστε να υποστηρίξει τις θέσεις της και παραλείπει συστηματικά να αντικρούσει τα στοιχεία που τις διαψεύδουν, όταν δεν τα αποκρύπτει ή δεν τα παραποιεί.

Βέβαια, αυτή η προσέγγιση συνάδει με το γεγονός ότι απορρίπτει συλλήβδην τον ορθολογισμό και την επιστήμη ως επίθεση στις προκαπιταλιστικές, θρησκευτικές και μαγικές πεποιθήσεις, οι οποίες παρουσιάζονται ως *de facto* πιο απελευθερωτικές, αποκρύπτοντας το γεγονός ότι συχνά οι ορθολογιστές φιλόσοφοι και επιστήμονες έρχονταν σε σύγκρουση με τη θρησκευτική εξουσία της εποχής τους, με αποτέλεσμα τον διωγμό πολλών από αυτούς, όπως του Γαλιλαίου και του Τζιορντάνο Μπρούνο (με τον τελευταίο να καταλήγει στην πυρά όπως οι μάγισσες). Η παραμικρή επιστημονική πρόοδος παρουσιάζεται ως επίταση

του κοινωνικού ελέγχου, ακόμα και όταν επρόκειτο για την απλή εκλαΐκευση της αστρονομικής γνώσης, ενώ αποκρύπτεται εντελώς η συμβολή επιστημόνων, φιλοσόφων και γιατρών εκείνης της περιόδου στον αγώνα εναντίον του κυνηγιού μαγισσών.⁴

Η εξιδανίκευση των προκαπιταλιστικών κοινωνιών δεν περιορίζεται, ωστόσο, μόνο στη σφαίρα των πεποιθήσεων. Παρά το γεγονός ότι σε κάποιο σημείο η Φεντερίτσι αναφέρει ότι δεν πρέπει «να εξιδανικεύουμε τη μεσαιωνική κοινότητα των υποτελών», το κάνει η ίδια λίγο παρακάτω βλέποντας σ' αυτήν ένα μοντέλο «πρωτόγονου κομμουνισμού», βάσει του οποίου θα ήταν δυνατό για την ανθρωπότητα να

---

4. Η ισοπεδωτική ταύτιση κάθε επιστημονικής προόδου με τον κοινωνικό έλεγχο παραπέμπει άμεσα στις ανοησίες που είναι διαδεδομένες μεταξύ των αρνητών της πανδημίας. Αντιγράφουμε ένα σχετικό απόσπασμα από την κριτική των Kindo και Darmangeat: «Ορισμένες φορές οι εξωκειμενικές προβολές αγγίζουν τα όρια της ιστορικής συνωμοσιολογίας. Για παράδειγμα, [...] η Σύλβια Φεντερίτσι “ξεσκεπάζει” τον Χομπς και τον Καρτέσιο με την αποκάλυψη ότι στην πραγματικότητα εργαζόνταν για το κράτος. Ακριβέστερα, “εικάζει” ότι αυτό ίσχυε: “Υπόβαθρο της νέας φιλοσοφίας υπήρξε μία τεραστίως εμβέλειας κρατική επιχείρηση να θεωρηθεί έγκλημα ό,τι μέχρι τότε οι φιλόσοφοι κατέτασσαν στην κατηγορία του ‘ανορθολογικού’ [...] Γι’ αυτό και στο αποκορύφωμα της Έποχής του Ορθού Λόγου –της εποχής του σκεπτικισμού και της συστηματικής αμφισβήτησης– έχουμε μια οργισμένη επίθεση ενάντια στο σώμα, επίθεση που υπέθαλπαν σθεναρά πολλοί από τους θιασώτες του νέου δόγματος”. Έτσι μαθαίνουμε ότι ο Χομπς και ο Καρτέσιος –οι ορθολογιστές φιλόσοφοι της νεότερης περιόδου– στην πραγματικότητα εξέφραζαν στα έργα τους το προϋπάρχον πολιτικό πρόγραμμα ενός αστικού κράτους που βρισκόταν ακόμη στα σκαριά, αλλά ήταν ήδη πλήρως συνειδητό, ενώ μέχρι τώρα ήταν κοινός τόπος ότι οι εν λόγω φιλόσοφοι *εναντιώνονταν*, στο όνομα του ορθολογισμού, στην κατεστημένη εξουσία της εποχής τους, δηλαδή στο κράτος που ήταν σύμμαχος της Εκκλησίας».

γλιτώσει από το καπιταλιστικό στάδιο της ανάπτυξής της. Αν ο σταλινικός μαρξισμός έβλεπε τον καπιταλισμό ως «πρόοδο στην ανθρώπινη ελευθερία», η Φεντερίτσι πέφτει στο αντίστροφο λάθος να βλέπει τις προκαπιταλιστικές σχέσεις ως «χαμένο παράδεισο».⁵ Έτσι, εξαφανίζεται ο χώρος και οι ορίζοντες που άνοιξαν οι ταξικοί και οι ευρύτεροι κοινωνικοί αγώνες στην πρώιμη νεότερη περίοδο μέσα από τους οποίους εγκαθιδρύθηκε και ο ίδιος ο καπιταλισμός. Ο καπιταλισμός δεν είναι καθεαυτός χειραφέτηση. Μέσα σε αυτόν όμως και στη βάση των ταξικών και κοινωνικών αγώνων μέσα από τους οποίους δημιουργήθηκε και αναπαράγεται έχουν εμφανιστεί και αναπτυχθεί οι όροι της μελλοντικής χειραφέτη-

5. Επιπλέον, η επιχειρηματολογία της πέφτει σε μια καθαρή λογική αντίφαση. Από τη μια μεριά υποστηρίζει ότι το κινήγι των μαγισών ήταν «μια τακτική περίφραξης, η οποία, κατά περίπτωση, μπορούσε να είναι περίφραξη γης, σωματών ή κοινωνικών σχέσεων». Λίγο παρακάτω όμως γράφει: «Στην προκαπιταλιστική Ευρώπη η υποτέλεια των γυναικών στους άνδρες αμβλυνόταν από το γεγονός ότι είχαν πρόσβαση στις κοινές γαίες και στην υπόλοιπη κοινοτική περιουσία, ενώ στο νέο καπιταλιστικό καθεστώς οι ίδιες οι γυναίκες έγιναν **κοινά αγαθά**». Όπως σωστά σχολιάζουν οι Kindo και Darmangeat: «οι γυναίκες μετατρέπονται [...] σε ένα πολύ οξύμωρο “περιφραγμένο κοινό αγαθό”. Αυτή η μάλλον χονδροειδής σύγχυση ανάμεσα στη δωρεάν παροχή και την κοινοκτημοσύνη έχει μόνο μια εξήγηση: την επιθυμία να γίνει πάση θυσία ένας παραλληλισμός ανάμεσα στους φράκτες των αγρών και τη μοίρα των γυναικών, ώστε μέσω της επίκλησης της φαντασίας να καλυφθούν τα άλματα της λογικής».

Μια άλλη τεράστια ανακρίβεια του βιβλίου της Φεντερίτσι είναι ότι παρουσιάζει μια εικόνα **διάρκους** χειροτέρευσης της θέσης των γυναικών μέσα στον καπιταλισμό. Παρότι η τελευταία φάση της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό συνοδεύτηκε πράγματι από τη διαρκή επιδείνωση της θέσης των γυναικών στην Ευρώπη, αυτό έπαψε να ισχύει από τη βιομηχανική επανάσταση και μετά.

Αυτό εκφράζεται λ.χ. από την ίδια την ανάπτυξη και την επεξεργασία της θεωρητικοπρακτικής επαναστατικής κριτικής. Σε αυτό το σημείο μπορεί να ασκηθεί κριτική στους Kindo και Darmangeat για το γεγονός ότι βρίσκουν χειραφετητικές ιδιότητες στην ίδια την καπιταλιστική πρόοδο της βιομηχανίας και της τεχνολογίας, ανεξάρτητα από τους αγώνες για τον κομμουνιστικό μετασχηματισμό τους, αναπαράγοντας ένα ανιστορικό και τελεολογικό είδος ιστορικού υλισμού.

Μετά το κείμενο κριτικής στη Φεντερίτσι ακολουθεί **ένα κεφάλαιο, οι πρόλογοι και τα επίμετρα από την αυτοβιογραφία του Τζέιμς Καρ, *Bad*** που πρωτοεκδόθηκε το 1975 στη Νέα Υόρκη από τον εκδοτικό οίκο Herman Graf Associates. Αντί περιλήψης θα αντιγράψουμε ένα απόσπασμα από την εισαγωγή του Νταν Χάμερ, μέλους της φιλοκαταστασιακής αμερικανικής ομάδας Contradiction που έστησε την έκδοση, και ένα απόσπασμα από το επίμετρο των News from Everywhere και BM Blob (David και Stuart Wise) στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου το 2002 από τις εκδόσεις AK Press/Nabat:

«Ο Τζέιμς Καρ άρχισε τον αγώνα πολύ μικρός και δεν τα παράτησε ποτέ. Ήταν ένα παιδί-θαύμα του εγκλήματος στους δρόμους των γκέτο του Λος Άντζελες και η μάλιστα μισής ντουζίνας οικοτροφείων και αναμορφωτηρίων. Στην εφηβεία του προχώρησε στις ένοπλες ληστείες και τα παράνομα στοιχήματα, αλλά η καριέρα του έληξε σύντομα μετά από τη σύλληψή του. Στη φυλακή αγωνίστηκε πιο σκληρά από ποτέ και έγινε ένας από τους πιο διαβόητους στασιαστές στο ταραγμένο σωφρονιστικό σύστημα της Καλιφόρνιας. Καθώς ήταν μαχητής και όχι ιεροκήρυκας, ο Τζέιμς Καρ αφηγείται την ιστορία της ζωής του με ένα ψυχρό πάθος που του επιτρέπει να ρίξει

άπλετο φως στις λεπτές πτυχές της καθημερινής ζωής στους δρόμους και τη φυλακή, αλλά χωρίς πολιτική πολεμική και ηθικολογικές καταγγελίες. Ο Τζίμι αποκαλύπτει τη φρίκη της ζωής στις φυλακές –φυλετικές ταραχές, δολοφονίες, ανεξήγητες και παράλογες τιμωρίες, διαφθορά των σωφρονιστικών υπαλλήλων, για να αναφέρουμε μόνο μερικές από της πλευρές της φρίκης– από τη σκοπιά ενός ατόμου που την ξεπέρασε. Ταυτόχρονα, μας δείχνει την τεράστια δύναμη, ακόμη και τη χαρά των καταδικασμένων ανθρώπων που αρνούνται να πεθάνουν, που επιβεβαιώνουν την ανθρώπινη υπόστασή τους μέσα από την εξέγερση».

«Το *Bad* είναι ένα ανάμεσα σε πολλά βιβλία που γράφτηκαν από κρατούμενους οι οποίοι ριζοσπαστικοποιήθηκαν από τις εμπειρίες τους στις αμερικανικές φυλακές. Ωστόσο, ξεχωρίζει από τα περισσότερα επειδή αποφεύγει να παρουσιάσει τον κρατούμενο ως παθητικό θύμα της κοινωνικής αδικίας – και επίσης αρνείται τον ρόλο του μάρτυρα που οι αριστεροί και οι φιλελεύθεροι προσπαθούν να επιβάλουν στους κατάδικους ως όχημα για τις δικές τους φαντασιώσεις και καριέρες (είτε ως κοινωνικοί λειτουργοί, είτε ως κοινωνιολόγοι, είτε ως πολιτικοί, είτε ως “επαγγελματίες επαναστάτες”). Απαλλαγμένος από όλους αυτούς τους περιορισμούς ο Τζέιμς Καρ μπόρεσε να αφηγηθεί την ιστορία του, με όλα τα μελανά της σημεία, χωρίς να τον απασχολεί τι θα μπορούσε ή δεν θα μπορούσε να αποξενώσει τους φιλελεύθερους/αριστερούς υποστηρικτές. [...] Ο Καρ βγήκε από τη φυλακή και μπήκε στο περιβάλλον των Πανθήρων έχοντας αυτόματα κύρος [...] Όμως γρήγορα απογοητεύτηκε από τη μάτσο πόζα και την ιεραρχική λατρεία της ηγεσίας καθώς και από το ρεφορμιστικό κοινωνικό και πολιτικό τους πρόγραμμα, συνειδητοποιώντας ότι όλα

αυτά αποτελούσαν εμπόδιο στην επανάσταση που επιθυμούσε. Στα συμπεράσματα του βιβλίου καταδεικνύει πως η “ιδεολογία του αντάρτικου”, που σταδιακά κυριάρχησε στο κόμμα (“η καθαρά στρατιωτική επιβολή των σχέσεων εξουσίας”), είναι εν τέλει αυτοκτονική και μάταιη τόσο μέσα όσο και έξω από τη φυλακή και κατηγορεί εν μέρει την αριστερά για τον ρόλο της στην προώθηση αυτής της “ψευδούς συνείδησης” σε ριζοσπάστες κατάδικους και πρώην κατάδικους. Συγκεκριμένα αναφέρεται στη δολοφονία του Τζορτζ Τζάκσον και στη σφαγή στις φυλακές της Άττικα το 1971 ως παραδείγματα των πρακτικών συνεπειών αυτής της ιδεολογίας. Όπως γράφει: “η ιδεολογία του αντάρτικου ανάγει όλα τα ζητήματα της επανάστασης σε ποσοτικά προβλήματα στρατιωτικής ισχύος. Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι πιο καταστροφικό, ακόμα και έξω από τη φυλακή”».

Από τις ΗΠΑ και τα ζητήματα που τέθηκαν εντός του κινήματος των μαύρων και του κινήματος των φυλακών μετακινηθήκαμε στην Αφρική με το κείμενο του Louis Chude-Sokei, «**Αόρατο μήνυμα του μαγνητικού juju:**⁶ **Σχετικά με το αφρικανικό κυβερνοέγκλημα**», το οποίο δημοσιεύτηκε αρχικά στις 24 Οκτωβρίου του 2010 στο ηλεκτρονικό περιοδικό thefanzine.com και το οποίο μετέφρασε η Μαρία Φραγκάκη. Ο Chude-Sokei είναι αμερικανός πανεπιστημιακός με καταγωγή από τη Νιγηρία και τη Τζαμάικα και διευθυντής του ιστορικού περιοδικού μαύρων σπουδών, *The Black Scholar*. Το κείμενο του Chude-Sokei που επιλέξαμε να συμπεριλάβουμε έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς παρουσιάζει το

6. Το Juju είναι ένα πνευματιστικό σύστημα θρησκευτικής πίστης που περιλαμβάνει αντικείμενα όπως φυλαχτά και ξόρκια, τα οποία χρησιμοποιούνται στις θρησκευτικές πρακτικές της Δυτικής Αφρικής, ιδίως στην Γκάνα, τη Νιγηρία και το Καμερούν.

εν πολλοίς άγνωστο στην Ελλάδα γεωγραφικό, κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο των διαβόητων ηλεκτρονικών απατών μέσω μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου τα οποία υπόσχονται τη μεταφορά αμύθητων χρηματικών ποσών από σημαίνοντα πρόσωπα που έχουν βρεθεί σε δύσκολη θέση και ζητούν τη βοήθεια του παραλήπτη. Οι απάτες αυτές προέρχονται κατά κύριο λόγο από τη Νιγηρία και γι' αυτό ονομάστηκαν απάτες 419, που είναι ο αριθμός του αντίστοιχου άρθρου του νιγηριανού ποινικού κώδικα. Είναι πραγματικά εκπληκτικό το γεγονός ότι ένα κομμάτι του «πλεονάζοντος» προλεταριάτου που δεν έχει περάσει από ανάλογη τυπική εκπαίδευση και το οποίο ζει σε μια χώρα χωρίς σταθερό ηλεκτρικό ρεύμα και τρεχούμενο νερό βρήκε διέξοδο επιβίωσης στην οικονομία του ηλεκτρονικού εγκλήματος.

Ωστόσο, όπως σημειώνει ο συγγραφέας σε διάφορα σημεία του άρθρου, η εν λόγω συμπεριφορά δεν έχει κάποιο ριζοσπαστικό περιεχόμενο, παρότι συχνά συντελείται μια ανατροπή των αποικιακών ρόλων, με τους πλούσιους λευκούς να πέφτουν στον ρόλο του θύματος: «Αυτές οι απάτες είναι πλέον αρκετά παλιές και αρκετά κερδοφόρες, ώστε τα yahoo boys [τα μέλη των εν λόγω κυκλωμάτων] να αποτελούν σχεδόν μια πραγματική τάξη στη Νιγηρία. Τα αυτοκίνητα, τα ρούχα, τα πάρτι, η κουλτούρα των διασημοτήτων, τα περιοδικά, τα νυχτερινά κέντρα – ορισμένοι από αυτούς έχουν καταφέρει να κατακτήσουν ακόμη και εξέχουσες νόμιμες θέσεις και μάλιστα σε τράπεζες». «Τα yahoo boys, ωστόσο, είναι περισσότερο φονταμενταλιστές της ελεύθερης αγοράς παρά θρησκευτικοί φονταμενταλιστές. Αντί να προσκυνούν τη Μέκκα, είναι πιο πιθανό να προσεύχονται στο Σιάτλ, όπου κατοικοεδρεύει ο Μπιλ Γκέιτς και η Microsoft». Οι περισσότεροι βέβαια από

όσους εμπλέκονται παραμένουν προλετάριοι του κεφαλαίου του εγκλήματος: «όπως και οι περισσότεροι κακοποιοί, γκάνγκστερ, rude-boys, bad-johns του Τρινιντάντ και tsotsis της Νότιας Αφρικής, τα yahoo boys βρίσκονται στην πραγματικότητα στην κατώτερη βαθμίδα της πυραμίδας. [...] Σχεδόν κανένας από αυτούς δεν έχει καν υπολογιστή. Αυτοί που οδηγούν τζιπ τύπου χάμερ στους χωμάτινους και ελάχιστα ασφαλτοστρωμένους δρόμους του Λάγος και παίζουν εκκωφαντικά στο στέρεο D'banj, P-Square, Olu Maintain ή R. Kelly, είναι είτε πολύ τυχεροί είτε βρίσκονται πολύ ψηλά στην πυραμίδα για να επισκέπτονται ίντερνετ καφέ με κίνδυνο να πέσουν πάνω σε κάποια τυχαία επιδρομή [των αρχών] [...] Τα αληθινά yahoo boys είναι μόλις μερικά σκαλιά πάνω από τα "αγόρια της γειτονιάς" που παραμονεύουν στο Λάγος σε αναζήτηση οποιασδήποτε ευκαιρίας να βγάλουν μερικά χρήματα. Είναι αυτοί που βρίσκονται στις επάλξεις. Περνούν ώρες ολόκληρες από το πρωί μέχρι το βράδυ αλιεύοντας παρανόμως προσωπικά δεδομένα με ειδικά προγράμματα εξόρυξης email, στέλνοντας χιλιάδες emails την ημέρα και περιμένοντας εκείνο το μοναδικό "χτύπημα" που μπορεί να κοστίσει στο θύμα μερικά δολάρια, λίρες ή γιεν, αλλά που είναι αρκετό για να τη βγάλουν για εβδομάδες».

Οπωσδήποτε, συμφωνούμε με τον συγγραφέα ότι είναι αδύνατο κανείς να αγνοήσει το γεγονός ότι ο φτωχός προλεταριακός πληθυσμός παλιών αποικιών τόσο στη Νιγηρία, όσο και παλιότερα στην Καραϊβική: «θα χρησιμοποιούσε τα ψηφιακά και ηλεκτρονικά μέσα για να πλάσει τους δικούς του μύθους απελευθέρωσης, μνήμης και επιθυμίας και να στήσει μια δική του νόμιμη βιομηχανία κουλτούρας». Αποτελεί ωστόσο για εμάς αντικείμενο κριτικής η υποστήριξη μιας **πραγματικά αυτοδύναμης ανάπτυξης** της Αφρικής μέσα από την οποία ο αφρικα-

νικός πληθυσμός θα αποτίνασσε οριστικά τα δεσμά της αποικιοκρατίας. Πρόκειται άλλωστε για μια θέση που αναπαράγει την ιδεολογία των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων του τρίτου κόσμου, τα οποία όταν επικράτησαν επέβαλλαν αναπτυξιακές δικτατορίες/καθεστώτα πρωταρχικής συσσώρευσης και προώθησαν την προλεταριοποίηση των ντόπιων πληθυσμών και τη διάλυση των προκαπιταλιστικών αγροτικών κοινοτήτων, εκφράζοντας τα συμφέροντα μερίδας των ντόπιων ελίτ. Το γεγονός ότι η πολυπόθητη καπιταλιστική ανάπτυξη δεν ήρθε ήταν σαφέστατα αποτέλεσμα της αποικιοκρατικής ιστορίας και της υπανάπτυξης. Ταυτόχρονα όμως εκφράζει και τον αναγκαστικά ανισόμετρο χαρακτήρα της παγκόσμιας καπιταλιστικής συσσώρευσης που εκδηλώνεται στην ιστορικά μεταβαλλόμενη ιεραρχία των καπιταλιστικών κρατών. Η διαφορετική εξέλιξη των πραγμάτων σε χώρες της Ασίας όπως το Βιετνάμ και η Κίνα δεν αποτέλεσε σε καμία περίπτωση πραγμάτωση των ελπίδων για αληθινή απελευθέρωση των προλετάρων και των φτωχών αγροτών που συμμετείχαν στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα του λεγόμενου τρίτου κόσμου.

Στη συνέχεια ακολουθεί το κείμενο των πρώην μελών του γαλλικού κομμουνιστικού περιοδικού *La Banquise*, Ζιλ Ντωβέ, Ζαν-Πιερ Καρασό, D. Martineau και J.H. με τίτλο «Οι X-Fileers». Ο τίτλος του κειμένου παραπέμπει χιουμοριστικά στην τηλεοπτική σειρά *X-Files* στην οποία πρωταγωνιστούν πράκτορες του FBI οι οποίοι παρακολουθούν τους εξωγήινους και όσους έρχονται σε επαφή μαζί τους. Με αφορμή τις ψευδείς κατηγορίες που δέχτηκε το περιοδικό *La Banquise* περί άρνησης του Ολοκαυτώματος, παρά το γεγονός ότι αυτό δημιουργήθηκε ακριβώς λόγω της ρήξης των μελών του με τους πρώην συντρόφους

τους που κινήθηκαν προς τον αρνητισμό, το κείμενο αποτελεί μια πολύ εύστοχη κριτική της *πολιτικής της καταγγελίας* και της συνδεδεμένης με αυτήν πρακτορολογίας και συνωμοσιολογίας, που αποτελούσε στο παρελθόν ψωμοτύρι για τους σταλινικούς που έβγαζαν στη φόρα τα υποτιθέμενα «άπλυτα» των αντιπάλων τους. Τηρουμένων των αναλογιών, το ίδιο πράγμα συμβαίνει συχνά και σήμερα από τους κάθε λογής ηθικολόγους της πολιτικής. Όπως γράφουν οι συγγραφείς στην κατακλείδα του κειμένου: «Ο χειρότερος ειδικός είναι αυτός που έχει εξειδίκευση στα μυστικά. [...] Η θεωρία συνωμοσίας ξεκινάει από τη βάση ότι όλα κρύβουν το αντίθετό τους. Θεωρεί ότι υπάρχει μια ψεύτικη αλήθεια και κάποιοι που την παράγουν. Ανίκανη να κατανοήσει τη βάση αυτής της κοινωνίας –το ότι δουλεύουμε, αγοράζουμε, πουλάμε, πηγαίνουμε εκεί που μας λείει ο κρατικός αξιωματούχος– ξεθάβει το ντοκουμέντο που υποτίθεται ότι αποδεικνύει την απληστία του αφεντικού, τη διαφθορά του δημάρχου, το σκοτεινό παρελθόν του πολιτικού, την ανήθικη σεξουαλική ζωή του δισεκατομμυριούχου, και φυσικά μερικά μυστικά κονδύλια. Είτε αποκαλύπτει τους “πραγματικούς” αφέντες του κόσμου είτε τη μαφία, είτε το χρυσάφι της Μόσχας είτε την Τριμερή Επιτροπή, είτε τη θρησκευτική σχέση του Sun Myung Moon είτε το Opus Dei, είτε τους πράκτορες της Μοσάντ είτε τους πληροφοριοδότες της Στάζι, αυτή η οπτική συσσωρεύει κατακερματισμένα γεγονότα. [...] Όταν το μυαλό πιστεύει σε απόκρυφες δυνάμεις, βραχυκυκλώνει. Εδώ και διακόσια χρόνια υπάρχει μια κοινή αντιδραστική θέση (που υιοθετείται, μεταξύ άλλων, από τον φασισμό) η οποία αναπαριστά μια κοινωνία που είναι σάπια αλλά εξακολουθεί να βασίζεται σε υγιή θεμέλια, και η οποία θέτει ως στόχο να χωρίσει την ήρα από το στάρι μέσα από την αποκάλυψη

ολέθριων υπόγειων δυνάμεων. Η πολιτική ως καταγγελία προϋποθέτει μια πεφωτισμένη ελίτ ικανή να προειδοποιεί τον μέσο παραπλανημένο θνητό για εκείνους που θα τον διαφθείρουν. [...] Η διαφορά ανάμεσα σε αυτούς που μας καταγγέλλουν και εμάς: εμείς δεν κρατάμε φακέλους για αυτούς».

Η θεωρητική ύλη του τεύχους κλείνει με το κείμενο του Jacob Blumenfeld, «**Ο,τι υπάρχει είναι για μένα μηδέν: Στίρνερ, Μαρξ, κομμουνισμός**» το οποίο μετέφρασε το εγχείρημα *cognort*. Παρόλο που το κείμενο αποτελεί τμήμα του βιβλίου του συγγραφέα με θέμα την σκέψη του Στίρνερ, πιστεύουμε ότι μπορεί να σταθεί αυτοτελώς. Το δημοσιεύουμε καθώς θεωρούμε ότι συμβάλλει σε μια θεώρηση που συνήθως μένει εκτός οπτικού πεδίου στις προσπάθειες τάσεων του ανταγωνιστικού κινήματος να κατανοήσουν τι κάνουν, σε τι αποβλέπουν, και πώς σχετίζονται με αυτό που κάνουν και με αυτό στο οποίο αποβλέπουν.

Συνήθως το ιδιωτικό/κοινωνικό, έτσι όπως διαμορφώνεται ως δίπολο ή και ως φάσμα εντός των κοινωνιών στις οποίες δεσπόζουν οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, αφορά δύο άκρα δυνατοτήτων οργάνωσης της ανθρώπινης συνύπαρξης, όπου ο μεν όρος «ιδιωτικό» σημαίνει καπιταλιστικό και άρα κάτι το απορριπτέο, ο δε όρος «κοινωνικό» σηματοδοτεί κάτι που δείχνει πέραν του κεφαλαίου. Όμως και μόνο η αναφορά στη μαρξική θέση σύμφωνα με την οποία επί του παρόντος το χρήμα αποτελεί την πραγματική κοινότητα, αρκεί για να τεθεί υπό αμφισβήτηση το παραπάνω σχήμα, και να ενταχθεί στους τρόπους με τους οποίους επανεμφανίζεται μια αναγκαία παραναγνώριση της καπιταλιστικής μορφής: αντίθεση ανάμεσα σε κοινωνικοποιημένη βιομηχανική παραγωγή και ιδιωτική ιδιοποίηση του πλούτου, αναρχία της αγοράς και δεσποτισμός της βιομηχανίας,

άτομο και κοινωνία, ιδιωτική πρωτοβουλία και κοινωνική συνείδηση, ατομικό δικαίωμα και κοινό καλό.

Αυτό που αποπειράται να δείξει ο Blumenfeld μέσα από μια επανερμηνεία του στιρνερικού έργου υπό το πρίσμα της μαρξιστικής κριτικής είναι ότι η οπτική της ανθρώπινης κοινότητας δεν προσανατολίζεται εντός αντιθέσεων όπως οι παραπάνω, ούτε μπορεί να αναχθεί σε μια επανεμφάνιση του στρεβλού ερωτήματος *Gesellschaft* ή *Gemeinschaft*, αλλά απεναντίας συνίσταται ακριβώς στην ανατροπή των ιστορικών όρων βάσει της οποίας αντιθέσεις όπως αυτές που αναφέραμε παραπάνω όχι απλώς δεν θα έχουν νόημα αλλά ούτε καν δυνατότητα ιστορικής ύπαρξης.

Το τεύχος ολοκληρώνεται με το ποίημα που μας έστειλε ο σύντροφος Τηλέμαχος Δουφεξής-Αντωνόπουλος, **Θανατογραφία 72: Θνήσκοντος Αργοναύτη**.

Αθήνα, 12 Νοεμβρίου 2021

Η συντακτική ομάδα

* Οι εικόνες στο εμπροσθόφυλλο και το οπισθόφυλλο αποτελούν ασπρόμαυρες εκδοχές δύο έργων του πολωνού κομμουνιστή ζωγράφου Stanislaw Osostowic. Το έργο στο εμπροσθόφυλλο έχει τίτλο: «Διαδήλωση» και φτιάχτηκε μεταξύ 1932 και 1933. Το έργο στο οπισθόφυλλο έχει τίτλο «Ταραχές στους δρόμους II» και φτιάχτηκε μεταξύ 1932 και 1934. Και στα δύο έργα απεικονίζεται μέσω της χρωματικής αντίθεσης η σύγκρουση ανάμεσα στους κομμουνιστές, από τη μια μεριά, και τους εθνικιστές και τους φασίστες, από την άλλη.

Η πραγματικότητα της άρνησης και η άρνηση της πραγματικότητας

Αντίθεση και Π.Ρ.

Δεν επέτρεψα στον εαυτό μου να γίνει συνένοχος εκείνων που μπροστά στο ανείπωτο, που συνέβη συλλογικά, εξακολουθούσαν να μιλάνε για το ατομικό.

Τέοντορ Αντόρνο, *Minima Moralia*

Η εμφάνιση του ιού SARS-CoV-2 δεν οδήγησε μονάχα στο πάγωμα της παγκόσμιας οικονομίας για μερικούς μήνες και στον πρωτοφανή πανικό των διαχειριστών αυτού του κόσμου. Ούτε περιορίστηκε στα αντιφατικά μέτρα που άλλοτε εφαρμόζονταν και άλλοτε ξεχνιούνταν με τον ίδιο ζήλο. Μεταξύ άλλων, όπως κάθε μεγάλη κρίση, η πανδημία ανέδειξε τις δυνάμεις και τις τάσεις που λειτουργούσαν κατά το διάστημα που προηγήθηκε, ανοιχτά ή υπόγεια, τόσο εντός των καπιταλιστικών σχέσεων (ανα) παραγωγής όσο και σε πιο στενές σφαίρες της κοινωνικής ζωής όπως οι αποκαλούμενοι ριζοσπαστικοί πολιτικοί χώροι. Ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, δεν αποκαλύφθηκε μόνο η συνειδητή άρνηση του κράτους να λειτουργήσει ως μηχανισμός ενσωμάτωσης ούτε η άθλια κατάσταση του συστήματος υγείας μετά από χρόνια περικοπών και λιτότητας· η κρίση έδειξε και τις μεταλλάξεις που έχουν συμβεί εντός του ακροαριστερού/ανατρεπτικού χώρου μετά από μια δεκαετία ήττας και υποχώρησης, αποκαλύπτοντας ξεκάθαρα πως δεν υποτιμήθηκαν μόνο μισθοί, συντάξεις και επιδόματα κατά τη διάρκεια της λιτότητας και των αγώνων εναντίον της, αλλά και η ίδια η έννοια του συλλογικού. Τα αποτελέσματα αυτής της εξέλιξης τα βιώνουμε σήμερα: απέναντι σε μια ακροδεξιά κυβέρνηση που εμπεδώνει την αυταρχική της πορεία

πάνω στην ανεπιστρεπτή καταστροφή της φύσης, την κακοποίηση και δολοφονία μεταναστών και τους νεκρούς της πανδημίας, κομμάτια του ανταγωνιστικού κινήματος επιλέγουν ως πεδίο δράσης και αντίστασης τη συνειδητή άρνηση της πανδημίας¹ και των μέσων που διαθέτουμε για την καταπολέμησή της.

Για πρώτη φορά, και ακριβώς επειδή μιλάμε για μια τεράστια κρίση που εξελίσσεται ταυτόχρονα σε ολόκληρο τον πλανήτη, ήταν ευδιάκριτες οι δυνατότητες μιας κριτικής ανάλυσης που ξεφεύγει από τα όρια μιας επιμέρους διένεξης που αφορά, εξ αντικειμένου, ένα μικρό κομμάτι του κοινωνικού συνόλου και το παραδοσιακό πεδίο ενασχόλησης ριζοσπαστικών μειοψηφιών. Ούτε περί της εκκένωσης μιας κατάληψης ήταν το θέμα, ούτε περί ενός φοιτητικού κινήματος, ούτε περί οριζόντιων περικοπών μισθών σε συγκεκριμένες εργασιακές κατηγορίες. Κι όμως, παρά το πασιφανές επίδικο απέναντι στο οποίο κλήθηκε να απαντήσει ένα πρωτοφανές ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού, τα εργαλεία κατανόησης και κριτικής προσέγγισης της πραγματικότητας παρέμειναν εντός ενός περιορισμένου ορίζοντα. Απέναντι στις προσπάθειες να

1. Να θυμίσουμε εδώ πως η λέξη **πανδημία** αφορά τον βαθμό και την ταχύτητα *μεταδοτικότητας* ενός ιού, όχι τη θνητότητά του.

αποκρυφτεί η εμφανής κατάρρευση της δημόσιας υγείας μέσω της έμφασης στην «ατομική ευθύνη», αμφισβητήθηκε η ίδια η έννοια της δημόσιας υγείας. Απέναντι στην εγκληματική κακοδιαχείριση που οδήγησε σε εκατοντάδες αποτρέψιμους θανάτους, αμφισβητήθηκε η ίδια η ύπαρξη της πανδημίας. Απέναντι στη συνεχιζόμενη φρίκη που στέλνει κόσμο στα νοσοκομεία *με κομμένη την ανάσα*, εξακολουθεί να αμφισβητείται η ίδια η επικινδυνότητα του ιού.

Οι λοιμώδεις, δηλαδή μεταδοτικές, ασθένειες διαφέρουν από άλλου είδους παθήσεις με έναν πολύ ουσιαστικό τρόπο: είναι πολύ πιο ευανάγνωστα *κοινωνικές*. Προϋποθέτουν επαφή, συνδιαλλαγή, συνένωση, μια *κοινότητα*. Αυτό που μας έδειξε όμως η πανδημία του SARS-CoV-2, είναι πως έχουμε εισέλθει σε ένα ιστορικό πλαίσιο όπου οι κοινωνικές σχέσεις γίνονται αντιληπτές ως ένα ενοχλητικό κενό ανάμεσα σε ατομικότητες, οι οποίες παρουσιάζονται ως συμπαγείς, κλειστές και απαραβίαστες. Ατομικότητες αυτοδιάθετες, μη-διαπραγματευσίμες, *μη-μεταδοτικές*. Το αν θα ερμηνευθεί αυτή η κατάσταση μέσω μιας αναφοράς στην επικράτηση ενός ναρκισσιστικού χαρακτήρα ή στη βαθιά εμπέδωση ενός (νεο)φιλελεύθερου φαντασιακού που μυστικοποιεί τις κοινωνικές διεργασίες που αναπαράγουν τις καπιταλιστικές σχέσεις και τα υποκείμενα που τις αναπαράγουν, έχει τελικά μικρή διαφορά.

Η ριζοσπαστική κριτική οφείλει να ξεσκεπάσει το πραγματικό κενό, που στην προκειμένη περίπτωση είναι αυτή η ατομικότητα, ακριβώς επειδή αντιλαμβάνεται τις κοινωνικές σχέσεις ως *σχέσεις*, δηλαδή ως συνδέσεις μεταξύ ανθρώπων, ανεξαρτήτως εάν (ή ίσως *ακριβώς* γιατί) αυτές παράγονται εκτός ελεύθερης βούλησης και συνειδητής διαμόρφωσης. Αυτή η πραγματικότητα όμως δεν τις παύει ως σχέσεις. Ούτε

και δικαιολογεί την αντίληψη πως κεντρικός πυρήνας της κοινωνικής πραγματικότητας είναι το άτομο.

Κανείς δεν έχει *προσωπική σχέση* με μια μεταδοτική ασθένεια. Είναι συνεπώς αυτονόητο πως δεν μπορεί και να την αντιμετωπίζει με όρους προσωπικής απόφασης. Είναι αυτή ακριβώς η παρατήρηση που μας επιτρέπει να μιλάμε για «αρνητές», εντάσσοντας σε αυτό το πλαίσιο τόσο αυτούς/ές που αρνούνται την ύπαρξη της πανδημίας ή την επικινδυνότητα του ιού SARS-CoV-2, όσο και εκείνους που αρνούνται να αναγνωρίσουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της ύπαρξής μας εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Δεν θεωρούμε καθόλου τυχαίο πως, ανεξαρτήτως πολιτικής μετάφρασης της στάσης απέναντι στην παρούσα κρίση, αυτές οι δύο αρνήσεις είναι πανταχού παρούσες και καθορίζουν το ουσιαστικό υπόβαθρο από το οποίο ξεκινούν όλες οι αντιρρήσεις των σημερινών αρνητών. Δεν εκφράζονται όμως με τέτοια ευθύτητα. Αντιθέτως, η κριτική που ασκεί μεγάλο κομμάτι των αρνητών εμφανίζεται να αφορά τη *διαχείριση* της πανδημίας. Και παρόλο που είναι πέραν του αυτονόητου πως αυτή η διαχείριση ήταν (και παραμένει) καταστροφική, η συγκεκριμένη κριτική των αρνητών είναι επίσης παραπλανητική. Όχι μόνο υπό την έννοια πως το πλειοψηφικό τους κομμάτι είναι ακροδεξιοί αντιδραστικοί, αλλά επειδή ακόμα και το κομμάτι που προέρχεται από τον ανταγωνιστικό χώρο δείχνει, με την κριτική του, πως προωθεί μια διαστρεβλωμένη εικόνα για τον καπιταλισμό, το κράτος και τη συλλογική ύπαρξη. Για όλους αυτούς τους λόγους, και πριν προχωρήσουμε στην προσπάθεια να κατανοήσουμε τους βαθύτερους λόγους που ωθούν στην άρνηση, αξίζει να εξετάσουμε πιο διεισδυτικά τι ακριβώς είναι (και τι δεν είναι) αυτή η δια-

χείριση, ειδικά στη νέα φάση που εισήχθη με την εμφάνιση των εμβολίων προστασίας έναντι του SARS-CoV-2.

***

Εν μέσω της καλοκαιρινής τουριστικής περιόδου, και εγκαταλείποντας κρίσιμα μέτρα περιορισμού της πανδημίας (ιχνηλάτηση κρουσμάτων, κοινωνική αποστασιοποίηση, καραντίνες), τα περισσότερα από τα οποία είχαν επιβληθεί με κατασταλτικούς όρους όλο το προηγούμενο διάστημα,² η κυβέρνηση στράφηκε κατά κύριο λόγο στα εμβόλια, επιβάλλοντας μια σειρά από νέες διατάξεις που εφαρμόστηκαν σταδιακά από τις αρχές Σεπτεμβρίου. Πιο σημαντική από αυτές είναι η θέσπιση του υποχρεωτικού εμβολιασμού στο υγειονομικό προσωπικό (τόσο του δημοσίου όσο και του ιδιωτικού τομέα), θέτοντας τους ανεμβολίαστους σε αναστολή εργασίας, χωρίς αποδοχές και ασφαλιστική κάλυψη. Όσον αφορά τους ανεμβολίαστους εργαζόμενους σε άλλους κλάδους, θεσπίστηκε η υποχρέωση προσκόμισης βεβαίωσης αρνητικού εργαστηριακού ελέγχου μία ή δύο φορές την εβδομάδα (στους κλάδους εστίασης, τουρισμού, εκπαίδευσης, θεάματος καθώς και για τους φοιτητές) του οποίου το κόστος βαρύνει τον υπόχρεο.

---

2. Το γεγονός πως το κράτος επέβαλε με αυταρχικό και παράλογο τρόπο κάποια μέτρα δεν σημαίνει τίποτα περισσότερο από το ότι το κράτος λειτουργεί συχνά αυταρχικά και παράλογα λόγω της αντιφατικότητας των στόχων που πρέπει ταυτόχρονα να πετύχει και της ιδεοληψίας που χαρακτηρίζει τους κυβερνώντες. Παρ' όλα αυτά, είναι πραγματικά αξιοπερίεργο το ότι υπάρχει ακόμα κόσμος που αδυνατεί να κατανοήσει πως η ελαχιστοποίηση των κοινωνικών επαφών κατά τη διάρκεια μιας μεταδοτικής ασθένειας είναι μια ξεκάθαρα ορθολογική θέση που ισχύει είτε μιλάμε για ένα μοντέρνο καπιταλιστικό κράτος, μια φεουδαρχική κοινωνία ή ακόμα και τον κομμουνισμό.

Επιπλέον, υποχρεωτική είναι η διενέργεια εργαστηριακού τεστ για τις *υπεραστικές* μετακινήσεις με ΜΜΜ και για την είσοδο σε κλειστούς δημόσιους χώρους συνάθροισης, με εξαίρεση τους χώρους εστίασης και διασκέδασης και τα γήπεδα όπου η είσοδος επιτρέπεται μόνο σε εμβολιασμένους και νοσήσαντες. Για τους ανεμβολίαστους μαθητές είναι υποχρεωτικά δύο self-test την εβδομάδα, τα οποία διατίθενται δωρεάν. Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση έδωσε το δικαίωμα στους εργοδότες να γνωρίζουν αν οι εργαζόμενοί τους είναι εμβολιασμένοι μέσω προσκόμισης και ελέγχου του πιστοποιητικού εμβολιασμού και θέσπισε την υποχρέωσή τους να ελέγχουν την εγκυρότητα των βεβαιώσεων αρνητικού εργαστηριακού ελέγχου του ανεμβολίαστου προσωπικού επί ποινή προστίμου, του οποίου το ύψος διαφοροποιείται ανάλογα με το πεδίο δραστηριότητας της επιχείρησης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κυβέρνηση μετακύλισε στον ιδιωτικό τομέα ένα σημαντικό σκέλος της επιβολής των μέτρων, δείχνοντας μια έμμεση υποχώρηση από τη λεγόμενη «καμπάνια εμβολιασμών».

Η επίσημη κρατική προπαγάνδα για τη δικαιολόγηση των νέων μέτρων λειτούργησε, ως συνήθως, παραπλανητικά. Την περίοδο του καλοκαιριού δόθηκε έμφαση, για παράδειγμα, στην αναμφισβήτητη σημαντική κάμψη στον ρυθμό των εμβολιασμών: περίπου 69.000 δόσεις την ημέρα τον Ιούλιο και μόλις 28.000 τον Αύγουστο έναντι 93.000 τον Ιούνιο κατά μέσο όρο. Ταυτόχρονα, τονίστηκε η αύξηση των νέων κρουσμάτων και η επακόλουθη σταδιακή αύξηση των εισαγωγών στα νοσοκομεία και των θανάτων, συνδέοντας αυτή την εξέλιξη με το χαμηλό ποσοστό εμβολιασμών. Κατ' αυτό τον τρόπο, επιχειρήθηκε από την κυβέρνηση μια διπλή επικοινωνιακή κίνηση: αφενός να αρνηθεί τις (ξεκάθαρες) ευθύνες

που έχει λόγω της ουσιαστικής ακύρωσης των κρισιμότερων μέτρων προς όφελος της αδιάσπαστης τουριστικής «απόλαυσης»³ και αφετέρου να θέσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα οργανώσει τη «διαχείριση» της πανδημίας το επόμενο διάστημα. Αυτό δεν είναι άλλο από την υιοθέτηση μιας στρατηγικής βάσει της οποίας όλες οι ευθύνες για την αύξηση των κρουσμάτων, των εισαγωγών στα νοσοκομεία ή και των θανάτων επιρρίπτονται, ωμά και χωρίς δισταγμούς, στους ανεμβολίαστους.

Όπως έδειξε και η «καμπάνια» εμβολιασμού το προηγούμενο διάστημα, η οποία βασίστηκε στην εγκληματικά ηλίθια ιδέα ότι εμβολιασμός σημαίνει επιστροφή σε μια «κανονικότητα» *δίχως περιορισμούς*, σημαντικός γνώμονας της κυβέρνησης είναι η προσπάθεια αποφυγής, με κάθε πιθανό τρόπο, ενός νέου οριζώντιου lockdown. Εξετάζοντας τα στοιχεία που δείχνουν πως η (πιο πρόσφατη, αλλά όχι και τελευταία)

3. Οποιοσδήποτε ταξίδεψε το καλοκαίρι είδε ξεκάθαρα πως δεν υπήρχε κανένας πραγματικός έλεγχος πιστοποιητικών –εμβολιασμού, τεστ ή νοσήσεως– στις ακτοπλοϊκές γραμμές, παρά μόνο μια κλασική (για τον ελληνικό δημόσιο τομέα) *προσποίηση* τήρησης ελέγχων. Επιπλέον, η εστίαση και η διασκέδαση λειτούργησε εντελώς ανεξέλεγκτα με αποτέλεσμα την έκρηξη των κρουσμάτων σε τουριστικούς προορισμούς. Και σε αυτή την περίπτωση, η αντίδραση του κράτους ήταν αστεία με την επιβολή, στη Μύκονο λ.χ., τοπικών μέτρων περιορισμού της κυκλοφορίας για ελάχιστο χρονικό διάστημα. Δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις όπου νόσησε το σύνολο των εργαζομένων σε επιχειρήσεις εστίασης ή που συνέχιζαν κανονικά τη λειτουργία τους παρόλο που υπήρχαν κρούσματα μεταξύ των εργαζομένων, αφού τα αφεντικά δεν ήταν διατεθειμένα να χάσουν ούτε σεντς. Στα νησιά, οι ταξιδιώτες που λάμβαναν θετικό αποτέλεσμα self-test έσπευδαν να μουν στα καράβια και να εγκαταλείψουν το εκάστοτε νησί καθώς δεν υπήρχε καμία υποδομή και καμία πρόνοια για τη διαμονή τους κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικής δεκαήμερης каранτινας.

μετάλλαξη Δέλτα του ιού είναι πιο μεταδοτική και πως ο εμβολιασμός προστατεύει σημαντικά απέναντι σε βαριά νόσηση ή και θάνατο αλλά **δεν** καταργεί *εξολοκλήρου* τη μεταδοτικότητα, είναι κάτι παραπάνω από βέβαιο πως ο χειμώνας που πλησιάζει θα είναι καταστροφικός όσον αφορά τα κρούσματα, τις εισαγωγές στα νοσοκομεία και τους θανάτους. Ο συνδυασμός της νέας μετάλλαξης, του υψηλού ποσοστού ανεμβολίαστων και της περαιτέρω αποδυνάμωσης (μέσω και των αναστολών) ενός συστήματος υγείας που ήδη λειτουργούσε στο ρελαντί εδώ και 1,5 χρόνο, προμηνύει μια εφιαλτική εξέλιξη. Το γεγονός πως η κυβέρνηση μοιάζει να έχει πείσει τον εαυτό της ότι μπορεί αυτή την επερχόμενη καταστροφή να την αποκρούσει μεταφέροντας όλη την ευθύνη στους ανεμβολίαστους δείχνει, για άλλη μια φορά, πως το βασικό μέλημα που έχει αυτή η συμμορία εξαντλείται στη δημιουργία επικοινωνιακών φωτοβολίδων χωρίς κανένα ουσιαστικό ή μακροπρόθεσμο σχέδιο για τη διαχείριση της πανδημίας.⁴

Απέναντι σε αυτές τις διατάξεις και αποφάσεις έχει εμφανιστεί ένα «κίνημα» άρνησης και ένας λόγος εναντίωσης. Παρόλο που τα χαρακτηριστικά του δεν είναι συμπαγή και ομοιογενή (από ακροδεξιούς και παπάδες μέχρι αυτόνομους, αριστερούς, αναρχικούς και εργαζόμενους στον

4. Αυτό φάνηκε ξεκάθαρα και από την αντιμετώπιση των πυρκαγιών που κατέστρεψαν το καλοκαίρι του 2021 πάνω από 2 εκατομμύρια στρέμματα σε λιγότερο από ένα μήνα. *Μοναδικό* κριτήριο για την οργάνωση και διαχείριση των πυρκαγιών ήταν να αποφευχθεί το φιάσκο της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ στο Μάτι με πάνω από 100 νεκρούς, μια τραγωδία που σύμφωνα με τους επικοινωνιολόγους της ΝΔ ευθύνεται για την εκλογική ήττα του ΣΥΡΙΖΑ το 2019. Η αποφυγή ενός νέου Ματιού ήταν στην ουσία και το μοναδικό επιχείρημα που χρησιμοποίησε η κυβέρνηση για να υπερασπιστεί την αποτυχία της μετά τις πυρκαγιές.

υγειονομικό κλάδο) διαφαίνεται ωστόσο ένα νήμα που τα συνδέει, πέραν της πολιτικής μετάφρασης της αντίθεσής τους ή της εργασιακής τους θέσης: αυτό δεν είναι, όπως αρέσκονται να νομίζουν/παρουσιάζουν μερικοί, η αντίσταση στην κυβερνητική πολιτική και τον αυταρχισμό της, αλλά η άρνηση της πανδημίας ή της επικινδυνότητας του ιού, η επίκληση της «ατομικής ελευθερίας» και η αντίληψη ότι η πανδημία αποτελεί απλώς το πρόσχημα για την επιβολή μιας δυστοπίας από τις «ελίτ», όπως κι αν ονομάζονται αυτές (Big Pharma και Big Tech, «θιασώτες της νέας τάξης πραγμάτων» κ.ο.κ.). Σκοπός του κειμένου είναι να αποπειραθεί να καταδείξει τις βαθύτερες αιτίες μιας τέτοιας παρανόησης που, σε πρώτο επίπεδο, ξεκινάει από μια έντονη αδυναμία να κατανοηθούν με διεισδυτικό τρόπο τόσο η καπιταλιστική σχέση όσο και ο ρόλος του κράτους μέσα σε αυτήν.

Οι αντιφάσεις της αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης

Για να αναδείξουμε τις βαθύτερες αιτίες πίσω από την ακολουθούμενη πολιτική πρέπει να θυμηθούμε και πάλι ότι το κράτος αποτελεί την πολιτική μορφή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων παραγωγής. Δεδομένου ότι οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις είναι αντιφατικές, οι αντιφάσεις τους εκδηλώνονται και στο επίπεδο της κρατικής πολιτικής. Εν μέσω πανδημίας, η ανάγκη αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης ως υγιούς και παραγωγικής έρχεται σε αντίφαση με την ανάγκη για την απρόσκοπτη συνέχιση της καπιταλιστικής αξιοποίησης. Συνολικότερα, η ανάγκη υλικής αναπαραγωγής της κοινωνίας έρχεται σε αντίφαση με την ανάγκη αναπαραγωγής της με όρους αξίας και κερδοφορίας. Σε αυτή τη βάση, η εξασφάλιση της αναπα-

ραγωγής της ολότητας της καπιταλιστικής κοινωνίας έρχεται συχνά σε αντίφαση με τα συμφέροντα της άμεσης κερδοφορίας (κάποιων ή ακόμα και κυρίαρχων) καπιταλιστικών επιχειρήσεων, και αυτή η αντίφαση εκφράζεται στο πεδίο του κράτους τόσο ως πολιτική σύγκρουση/σύγκρουση πολιτικών όσο και στην εγγενή αντιφατικότητα της εκάστοτε ακολουθούμενης πολιτικής.

Συνεπώς, τόσο τα μέτρα που λαμβάνει το κράτος για να προωθήσει την **καπιταλιστική συσσώρευση** (μέτρα που αποσκοπούν στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, στην πειθάρχηση και προσαρμογή της εργασιακής δύναμης στις ανάγκες του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας και στη μείωση του κόστους αναπαραγωγής της), όσο και τα μέτρα που λαμβάνει για να εξασφαλίσει τη **νομιμοποίηση** τόσο του ίδιου όσο και των εκμεταλλευτικών κοινωνικών σχέσεων συνολικά, είναι αντιφατικά. Και σε ένα ανώτερο επίπεδο αφαίρεσης υπάρχει αντίφαση ανάμεσα στους στόχους της **συσσώρευσης** και τους στόχους της **νομιμοποίησης**, τόσο λόγω των αντικρουόμενων συμφερόντων των διαφορετικών φραξιών του κεφαλαίου όσο και λόγω του ανταγωνιστικού χαρακτήρα της ταξικής σχέσης.

Η πολιτική που τελικά επικρατεί αποτελεί πάντοτε, ως προς τη συγκεκριμένη μορφή και το περιεχόμενό της, μια προσωρινή εξισορρόπηση των παραπάνω αντιφάσεων, χωρίς ποτέ να μπορεί να τις ξεπεράσει οριστικά.

Καπιταλιστική αξιοποίηση

Δεν χωράει αμφιβολία πως αυτή τη στιγμή η κάθε κυβέρνηση επιθυμεί να αποφύγει πάση θυσία νέα οριζόντια περιοριστικά μέτρα που θα πλήξουν ακόμα περισσότερο την ήδη ασθμαίνουσα οικονομική δραστη-

ριότητα. Η τάση αυτή διαφάνηκε ήδη από το δεύτερο lockdown που επιβλήθηκε τον Νοέμβριο του 2020 στην Ελλάδα, το οποίο ήταν πολύ πιο περιορισμένο από το πρώτο, επιδιώκοντας την ελάχιστη δυνατή ζημιά στην εργασιακή διαδικασία και τη συσσώρευση, ιδιαίτερα σε κλάδους που κρίνονται ζωτικοί για το σύνολο της οικονομίας. Στόχευε, αντιθέτως, στις μη άμεσα παραγωγικές δραστηριότητες του πληθυσμού κατά τον λεγόμενο ελεύθερο χρόνο του και την καταστολή κάθε κοινωνικής και ταξικής συλλογικής κινητοποίησης.

Αυτή η εγγενής αντίφαση ανάμεσα στην ανάγκη «κοινωνικής απομόνωσης» και στην ανάγκη συγκέντρωσης για τη συνέχιση της παραγωγής, της διανομής και όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων, καθόρισε από την πρώτη στιγμή την οργανωτική μορφή της (μη-φαρμακευτικής) πλευράς διαχείρισης της πανδημίας.⁵ Μάλιστα, οι δραματικές προβλέψεις της καταβάρθρωσης του παγκόσμιου ΑΕΠ, του μπλοκαρίσματος των εφοδιαστικών αλυσίδων και της παρεμπόδισης του εμπορίου, που θα ήταν όλα αποτελέσματα της διακοπής της παραγωγής αξίας (δηλαδή: της παύσης εργασίας), ήταν αρκετές για να καθοδηγήσουν τόσο την αρχική «καχυποψία» και αδιαφορία που επέδειξαν οι δυτικές χώρες απέναντι στις προειδοποιήσεις για έναν νέο μεταδοτικό ιό, όσο τελικά και την υιοθέτηση αντιφατικών ημίμετρων που μείωσαν και υπονόμισαν τη δυναμική τους αποτελεσματικότητα. Η συνέχιση λειτουργίας των εργασιακών χώρων με ανύπαρκτους ελέγχους και η (ψευδο-επιστημονικά δικαιολο-

5. Η φαρμακευτική πλευρά αφορούσε αφενός την (αντιφατική) προσπάθεια κάλυψης των αναγκών των νοσοκομείων χωρίς να προβλέπονται ουσιαστικές και μακροχρόνιες δομικές επενδύσεις και αφετέρου τα τεράστια κονδύλια που διατέθηκαν για τη χρηματοδότηση ερευνών για εμβόλια.

γημένη)⁶ αδιαφορία απέναντι στη μεταδοτικότητα εντός των ΜΜΜ την ίδια στιγμή που η επόπτευση της ιδιωτικής μετακίνησης/εξόδου από το σπίτι βάρεσε κρεσέντο ήταν σαφή δείγματα αυτού του διπόλου.

Αυτό που προκαλεί προβληματισμό, ωστόσο, είναι το γεγονός πως αυτή η ξεκάθαρη και εύκολα αναγνώσιμη αντίφαση μοιάζει να ζόρισε την αντιληπτική ικανότητα κάποιων ριζοσπαστικών στοιχείων, οδηγώντας σε φυγόκεντρες ερμηνείες που αρνούνταν τόσο τα (ημί)μετρα της κυβέρνησης όσο και την πανδημία την ίδια. Εφόσον η κυβέρνηση *χρησιμοποιεί* την πανδημία ως δικαιολογία για να εντείνει τον αυταρχικό εναγκαλισμό της κοινωνίας, παρουσιάστηκε ως λογικό συμπέρασμα το ότι δεν υπάρχει καν πανδημία, ή πως αν υπάρχει, η επικινδυνότητά της αφορά μονάχα ένα μικρό ποσοστό «ευπαθών», μια κατηγορία που στην Ελλάδα εξακολουθεί (λανθασμένα) να έχει καθαρά ηλικιακό πρόσημο.⁷ Με

6. Απέναντι σε κριτικές που υποστηρίζουν πως ο δείκτης μεταδοτικότητας εντός των ΜΜΜ είναι πολύ υψηλός, η κυβέρνηση κατέθεσε στη Βουλή μια γαλλική έρευνα που έδειχνε πως στην πραγματικότητα η μεταδοτικότητα είναι περιορισμένη. Αυτό που δεν πρόσεξαν οι διάφοροι επικοινωνιολόγοι ήταν πως η έρευνα αυτή αφορούσε τρένα μεγάλης ταχύτητας/μεγάλων αποστάσεων, αεροπλάνα και πλοία, όχι λεωφορεία, τρόλεϊ και μετρό.

7. Ο λόγος διάδοσης αυτής της ιδέας έχει να κάνει, μεταξύ άλλων, με το απλό γεγονός πως στην αρχή της πανδημίας, και εφόσον υπήρχε περιορισμένος αριθμός τεστ, είχε δοθεί έμφαση στις κατηγορίες που θεωρούνταν εξ αντικειμένου πιο ευάλωτες λόγω μειωμένης ανοσοποιητικής άμυνας. Αυτό όμως που έχει γίνει πλέον σαφές είναι πως παρόλο που ο SARS-CoV-2 είναι σαφέστατα πιο επικίνδυνος για όσους ανήκουν σε κατηγορίες ευάλωτες, αυτές δεν εξαντλούνται μόνο σε ηλικιακά κριτήρια. Επιπλέον, παρόλο που δεν υπάρχει ακόμα σαφής εξήγηση παρά μόνο κάποιες πιθανολογικές προσεγγίσεις, το ζήτημα του long covid (ειδικά σε νεότερες ηλικίες) προβληματίζει ολο-

βάση αυτή τη λογική, δεν υπήρχε κανένας λόγος (πέρα από τον αυταρχισμό) για να τεθούν οριζόντια μέτρα. Έτσι, η υψηλή μεταδοτικότητα, επικινδυνότητα και θνητότητα ενός καινούριου ιού μετατράπηκε σε ένα απλό και διαχειρίσιμο ζήτημα που θα λυνόταν εύκολα αν απομακρύνουμε τους (ήδη δομικά παραμελημένους) γέρους/γριές και τους (ήδη αδιάφορους για το ευρύ σύνολο) ευπαθείς από το οπτικό μας πεδίο. Κάθε άλλο μέτρο, διαλαλούσαν οι αρνητές, είχε μοναδικό στόχο την απόπειρα επέκτασης του κρατικού ελέγχου και της πειθαρχησης.

Η προσέγγιση αυτή, η οποία στην αρχή της πανδημίας θα μπορούσε να θεωρηθεί σχετικά εύλογη εφόσον έλειπαν πολλά δεδομένα και οι διάφορες προειδοποιήσεις προέρχονταν από οργανισμούς και θεσμούς που είναι αρκετά απονομιμοποιημένοι, σύντομα βρήκε και διάφορους υποστηρικτές με επιστημονικό κύρος. Ήδη από τον Μάρτιο του 2020, πριν καλά-καλά συνειδητοποιήσει ο κόσμος στην Ελλάδα τι ακριβώς συμβαίνει, άτομα σαν τον Γ. Ιωαννίδη δημοσίευαν άρθρα που προειδοποιούσαν για «υπερβολικά», «μη αποτελεσματικά» και δυνητικά «καταστροφικά» μέτρα.⁸ Κεντρικό επιχείρημα ήταν το *φαινομενικά* προφανές, πως δεν υπήρχαν δηλαδή αρκετά στοιχεία για να παρθούν τόσο δραστικά μέτρα όπως τα lockdown, οι μάσκες και η κοινωνική αποστασιοποίηση. Το περιεργό σε αυτή την προσέγγιση, που την αναφέρουμε λόγω ακριβώς της επιρροής που έχει αποκτήσει έκτοτε, δεν εξαντλείται στο γεγονός πως η έλλειψη δεδομένων (που

ένα και περισσότερο (βλ. τη συνέντευξη του Akiko Iwasaki, What's causing long COVID?, <https://www.thenakedscientists.com/articles/interviews/whats-causing-long-covid>).

8. Βλ. John Ioannidis, «A fiasco in the making? As the coronavirus pandemic takes hold, we are making decisions without reliable data», *STATNews.com*, 17 Μαρτίου 2020.

καυτηριάζει ο Ιωαννίδης) δεν τον εμποδίζει από το να προτείνει ο ίδιος *άλλα μέτρα* (ή, ακριβέστερα, τη μη-λήψη μέτρων). Αφορά και μια ελλιπή (και πολιτικά οριοθετημένη) κατανόηση του τι σημαίνει προετοιμασία και προληπτικά μέτρα απέναντι σε μια επερχόμενη *πανδημία*. Πολύ πριν εμφανιστεί ο SARS-CoV-2, μεταλλάξεις ιών που θα μπορούσαν κάλλιστα να μετατραπούν από επιδημίες σε πανδημίες λόγω έλλειψης ανοσίας έκαναν την εμφάνισή τους σχεδόν κάθε δεκαετία: το πρωτόκολλο αντιμετώπισής τους εδώ και δύο δεκαετίες τουλάχιστον βασιζόταν στην απλή θέση πως είναι προτιμότερο να «υπερβάλλεις» στην αρχή παρά να αφήσεις έναν ιό να κυκλοφορήσει σε τέτοιο βαθμό που η αντιμετώπισή του θα είναι πλέον αδύνατη, για τον απλούστατο λόγο πως τέτοιου είδους ιοί έχουν εκθετικό ρυθμό εξάπλωσης και γίνονται ανεξέλεγκτοι σε υπερβολικά σύντομο χρονικό διάστημα.⁹

Σε δεύτερο χρόνο μπορούσε να παρατηρήσει κανείς πως προσεγγίσεις όπως αυτή του Ιωαννίδη δεν αφορούσαν απλώς μια τεχνική διαφωνία με το υπάρχον πρωτόκολλο. Η διαφωνία είχε κατά βάση να κάνει με την κεντρική αντίφαση που εντοπίζουμε, δηλαδή με την επιλογή ανάμεσα στην προώθηση της άμεσης κερδοφορίας (που πλήττεται από τα κλεισίματα) και στην προώθηση της διευρυμένης αναπαραγωγής της καπιταλιστικής κοινωνίας. Σε αυτό το πλαίσιο, και μετά από την «προει-

---

9. Όταν ένα ξέσπασμα της γρίπης των χοίρων στο Μεξικό το 2009 έθεσε το ζήτημα του καθολικού κλεισίματος στον νεοεκλεγέντα Ομπάμα, η επιλογή του ήταν να μην ακολουθήσει το πρωτόκολλο. Το γεγονός πως το εν λόγω ξέσπασμα δεν μετατράπηκε σε πανδημία «επιβεβαίωσε», εκ των υστέρων, αυτή του την επιλογή και εμπέδωσε την αντίληψη (που κουβαλάει και ο Ιωαννίδης) πως η παράκαμψη τέτοιων μέτρων είναι η σωστή αντιμετώπιση.

δοποίηση» πως δεν υπάρχουν επαρκή δεδομένα για έναν στρατηγικό προσανατολισμό, άτομα σαν τον Ιωαννίδη άρχισαν να εμφανίζουν ένα σωρό «επιμέρους» ζητήματα που καθόρισαν έκτοτε το κεντρικό πλαίσιο της άρνησης: ταύτιση του SARS-CoV-2 με μια «απλή» ή ίσως «λίγο πιο βαριά» γρίπη, αμφισβήτηση της καταγραφής της θνητότητας του κορωνοϊού, «στατιστικές» που υποβάθμιζαν την επικινδυνότητα του ιού, πρόωξη της ιδέας πως πραγματικό κίνδυνο διατρέχουν μόνο ηλικιωμένοι με εξασθενημένο ανοσοποιητικό σύστημα ή και όσοι/ες έχουν προϋπάρχουσες νόσους. Υπενθυμίζουμε πως στην περίπτωση του Ιωαννίδη, όλα αυτά συμπεριλαμβάνονταν σε άρθρο που καυτηρίαζε την *έλλειψη δεδομένων*.

Στο ελληνικό σύμπαν τέτοιες προσεγγίσεις υποβοηθήθηκαν και από την εντύπωση που δημιουργήθηκε κατά την πρώτη περίοδο της πανδημίας. Τότε, η σχεδόν πανικόβλητη επιβολή αυστηρών μέτρων από την κυβέρνηση, το ξέσπασμα της πανδημίας σε μη τουριστική περίοδο με περιορισμένες τις διεθνείς μετακινήσεις, καθώς και μια γενικευμένη αίσθηση ανησυχίας του πληθυσμού που, μεταξύ άλλων, βασιζόταν στην πεποίθηση πως το ΕΣΥ είναι ήδη αποδεκατισμένο, είχε ως αποτέλεσμα οι πρώτοι μήνες της πανδημίας να περάσουν με μικρό αριθμό κρουσμάτων (σε αντίθεση με την Ιταλία, για παράδειγμα). Αυτή η πρόσκαιρη «επιτυχία» λειτούργησε έκτοτε ως μια πολύ ισχυρή «μεροληψία υπέρ της επιβεβαίωσης δεδομένων πεποιθήσεων» (confirmation bias), διογκώνοντας υπερβολικά τη λανθασμένη εντύπωση πως η επικινδυνότητα του ιού είναι όντως μειωμένη και δίνοντας ισχυρό πάτημα στη διάδοση και εμπέδωση των περισσότερων εκ των παραπάνω απόψεων.

Έως ότου φτάσουμε στο δεύτερο κύμα και στη σταδιακή συνειδητοποίηση πως τέτοιες προσεγγίσεις ήταν όχι απλώς λανθασμένες αλλά καταστροφικές, ήταν ήδη για κάποιο κόσμο αργά. Όχι μόνο για τους εκατοντάδες που νόσησαν και πέθαναν από έναν ιό που διαφημιζόταν από κάποιους ως απλή γρίπη, αλλά και για όσους/ες κλείδωσαν τις διανοητικές τους ικανότητες, όπλισαν τις ιδεολογικές τους παρωπίδες και βάλθηκαν να ερμηνεύουν τις εξελίξεις υπό το πρίσμα διαστρεβλώσεων που έχουν ήδη καταρριφθεί.¹⁰

---

10. Παρά τη συστηματική καταγραφή των πολλαπλών λαθών, παρερμηνειών ή ακόμα και της παραποίησης δεδομένων από τον Ιωαννίδη, και το κράξιμο που δέχθηκε από συναδέλφους του, ο ίδιος δεν έχει παραδεχτεί ούτε ένα λάθος. Κρυμμένος πίσω από την τυπική και εντέχνως διαφορούμενη ακαδημαϊκή γλώσσα, απορρίπτει κάθε κριτική ως «παρανόηση των λεγομένων του». Βέβαια, αυτό δεν τον εμπόδισε από το να προσεγγίσει τον Λευκό Οίκο με μια ομάδα συμβούλων τον Απρίλιο του 2020 και να προσπαθήσει να πείσει τον Τραμπ να μη λάβει μέτρα lockdown, μια συμβουλή που ακολούθησε δεόντως (και με την αναμενόμενη επακόλουθη τραγωδία) ο πρόεδρος των ΗΠΑ, επηρεάζοντας και άλλους ηγέτες όπως ο Μπολσονάρο και ο Τζόνσον. Τον τελευταίο καιρό, ο Ιωαννίδης αρθρογραφεί και ενάντια στον εμβολιασμό των νέων με το επιχείρημα πως οι εμβολιασμένοι δεν προσέχουν όσο πρέπει και έτσι μεταδίδουν περισσότερο (βλ. John Ioannidis, «COVID-19 Vaccination in Children and University Students», *European Journal of Clinical Investigation*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/eci.13678>). Περιέργως, το γεγονός πως οι μη εμβολιασμένοι μεταδίδουν ακόμα περισσότερο δεν μοιάζει να τον απασχολεί. Η αμφισβημία πολλών ευρημάτων του Ιωαννίδη και ο τρόπος που της έκαναν χρήση διάφοροι αρνητές του HIV/AIDS ή και της κλιματικής καταστροφής είχε ήδη επισημανθεί από το 2007. Βλ. <https://respectfulinsolence.com/2007/09/24/the-cranks-pile-on-john-ioannidis-work-o/>

Και ολότητα

Παρόλο που πολιτικοί όπως ο Τραμπ, ο Μπολσονάρο και ο Τζόνσον επηρεάστηκαν από τέτοιες προσεγγίσεις και προσπάθησαν, σε επίπεδο πλέον κρατικής διαχείρισης, να υποβαθμίσουν την ανάγκη αντιμετώπισης του ιού, η πραγματικότητα της διασποράς, της επικινδυνότητας και των αυξανόμενων νεκρών έκανε μια μακροχρόνια υιοθέτηση αυτών των πολιτικών αδύνατη. Κατά κάποιο τρόπο, η απόπειρα να δοθεί προτεραιότητα στη μια πλευρά της αντίφασης της καπιταλιστικής σχέσης (δηλ. στην πλευρά της άμεσης κερδοφορίας με κάθε κόστος) έδειξε τα όριά της και η ανάγκη να προστατευθεί ένα ευρύτερο πλαίσιο αναπαραγωγής έγινε επιτακτική.

Χωρίς βέβαια να προσεγγίζουν τις μορφές διαχείρισης που είδαμε, για παράδειγμα, στην Κίνα, οι περισσότερες δυτικές χώρες αναγκάστηκαν (σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό) να ενταχθούν στο κύμα lockdown, επιβολής μέτρων αποστασιοποίησης και παγώματος ενός σημαντικού κομματιού της οικονομικής δραστηριότητας, συμπεριλαμβανομένου του μπλοκαρίσματος των διεθνών εφοδιαστικών αλυσίδων. Αυτό δεν σηματοδοτούσε, όπως πασχίζουν να μας πείσουν οι διάφοροι αρνητές, τη σταδιακή υπονόμηση «αιρετικών φωνών» ή τη σίγαση εναλλακτικών προτάσεων, αλλά το απλό γεγονός πως έγινε ολόένα και πιο κατανοητό, τόσο στους επιστημονικούς κύκλους όσο και σε σημαντικό κομμάτι της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας, πως ο SARS-CoV-2 δεν είναι μια απλή γρίπη. Σε αντίθεση με τις διάφορες καρικατούρες που πλασάρουν οι αρνητές, οι δυναμικές που σπρώχνουν μπροστά το συνολικό κεφάλαιο ως τρόπο παραγωγής και κατανάλωσης δεν είναι πλήρως υποβιβασμένες ούτε σε πρόσκαιρα πολιτικά παιχνίδια ούτε και σε επι-

μέρους συμφέροντα επιχειρήσεων, ασχέτως εάν αυτές καταλαμβάνουν μεγάλο κομμάτι της παραγωγής ή διανομής αξίας σήμερα.

Απέναντι σε αυτή την εξέλιξη, οι διάφορες θεωρίες που αγωνιούσαν να μας πείσουν πως πρόκειται περί γρίπης που αποτελεί κίνδυνο μονάχα για τους ηλικιωμένους, βρέθηκαν σε ένα αδιέξοδο, αντιμετώπιες με το αδιαμφισβήτητο γεγονός πως οι διαχειριστές της παγκόσμιας οικονομίας επέλεξαν να μπλοκάρουν την οικονομική δραστηριότητα για μήνες· να διαταράξουν τους μηχανισμούς παραγωγής, διανομής και κερδοφορίας· να αποδεχθούν τη (μέχρι πρόσφατα *αδιανόητη*) διόγκωση του δημόσιου χρέους, όχι μόνο για να στηρίξουν όσες είχαν βρεθεί εκτός μισθωτής σχέσης αλλά και λόγω της φρενήρους χρηματοδότησης για την εύρεση εμβολίων· και όλα αυτά σε μια ιστορική περίοδο που ακόμα και οι πιο δυναμικές οικονομίες (ΗΠΑ, Γερμανία κ.ο.κ.) αγκομαχούσαν για να ξεφύγουν από την παρατεταμένη οικονομική **στασιμότητα** και τους υπερβολικά χαμηλούς αριθμούς ανάπτυξης. Η προσέγγιση που υπονοεί πως δεν υπήρχε κανένας λόγος για όλα αυτά αφού ο SARS-CoV-2 θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί μέσω της απομόνωσης των ευπαθών ομάδων ήταν (και παραμένει) εμφανώς για γέλια.

Αντί ωστόσο ο πανικός των διαχειριστών του καπιταλισμού να τροφοδοτήσει μια υπόνοια για την πραγματική σοβαρότητα της κατάστασης, ένα σωρό συμπληρωματικές θεωρίες άρχισαν να παράγονται: από τις ακροδεξιές/αντισημιτικές συννομισίες περί 5G, Μπιλ Γκέιτς και δεν συμμαζεύεται, ως τις αριστερόστροφες ή και αναρχο-αυτόνομες αφηγήσεις περί Big Pharma, Big Tech, νέων ολοκληρωτισμών, απαρτχάιντ και κάποιας αφηρημένης πει-

θάρχησης.¹¹ Παρά τις διαφορές τους, σε περιεχόμενο και έμφαση, όλες έχουν μια κοινή αφητηρία: την εμμονή πως ο ιός δεν αποτελεί κίνδυνο αλλά πρόφαση. Η αδυναμία κατανόησης της λειτουργίας του κράτους στη σύγχρονη καπιταλιστική πραγματικότητα είναι εμφανής.

Το περιεχόμενο της καπιταλιστικής πολιτικής που ασκούν τα κράτη και οι υπερεθνικοί πολιτικοί οργανισμοί του κεφαλαίου είναι η διαχείριση και η προσαρμογή της ζωής του πληθυσμού στις απαιτήσεις της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Υπ' αυτή την έννοια, πολιτική διαχείριση σημαίνει τόσο μέτρα προστασίας της εργασιακής δύναμης –του πιο πολύτιμου εμπορεύματος για το κεφάλαιο, καθώς είναι το μόνο που

11. Προφανώς και η πειθάρχηση του προλεταριάτου αποτελεί κεντρική συνιστώσα της καπιταλιστικής σχέσης. Στον βαθμό, όμως, που δεν θεωρείται πλεονάζον και εκτός μισθωτής σχέσης, όπως οι μετανάστες/πρόσφυγες, των οποίων η αντιμετώπιση γίνεται με όρους κτηνώδους απαξίωσης και θανατοπολιτικής, η πειθάρχηση των προλεταρίων δεν υπάρχει για να υπάρξει. Γίνεται εντός των πλαισίων της αναπαραγωγής της εργατικής τάξης ως τέτοιας και τείνει να χάνει το νόημά της όταν οι προλεταριοί αρρωσταίνουν και πεθαίνουν μαζικά. Ζαβλακωμένοι όπως είναι όμως αρκετοί από διάφορα κακοχωνεμένα διαβάσματα του Φουκώ, έχουν σχηματίσει την εντύπωση πως η ανάγκη πειθάρχησης έχει αυτονομηθεί και δεν αφορά την παραγωγή αξίας αλλά έναν αυτοσκοπό χωρίς αντικείμενο ή συγκεκριμένο ρόλο. Να το πούμε και αλλιώς, ένα άρρωστο προλεταριάτο που στέκεται μπροστά σε κλειστούς εργασιακούς χώρους δεν είναι μοντέλο καπιταλιστικής οικονομίας, όσο πειθαρχημένο και αν είναι. Και να προσθέσουμε επίσης πως η άποψη ότι μια ενεργοποίηση τόσο δραστικών μέσων όπως η υποβάθμιση της κερδοφορίας για ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα με στόχο την πειθάρχηση θα έπρεπε, αν μη τι άλλο, να συνοδεύεται από ξεκάθαρα παραδείγματα ενός παγκοσμίως απείθαρχου προλεταριάτου. Περιέργως, κανένας από τους πολέμιους της πειθάρχησης δεν έχει ασχοληθεί με το να δείξει κάτι τέτοιο.

παράγει αξία– όσο και μέτρα ελέγχου, πειθάρχησης και περιορισμού της ελευθερίας κίνησης αυτού του εμπορεύματος. Το κράτος, συνεπώς, είναι μια διαμεσολάβηση που μεριμνά τόσο για τη διευκόλυνση της καπιταλιστικής συσσώρευσης του κεφαλαίου, όσο και για τη σταθεροποίηση και διαίωνιση των όρων υπό των οποίων επιτυγχάνεται αυτή. Ένας βασικός όρος, προφανώς, είναι η εξασφάλιση της παραγωγικότητας της εργατικής τάξης, μια προϋπόθεση που δεν ευνοείται όταν τους κλειδώνεις σπίτι, όσο «πειθαρχημένοι» και αν είναι.¹²

Στην παρούσα ιστορική συνθήκη, ο κάθε κρατικός μηχανισμός τέμνεται άμεσα στην υπεράσπιση και προώθηση του «free-for-all» πλαισίου της «ελεύθερης αγοράς» και την ανάγκη υπεράσπισης της ολότητας της καπιταλιστικής σχέσης, ακόμα και απέναντι σε επιμέρους καπιταλιστικά συμφέροντα. Παρόλο που ευρύτερος στόχος του κρατικού μηχανισμού είναι η γενικευμένη συσσώρευση, δεν είναι λίγες ιστορικά οι φορές που η αστική τάξη εμφανίστηκε διατεθειμένη να «λοξοδρομήσει» από την ολότητα αυτή για να υπερασπιστεί κοντόφθαλμα τα άμεσα και βραχυχρόνια συμφέροντά της.¹³

12. Εξού και στις περισσότερες χώρες, οι εργασιακοί χώροι παρέμειναν είτε τυπικά είτε άτυπα εκτός περιορισμών, με αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη διάδοση κρουσμάτων, όπως π.χ. στην κρεατοβιομηχανία της Γερμανίας.

13. Δεν αποτελεί κάποιο ιστορικό παράδοξο το γεγονός πως συχνά, προσπαθώντας να διατηρήσουν την κυριαρχία τους, οι αστοί τάσσονται υπέρ μιας πολιτικής φράξιας (όπως οι Ναζί της Γερμανίας του 1933, για παράδειγμα) η οποία εν τέλει δεν αποτελεί μόνο πραγματική απειλή για την πολιτική τους εξουσία αλλά ακόμα και για τον πλούτο ή και τη φυσική τους επιβίωση. Σημαντική σημείωση όμως εδώ αποτελεί το γεγονός πως η συγκεκριμένη επιλογή είχε σαν υπόβαθρο την απειλή ενός δυναμικού προλεταριακού κομμουνιστικού κινήματος.

Οι δύο πόλοι ανάμεσα στην προώθηση της «ελεύθερης αγοράς» και της άμεσης κερδοφορίας και της ευρύτερης υπεράσπισης της καπιταλιστικής σχέσης δεν είναι –ούτε και ήταν ποτέ– ταυτόσημοι. Το προς τα πού γέρνει η «ισορροπία» μεταξύ των πόλων αντανακλά, μεταξύ άλλων, και το επίπεδο και την ένταση των κοινωνικών αγώνων. Αλλά δεν τίθεται ποτέ ζήτημα απόλυτης εγκατάλειψης της δυνατότητας ευρύτερης αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης με στόχο την ικανοποίηση μιας μερίδας του ιδιωτικού κεφαλαίου ή, ακόμα χειρότερα, του αφηρημένου στόχου της «πειθάρχησης».

Ταυτόχρονα, η αντίστροφη προσέγγιση που επιχειρεί η αριστερά όσον αφορά το κράτος είναι εξίσου λανθασμένη. Το κράτος δεν είναι ένας ουδέτερος μηχανισμός που μπορεί, υπό τις κατάλληλες συνθήκες ή με διαφορετική κυβέρνηση, να τεθεί στις «υπηρεσίες του λαού». Η ριζοσπαστική κριτική ούτε εκθειάζει τον κρατικό πόλο που αγωνιά για την ολότητα της καπιταλιστικής σχέσης ούτε και παραμυθιάζεται πως η ενδυνάμωσή του αποτελεί κάποια νίκη του εργατικού κινήματος. Ο «λαός», αυτή η συμπυκνωμένη και συνάμα ασαφής έννοια, κλείνει το μάτι στο έθνος και στο κράτος, όχι στο προλεταριάτο. Όταν το κράτος βάζει φραγμούς στο ιδιωτικό κεφάλαιο, δεν το κάνει για να υπερασπιστεί το προλεταριάτο από την άγρια εκμετάλλευση. Το κάνει γιατί ο ρόλος του εμπεριέχει εξίσου τη στρατηγική μιας μακροχρόνιας επιβίωσης της καπιταλιστικής σχέσης, η οποία πολύ συχνά έρχεται αντιμέτωπη με τα βραχυχρόνια σχέδια του ιδιωτικού κεφαλαίου. Το κράτος αμφιταλαντεύεται μονάχα στον βαθμό που η έλλειψη κοινωνικών πιέσεων ή και η αδυναμία επίλυσης ανταγωνισμών και εξεύρεσης συνολικών λύσεων δυσκολεύουν τη σχετική ισορροπία μεταξύ ιδιωτικού κε-

φαλαίου και ευρύτερης αναπαραγωγής. Δεν καταργεί αυτή τη σχέση.

Όπως και να έχει όμως, ούτε οι νόμοι που διέπουν τη λειτουργία του ιδιωτικού κεφαλαίου (η αέναη αύξηση της κερδοφορίας με κάθε κόστος) ούτε και η δύσκολη ισορροπία που καλείται να διατηρήσει η κρατική διαμεσολάβηση είναι προετοιμασμένα ή και κατάλληλα για την αντιμετώπιση μιας σοβαρής κρίσης.¹⁴ Ιδιωτικά κεφάλαια που δεν θα καταφέρουν να αποκτήσουν πλεονεκτήματα (συχνά με τη βοήθεια του κράτους) θα θυσιάσουν στον βωμό της ανταγωνιστικότητας, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που κρατικοί μηχανισμοί που απέτυχαν στη διατήρηση της απαραίτητης ισορροπίας μετατράπηκαν με ταχύτατους ρυθμούς σε failed states.

Το κοινωνικό υπόβαθρο της πανδημίας

Η εμφάνιση της πανδημίας του ιού SARS-CoV-2 δεν ήταν κάποιο εξωγενές σοκ σε μια κατά τα άλλα σταθερή κανονικότητα. Από τη μια πλευρά, ήταν το αναμενόμενο αποτέλεσμα της καπιταλιστικής οικονομίας και των ποικίλων τρόπων μέσω των οποίων «η καπιταλιστική παραγωγή σχετίζεται με τον μη ανθρώπινο κόσμο σε ένα πιο θεμελιώδες επίπεδο [...] ο “φυσικός κόσμος”, συμπεριλαμβανομένων των μικροβιολογικών υποστρωμάτων του, δεν μπορεί να γίνει κατανοητός χωρίς αναφορά στον τρόπο με

14. Πριν την εμφάνιση της πανδημίας, το Global Health Security Index είχε δημοσιεύσει μια έρευνα στην οποία αξιολογούσε τον βαθμό προετοιμασίας διαφόρων χωρών απέναντι στο ενδεχόμενο κάποιας μαζικής κρίσης στον τομέα της υγείας. Οι δύο χώρες που είχαν παρουσιάσει στην εν λόγω έρευνα ως οι πιο προετοιμασμένες και δομικά κατάλληλες για την αντιμετώπιση ενός τέτοιου συμβάντος ήταν οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία, ενώ το Βιετνάμ και η Νέα Ζηλανδία είχαν τοποθετηθεί στις θέσεις 50 και 35 αντίστοιχα.

τον οποίο η κοινωνία οργανώνει την παραγωγή». ¹⁵ Από την άλλη, η πανδημία ήρθε και προσγειώθηκε πάνω σε μια ιστορική περίοδο που ήδη αγκομαχούσε να ξεπεράσει την παρατεταμένη οικονομική κρίση, τα σημάδια της οποίας είναι ακόμα πιο εμφανή στην ελληνική πραγματικότητα.

Η ιδεολογική στήριξη της άγριας υποτίμησης και λιτότητας, την οποία δεν κατάφερε να αποκρούσει καμία προλεταριακή εξέγερση, είχε αν μη τι άλλο εμφανιστεί ως αναγκαίο βήμα «σταθεροποίησης» εις το όνομα του «γενικού συμφέροντος (της χώρας)». Αντί, ωστόσο, αυτή η ταξική προέλευσης μονομέρεια να οδηγήσει στην ενδυνάμωση ενός ανταγωνιστικού πόλου *πραγματικών προλεταριακών συμφερόντων* κόντρα σε κράτος και κεφάλαιο, ευνόησε τελικά την περαιτέρω εμπέδωση μιας μικροαστικής *υποχώρησης* σε προϋπάρχουσες μορφές κοινωνικής συσχέτισης και κοινωνικοποίησης (οικογένεια, παρέα, καφενείο) και, ακόμα χειρότερα, σε μια επιθετική ανάδειξη του διαχωρισμένου ατόμου ως *υποκειμένου*.

Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια του *συλλογικού* (σαν κοινωνική πραγματικότητα αλλά και σαν απαραίτητος όρος για αντίσταση στην καπιταλιστική μηχανή) υποβαθμίστηκε σημαντικά. Η αδυναμία *διατήρησης* μιας κοινότητας αγώνα ενάντια στα μέτρα λιτότητας μετά την ουσιαστική ήττα των άμεσων κινητοποιήσεων ενάντια στα μνημόνια τον χειμώνα του 2012 έπαιξε καθοριστικό ρόλο σε αυτό. Και είναι σαφές πως όταν συσσωρεύονται απανωτές κρίσεις και ήττες, η σκέψη πως μπορούν να αντιμετωπιστούν συλλογικά ατονεί. Το επιπλέον γεγονός πως ήδη πριν την κρίση το συλλο-

γικό διακύβευμα είχε την τάση να μεταφράζεται *είτε* με όρους υποστήριξης πολιτικών κομμάτων/οργανώσεων (για την εξωκοινοβουλευτική και την κοινοβουλευτική αριστερά) *είτε* υπό την ασαφή και χρονικά περιορισμένη έννοια των «εξεγερμένων» (για τον αναρχικό χώρο), σήμαινε πως η υποχώρηση των κοινωνικών κινημάτων λειτούργησε ενδυναμωτικά για αυτές τις διαχωρισμένες προσεγγίσεις. Και αν η υποχώρηση αυτή λειτούργησε, για την αριστερά, ως αφορμή για περαιτέρω διασπάσεις και ιδιωτεύσεις (μια διαδικασία που έφτασε στο απόγειό της με την εκλογή του ΣΥΡΙΖΑ το 2015), ένα σημαντικό κομμάτι του αναρχικού χώρου την ερμήνευσε όχι απλώς ως επιβεβαίωση της αντικοινωνικής του αισθητικής, ¹⁶ αλλά και σαν επισφράγιση της αντίληψης ότι δεν υπάρχει συλλογικό διακύβευμα αλλά μονάχα εξεγερμένες ατομικότητες που κινούνται σε μικρά οργανωτικά σχήματα ή, πιο συχνά, σε άτυπα δίκτυα παρών και κολλητών. ¹⁷

Μετά από μια μεγάλη κρίση και μια σημαντική ήττα συλλογικών διεκδικήσεων, ένα αποτράβηγμα προς τα πίσω, προς μικρότερα σχήματα και προς μια σχετική ιδιώτευση είναι, καλώς ή κακώς, αναπόφευκτο. Αλλά οι αρνητικές επιπτώσεις μιας τέτοιας απόσυρσης μπορούν να μετριάσουν

16. Να θυμίσουμε ίσως τις ομάδες και τα άτομα που αρνούνταν συνειδητά να κατέβουν στο Σύνταγμα το 2011, με τη δικαιολογία πως πρόκειται για απολιτίκ μικροαστούς, μικρο-αφεντικά ή και φασίστες; Η μνήμη κάποιων μπορεί να είναι κοντή αλλά δεν ήταν μόνο οι αυτόνομοι που δήλωναν πως «δεν θα πατήσουν το πόδι τους στο Σύνταγμα».

17. Η εκκένωση πολλών καταλήψεων όπως η Villa Amalias, η Σκαραμαγκά και η Βίλα Ζωγράφου λόγω της πολιτικής καταστολής όλων των κυβερνήσεων (μαζί και των ΣΥΡΙΖΑ/ΑΝΕΛ) σήμανε επίσης πως ένα σημαντικό κομμάτι πολιτικής κοινωνικοποίησης και συνύπαρξης έπαψε να υπάρχει.

15. Chuang, *Κοινωνική μόλυνση*, σελ. 8, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://yfanet.espinblogs.net/files/2020/03/CORONAVIRUS-mobile.pdf>

εάν, πρώτον, τα άμεσα υποκείμενα αναγνωρίσουν τα αίτια της και εάν, δεύτερον, πολεμήσουν την τάση να εμπεδωθεί αυτή η περιθωριοποίηση ως μοναδική (αν όχι *προνομιακή*) θέση ενατένισης του κοινωνικού. Το αν υπήρξαν τελικά τέτοιες διεργασίες, είναι σχετικά δύσκολο να απαντηθεί. Ο ερχομός όμως της πανδημίας κατάφερε όχι απλώς να φέρει τέτοιες προσεγγίσεις στην επιφάνεια αλλά να τις κάνει και σχεδόν κυρίαρχες σε ένα συγκεκριμένο κομμάτι του ανταγωνιστικού χώρου. Η διάθεση και επιθυμία για συλλογική δράση και παρουσία στα κοινωνικά τεκταινόμενα έδωσε σιγά σιγά τη θέση της είτε στην απογυμνωμένη εμπέδωση και υπεράσπιση της (ατομικής) αυτονομίας και αυτοδιάθεσης είτε στον διαχωρισμένο ακτιβισμό της πολιτικής σχέτας.

Σε αυτό το πλαίσιο, το πιο εμφανές και ιδιαίτερο αποτέλεσμα είναι ότι το κοινωνικό κατέληξε να θεωρείται *εξωγενής* παρέμβαση, και δη με τα χαρακτηριστικά κρατικής επιβολής ή και αυταρχισμού. Όπως έχουν δείξει με τον λόγο τους, στην αντίληψη αυτού του κομματιού του «χώρου» δεν υπάρχει «δημόσια υγεία» παρά μόνο απόπειρα βιοπολιτικής πειθάρχησης, η πανδημία δεν αφορά το κοινωνικό σύνολο παρά μόνο μια μικρή κατηγορία ηλικιωμένων και «ευπαθών» κ.ο.κ. Με αυτό τον τρόπο, και σε καταφανή αντίφαση με τις απόπειρές τους να παρουσιάσουν εκείνους/ες που παίρνουν στα σοβαρά την πανδημία ως «υποστηρικτές του κράτους» και «τσιράκια του Κούλη», οι αρνητές δημιούργησαν και σιγοντάρισαν τις ιδανικές συνθήκες ώστε το κράτος να παρουσιαστεί ως υπεύθυνος και ορθολογικός εκφραστής του «γενικού συμφέροντος» απέναντι στον ανορθολογικό ατομικισμό. Και αυτό το κατάφεραν σε μια περίοδο εγκληματικών αποτυχιών του

κρατικού μηχανισμού, των πολιτικών διαχείρισης της πανδημίας και της αυξανόμενης δυσaráσκείας και θυμού.

Ένα τσούρμο ατομικότητες

Πίσω από τη χρήση όρων όπως «αυτοδιάθεση του σώματος»¹⁸ και την υπεράσπιση του «ατομικού δικαιώματος» (μια επιλογή που στο σημερινό τοπίο θα έπρεπε να τοποθετείται στη σωστή της διάσταση, δηλαδή στο δικαίωμα να μη λαμβάνεις τα αναγκαία μέτρα για τον περιορισμό της *μεταδοτικότητας*), εμείς βλέπουμε την τραγική φιγούρα ενός αποδυναμωμένου ατόμου, έρμαιου των αντικειμενικών μεταβολών και ανίκανου να ορθώσει έστω και μια φαντασίωση συλλογικής ύπαρξης.¹⁹ Στον βαθμό που το περιεχόμενο μιας τέτοιας «επιλογής» δεν υπονοεί καμία *δέσμευση* ή αναγνώριση των *συνεπειών* της προς το κοινωνικό σύνολο, η ίδια η έννοια της επιλογής αυτοκαταργείται. Ταυτοχρόνως, η επίκληση της «ατομικής ελευθερίας» απέναντι σε ένα συλλογικό πρόβλημα καταλήγει να απορροφά ενέργεια που θα μπορούσε, και θα έπρεπε, να διοχετευθεί σε μια συλλογική *επίθεση* ενάντια σε έναν κοινό κίνδυνο. Αυτή η **εγκατάλειψη της σκοπιάς της κοινωνικής χειραφέτησης, που απαιτεί την κατάργηση της ταξικής κοινωνίας και της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας**, οριοθετείται από τη στροφή στα δικαιώματα, το βίωμα, και την **αυτοδιάθεση ενός ήδη διαχωρισμένου ατόμου και σώματος** που νοείται μόνο ως απαραβίαστη ατομική ιδιοκτησία.

18. Μια έννοια που αποκτά την ουσιαστική της βαρύτητα όχι ως οντολογία του απομονωμένου ατόμου αλλά ως διαλεκτικός πόλος *συσχετισμού* με το συλλογικό.

19. Η απόπειρα παρουσίασης του ακροδεξιού/θρησκευτικού όχλου ως παρασιτικού στελέχους μιας κατά τα άλλα «υγιούς» κοινωνικής αντίδρασης είναι ενδεικτική αυτής της ιδεολογίας.

Συνεπώς, όσοι/ες μιλούν για περιορισμούς κεκτημένων ελευθεριών από τα lockdown που επιβλήθηκαν όταν ξέσπασε η πανδημία, μπορεί να περιγράψουν μια πραγματικότητα αλλά ταυτόχρονα αποπροσανατολίζουν από το γεγονός πως η **ελευθερία του ατόμου** στην καπιταλιστική κοινωνία ήταν ούτως ή άλλως τυπική και ήδη περιορισμένη, χωρίς κανένας από αυτούς τους περιορισμούς (ή και υποχρεωτικότητες) να βρίσκονται στο στόχαστρο της πλειοψηφίας όσων σήμερα αντιδρούν στα μέτρα ή στα εμβόλια.²⁰ Είναι τελείως ξεκάθαρο πως οι άνθρωποι δεν επιλέγουν ελεύθερα και συνειδητά κάθε πρωί και μετά από ώριμη σκέψη να πάνε στη δουλειά, ούτε έχουν πρόσβαση στον τρόπο οργάνωσης αυτής της διαδικασίας. Είναι εξαναγκασμένοι να το κάνουν για να επιβιώσουν και οι αγώνες τους καθορίζουν το πεδίο εντός του οποίου αυτός ο εξαναγκασμός θα είναι περισσότερο ή λιγότερο άμεσος και βίαιος.

Μπορούμε να το εκφράσουμε και αλλιώς: πριν από την εμφάνιση της παν-

20. Εδώ έχουμε ξανά μια ξεκάθαρη αποτύπωση του υπόβαθρου χωρίς το οποίο οι αντιδράσεις των αρνητών θα ήταν απλώς γραφικές: η εναντίωση στα *συγκεκριμένα* μέτρα και στα *συγκεκριμένα* εμβόλια (και όχι στους ευρύτερους περιορισμούς ή υποχρεωτικότητες που παράγει η καπιταλιστική κοινωνία) δείχνει πως στη βάση της, η αντίδραση εμφορείται από μια άρνηση αποδοχής της ύπαρξης της πανδημίας και της επικινδυνότητας του συγκεκριμένου ιού. Δεν αποτελεί ένα πεδίο σύγκρουσης με την κρατική μορφή ή τις καπιταλιστικές σχέσεις εν γένει αλλά μια μορφή προστασίας της *κανονικότητας* των καπιταλιστικών σχέσεων και του κράτους απέναντι σε μια *παραφωνία* (δηλ. την παγκόσμια πανδημία). Η πανδημία, με άλλα λόγια, σηματοδοτεί για τους αρνητές έναν εφιάλτη (παραφωνία) που δεν επιτρέπει στην κοινωνία να κοιμηθεί (κανονικότητα). Αν η στάση αυτή είναι ξεκάθαρη και διάφανη στις ακροδεξιές ή και επιχειρηματικές αντιδράσεις στα μέτρα, στην Ελλάδα την έχει υιοθετήσει και η αριστερά/αναρχία της άρνησης.

δημίας του ιού SARS-CoV-2, μονάχα μια μειοψηφία ταγμένων αντιεμβολιαστών με εξαιρετικά προβληματικές απόψεις σε όλα τα επίπεδα θα θεωρούσε **αυταρχική** την επιβεβλημένη (στις περισσότερες χώρες) υποχρέωση να λαμβάνει το υγειονομικό προσωπικό όλα τα δυνατά μέτρα για τη μείωση της πιθανότητας να είναι φορείς μιας μεταδοτικής ασθένειας.²¹ Εάν αφήσει κανείς τον SARS-CoV-2 εκτός πλάνου, είναι προφανές πως μόνο κάποιος συγκλονιστικά ηλίθιος μπορεί να πιστεύει πως η λήψη μέτρων προστασίας απέναντι σε μολυσματικές (και μη) ασθένειες ανήκουν σε ένα πεδίο *προσωπικής επιλογής* του εκάστοτε υγειονομικού, ειδικά δε όταν έχει φανεί πως στο σύγχρονο περιβάλλον τέτοιες «επιλογές» (ακόμα και για υγειονομικούς) τείνουν να διαμορφώνονται (μεταξύ άλλων) και από τον βόθρο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, να διογκώνονται από αντιδραστικές ιδεολογίες και να παισιώ-

21. Στην Ελλάδα, όπως και σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση –και ανεξάρτητα από την πανδημία– οι εργαζόμενοι σε νοσοκομεία και άλλους χώρους παροχής υπηρεσιών υγείας υποχρεούνται να έχουν εμβολιαστεί (ή να έχουν αποκτήσει ανοσία μέσω φυσικής νόσησης) με τα παρακάτω εμβόλια: ιλαράς-παρωτίτιδας-ερυθράς, ηπατίτιδας Α, ηπατίτιδας Β, ανεμευλογιάς (αφορά προσωπικό που νοσηλεύει ασθενείς υψηλού κινδύνου), τετραδύναμου συζευγμένου μηνιγγιτιδοκόκκου (αφορά μικροβιολόγους), τετάνου-διφθερίτιδας-κοκκύτη τύπου ενηλίκου (Tdap) και εποχικής γρίπης (ετησίως). Αυτή η υποχρέωση προβλέπεται από τις *Οδηγίες Δεσμευτικού Χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* για την προστασία των εργαζομένων από την έκθεση σε βιολογικούς παράγοντες κατά τη διάρκεια της εργασίας τους και για την ασφάλεια των ασθενών. Είναι λοιπόν σαφές πως η βάση των *σημερινών* αντιδράσεων εκκινεί από την άρνηση αποδοχής της συγκεκριμένης πανδημίας και των μέτρων εναντίον της και όχι μια ευρύτερη εξέγερση απέναντι στην υποχρεωτικότητα καθεαυτή.

νονται υπό το πρίσμα μιας αποθέωσης της αποστειρωμένης ατομικότητας.

Στο υπόβαθρο της φαντασιακής θέσμισης αυτής της αυτονομίας του «εγώ» και της προσέγγισης του σώματος μέσω δικαιωματικής ορολογίας αναγνωρίζουμε «τη γραμμή μιας αστικής επανάστασης που ολοκληρώνεται [και] τελειοποιείται αέναα καλώντας τη δημοκρατία να σταματήσει να είναι τυπική. Η ριζοσπαστική κριτική δεν απορρίπτει αυτές τις προσπάθειες: επισημαίνει απλώς τα όριά τους. Όταν είναι αδύνατο να αντιμετωπιστούν οι αιτίες της καταπίεσης, είναι αναπόφευκτο για τους καταπιεσμένους να αγωνίζονται ενάντια στις επιπτώσεις της. Σε αυτή την περίπτωση, η διεκδίκηση της ιδιοκτησίας του σώματος [...] βιώνεται ως προστασία ενάντια στην ιδιοποίησή του από τον πατέρα, τον σύζυγο, τον γιατρό, τον ιερέα, τον πολιτικό, τον δάσκαλο ή οποιαδήποτε μορφή παίρνει η ανδρική, καπιταλιστική, θρησκευτική, κρατική κυριαρχία [...] Δυστυχώς αυτή η προστασία αποδεικνύεται μια ψευδαίσθηση. Η ατομική ιδιοκτησία δεν αποτελεί προστασία ενάντια στην αποστέρηση. [...] Η επανοικειοποίηση του εαυτού μπορεί να είναι μόνο συλλογική. Η μετατροπή ενός ιστορικού ορίου σε πρόγραμμα είναι το αντίθετο της επαναστατικής προοπτικής».²²

Πρόκειται μάλιστα για μια «διεκδίκηση που γεννιέται μπροστά σε έναν φραγμένο ορίζοντα, μέσα στον οποίο, προκειμένου να ελέγξει κανείς κάτι (στην προκειμένη περίπτωση, το σώμα του), δεν μπορεί να φανταστεί κανένα άλλο μέσο από την ιδιωτική ιδιοποίηση. [...] Φυσικά, οι περισσότεροι από αυτούς που υποστηρίζουν το σύνθημα “Το σώμα μου είναι δικό μου” δεν υποστηρίζουν την ατομική ιδιοκτησία. Αυτό που

εννοούν με αυτό το σύνθημα είναι το εξής: Εγώ θα αποφασίσω πως θα διαθέσω το σώμα μου [...] και όχι ένας πολιτικός, ένας γιατρός, ένας ψυχολόγος, ένας ιερέας, μια οικογένεια ή ένας σύζυγος. Υπάρχει εδώ ένα αίτημα για ελευθερία. [...] Η διεκδίκηση “Το σώμα μου είναι δικό μου” είναι πράγματι μια διεκδίκηση ελευθερίας, αλλά **μια ελευθερία για ένα ον που διαχωρίζεται από τα άλλα** [...] – διευρύνει το πρόβλημα χωρίς να το λύνει».²³

Μεταφράζοντας αυτές τις παρατηρήσεις στο πλαίσιο μιας πανδημικής κρίσης μπορούμε να δούμε, και από μια νέα σκοπιά, γιατί το αίτημα άρνησης των εμβολιασμών υπό τους όρους της «αυτοδιάθεσης του σώματος» βασιίζεται σε ένα σαθρό οικοδόμημα: δεν νοείται, με άλλα λόγια, μια ριζοσπαστική υπεράσπιση του ατομικού δικαιώματος όταν αυτό δεν αναγνωρίζεται ως όριο, πόσο μάλλον όταν αυτή λειτουργεί *εις βάρος* του συλλογικού. Μια τέτοια αντίληψη μπορεί να ευδοκιμήσει μονάχα όταν συντρέχουν δύο παράγοντες: *είτε* ένας άκρατος ατομικισμός που προκύπτει από την επικράτηση μιας (ακράιας στην πραγματικότητα) υιοθέτησης του φιλελεύθερου φαντασιακού· *είτε* μέσω μιας αδυναμίας κατανόησης ή και συνειδητής άρνησης του *κοινωνικού* χαρακτήρα μιας μεταδοτικής ασθένειας.

Απέναντι σε ψεύτικα «εμείς» που αναφέρονται σε μια «εταιρεία, μια οικογένεια, μια παράδοση, μια εθνότητα, ένα έθνος, μια πατρίδα, μια κοινωνία γενικά», τόνιζε ο Ντωβέ, «η πρώτη κίνηση είναι συχνά να αντιπαραθέσω ένα εγώ, να αντισταθώ σε εκείνους που καταπατούν τη δική μου ζωή. Ωστόσο, η μόνη αποτελεσματική αντίδραση –και μάλιστα η μόνη προστασία– είναι η συλλογική. Η απάντηση στην καταπίεση δεν είναι η προσθήκη νέων Εγώ, αλλά η

22. Ζιλ Ντωβέ, «Για έναν κόσμο χωρίς ηθική», <https://moralitystrippeddown.wordpress.com>, τροποποιημένη μετάφραση, δική μας η έμφαση.

23. Ό.π.

δημιουργία μη ψευδών εαυτών». Το ζητούμενο, κοινώς, είναι η δημιουργία του αληθινού «εμείς» μέσα από την οποία το σώμα μας θα «ανήκει σε αυτούς που μας αγαπούν, όχι λόγω κάποιου νομικά κατοχυρωμένου “δικαιώματος”, αλλά επειδή, ως σάρκα και συναίσθημα, ζούμε και κινούμαστε μόνο σε σχέση με αυτούς. Και, στον βαθμό που γνωρίζουμε και μπορούμε να αγαπήσουμε το ανθρώπινο είδος, τα σώμα μας είναι δικό του».²⁴

Σε αντίθεση με τους αρνητές, οι οποίοι χρησιμοποιούν την έκτακτη ανάγκη της πανδημίας του SARS-CoV-2 για να ναρκοθετήσουν *κάθε* έννοια συλλογικής ύπαρξης ή και ενός επακόλουθου αυτής που λέγεται «δημόσια υγεία», το ενδιαφέρον και η φροντίδα των γύρω μας αποτελεί αδιαπραγμάτευτο χαρακτηριστικό της ριζοσπαστικής κριτικής. Μεταξύ άλλων, ακριβώς επειδή ο ατομικισμός και οι κοινωνικές σχέσεις ως εμπόδιο τίθενται ενάντια σε τέτοιου είδους εμπάθυνση του πραγματικού πλούτου της ανθρώπινης εμπειρίας. Και είναι εξίσου αδιαπραγμάτευτο πως το ενδιαφέρον αυτό ούτε εξαντλείται σε περιπτώσεις ευαλωτότητας, ούτε και είναι αποτέλεσμα μιας εξονυχιστικής εξέτασης και εργαστηριακής αξιολόγησης επιστημονικών ερευνών, η έλλειψη ή αμφισημία των οποίων ανοίγει το πεδίο για μια αναστολή τέτοιων σχέσεων. Να το κάνουμε λιανά: όταν συγγενείς, γείτονες/ισσες, σύντροφοι/ισσες είναι είτε δέσμοι κάποιας ευαλωτότητας είτε χρήζουν ιδιαίτερης φροντίδας (λόγω κάποιας ανοσοποιητικής ανεπάρκειας, διαβήτη, καρκινοπάθειας κ.λ.π.), δεν πρόκειται να διαπραγματευτούμε αυτή τη φροντίδα στο όνομα μιας «κριτικής» απέναντι στα «επιστημονικά ιερατεία» ή με βάση τους περιορισμούς που θέτει μια τέτοια φροντίδα στο προσωπικό μας εγώ. Το ίδιο ακρι-

24. Ό.π.

βώς ισχύει και για τη σημερινή συνθήκη με τον SARS-CoV-2.

Είμαστε σίγουροι/ες πως, ως επί το πλείστον, οι σημερινοί αρνητές δεν είναι κάποια τέρατα που θα λαιδορούσαν μια τέτοια προσέγγιση. Η αδυναμία τους όμως να συνειδητοποιήσουν πως ακριβώς αυτό κάνουν *όσον αφορά* την τρέχουσα πανδημία επιβεβαιώνει, για άλλη μια φορά, πως το επίδικο αυτή τη στιγμή είναι η άρνηση της συγκεκριμένης πανδημίας και επικινδυνότητας του ιού και όχι μια συστηματική «κριτική του επιστημονικού λόγου», ούτε και μια «ηρωική» ανυποταξία στον αυταρχισμό του κρατικού ή καπιταλιστικού μηχανισμού. Η στάση τους αντικατοπτρίζει είτε μια επιλεκτική και αποσυντονισμένη ανάγνωση/άρνηση των δεδομένων της πανδημίας και των ευρύτερων κοινωνικών προεκτάσεών της, ή/και μια προσπάθεια να εξορθολογιστεί το βαρύ ψυχολογικό φορτίο που απαιτείται από την αποδοχή της δυστοπίας που ζούμε ή και της ευθύνης που ξαφνικά μας έχει αποδοθεί.²⁵

Πολιτική ταυτότητα της άρνησης

Δεν είναι προφανώς τυχαίο πως βασικό χαρακτηριστικό του κινήματος ενάντια στον εμβολιασμό σε *παγκόσμιο* επίπεδο είναι ότι

25. Έχουμε ήδη αναφερθεί διεξοδικά στο θέμα της αδυνατότητας μιας *προσωπικής* σχέσης με μια πανδημία. Αυτή η προσέγγιση όμως δεν πρέπει να γίνει κατανοητή ως ένα πλήρες σβήσιμο κάθε έννοιας ατομικής ευθύνης. Η λειτουργική χρήση που κάνει ο κρατικός μηχανισμός αυτής της ιδεολογικής προσέγγισης, όπως έχουμε αναφέρει, έχει τις ρίζες της στην προσπάθεια απόκρυψης/απόρριψης των ευθυνών που βαρύνουν αυτούς που (δυστυχώς αλλά όντως) διαχειρίζονται από κεντρική θέση το κοινωνικό σύνολο και θεσμούς όπως η δημόσια υγεία. Αυτό δεν σημαίνει όμως πως τα υποκείμενα που αδιαφορούν επιδεικτικά για τους γύρω τους δεν έχουν κανένα μερίδιο ευθύνης.

ηγεμονεύεται από την άκρα και την εναλλακτική δεξιά, ιδεολογικός χώρος κατεξοχήν δεκτικός προς θεωρίες συνωμοσίας και προς απόπειρες να απαντηθεί η διευρυμένη απώλεια ελέγχου μέσω της στήριξης μιας αυταρχικής πειθάρχησης και της θανατοπολιτικής απέναντι σε όσους είτε «μολύνουν» τον κοινωνικό ιστό είτε αποτελούν «μη-παραγωγικά» μέλη αυτού. Αυτοί ήταν που τέθηκαν, κατά πλειοψηφία, υπέρ της πλήρους επαναλειτουργίας της οικονομίας και επανεκκίνησης της παραγωγικής διαδικασίας με κάθε κόστος, υιοθετώντας παράλληλα και αφηγήσεις περί «φυσικής ανοσίας», όχι επειδή μια τέτοια έκβαση υπάρχει μέσα σε επιστημονικές προσεγγίσεις αλλά επειδή επέτρεπε να εκφραστεί κανείς ανοιχτά υπέρ ενός κοινωνικού δαρβινισμού και μιας μορφής ευγονικής από την πίσω πόρτα.²⁶

Έχοντας αντλήσει αυτοπεποίθηση από την ευρύτερη πολιτική άνοδο του «μετα-φασισμού» σε παγκόσμιο επίπεδο,²⁷ και μέσω της υιοθέτησης των βασικών της χαρακτηριστικών από επίσημους φορείς του κρατικού μηχανισμού, η τάση αυτή έχει εννοηθεί στην Ελλάδα και από συγκεκριμένες πρόσφατες μαζικές εκδηλώσεις, όπως οι διαδηλώσεις για τη Μακεδονία και οι εκδηλώσεις ρατσιστικού μίσους και πογκρόμ στα νησιά ενάντια στους μετανάστες. Μέσω αυτού του συρφετού, αναδεικνύεται για άλλη μια φορά «η σημασία που έχουν [...] οι κοινότητες του έθνους και της θρησκείας ως εκείνοι οι τόποι καταφυγής που υπόσχονται σταθερότητα και δίνουν μια

26. Η διαδεδομένη ιδέα αυτού του κύκλου μισάνθρωπων πως η μάσκα, δηλαδή μια μορφή προστασίας πλήρως αποδεκτή στα ιατρικά δεδομένα, αποτελεί «φίμωτρο», δηλαδή κάποια μορφή στέρησης «ελευθερίας» (καθώς και της ανθρώπινης ιδιότητας καθεαυτής) είναι ενδεικτική.

27. Βλ. ενδεικτικά Gaspar Milos Tamas, *Post-fascism*, Boston Review (2000).

αίσθηση προστασίας και ανάκτησης του ατομικού/συλλογικού ελέγχου, όταν όλες οι άλλες ισχυρές συμβολικές ή υλικές αναφορές (η πατρική στοργή του κράτους, οι προνοιακές του πολιτικές κ.λπ.) δείχνουν να καταρρέουν».²⁸ Προσπαθώντας να επαναδιαμορφώσουν την *πατριαρχική* δομή του κράτους (την παροχή, δηλαδή, υπακοής με αντιπαροχή συγκεκριμένη προστασία), οι εκφασισμένες αυτές προοπτικές βρήκαν πρόσφορο έδαφος αντιπαλότητας με αφορμή την πανδημία, είτε αναμασώντας γνώριμες συνωμοσίες από το εξωτερικό (Εβραϊομασόνι, 5G, Μπιλ Γκέιτς, Σόρος) είτε μέσω ελληνοκεντρικών προσεγγίσεων (η ορθοδοξία ως προστασία απέναντι στον ιό, παλαβομάρες περί ανθεκτικού ελληνικού DNA κ.λπ.). Όπως σημειώνουν και οι σύντροφοι από την Υφανέτ μιλώντας για αυτό τον συντονισμένο όχλο, «η επίκληση της πατρίδας και της ορθοδοξίας, το γαλανόλευκο φόντο των καλεσμάτων και οι προτροπές για εθνικό ξεσηκωμό σχεδόν εμμονικά προσπαθούν να χτίσουν αυτό το φαντασιακό που θα καταφέρει ν' αναμετρηθεί μ' έναν αόρατο εχθρό αυτή τη φορά: οι καταβολές ή η προέλευσή του μπορεί να παραμένουν σκιώδεις, αλλά οι σκοποί του μοιάζουν ξεκάθαροι: η επιβούλευση της ακεραιότητας της Ελλάδας, η παρεμπόδιση των θρησκευτικών τελετουργικών της, ο οικονομικός στραγγαλισμός των πιο κερδοφόρων τομέων της, η υποταγή και πειθάρχηση ενός φύσει αδούλτου λαού».²⁹

Από κοντά, παρατηρεί κανείς και έναν σκασμό ελευθερόφρωνων (*libertarians*), των οποίων κεντρικό μέλημα είναι ακριβώς η *άνευ όρων* υπεράσπιση της ατομικής ιδιοκτησίας και του ατομικού συμφέροντος έναντι κάθε έννοιας συλλογικού

28. «Κάτι μας κρύβουν», *Τυφλοπόντικας* τ. 3, Ιούλιος 2021. (<https://yfanet.espivblogs.net/>)

29. Ό.π.

συμφέροντος και κοινού αγαθού. Τέλος, ένας συρφετός εναλλακτικών, μυστικιστών, «οικολογικά» ή «spiritually» ευαίσθητων αντιορθολογιστών, οι οποίοι επίσης βρήκαν στις αντιεμβολιαστικές κινητοποιήσεις μια ευκαιρία να διασπείρουν τις new age δεισιδαιμονίες τους, να πουλήσουν εναλλακτικά μαντζούνια και να προωθήσουν αστρολογικές αρλούμπες. Όπως φάνηκε, οι παραπάνω κατηγορίες έχουν τελικά περισσότερα κοινά μεταξύ τους από ό,τι φαινόταν εκ πρώτης όψης.

Το αληθινό σχίσμα στο ανταγωνιστικό κίνημα

Δυστυχώς όμως, εκτός από αυτόν τον ακροδεξιό εσμό, υπάρχει και ένα δυσανάλογο μεγάλο κομμάτι του αντιεξουσιαστικού χώρου και της αριστεράς που καταφέρεται συστηματικά ενάντια στις μάσκες, τα μέτρα «κοινωνικής αποστασιοποίησης» ή την επιβολή καραντίνας, ακόμα και την πρακτική του εντοπισμού κρουσμάτων ώστε να υπάρξει κάποια στοιχειώδης στρατηγική για τον περιορισμό της πανδημίας. Και τέλος, πιο πρόσφατα και πιο κεντρικά, ενάντια στον εμβολιασμό.

Η άρνηση αυτού του κομματιού εμφορείται, σε πολλά σημεία, από αντίστοιχες (με τους αντιδραστικούς) προσεγγίσεις περί μιας κοινωνίας που κυβερνάται από Big Pharma, Big Tech, μεγάλες τράπεζες, ΜΜΕ, νεοφιλελεύθερους πολιτικούς (οι ακροδεξιοί τους αποκαλούν «globalists»). Είναι σαφές πως η κατηγορία της «συνωμοσιολογίας» (η οποία εύκολα εξαπολύεται εναντίον τους) δεν εξηγεί πολλά. Επιπλέον, δημιουργεί και ένα πλέγμα ασυνεννοησίας, καθώς πυροδοτεί έναν αυτοματισμό που απορρίπτει συλλήβδην κάθε πρόταση που εκφέρουν, υπερτονίζοντας έτσι ένα πρωταρχικό τους σημείο αφετηρίας: την πε-

ποίθηση πως βάλλονται και λοιδορούνται επειδή λένε αλήθειες που ο μέσος άνθρωπος (ή αλλιώς, ο «υποταγμένος») δεν μπορεί να αναγνωρίσει ή να αποδεχτεί. Γίνονται μάρτυρες κοινώς, θύματα μιας συντονισμένης προσπάθειας φίμωσης.³⁰

Είναι επίσης προφανές πως οι αρνητές που προέρχονται από το ανταγωνιστικό κίνημα δεν προωθούν τη φαντασίωση έθνους/θρησκείας ως αντίβαρο στην καταρράκωση του συλλογικού/κοινωνικού πεδίου. Έναντι μιας τέτοιας προσέγγισης, οι αρνητές/αντιεμβολιαστές του «χώρου» φαντασιώνονται πως το κομμάτι του κόσμου

---

30. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επαναλαμβανόμενη γκρίνια περί σίγασης, διαπόμπευσης, αποκλεισμού κ.λπ. Το γεγονός πως ο πυρήνας των απόψεών τους για την πανδημία καθόρισε την πολιτική που ακολουθήθηκε (μέχρι τουλάχιστον το δεύτερο κύμα) σε ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία, Βραζιλία και αλλού, ή πως η ανοιχτή πρόσβαση σε κοινωνικά δίκτυα (τα οποία εμφανώς προτιμάνε) έχει όχι απλώς δώσει βήμα σε τέτοιες «εναλλακτικές» απόψεις αλλά τις έχει διογκώσει σε αδιανόητο βαθμό, προφανώς δεν ραγίζει αυτή την εικόνα αυτοθυματοποίησης. Σίγουρα υπάρχουν ΜΜΕ των οποίων στόχος είναι απλώς και μόνο η διάδοση της κυβερνητικής προπαγάνδας (χωρίς βέβαια να είναι όλα τα ΜΜΕ αλλεργικά στο να δίνουν φωνή σε ένα σωρό αρνητές), αλλά η κατηγορία του αποκλεισμού από τα επίσημα ΜΜΕ είναι, για να λέμε την αλήθεια, μια πολύ περιεργή προσέγγιση για κόσμο που ανήκει στο ανταγωνιστικό κίνημα. Ο Τύπος και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ως θεσμοί, δεν είναι όργανα δημόσιας πληροφόρησης, αλλά ούτε και μηχανισμοί στεγνής προπαγάνδας. Παρόλο που κάποια μέσα μονοπωλούν τη ρηχότητα ενός τέτοιου προπαγανδιστικού ρόλου υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (ως επί το πλείστον χρηματικές), ο ρόλος τους ως θεσμοί είναι η παραγωγή **συναίνεσης**. Αυτό, στις σύγχρονες συνθήκες της εμποδωμένης θεαματικής δημοκρατίας, που βαυκαλίζεται με ιδεολογήματα όπως η «δημόσια συζήτηση» και η ελεύθερη ανταλλαγή ιδεών, περιλαμβάνει και την προβολή «αντίθετων» προς τις κυρίαρχες απόψεις.

που κινητοποιείται ενάντια στα μέτρα και τους εμβολιασμούς αποτελεί ταξικό υποκείμενο, το οποίο καπελώνεται από χριστιανούς και ακροδεξιούς και ξεπουλιέται, αφενός, από τους αριστερούς συνδικαλιστές και, αφετέρου, από την απουσία της μεγάλης πλειοψηφίας του α/α χώρου, που έμμεσα στηρίζουν το κράτος. Ωστόσο, μοναδικός συνδετικός κρίκος μεταξύ όλων αυτών δεν μπορεί παρά να είναι η άρνηση της πανδημίας μέσω της επίκλησης των ελευθεριών και των δικαιωμάτων του διαχωρισμένου ατόμου, κάτι που δείχνει ξεκάθαρα πόσο στην πραγματικότητα έχει διαστρεβλωθεί η έννοια τόσο του ταξικού όσο και του συλλογικού.

Κατηγορώντας όσους/ες αντιμετωπίζουν σοβαρά την πανδημία και τους κινδύνους της (ενώ αντιπαλεύουν ανοιχτά την κρατική διαχείριση) ως «προσκυνημένους», «μενουμεσπιτιστές», «τσουτσέκια του Κούλη», «συνεργάτες του κράτους», «υγειονομικά υπάκουους» και άλλες παρόμοιες αθλιότητες, οι αρνητές προβάλλουν τις θέσεις τους μέσω μιας αλαζονικής διαφοροποίησης από την «υποταγμένη» κοινωνία απέναντι στην οποία τίθενται οι «εξεγερμένοι» – με τον προσδιορισμό «εξεγερμένος» εν τη απουσία εξέγερσης να αποτελεί μια επαρκή έκφραση της ιδεολογικής τους σύγχυσης.³¹ Στην πραγματικότητα, δεν επιδεικνύουν τίποτα παραπάνω από το γεγονός πως κεντρικό τους επίδικο είναι η υποβάθμιση της κρισιμότητας του SARS-CoV-2. Μάλιστα, ο λόγος τους φανερώνει πως επιθυμούν

31. Η εν λόγω πρωτοποριακή ιδεολογία γεννάει συχνά και τραγελαφικές αντιφάσεις στον εκφερόμενο λόγο των τάσεων αυτών, όπως φάνηκε παραδείγματος χάριν την περίοδο πριν και μετά τις διαδηλώσεις στη Νέα Σμύρνη εναντίον της αστυνομικής βίας και καταστολής, όταν οι «πειθαρχημένες μάζες» μετατράπηκαν εν μία νυκτί σε «καθόλου ευκαταφρόνητο πλήθος προλετάριων που συγκρούστηκαν στα οδοφράγματα».

την επιστροφή σε μια κανονικότητα που προηγήθηκε του «υγειονομικού ολοκληρωτισμού» και του «απαρτχάιντ»,³² με βασικό (και ασυναίσθητα προσβλητικό απέναντι σε πραγματικούς ολοκληρωτισμούς ή απαρτχάιντ) κριτήριο τη δυνατότητα να δουλεύουν χωρίς να επιδεικνύουν πιστοποιητικά στους μοντέρνους Δρ Μένγκελε και να απολαμβάνουν την κοινωνική ζωή των μπαρ και των συναυλιών χωρίς περιορισμούς ή αποκλεισμούς. Με άλλα λόγια, την επαναφορά στη ζωή *πριν τον κορωνοϊό*.

Εύλογη επιθυμία η απόδραση από τη δυστοπία που ζούμε, δεν θα διαφωνήσουμε, αλλά καταφανώς ανέφικτη μέσω ενός στρουθοκαμηλισμού που αρνείται την ύπαρξη/επικινδυνότητα του ιού και που δρομολογείται μέσα από νηπιακές προτροπές τύπου «τη μάσκα χαμηλά» ή και την πιο σοβαρή και συνειδητή άρνηση να λαμβάνονται μέτρα προστασίας απέναντι σε έναν αερογενή ιό, όπως π.χ. η αποδεδειγμένη προληπτική ικανότητα των εμβολίων.

Αυτή η ελιτίστικη, πρωτοποριακή και διαχωρισμένη ιδεολογία, η οποία διακατέχει σημαντικά κομμάτια του αντιεξουσιαστικού/αριστερού χώρου, διογκώνεται όταν συναντιέται με τον ψυχικό σχηματισμό του σύγχρονου ναρκισσιστικού ατόμου, που επιχειρεί να διατηρήσει την ενότητά του απέναντι στις αδιάκοπες απειλές διάλυσής του από τις πιέσεις του σημερινού κόσμου του οποίου, βέβαια, είναι απευθείας παράγωγο. Ακριβώς επειδή ο ναρκισσισμός αποτελεί την απώλεια του εαυτού και όχι την αυτοεπιβεβαίωσή του, συνοδεύεται από μια επιλεκτική απάθεια προς το συλλογικό και μια πρακτική κατάργηση της ενσυναίσθη-

32. Να υπενθυμίσουμε εδώ πως ο επαναλαμβανόμενος και πληθωριστικός παραλληλισμός με παρελθοντικές φρικαλεότητες διευκολύνει ακριβώς αυτό που υποτίθεται πως αντιπαλεύει: σχετικοποιεί την ιστορική πραγματικότητα και συμβάλλει στην κανονικοποίηση της φρίκης.

σης. Ταυτόχρονα, η αντιφατική αίσθηση αδυναμίας του ατόμου οδηγεί και σε μια αμυντική αντίδραση που γεννάει αισθήματα υπεροχής απέναντι στους υπόλοιπους. Κατά φαινομενικά παράδοξο τρόπο, η **απεννοχοποίηση** και η **επικράτηση** της ατομικής ελευθερίας ως αντίβαρο στον κρατικό αυταρχισμό οδηγεί ταυτόχρονα στην έκλειψη της ατομικής υποκειμενικότητας, καθώς οι άνθρωποι μπορούν να λειτουργούν ως άτομα-υποκείμενα (και όχι ως πραγματοποιημένες αφηρημένες μονάδες) μόνο εντός διαδικασιών όπου οι σχέσεις δεν διαμεσολαβούνται από το χρήμα, την αγορά και το κράτος, ψήγματα των οποίων βιώσαμε εντός των ταξικών συλλογικοτήτων και των κοινοτήτων αγώνα που σε μεγάλο βαθμό διαλύθηκαν λόγω της ήττας και της υποχώρησης της προηγούμενης δεκαετίας.

Εάν η έννοια της πραγματικότητας, και το νόημα που αποζητά αυτή, είναι τελικά ζητήματα προσωπικά και υποκειμενικά, εάν δεν έχουν καμία αναφορά σε κάτι έξω από την προσωπική μας εμπειρία, θα αποτύχουν οικτρά να προσφέρουν κάποιο καταφύγιο ή και στήριξη. Η συγκρότηση του εαυτού και της ατομικής ελευθερίας ως φορέα αντίστασης, ενός εαυτού καταδικασμένου να βασανίζεται από αισθήματα ταπείνωσης και απώλειας του ελέγχου και ο οποίος αποζητά μια «αποκατάσταση του δικαίου» με κάθε μέσο, στρέφεται ενάντια σε κάθε τι που βρίσκεται έξω από τη διασταλτική ταυτότητά του, εν προκειμένω ενάντια σε μια διαστρεβλωμένη εικόνα του κράτους και σε όσους αντιλαμβάνεται ως συμμάχους του.

Υπό αυτή τη θέσμιση, η ρηχή και ιδεολογική κριτική του κεφαλαίου, του κράτους και της επιστήμης είναι σχεδόν φυσικά επακόλουθα. Το κεφάλαιο υποκειμενικοποιείται, συνωμοτεί, και χρησιμοποιεί την πανδημία ως πρόφαση για να επιβάλει κάτι

που, στην πραγματικότητα, ήταν *ήδη* στην ημερήσια διάταξη χωρίς αυτό να έχει προκαλέσει μια συντονισμένη αντίσταση. Αυτού του είδους η αντίληψη του κεφαλαίου ως συνωμοτικού υποκειμένου μπορεί τελικά να χωρέσει τόσο σε έναν αριστερό, όσο και σε έναν ακροδεξιό και αντισημιτικό, «αντικαπιταλισμό» που αποτελεί τελικά έναν φετιχοποιημένο, αντιδραστικό αντικαπιταλισμό (όπως έχει σημειώσει και ο Postone). Αυτός είναι ακριβώς και ο συνδυαστικός κρίκος μεταξύ των ομάδων και ατόμων που συναντήθηκαν στις κινητοποιήσεις ενάντια στα εμβόλια, με κυρίαρχο έναν λόγο περί κάποιων «ελίτ» που επιβουλεύονται και συνωμοτούν ενάντια στις «ελευθερίες» του κόσμου.

Σε αυτό το σχήμα, το κράτος δεν γίνεται αντιληπτό ως **πολιτική μορφή** του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης αλλά ως όργανο των ελίτ. Έτσι προκύπτει και η παρανόηση και υπερτόνιση της πολιτικής της πειθάρχησης, η οποία ως αυτοσκοπός αφαιρεί από το προσκήνιο τις κρατικές παρεμβάσεις για την εξασφάλιση της διευρυμένης αναπαραγωγής, όπως αφαιρεί και την αναγκαία αναπαραγωγή του προλεταριάτου –του ενός πόλου της καπιταλιστικής σχέσης– ως *sine qua non* της αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Είναι καθαρός παραλογισμός να πιστεύει κανείς ότι τα κράτη και οι υπερεθνικοί διακρατικοί οργανισμοί όπως ο ΠΟΥ διακινδυνεύουν να θυσιάσουν την υγεία και τη ζωή δεκάτομμυρίων προλεταρίων, του πιο πολύτιμου εμπορεύματος για την καπιταλιστική συσσώρευση, της εργασιακής δύναμης, ίσα-ίσα για να εξασφαλίσουν τα κέρδη μερικών φαρμακευτικών και big tech εταιρειών. Δεν είναι ο Άδωνις Γεωργιάδης που καθορίζει την ιστορική πορεία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Ως συμπέρασμα των παραπάνω, αξίζει να αναφερθούμε και στο γεγονός πως η δύναμη αυτής της άρνησης δεν έκλεισε απλώς τα μάτια και τα αυτιά των υποστηρικτών της απέναντι σε αναμφίβολα δραματικές εξελίξεις τις οποίες *αδυνατούν να εξηγήσουν* (όπως το πάγωμα της παγκόσμιας οικονομίας και τις καταστροφικές επιπτώσεις που είχε στην κερδοφορία), αλλά τους κατέστησε και ανίκανους να συνειδητοποιήσουν τις πραγματικές νέες διόδους που χρησιμοποιήθηκαν από κρατικούς φορείς και κεφάλαιο για να αποφευχθεί μια νέα τεραστίων διαστάσεων οικονομική κρίση. Με λίγα λόγια, η εμμονή στον μπαμπούλα μιας πανταχού παρούσας πειθάρχησης με αφορμή μια «πανδημία-φιάσκο» απέτρεψε τους αρνητές από τη συνειδητοποίηση πως οι κεντρικές συνιστώσες της παγκόσμιας οικονομικής πολιτικής της τελευταίας δεκαετίας παραμερίστηκαν *εν μια νυκτί*. Θεμελιώδη ζητήματα όπως η «καταστροφική» αύξηση του δημοσίου χρέους, η άμεση παρέμβαση κεντρικών τραπεζών μέσω του τυπώματος χρήματος *χωρίς* προϋποθέσεις λιτότητας ή αποκλεισμού δημοσιονομικά «απειθαρχών» κρατών (όπως η Ελλάδα), οι παροχές χρηματοδότησης από την ΕΕ με όρους επιχορήγησης (και όχι δανείων) κ.ο.κ., όλες αυτές οι ουσιώδεις και ενδεικτικές αλλαγές πλεύσης αγνοήθηκαν παντελώς.³³

33. Αυτή η απαρίθμηση δεν γίνεται, προφανώς, για να υπονοηθεί πως η καπιταλιστική κυριαρχία έγινε καλοήθης και ανθρώπινη παρά μονάχα για να αναδείξει τον πανικό στον οποίο υπέπεσαν οι διαχειριστές του καπιταλισμού εξετάζοντας τις ενδεχόμενες επιπτώσεις της πανδημίας. Το γεγονός πως η ελληνική κυβέρνηση επέλεξε τη συνέχιση της απορρύθμισης και της υποτίμησης της εργασιακής δύναμης *την ίδια στιγμή* που οι χρηματοδοτικές της ανάγκες καλύπτονται πλήρως από την ΕΕ και την ΕΚΤ χωρίς προϋποθέσεις λιτότητας –για πρώτη φορά μετά από τουλάχιστον μια δεκαετία– δεν αναιρεί ούτε στο ελάχιστο την πραγματικότητα αυτών των αλλα-

Κλείνοντας αυτό το πλαίσιο, αξίζει να επισημανθεί πως η **επιστήμη** αποτελεί παραγωγική δύναμη, απαλλοτριωμένη κοινωνική γνώση και διαδικασία παραγωγής: μάλιστα, στον σύγχρονο καπιταλισμό η παραγωγική διαδικασία έχει εν γένει μετατραπεί σε επιστημονική διαδικασία. Όμως η παραγωγική διαδικασία δεν είναι μόνο διαδικασία αξιοποίησης αλλά και διαδικασία παραγωγής αξιών χρήσης. Και αυτές οι αξίες χρήσης ικανοποιούν τις ανάγκες τόσο της καπιταλιστικής παραγωγής εμπορευμάτων όσο και της αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης. Σαφώς η επιστήμη εμφανίζεται ως «ιδιότητα του κεφαλαίου απέναντι στην παραγωγική εργασία», ως «εξουσία του κεφαλαίου πάνω στη ζωντανή εργασία» και από εκεί προκύπτει ο αγώνας των προλετάρων ενάντια στις μηχανές και την επιστήμη ως μορφή της εξουσίας του κεφαλαίου και της αλλοτρίωσης των προλετάρων. Ταυτόχρονα όμως αποτελεί κοινωνική παραγωγική δύναμη που ικανοποιεί ανθρώπινες ανάγκες και, στην περίπτωση της ιατρικής και της φαρμακευτικής, τη βασικότερη ανάγκη των ανθρώπων να είναι υγιείς.

Επιστημονική άρνηση

Στο πλαίσιο που έχει περιγραφεί παραπάνω, και εφόσον στον πυρήνα των αρνητών δεξιάς και αριστεράς βρίσκεται η αμφισβήτηση της πανδημίας ή της επικινδυνότητάς της, αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της σημερινής κατάστασης το γεγονός πως οι φορείς της άρνησης (και ειδικά όσοι προέρχονται από το ανταγωνιστικό κίνημα) ψάχνουν να βρουν και τους αντίστοιχών. Απλώς δείχνει κάτι για την οικονομική και πολιτική κατεύθυνση των κυβερνήσεων, καθώς και την εμπέδωση μιας ηττοπάθειας από την πλευρά του προλεταριακού ανταγωνισμού μετά από μια δεκαετία σκληρής υποτίμησης.

χους «ειδικούς» και «επιστήμονες» που θα πλαισιώσουν αυτή την άρνηση – πράγμα που συνιστά μέγιστη αντίφαση ως προς την κριτική που ασκούν γενικά στους ειδικούς και την επιστήμη. Έχοντας επίγνωση πως σε έναν ανταγωνιστικό χώρο, παρά τις απανωτές ήττες που έχει βιώσει, η ευθύνη για μια ενορχηστρωμένη συνωμοσία ή έναν «ψευτο-ιό» δεν δύναται να αποδοθεί στις ραδιουργίες των Εβραίων ή του Μπιλ Γκέιτς (παρόλο που για το τελευταίο κρατάμε μια επιφύλαξη γιατί το ακούσαμε και αυτό), καθίσταται αναγκαίο να βρεθούν σοβαροί συνομιλητές που θα αντικρούσουν τα «επιστημονικά ιερατεία» (τη συντριπτική πλειοψηφία, δηλαδή, της επιδημιολογικής και ιατρικής κοινότητας *ανά τον κόσμο*) με εξίσου επιστημονικά επιχειρήματα.

Αυτή η προσέγγιση, στον βαθμό που μπορούμε να εξαιρέσουμε τις (πολυπληθείς) περιπτώσεις ξεκάθαρου *ψευδο-επιστημονικού* λόγου (τσιπάκια στα εμβόλια, μετατροπή κατόπιν του εμβολίου σε ανθρώπινο μαγνήτη και λοιπά αστεία), ήδη επιδεικνύει την απόσταση αυτής της μορφής άρνησης από εκείνη που είναι αυτοαναφορικά θρησκευτική (η ορθοδοξία σώζει, η αγία κοινωνία δεν είναι μεταδοτική, ο Jesus ήταν Έλληνας κ.λπ.). Κατ' αυτό τον τρόπο, επιχειρεί μάλιστα να ενδυναμώσει τα ριζοσπαστικά της παράσημα, τονίζοντας πως η άρνηση είναι *εξίσου* αποτέλεσμα επιστημονικής έρευνας, με τη διαφορά πως οι συγκεκριμένοι επιστήμονες λαιδορούνται και αποσιωπούνται ακριβώς επειδή ξεφεύγουν από το «επίσημο σκριπτ», την υποταγή σε κυρίαρχες αντιλήψεις, την *επίσημη* πολιτική.

Το ενδιαφέρον σε αυτό το σκεπτικό, μεταξύ άλλων, είναι το γεγονός πως προσπαθεί με μια ταυτόχρονη κίνηση να πολιτικοποιήσει και να απο-πολιτικοποιήσει την «εναλλακτική» ή «ανυπότακτη» επι-

στημονική άρνηση. Έτσι, παραδείγματος χάριν, καυτηριάζει τον επίσημο επιστημονικό λόγο (ΠΟΥ, CDC, Τσιόδρας) ως ακραιφνώς *πολιτικοποιημένο* προς όφελος μιας γενικευμένης κατεύθυνσης (απαρτχάιντ, διαχωρισμοί, πολίτες δεύτερης κατηγορίας κ.λπ.), ενώ ταυτόχρονα εμφανίζεται *προκλητικά αδιάφορο* απέναντι στις εμφανείς πολιτικές θέσεις των επιστημόνων των οποίων τις απόψεις υιοθετεί.

Το αποτέλεσμα είναι οδυνηρό. Σύντροφοι/ισσες ή και ομαδοποιήσεις που είχαν προσφέρει πολλά στο ανταγωνιστικό κίνημα μέσω των κριτικών τους προσεγγίσεων και δυνατοτήτων, έχουν καταλήξει να εντυπωσιάζονται και να αναπαράγουν επιστήμονες που τίθενται (ανοιχτά ή μετά από λίγο ψάξιμο) εντός μιας πολιτικής αψίδας που ξεκινάει από τον νεοφιλελευθερισμό και φτάνει μέχρι την ακροδεξιά. Δεν λείπουν, δυστυχώς, και οι κοινοί απατεώνες επιπέδου Σώρρα που χρησιμοποιούν τον φόβο και την ανασφάλεια ως όχημα για να ωφεληθούν οικονομικά από τις αμφιβολίες που θα σπείρουν. Σε κάθε περίπτωση, δεν μιλάμε, όπως προαναφέραμε, για μια συστηματική κριτική του επιστημονικού λόγου, αλλά για τον εναγκαλισμό οποιασδήποτε άποψης γαργαλάει προϋπάρχουσες καχυποψίες και ανακουφίζει από την ψυχολογικά βαριά αποδοχή της εφιαλτικής πραγματικότητας του ιού.

Προφανώς, οι διάφορες περσόνες που έχουν ανέβει στον αφρό της επικαιρότητας, των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αλλά και πιο καθιερωμένων μέσων επικοινωνίας,³⁴ δεν είναι πλήρως ταυτισμένες

34. Η ΕφΣυν έχει φιλοξενήσει ουκ ολίγες «παρεμβάσεις» τέτοιων «ειδικών» της άρνησης, ενώ τόσο το Press Project όσο και άλλες ιστοσελίδες της αριστεράς έχουν δημοσιεύσει κείμενα του ερευνητή του ατμίματος Φαρσαλινού, του ψυχιάτρου Νικολαΐδη και άλλων τέτοιων. Ταυτόχρονα, διάφοροι ραδιοφωνικοί σταθμοί

μεταξύ τους. Οι απόψεις του καθηγητή φαρμακολογίας Κούβελα, παραδείγματος χάριν, έχουν διαφορές από εκείνες του βιολόγου και καθηγητή βιοχημείας Κωνσταντίνου Πουλά και του ερευνητή/συνεργάτη του Κώστα Φαρσαλινού. Αντίστοιχα μπορεί κανείς να διακρίνει επίσης αποστάσεις μεταξύ των προαναφερθέντων και του άλλου celebrity των αντιεμβολιαστών, του καρδιολόγου Φαίδωνος Βόβολη. Υπάρχουν όμως και κάποια σημαντικά πράγματα που τους συνδέουν, πέρα από την ξεκάθαρη ή έμμεση άρνηση των μέτρων και των εμβολιασμών: η πολιτική τους κατάταξη στην πατριωτική δεξιά ή και την ακροδεξιά. Ξεκινώντας από το τέλος, το «κίνημα» Ελεύθεροι Ξανά του οργανωτή αντιεμβολιαστικών διαδηλώσεων Βόβολη τοποθετείται εύκολα στα διάφορα φασιστοειδή μορφώματα που έχουν ξεπηδήσει τα τελευταία χρόνια, ενώ η πρόσφατη συστράτευση του Κούβελα με την «Κίνηση των 13» (παρέα με τον Καζάκη του ΕΠΑΜ και πρώην μέλη των Ανεξάρτητων Ελλήνων και της ΝΔ) κατέστρεψε τις απέλπιδες προσπάθειες του φαρμακολόγου να πείσει πως δεν έχει πολιτικές βλέψεις. Τέλος, η παραδοχή του Φαρσαλινού πως «ανήκει ιδεολογικά στον χώρο της ΝΔ» σε πρόσφατη συνέντευξη³⁵ έρχεται και δένει με τη συγγραφή εκ μέρους του Πουλά του «Επιστημονικού Πορίσματος»³⁶ του λεγόμενου «Δικτύου Ελληνισμού», μιας υπερ-ορθόδοξης «διαδικτυακής παρέας» που έχει ως στόχο την «προώθηση της διεθνούς προβολής και παρουσίας του διαχρονικού Ελληνικού και Ορθόδοξου πο-

---

και κανάλια που αποκτούν «αντικαθεστωτική» στάμπα ανάλογα με το που φυσάει ο άνεμος, προσφέρουν άπλετο χώρο προβολής (Open TV, Kontra TV, Κρήτη TV κ.α.).

35. Διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://youtube.com/watch?v=cwMRjEQ1MnY>.

36. <https://www.diktyoellinismou.gr/>

λιτισμού» και καλεί σε αντιεμβολιαστικές διαδηλώσεις με σύνθημα τη «Μαζική αντίσταση στο ψέμα, τη Γενοκτονία των Ελλήνων και τη Διάλυση της Ελλάδας».³⁷

Όπως όμως είναι τυπικό στην Ελλάδα, το (πολιτικό) τερπνόν συνδυάζεται με το (χρηματικό) ωφέλιμο. Δεν προκλήθηκε, επομένως, ιδιαίτερη έκπληξη όταν έγινε γνωστό ότι ο Κούβελας προσπάθησε (και από ό,τι φαίνεται απέτυχε) να εξασφαλίσει θέση διαμεσολαβητή για την εισαγωγή μονοκλωνικών από την πολυεθνική Eli Lilly, φάρμακα που πλασάρονται ως *εναλλακτικά* των εμβολίων,³⁸ τα οποία ο Κούβελας διαλαλούσε δεξιά και αριστερά πως «αποκλείεται να υπάρξουν» αν δεν περάσουν 5-10 χρόνια. Από την πλευρά τους, οι συνεργάτες Πουλάς και Φαρσαλινός έχουν προσπα-

---

37. Βλ. <https://facebook.com/diktyoellinismou/>

38. Από ό,τι φαίνεται από τα δεδομένα, τα μονοκλωνικά φάρμακα έχουν μια χρησιμότητα στο στάδιο της *περίθαλψης* από νόσηση Covid-19, αν και εφόσον χορηγηθούν την κατάλληλη στιγμή. Δεν αφορούν, με άλλα λόγια, το κομμάτι της πρόληψης στο οποίο στοχεύουν τα εμβόλια. Επιπλέον, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ο Κούβελας δεν είχε πρόβλημα να παρακαμφθούν οι κανονικές διαδικασίες για την έγκριση της θεραπείας των αντισωμάτων, σε αντίθεση με την αντίστοιχη αιτιολογία απόρριψης των εμβολίων: «Μέχρι στιγμής, δεν μπορούν να επωφεληθούν όλοι οι ασθενείς από τις επαναστατικές αυτές θεραπείες, καθώς ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Φαρμάκων δεν έχει ακόμα δώσει άδεια για να μπορούν να κυκλοφορήσουν στην ευρωπαϊκή αγορά. **Εντούτοις, υπάρχουν διαδικασίες έκτακτης εισαγωγής που μπορεί να κάνει ο ΕΟΦ, με πρόγραμμα πρώιμης πρόσβασης**», επισημαίνει ο κ. Κούβελας και αποκαλύπτει ότι σε άλλες χώρες της Ευρώπης έχουν ήδη ξεκινήσει οι διαδικασίες για την έκτακτη εισαγωγή αυτών των φαρμάκων. «Αν καθυστερήσει η χώρα μας, υπάρχει κίνδυνος να δεσμευτούν από τις άλλες χώρες οι διαθέσιμες ποσότητες». Α. Σταθάκου, «Ήρθε στην Ελλάδα το αντίσωμα που θεράπευσε τον Τραμπ», *Real News*, 13 Δεκεμβρίου 2020 (δική μας η έμφαση).

θήσει αντιστοίχως να πουλήσουν φύκια για μεταξωτές κορδέλες ως θεραπείες για τον κορωνοϊό, προωθώντας μέσω rebranding σκευάσματα (στα οποία έχουν κατοχυρώσει πατέντες) που περιέχουν μονοκλωνικά αντισώματα, αλατόνερο, ιμικουιμόδη³⁹ ή και τη χρήση ιβερμεκτίνης,⁴⁰ παραδεχόμενοι πως «το ενδιαφέρον μας είναι ζωνρό γιατί πλέον έχουμε και οικονομικό ενδιαφέρον». Πιο γνωστοί, ωστόσο, είναι για την προσπάθειά τους να προωθήσουν τη θεωρία πως το κάπνισμα μειώνει την πιθανότητα να κολλήσει κανείς κορωνοϊό (κατά 44 τοις εκατό⁴¹ μάλιστα), κάτι που προφανώς είναι ασύνδετο με τη χρόνια διαφήμιση και οικονομική στήριξη των ερευνών τους από την καπνοβιομηχανία!⁴²

39. «Ο Κ. Πουλάς στο pronews.gr για τα φάρμακα κατά του Covid-19: Οι σωτήριες & φθηνές λύσεις που μελετούν Έλληνες επιστήμονες», <https://anastoxasmoi.gr>, 13 Ιουλίου 2021.

40. <https://twitter.com/konstantinospo7/status/1358301917525528580>

41. https://twitter.com/k_farsalinos/status/1400808249683845130

42. Συγκεκριμένα, ο Φαρσαλινός έχει υποστηρίξει σε μια σειρά από άρθρα ότι πρέπει να ερευνηθούν τα θεραπευτικά αποτελέσματα της νικοτίνης στον Covid-19. Ενδεικτικά: K. Farsalinos, A. Barbouni και R. Niaura, Systematic review of the prevalence of current smoking among hospitalized COVID-19 patients in China: could nicotine be a therapeutic option? Reply, *Internal and Emergency Medicine* 16, σ. 235–236 (2021). Μάλιστα, το άρθρο που είχε δημοσιεύσει στο *European Respiratory Journal* τον Ιούλιο του 2020, «Characteristics and risk factors for COVID-19 diagnosis and adverse outcomes in Mexico», το οποίο υποστηρίζει ότι το κάπνισμα συνδέεται με χαμηλότερο κίνδυνο από τον Covid-19, αποσύρθηκε από το περιοδικό γιατί «οι συγγραφείς δεν είχαν γνωστοποιήσει πιθανές συγκρούσεις συμφερόντων κατά την υποβολή του χειρογράφου [...] ένας από τους συγγραφείς (José M. Mier) είχε τρέχοντα και ενεργό ρόλο συμβούλου στην καπνοβιομηχανία

Αξίζει άραγε να αφιερώσουμε χρόνο και στους λοιπούς «ειδικούς της άρνησης» όταν αυτοί δεν έχουν καν υποτυπώδη σχέση με την ιατρική ή την επιδημιολογία; Να μιλήσουμε δηλαδή για τον Τερζάκη που μετατράπηκε από υποστηρικτής του ΣΥΡΙΖΑ και ευρύτερα του «εθνικού κράτους» ως «προστατευτικού αναχώματος απέναντι στην αδιαμεσολάβητη κυριαρχία του υπερεθνικού κεφαλαίου» επί της «υποτελούς πολιτισμικής κοινότητας»⁴³ σε celebrity των αρνητών και συνεργάτη στελεχών της «Ελλήνων Συνέλευσις» του Σώρρα και του ΕΠΑΜ;⁴⁴ Ή μήπως για τον ψυχίατρο και παλιό υποψήφιο της ΑΝΤΑΡΣΥΑ Πώργο Νικολαΐδη που, αναμασώντας και συνδυάζοντας τον (απαξιωμένο)⁴⁵ Αγκάμπεν και τις απόψεις του Ιωαννίδη, επιδόθηκε (σε

σχετικά με τη μείωση της βλάβης από τον καπνό και ένας δεύτερος (Κωνσταντίνος Πουλάς) ήταν την ίδια περίοδο κύριος ερευνητής της ελληνικής ΜΚΟ NOSMOKE [που χρηματοδοτείται έμμεσα από τη Philip Morris International]].»

43. Φώτης Τερζάκης, «Ανοιχτή Επιστολή στον Σωτήρη Λυκουργιώτη», *Σκαντζόχοιρος τ. 2*, Ιούλιος 2015.

44. https://dimobio.gr/?page_id=443. Η συνεργασία αυτή οδήγησε μέχρι και στο κάλεσμα από κοινού με το Contra Dystopia και την ανοιχτά ακροδεξιά διεθνή οργάνωση αρνητών World Freedom Alliance στην κεντρική αντιεμβολιαστική διαδήλωση στην Αθήνα στις 14 Ιουλίου. Το μπλοκ που σχημάτισε η συνεργασία ακροδεξιών και ακροαριστερών αρνητών δέχτηκε επίθεση από τους φασίστες της ProPatria και εκδιώχθηκε από τη συγκέντρωση. Η εκ των υστέρων δικαιολογία πως δεν θέλουν να αφήσουν τον «δρόμο στους φασίστες» αυτοακυρώνεται, αν μη τι άλλο, από το γεγονός της *συνδιοργάνωσης* μπλοκ με ακροδεξιούς.

45. Raffaele Alberto Ventura, «Για τον Αγκάμπεν είναι όλοι φασίστες, εκτός από εκείνους που είναι πραγματικά φασίστες», *Domani*, 29 Ιουλίου 2021. Βλ. σελ. 63.

πρόσφατη δημόσια εκδήλωση) σε ένα κρεσέντο ψευδο-επιστημονικών αναγωγών και ψεμάτων;⁴⁶

Η ενασχόλησή μας με τους επιστήμονες/αρνητές που προβάλλουν έναν αντιθετικό λόγο προς την πλειοψηφία της σημερινής επιστημονικής κοινότητας που τίθεται υπέρ των εμβολιασμών και των μέτρων, δεν γίνεται ώστε να εμπεδωθεί μια άκριτη αποδοχή κάποιων «ειδικών» οι οποίοι έχουν πλειοψηφική επιρροή σήμερα ή και μια τυφλή αποδοχή των περιορισμένων στόχων της «επιστήμης». Αν η «επιστήμη» παρουσιάστηκε στο παρελθόν ως εναλλακτική των απαξιωμένων μεταφυσικών συστημάτων σκέψης όπως η θρησκεία (κάτι που εξηγεί

τη λυσσαλέα θρησκόληπτη άρνηση), αυτό δεν σημαίνει πως έχει καταφέρει να προσφέρει μια συνεκτική εξήγηση του κόσμου και της θέσης μας εντός του. Στο σημερινό της πλαίσιο, η επιστημονική οπτική δεν προσπαθεί καν να προτείνει λύσεις για έναν διαφορετικό τρόπο οργάνωσης και αναπαραγωγής του συνόλου της ζωής.

Σε αντίθεση με τα επιχειρήματα των αρνητών (μιλάμε εδώ για τα πιο σοβαρά, όχι καρικατούρες τύπου «επιστημονικά ιερατεία» και υπόνοιες για τον χρηματισμό γιατρών/ερευνητών ώστε να επιτευχθεί κάποιο «μαζικό πείραμα»), η ριζοσπαστική κριτική δεν αποδέχεται την αυθεντία ούτε κάποιων «ειδικών» ούτε και της επιστήμης εν γένει, ειδικά απέναντι σε *κοινωνικά* ζητήματα αλλά, και αυτό έχει τεράστια σημασία, αυτό δεν σημαίνει πως φτάνει στο σημείο να εκθειάζει τη γνώμη/άποψη κάθε *μη-ειδικού*. Όταν ο Ιβάν Ίλιτς καυτηρίαζε το γεγονός πως οι νέες ιατρικές τεχνολογίες καταργούσαν παλιότερες *ακόμα και όταν* αυτές παρέμεναν εμφανώς πιο αποτελεσματικές, δεν εννοούσε (όπως υπονοούν κάποιοι αρνητές) πως η λύση *απέναντι σε μοντέρνες ασθένειες* (όπως ο Covid-19) βρίσκεται στην υιοθέτηση της κάθε ξεπερασμένης (και πολύ συχνά ιατρικά απαξιωμένης) δεισιδαιμονίας ή και προωθώντας γιαιτροσόφια ενός παρελθοντικού ορίζοντα περιορισμένης κατανόησης. Η εξέγερση ενάντια σε μια τεχνολογική κυριαρχία μπορεί να οδηγήσει σε νέες μορφές κοινότητας αλλά μπορεί εξίσου να διογκώσει τον μηδενισμό και μια θολωμένη υποκειμενικότητα. Το αντίβαρο του «εργαλειακού ορθολογισμού» (instrumental reason) δεν ήταν ποτέ η αποθέωση του ανορθολογισμού.

Το πλαίσιο μέσα στο οποίο γίνεται κριτική των «ειδικών» και της αυθεντίας δεν ξεκινάει από την παραληρηματική ιδέα πως η καθεμία από εμάς μπορεί να εκφέρει

46. Στην ομιλία του που είναι καταγεγραμμένη στον σύνδεσμο <https://www.youtube.com/watch?v=lnC9mnmXYXA>, η οποία δόθηκε τον Ιούνιο του 2021, ο Νικολαΐδης καταφέρεται ενάντια στην «υπερβολή» της πανδημίας και της επικινδυνότητας του ιού αναμασώντας όλες τις θεωρίες του Ιωαννίδη περί «ψευδούς καταγραφής των νεκρών», «βαριάς γρίπης», αναποτελεσματικότητας των μέτρων αποστασιοποίησης, στηρίζοντας αντιθέτως την προτροπή να απομονωθούν μόνο οι ηλικιωμένοι και «ευπαθείς», καθώς και την εφαρμογή της «φυσικής ανοσίας» έναντι της τεχνικής (των εμβολίων). Η ομιλία αυτή βρήκε από μαθηματικές ανακρίβειες και αδυναμία κατανόησης – ειδικά στο κομμάτι που αναφέρεται στις κλινικές μελέτες και δοκιμές των εμβολίων. Σε διάφορα άρθρα του στον ιστότοπο Κοσμοδρόμιο (<https://kosmodromio.gr/author/nikolaidis/>), ο Νικολαΐδης έχει παρουσιάσει τη φιγούρα του αντιεμβολιαστή ως αυτού «που επιμένει να σκέφτεται το τι σερβίρεται και δεν μασάει αμάσητα τα memes του διαδικτύου και τα φοβιστικά άρθρα των πλασέ των φαρμακευτικών εταιρειών», ή ως κάποιου νέου που έχει καταλάβει πως «έχει πιθανότητα θανάτου από κορωνοϊό συγκρίσιμη με τους θανάτους από τροχαία ατυχήματα έως και τα δαγκώματα φιδιών». Αντίστοιχα, περιγράφει τους «αντι-αντι-εμβολιαστές» ως άτομα που έχουν πολιτικό ή οικονομικό όφελος, ως πανικόβλητους που δεν μπορούν πλέον να σκεφτούν ή και να κρίνουν.

εξίσου έγκυρες γνώμες για ζητήματα επιδημιολογίας, ανοσολογίας ή μεταδοτικών ασθενειών. Ξεκινάει, αντιθέτως, από την αναγνώριση πως η κάθε επιστημονική θέση υπάρχει μέσα σε ένα δεδομένο ιστορικό πλαίσιο και αντικατοπτρίζει υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις. Αν μη τι άλλο, με όρους μεθοδολογίας, η κατεύθυνση των ιατρικών ερευνών, τα κονδύλια που δαπανώνται και οι επιλογές με βάση τις οποίες κατανομούνται αυτά, εκφράζουν δεδομένες δυναμικές και σχέσεις που ορίζονται και από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού κόσμου. Δεν σημαίνει όμως αυτό πως η κάθε επιστημονική γνώση, έρευνα ή και τα αποτελέσματά της είναι εξ αντικειμένου ψευδή, παραπλανητικά, άχρηστα ή και τροφοδοτούμενα από σκοτεινά συμφέροντα. Το βασικότερο εργαλείο της ριζοσπαστικής κριτικής έγκειται ακριβώς στο γεγονός πως προσβλέπει στην ανάλυση των όρων κάτω από τις οποίες παράγεται επιστημονικό έργο και λόγος, καθώς και στην απόπειρα να γίνουν κατανοητές οι κοινωνικές προεκτάσεις αυτών. Η προσπάθεια να εξοβελιστεί κάθε επιστημονικό έργο ή λόγος με αφορμή την κοινωνική πραγματικότητα μέσα στην οποία παράγεται, είναι προσέγγιση που όχι απλώς σκοντάφτει σε αμετακίνητα εμπόδια⁴⁷ αλλά καταλήγει να λειτουρ-

---

47. Η όψιμη «κριτική του επιστημονικού λόγου», στην οποία έχουν επιδοθεί διάφοροι αρνητές, είναι τόσο ξεκάθαρα αντιφατική που γεννιέται πραγματικά η απορία πώς δεν έχει απαξιωθεί. Μια κακοχωνεμένη αντίληψη που θέλει την ιατρική επιστήμη (και συνεπώς τη συσσωρευμένη γνώση) να ορίζεται καθοριστικά από την καπιταλιστική σχέση και μόνο, μένει μετέωρη όταν υπαχθεί σε πιο προσεκτικό έλεγχο. Με βάση μια τέτοια λογική, θα έπρεπε να απορρίψουμε κάθε επιστημονική εξέλιξη, καθώς ποτέ δεν απελευθερώθηκε η παραγωγή της από τους κυρίαρχους τρόπους οργάνωσης της κοινωνίας. Μαζί με τα εμβόλια, δηλαδή, θα έπρεπε να αρχίσουμε να αγανακτούμε για κάθε φάρμακο που κυκλο-

γεί αντιδραστικά. Όπως έχουμε προσπαθήσει να δείξουμε σε αυτό το κείμενο, η θέση μας απέναντι στα μέτρα και τα εμβόλια δεν προκύπτει από το γεγονός πως αποκτήσαμε ξαφνικά γνώσεις ανοσολογίας ή επιδημιολογίας (χωρίς αυτό να σημαίνει βέβαια πως αδυνατούμε να κατανοήσουμε αντίστοιχες μελέτες όταν είναι απαραίτητο) αλλά, κατά βάση, από τη συγκεκριμένη ανάλυση της καπιταλιστικής σχέσης και των αντιφάσεων της, από τη μελέτη του ιστορικού ρόλου του κρατικού μηχανισμού, από την προσέγγιση μιας πολυ-επίπεδης έννοιας της επιστήμης και από μια κομμουνιστική θέση πάνω στο συλλογικό ζήτημα.

Η κριτική της επιστημονικής και ερευνητικής κατεύθυνσης, παραδείγματος χάριν, μπορεί εύλογα να πάρει τη μορφή της αγανάκτησης απέναντι στο γεγονός πως υπάρχουσες θεραπείες και φάρμακα δεν διατίθενται, για λόγους κερδοφορίας, σε πληθυσμούς που θεωρούνται για το κεφάλαιο πλεονάζοντες. Παράλληλα, μπορεί να καυτηριάσει το γεγονός πως δεν υπήρχε σοβαρή ερευνητική προσπάθεια να υπάρξει σοβαρή και συστηματική εμβολιαστική ή φαρμακολογική προετοιμασία για το ενδεχόμενο μιας πανδημίας, ακριβώς επειδή αυτό το ενδεχόμενο δεν χωρούσε στο κοντόφθαλμο κριτήριο της άμεσης κερδοσκοπίας.⁴⁸ Μονάχα όταν φάνηκε πως υπήρξε

φορεί ή και κάθε θεραπεία που προτείνεται για οποιοδήποτε νόσημα. Γίνεται άλλη μια φορά σαφές πως αυτό που βλέπουμε σήμερα δεν είναι μια «κριτική του επιστημονικού λόγου» αλλά ένας ακόμα τρόπος να επιβεβαιωθεί «επιστημονικά» μια προ-αποφασισμένη θέση: η άρνηση της πανδημίας και της επικινδυνότητας του ιού.

48. Κλασικό παράδειγμα είναι το γεγονός πως μέχρι και την εμφάνιση του SARS-CoV-2, το μεγαλύτερο μέρος των ερευνητικών κονδυλίων κατευθύνονταν προς τη βελτίωση βοηθημάτων τύπου Viagra, ενώ έρευνες για τη μέθοδο mRNA που ακολουθήθηκε για τα σημερινά εμβόλια ήταν παραμελημένη και υποστελεχωμένη, παρά

άμεση ανάγκη για τη δημιουργία εμβολίων για να καταπολεμηθεί (μέσω του φθηνότερου, όπως είπαμε για το κεφάλαιο, μέσου) η πανδημία σε *παγκόσμιο* επίπεδο, απελευθερώθηκαν άπλετα κονδύλια από κρατικούς μηχανισμούς – με κατάληξη να έχουμε αυτή τη στιγμή σχεδόν 10 ενεργά εμβόλια που εμφανίζουν αντίστοιχα καλά αποτελέσματα.⁴⁹ Αντί λοιπόν να καυτηριάζουμε την προηγούμενη έλλειψη ενδιαφέροντος για επιστημονική πρόοδο σε τομείς που δεν παρείχαν επαρκή έσοδα, ή και τη σημερινή απάνθρωπη έλλειψη πρόσβασης σε αποτελεσματικά εμβόλια για το μεγαλύτερο κομμάτι του αναπτυσσόμενου κόσμου, οι αρνητές προτιμούν να εστιάζουν στο δικαίωμα άρνησης του εμβολιασμού με βάση έναν αφηρημένο φόβο και μια διαστρεβλωμένη εικόνα του τι σημαίνει επιστημονική εξέλιξη, συνθήκες που διογκώνονται ανελλιπώς από τις απόψεις των διαφόρων ειδικών της άρνησης.

Η πρόφαση της υποχρεωτικότητας

Υπό το πρίσμα της κρατικής μέριμνας για τη διευρυμένη και φτηνή **αναπαραγωγή**

τη θετική προοπτική που μοιάζει να εμπεριέχει ακόμα και απέναντι σε ασθένειες όπως το AIDS και οι καρκινοπάθειες.

49. Να σημειώσουμε εδώ ότι η αντίληψη που προωθείται από αρνητές πως η όλη διαχείριση έγινε για να ευνοηθούν οι φαρμακοβιομηχανίες αδυνατεί να χωρέσει στο συλλογιστικό της το γεγονός πως υπάρχουν και φαρμακοβιομηχανίες που προσπάθησαν να φτιάξουν εμβόλια και δεν τα κατάφεραν, καθώς τα αποτελέσματα που είχαν οι κλινικές μελέτες τους δεν ήταν επαρκή. Η συνωμοσιολογική θεώρηση θα διακρίνει εδώ τον εξοβελισμό συγκεκριμένων συμφερόντων έναντι άλλων, αλλά αυτός ο τρόπος σκέψης είναι καταδικασμένος σε μια αυτοαναφορικότητα που απλώς επικυρώνει μια προϋπάρχουσα *πολιτική* θέση και βασίζεται, προφανώς, σε υπόνοιες αντί σε γεγονότα.

υγιούς και παραγωγικής εργασιακής δύναμης, η κυβέρνηση έλαβε τα πρόσφατα μέτρα γύρω από τους εμβολιασμούς για να αποφευχθεί ένα νέο κύμα θανάτων και κατάρρευσης της νοσοκομειακής περίθαλψης, όπως συνέβη τον περασμένο χειμώνα. Ο εμβολιασμός, στον βαθμό που θα λειτουργήσει ως αποτελεσματική *πρόληψη* έναντι του SARS-Cov-2, αποτελεί τη φθηνότερη λύση εντός των πλαισίων της αγοράς, εντασσόμενος έτσι στην ευρύτερη στρατηγική της κυβέρνησης για επιπλέον συρρίκνωση (και ιδιωτικοποίηση) του συστήματος υγείας.⁵⁰ Όπως δήλωσε ξεκάθαρα ο ίδιος ο Μητσοτάκης, όχι μόνο δεν υπάρχει καμία διάθεση προσλήψεων, αύξησης των δαπανών και στήριξης του δημόσιου συστήματος υγείας αλλά, αντίθετα, στόχος είναι να κλείσουν ακόμα περισσότερα περιφερειακά νοσοκομεία και να προχωρήσει η ιδιωτικοποίηση με την είσοδο επιχειρήσεων στα νοσοκομεία, επιτρέποντας έτσι σε κομμάτι των κρατικών δαπανών να τονώσουν την κερδοφορία του ιδιωτικού κεφαλαίου.⁵¹ Επιπλέον, ο εμβολιασμός δεν είναι μόνο φτηνή

---

50. Ως μονοθεματική πολιτική υγείας, ο εμβολιασμός δεν αναιρεί τις υπάρχουσες ταξικές διαιρέσεις και ανισότητες ούτε την καπιταλιστική αναδιάρθρωση/μείωση των «κοινωνικών» κρατικών δαπανών. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ακολουθήθηκε ως μονοθεματική πολιτική αντιμετώπισης των τεράστιων προβλημάτων υγείας του πληθυσμού της Αφρικής κατά τις προηγούμενες 4 δεκαετίες έναντι τοποθετήσεων ακόμη και εντός των ιατρικών κύκλων που αναφέρονταν στην ανάγκη συνολικότερης βελτίωσης των συνθηκών ζωής του πληθυσμού για την αντιμετώπιση της νοσηρότητας (βλ. το βιβλίο του Randall Packard, *A History of Global Health*, Johns Hopkins University Press, 2016, κεφ. 12 και 13).

51. Ήδη, και με εμφανή *πρόφαση* τη διαχείριση των ανεμβολίαστων, το κράτος έχει παραχωρήσει σημαντικά κομμάτια της λειτουργίας του συστήματος υγείας (όπως π.χ. τα συνεργεία καθαρισμού) σε ιδιωτικές επιχειρήσεις.

λύση για το κράτος αλλά και για τους καταπιναλιστές: στον βαθμό που θα αποτελέσει ένα σημαντικό προληπτικό όπλο για την αντιμετώπιση της πανδημίας, μετατρέπεται ταυτόχρονα σε άλλοθι για την κατάργηση μέτρων προστασίας στους χώρους εργασίας και, συνεπώς, για το ξεμπλοκάρισμα της παραγωγής, διανομής και κερδοφορίας.

Τέλος, ο περιορισμός της θνητότητας και η αποτροπή της κατάρρευσης της νοσοκομειακής περίθαλψης μέσω του μαζικού εμβολιασμού αφορά άμεσα και το ζήτημα της **νομιμοποίησης**, όχι μόνο επειδή μια διαφορετική εξέλιξη θα έχει μεγάλο πολιτικό κόστος για την κυβέρνηση υποβιβάζοντας ακόμα περισσότερο την εύθραυστη εμπιστοσύνη απέναντι στο κράτος, αλλά και επειδή επιτρέπει (όπως εξηγήσαμε) στο κράτος να εμφανιστεί ως φορέας ορθολογισμού απέναντι σε απαξιωμένους και ανορθολογικούς εχθρούς. Είναι και από αυτή τη σκοπιά που αποκτά σημασία η καμπάνια επίθεσης στους ανεμβολίαστους: έχοντας πλέον εικόνα πως η «καμπάνια» εμβολιασμών έχει σχεδόν καταρρεύσει, και πως τα μεγαλεπήβολα σχέδια επιστροφής στην κανονικότητα φαντάζουν πλέον απίθανα, το κράτος διατηρεί μια «πισινή» έτσι ώστε **όταν** αυξηθούν τα κρούσματα, ενταθεί η πίεση στο σύστημα υγείας και φανεί η αποτυχία, η ευθύνη να είναι ήδη κατανεμημένη μακριά από τον κρατικό μηχανισμό.⁵²

52. Η αθλιότητα της κυβερνητικής επικοινωνιακής πολιτικής αναδεικνύεται και από το γεγονός ότι μετατρέπει ένα ανύπαρκτο ζήτημα σε κεντρικό, εφόσον το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των γιατρών και των νοσηλευτών είχε ήδη εμβολιαστεί πριν την ανακοίνωση της υποχρεωτικότητας. Η τακτική που ακολουθεί έχει ως αποτέλεσμα τη συσπείρωση του αντιεμβολιαστικού κινήματος απέναντι στο οποίο θέλει να κριθεί. Αυτό είναι πολύ πιθανό να λειτουργήσει εν τέλει ανασχετικά στον ρυθμό των εμβολιασμών και να έχει τραγικές συνέπειες, δεδομένου του χαμηλού ποσοστού εμβολιασμών στον γενι-

Στο πλαίσιο αυτό, και εντός του μηχανισμού ιδεολογίας και θεάματος, το κράτος ακολουθεί πιστά αυτό που είχε εκφράσει παλιότερα ο Ντεμπόρ, πως «η δημοκρατία προτιμάει να κριθεί σε σχέση με τους εχθρούς της παρά σε σχέση με τα αποτελέσματά της». Στην προκειμένη περίπτωση αυτός ο «εχθρός» είναι το «αντιεμβολιαστικό κίνημα».

Η αναγνώριση των παραπάνω όμως δεν αρκεί για να στοιχειοθετήσει μια ριζοσπαστική κριτική. Σε ένα πολύ απλό επίπεδο, το γεγονός πως μια μορφή προστασίας απέναντι στον SARS-CoV-2 μειώνει κόστη, αποφέρει κέρδη και εμπεδώνει την νομιμοποίηση του κράτους δεν αποτελεί καθαυτό λόγο για να την αρνηθούμε. Σε αντίθεση με διάφορους «επαναστάτες», δεν είμαστε ενάντια στο γεγονός πως το κράτος και το κεφάλαιο μας προτιμάνε ζωντανούς.

Οι αντιεμβολιαστές αποτελούν έναν κατασκευασμένο εχθρό, όχι υπό τη στενή έννοια ότι το κράτος τον δημιούργησε εκ του μηδενός και τον προώθησε συνωμοτικά (αν και η εκκλησία ως κομμάτι του κράτους στην Ελλάδα και οι διάφορες ακροδεξιές

κό πληθυσμό. Η προφανής αυτή αντίφαση δεν πτοεί όμως την κυβέρνηση, η οποία προσπαθεί να δημιουργήσει ένα win-win τετελεσμένο: εάν ο καταναγκασμός οδηγήσει σε αύξηση των εμβολιασμών, θα πλησιάσει τον στόχο να αποφύγει το οριζόντιο lockdown και να πετύχει το μεγαλύτερο άνοιγμα της οικονομίας· από την άλλη πλευρά, εάν συσπειρώσει τους αντιεμβολιαστές, θα μπορεί να επιρρίψει τις ευθύνες για την αύξηση των κρουσμάτων σε αυτούς και να δικαιολογήσει περαιτέρω τον ευρύτερο σχεδιασμό της απορρύθμισης και ιδιωτικοποίησης που εφαρμόζεται ήδη. Στο ίδιο πλαίσιο αντιφατικής ηλιθιότητας με ανύπαρκτα επιστημονικά στοιχεία βρίσκεται και ο παραλογισμός των μέτρων που ανακοινώθηκαν για τα σχολεία, σύμφωνα με τα οποία η λειτουργία ενός τμήματος διακόπτεται μόνο όταν τα κρούσματα υπερβούν το 50%+1 του συνολικού αριθμού μαθητών στην τάξη.

οργανώσεις στις παρυφές της Ν.Δ. έπαιξαν κεντρικό ρόλο στη συγκρότησή του), αλλά υπό τη σαφή έννοια ότι τον ενίσχυσε με τον αυταρχισμό, την αδιαφάνεια και τον συστηματικό παραλογισμό τόσο των μέτρων που έχει λάβει από την αρχή της πανδημίας όσο και των ανακοινώσεων της επιτροπής των «ειδικών». ⁵³ Ταυτόχρονα, μέσω της συνεχούς επίκλησης του «ατομικού δικαιώματος» και τις ελευθεριακού ύφους (αλλά φιλελεύθερης προέλευσης) αναφορές στην «αυτοδιάθεση του σώματος» που στη συγκεκριμένη συνθήκη δεν σημαίνουν τίποτα παραπάνω από την υπεράσπιση του «δικαιώματος» να μη λαμβάνει κανείς όλα τα απαραίτητα μέτρα για τον περιορισμό της μεταδοτικότητας, ⁵⁴ δόθηκε η δυνατότητα στην κυβέρνηση να παρουσιαστεί ως υπεύθυνος και ορθολογικός εκφραστής του «γενικού συμφέροντος» απέναντι στον ανορθολογικό ατομικισμό. Μετατρέποντας την υποχρεωτικότητα σε κεντρικό επίδικο,

53. Ίσως δεν υπάρχει καλύτερη απόδειξη αυτού του γεγονότος από τη δημόσια αποκάλυψη μιας κατάστασης που είχαν σίγουρα ψυλλιαστεί οι περισσότεροι/ες: η λεγόμενη «επιτροπή ειδικών», παρά την επιστημονικοφανή της σύνθεση, δεν είναι παρά ένας μοχλός νομιμοποίησης πολιτικών αποφάσεων (και οργανωτικών αποτυχιών) της κυβέρνησης, ενταγμένη και αυτή στο ευρύτερο πλαίσιο της επικοινωνιακής προτεραιότητας.

54. Φρικαλέο (αλλά επακόλουθο) παράδειγμα αυτής της προσέγγισης είναι η καινούρια απόπειρα να ταυτιστεί ο εμβολιασμός με τον βιασμό, ένας χυδαίος παραλληλισμός που υιοθετήθηκε και στον δημόσιο λόγο ανεμβολιαστων υγειονομικών. Όπως και πολλά άλλα από τα επιχειρήματα/συνθήματα των αρνητών, ο συγκεκριμένος χαρακτηρισμός μοιάζει να προέρχεται από έναν ακροδεξιό Αμερικανό αρνητή «γιατρό», τον Ryan Cole, που κατάφερε πρόσφατα να εκλεγεί μέλος του Συμβουλίου Δημόσιας Υγείας του Αϊντάχο μετά από στήριξη των Ρεπουμπλικάνων και την εκδίωξη του προηγούμενου που ήθελε να επιβάλει μέτρα προστασίας.

αντιστρέφεται προκαταβολικά η δυσaréσκεια για την αυταρχική, ανορθολογική και εν τέλει δολοφονική διαχείριση της πανδημίας από την πλευρά της και δίνει τροφή στην περαιτέρω άρνηση της επικινδυνότητας του ιού.

Όπως ήδη αναφέρουμε (στη σημείωση 21), ο υποχρεωτικός εμβολιασμός των υγειονομικών για μια σειρά από λοιμώδεις ασθένειες αποτελεί κομμάτι της ευρωπαϊκής νομοθεσίας για την προστασία των εργαζόμενων και των ασθενών πολύ πριν προκύψει η πανδημία του κορωνοϊού. Το ίδιο ισχύει και για μια σειρά από διατάξεις που επιτάσσουν την απομάκρυνση ενός υγειονομικού από την εργασία του αν λ.χ. έχει ενεργή νόσο φυματίωσης. Πρόκειται για διατάξεις που από τη σκοπιά του κεφαλαίου έχουν ως στόχο την προστασία της υγείας του εργατικού δυναμικού ώστε να περιοριστούν οι απώλειες σε ημέρες εργασίας, δηλαδή σε παραγωγή αξίας και κέρδους, αλλά που ταυτόχρονα καλύπτουν μια θεμελιώδη συλλογική ταξική μας ανάγκη. Ήταν η ρητή απαίτηση να μην είναι μεταδοτικοί οι υγειονομικοί στο παρελθόν κάποιου είδους «δικτατορία» ή έγινε τέτοια μόνο λόγω κορωνοϊού; Σήμερα, σε μια περίοδο κατά την οποία παραμένει ενεργή μια πανδημία με 4,5 εκατομμύρια καταγεγραμμένα θύματα, από την οποία πεθαίνουν 40 άτομα καθημερινά στην Ελλάδα ενώ δεν έχουμε μπει ακόμα στο φθινόπωρο, ο εμβολιασμός καθίσταται ακόμα σημαντικός για την υγεία μας, παρόλο που δεν είναι πανάκεια.

Σε αυτό το πλαίσιο, και από τη σκοπιά των προλεταριακών συμφερόντων, δεν έχει κανένα νόημα να τίθεται η αντίθεση ανάμεσα σε υποχρεωτικότητα και ελευθερία με τρόπο αφηρημένο. Ως παραλληλισμό πιο δόκιμο αντί της επίκλησης σε κάποιο απαρτχάιντ, μπορεί να σκεφτεί κανείς το εργατικό δίκαιο, δηλαδή την πραγ-

μοποιημένη και αλλοτριωμένη μορφή που λαμβάνουν τα αποτελέσματα της ταξικής πάλης εντός του καπιταλιστικού δικαίου. Το εργατικό δίκαιο περιλαμβάνει, παραδείγματος χάριν, απαγορεύσεις και υποχρεωτικότητες υπέρ των εργαζομένων: λ.χ. απαγορεύει τις απολύσεις για συνδικαλιστική δράση, τις ανταπεργίες των εργοδοτών αλλά και την «ατομική ελευθερία» του εργαζόμενου να συνάπτει συμφωνίες με τον εργοδότη οι οποίες παραβιάζουν το εργατικό δίκαιο ή ακόμα και τις συλλογικές συμβάσεις (λ.χ. το να παίρνει «στο χέρι» μέρος των ενσήμων ή να ακολουθεί διαφορετικό ωράριο από το προβλεπόμενο σύμφωνα με τη συλλογική σύμβαση).⁵⁵ Μάλιστα, η επίκληση στην «ελευθερία του ατόμου να αποφασίζει» αποτέλεσε βασικό ιδεολογικό όπλο για την απορρύθμιση του εργατικού δικαίου, όπως άλλωστε φάνηκε στη συζήτηση για το δεκάωρο στα πλαίσια του νόμου Χατζηδάκη. Από την άλλη μεριά, η ελευθερία του εργαζόμενου να ξοδεύει τον μισθό του κατά το δοκούν και όχι λ.χ. στα καταστήματα του αφεντικού, όπως συνέβαινε στις αρχές του προηγούμενου αιώνα σε περιοχές των ΗΠΑ, είναι σίγουρα υπέρ των συλλογικών ταξικών συμφερόντων αφού αποκλείει τη δευτερογενή εκμετάλλευση από την πλευρά των αφεντικών. Σε κάθε περίπτωση, η υποχρεωτικότητα δεν είναι αναγκαία ενάντια στο ταξικό συμφέρον, όπως και το δικαίωμα της ατομικής επιλογής δεν είναι απαραίτητα υπέρ του ταξικού συμφέροντος.

Σίγουρα, η υποχρεωτικότητα του δικαίου υπηρετεί την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, η οποία όμως πραγματοποιείται **μέσω** της ταξικής

55. Είναι προφανές, φανταζόμαστε, πως το γεγονός πως πολλές από αυτές τις απαγορεύσεις υπάρχουν μονάχα τυπικά και δεν τηρούνται από τα αφεντικά δεν συνηγορεί στην κατάργησή τους.

πάλης, εφόσον πρόκειται για ταξικές ανταγωνιστικές σχέσεις. Η άρση αυτής της υποχρεωτικότητας και το κομμουνιστικό ξεπέραςμα του δικαίου δεν είναι το «δικαίωμα στην ατομική επιλογή» αλλά η άρση του διαχωρισμού και η δημιουργία μιας πραγματικής κοινότητας στη θέση της απατηλής κοινότητας των διαχωρισμένων ατόμων. Και από αυτή τη σκοπιά φαίνεται πως η αντίθεση μεταξύ υποχρεωτικότητας και ατομικής «ελευθερίας» είναι ψευδής. Ο διαχωρισμός των ανεμβολιαστων για τον οποίο γίνεται πολύς λόγος δεν είναι απλώς προϊόν των κρατικών μέτρων αλλά εκφράζει τον διαχωρισμό ως **κοινή ουσία** των ατόμων στην καπιταλιστική κοινωνία. Το κράτος επιβάλλει την ενότητα μέσω του καταναγκασμού και του αποκλεισμού. Στον βαθμό που οι αντιεμβολιαστές πλαισιώνουν την άρνησή τους στο περιορισμένο επίπεδο της «προσωπικής ευθύνης», προσκαλούν το κράτος να εμφανίζεται ως η μοναδική έκφραση του συλλογικού ή κοινωνικού συμφέροντος. Κατά αυτό τον τρόπο λοιπόν, εντείνουν τελικά τους αποκλεισμούς ακριβώς επειδή η μοναδική ενότητα που μπορεί να επιβάλλει το κράτος στηρίζεται στον γενικευμένο αποκλεισμό. Η άρση του αποκλεισμού όπως και η άρση του καταναγκασμού είναι αδύνατον να επιτευχθούν μέσω αυτού που βρίσκεται στη **βάση τους**: της «προσωπικής επιλογής» του διαχωρισμένου ατόμου όσον αφορά τον εμβολιασμό ή ακόμα πιο ξεκάθαρα το τεστ ή τη μάσκα!⁵⁶ Η άρση του

56. «Τελικά, η ιδεολογία της [...] παραβατικότητας [και συνολικότερα της παράβασης των κανόνων] αν και πραγματικά υπερβαίνει το παρωχημένο ύφος της στρατευμένης πολιτικής, αφενός επιφέρει μια επαναφομοίωση της επαναστατικής υποκειμενικότητας, πείθοντάς την ότι η “παραβατική” και γενικά η παράνομη συμπεριφορά βρίσκεται στο επίπεδο των **ατομικών επιλογών**, και αφετέρου αποφορτίζει άμεσα κάθε ένταση. Από τη στιγμή που κάποιος αρκείται στο να είναι ο συνήθης παραβάτης

αποκλεισμού, και ευρύτερα της κρατικής εξουσίας, απαιτεί και σε αυτή την περίπτωση τη δημιουργία της πραγματικής κοινότητας που προϋποθέτει την ουσιαστική αλληλεγγύη και, συνεπώς, τη λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για τον περιορισμό της πανδημίας.

Εν κατακλείδι, το ζητούμενο των κινητοποιήσεων δεν είναι η υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού καθεαυτή, ούτε και το πιασάρικο σύνθημα περί «αντίστασης στον κρατικό αυταρχισμό», αλλά οι συγκεκριμένοι όροι της και το επίπεδο αποδοχής (ή άρνησης) της επικινδυνότητας του ιού και της αποτελεσματικότητας των μέτρων προστασίας. Ειδάλλως, θα έπρεπε να έχουμε δει κινητοποιήσεις απέναντι σε υπάρχουσες υποχρεωτικότητες/προφυλάξεις για μολυσματικές ασθένειες ως ενδείξεις στιγμιαίου, διαχωρισμού και «υγειονομικού apartheid», κάτι που προφανώς δεν συνέβη. Το «δικαίωμα στην επιλογή» στην τρέχουσα συνθήκη αποτελεί στην πραγματικότητα δικαίωμα στο να μη λαμβάνει κανείς μέτρα για τον περιορισμό της πανδημίας και απ' αυτή τη σκοπιά έχει αντιδραστικό και ατομικιστικό περιεχόμενο που στην καλύτερη περίπτωση κρύβει άγνοια και στη χειρότερη αδιαφορία και υποτίμηση αν όχι κοινωνικό δαρβινισμό.

Από την σκοπιά της ταξικής και κοινωνικής αλληλεγγύης, ο εμβολιασμός αποτελεί **αυτονόητη** πράξη για την προστασία και τη φροντίδα των γύρω μας. Η χρήση

κάθε κανόνα [...] πνίγει το ίδιο του το είναι σε μια απλή και καρικατουριστική ανυπακοή στην κανονιστικότητα καθεαυτή, η οποία επομένως γίνεται, απλούστατα, το αρνητικό είδωλο του κανόνα [...] Ο ψυχαναγκασμός της επανάληψης είναι το μίζερα μανιακό χαρακτηριστικό που υποβαθμίζει σε ρουτίνα, σε νοσταλγική επανάληψη, την πραγματική εξεγερσιακή δημιουργικότητα της ανατροπής». G. Cesarano, *Apocalisse e rivoluzione*, Dedalo, 1973, Θέση 125, δική μας η έμφαση.

που κάνει το κράτος δεν ακυρώνει αυτή την πραγματικότητα.⁵⁷ Σε αυτό το πλαίσιο τοποθετούμαστε ξεκάθαρα: **η αντίθεση κράτους-αντιεμβολιαστών είναι ψευδής**. Ούτε οι αντιεμβολιαστές είναι ενάντια στην κρατική διαχείριση της **πραγματικής** υγειονομικής κρίσης εφόσον στην πραγματικότητα την εντείνουν, ούτε αναλύεται η κρατική πολιτική του εμβολιασμού στις πραγματικές της διαστάσεις.

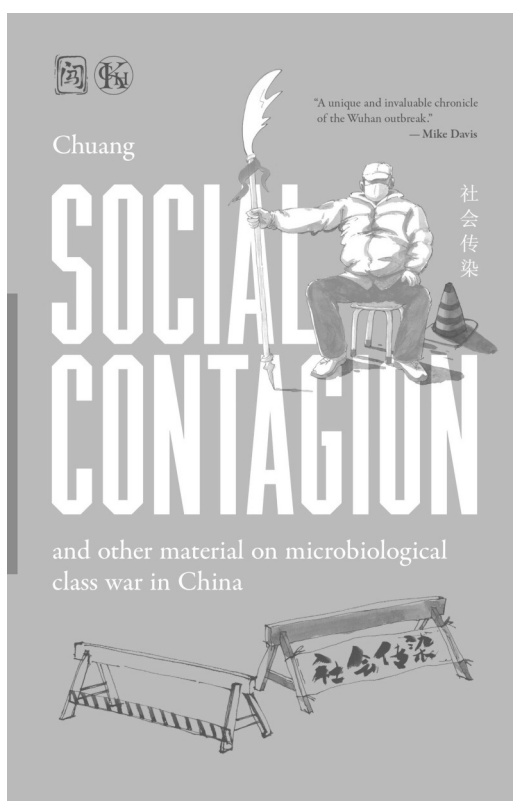
Απέναντι στην κρατική διαχείριση της πανδημίας που στρέφεται ενάντια στα προλεταριακά συμφέροντα και ανάγκες, πρέπει να **αντιπαραθέσουμε τον συλλογικό αγώνα για την ικανοποίηση των αναγκών μας, που περιλαμβάνουν και τον καθολικό εμβολιασμό. Αντί για την υπεράσπιση του στρουθοκαμηλισμού των**

---

57. Ένα από τα λίγα κείμενα που τοποθετούν το ζήτημα σε σωστή, ταξική βάση είναι το κείμενο της συνέλευσης του *Pasamontaña* για την πανδημία, την κρατική πολιτική και τις κοινωνικές αντιστάσεις. Αντιγράφουμε ένα σχετικό απόσπασμα: «Παίρνουμε ξεκάθαρη θέση υπέρ της αναγκαιότητας του καθολικού εμβολιασμού ως ένα ακόμη μέσο για το ξεπέραςμα της πανδημίας. Έχουμε ταξική και κοινωνική υποχρέωση να συμμετέχουμε ενεργά στη συλλογική αυτοπροστασία από τον ιό που χτυπάει εμάς και τις διπλάνες μας, τους φτωχούς και τους αποκλεισμένους. Όπως κάνουμε από την αρχή της πανδημίας χωρίς να περιμένουμε κανένα Κράτος - Πατέρα να μας υποχρεώσει» (<http://pasamontana.blogspot.com/2021/08/pasamontana.html>). Μια διαφωνία που έχουμε με τις συντρόφισσες και τους συντρόφους αφορά τη χρήση της έννοιας της υποχρέωσης και του καθήκοντος. Όπως το βλέπουμε, η αντίθεση μεταξύ υποχρέωσης και ελευθερίας ανήκει στον καπιταλιστικό κόσμο των διαχωρισμένων ατομικών συμφερόντων. Εντός του κινήματος που καταργεί τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων, η αντίθεση ανάμεσα στην υποχρέωση και την ελευθερία αίρεται: η ένωση μεταξύ των ατόμων εντός της ταξικής κοινότητας αγώνα αποτελεί δημιουργία ενός άμεσου κοινωνικού **δεσμού** μεταξύ τους και αποτελεί τη βάση για την **ελεύθερη** αυτοανάπτυξή τους.

αρνητών που κρύβουν πίσω από τις κινητοποιήσεις ενάντια στον αυταρχισμό της κυβέρνησης την αδιαφορία τους για την πανδημία, πρέπει να ξεσηκωθούμε ενάντια στον εμβολιαστικό εθνικισμό και να επιβάλουμε παγκόσμια πρόσβαση στα εμβόλια, απαντώντας άμεσα και στα αιτήματα των αποκλεισμένων και «πλεοναζόντων» πληθυσμών. Κανένας από αυτούς τους αγώνες δεν πρόκειται να κερδηθεί στηρίζοντας το αντιδραστικό «δικαίωμα στη μη λήψη μέτρων για τον περιορισμό της μεταδοτικότητας» των αντιεμβολιαστών.

Αντίθεση και Π.Ρ. / 23 Σεπτεμβρίου 2021

Το Κράτος της Επιδημίας

Συνέντευξη της ομάδας Chuang στους Aminda Smith και Fabio Lanza

Η ομάδα Chuang είναι μια διεθνής κομμουνιστική συλλογικότητα που εκδίδει το ομώνυμο περιοδικό και διατηρεί το ομώνυμο ιστολόγιο.¹ Το περιεχόμενό τους περιλαμβάνει συνεντεύξεις, μεταφράσεις και πρωτότυπα άρθρα σχετικά με την άνοδο της Κίνας μέσα από τα συσσωρευμένα ερείπια της ιστορίας και τους αγώνες όσων σύρονται κάτω από αυτή. Μέσα από χρόνια επιτόπια έρευνας, η συλλογικότητα έχει αναπτύξει μια αιχμηρή κομμουνιστική ανάλυση που δίνει έμφαση στις παγκόσμιες διαστάσεις της κινεζικής εμπειρίας, που δεν θολώνεται από τις συζητήσεις του 20ού αιώνα και που τροφοδοτείται από τη συνεχή εξέταση των μεταβαλλόμενων συνθηκών του προλεταριακού αγώνα στην Κίνα και ευρύτερα. Στις προσεκτικές θεωρητικές παρεμβάσεις της και στις εικόνες της καθημερινής ζωής που παρουσιάζονται στο ιστολόγιο της, η συλλογικότητα δίνει πάντα έμφαση στα πρακτικά διδάγματα για τις αμέτρητες μάχες που οι προλετάριοι δίνουν και θα δώσουν σήμερα και στο εγγύς μέλλον.

Σε αυτό το τεύχος του Brooklyn Rail, η Aminda Smith και ο Fabio Lanza πήραν συνέντευξη από τη συλλογικότητα Chuang για το πρώτο της βιβλίο με τίτλο *Social Contagion and Other Material on Microbiological Class War in China*, το οποίο θα κυκλοφορήσει τον Οκτώβριο του 2021 από τον ιστορικό εκδοτικό οίκο Charles H. Kerr. Η Smith είναι ιστορικός της σύγχρονης Κίνας, συνδιευθύ-

ντρια της Ομάδας Ιστορίας της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και αναπληρώτρια καθηγήτρια στο Πολιτειακό Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν. Ο Lanza είναι καθηγητής Σύγχρονης Κινεζικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Αριζόνα.

Το βιβλίο περιλαμβάνει μια επικαιροποιημένη εκδοχή του σημαντικού άρθρου τους «Κοινωνική Μόλυνση»² (που πρωτοδημοσιεύτηκε τον Φεβρουάριο του 2020), τη μετάφραση μιας έκθεσης για τις εργασιακές συνθήκες στην Κίνα και τους εργατικούς αγώνες κατά τη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19 και μετά την κορύφωσή της στη χώρα, μια συνέντευξη με δύο ακτιβιστές σχετικά με τις εμπειρίες τους στη Γουχάν κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών της πανδημίας και ένα μακροσκελές άρθρο για το πώς η άρχουσα τάξη προσπάθησε να χρησιμοποιήσει αυτή την καταστροφή ως ευκαιρία για την αναδιάρθρωση και την επέκταση του κράτους υπέρ των συμφερόντων της μακροπρόθεσμης καπιταλιστικής συσσώρευσης. Συνολικά, το βιβλίο παρέχει μια εκπληκτική νέα προοπτική για τη σχέση μεταξύ του καπιταλισμού, της πανδημίας, του σχεδίου κρατικής οικοδόμησης στην Κίνα και της δράσης των απλών ανθρώπων.

2. (σ.τ.μ.) Το εν λόγω άρθρο έχει μεταφραστεί από τους Φίλους και φίλες της συνάντησης από Αθήνα και Θεσσαλονίκη και είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα της κατάληψης Φάμπρικα Υφανέτ <https://yfanet.espivblogs.net/2020/03/20/koinoniki-molynsi-koinonikos-kai-taxikos-polemos-stin-kina/>

1. Και τα δύο διατίθενται στην ιστοσελίδα τους: www.chuangcn.org

Aminda Smith και Fabio Lanza (Brooklyn Rail): Η γενική αντίληψη σχετικά με την αντίδραση της Κίνας στην πανδημία, η οποία προωθείται τόσο από τα δυτικά μέσα ενημέρωσης όσο και από το Κινεζικό Κομμουνιστικό Κόμμα (ΚΚΚ), είναι ότι ήταν επιτυχής λόγω της τεράστιας ικανότητας του κράτους, λόγω του αυταρχικού ή και ολοκληρωτικού χαρακτήρα του, της βαθιάς διείσδυσής του σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής – χαρακτηριστικά που καθιστούσαν αυτό το μοντέλο αντίδρασης ανεφάρμοστο ή/και ανεπιθύμητο στις ΗΠΑ ή στην Ευρώπη. Στο βιβλίο υποστηρίζετε, αρκετά πειστικά, ότι η πανδημία αποκάλυψε αντίθετως την αδυναμία του κράτους και ότι το κράτος ήταν τελικά ικανό να αντιμετωπίσει την κρίση αναγνωρίζοντας αυτή την αδυναμία και εκχωρώντας εξουσία στις τοπικές αρχές και σε ad hoc εθελοντικές ομάδες. Πρόκειται για μια συναρπαστική θέση. Μπορείτε λοιπόν να εξηγήσετε πώς δομήθηκε η αντίδραση του κράτους στην πανδημία, τι απέτυχε και τι τελικά λειτούργησε;

Chuang: Αυτή είναι σίγουρα μια διαδεδομένη άποψη, τόσο στην Κίνα όσο και στο εξωτερικό. Ένας από τους λόγους για τον οποίο ήταν τόσο αποτελεσματική στην απόκρυψη του τι πραγματικά συνέβη κατά τη διάρκεια της πανδημίας είναι ότι αυτή η εικόνα του κράτους παντογνώστη ήταν ήδη ευρέως διαδεδομένη εκ των προτέρων. Ίσως μπορούμε να της δώσουμε ένα προσωνόμιο όπως «ο μύθος της ολοκληρωτικής παντοδυναμίας». Αλλά είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι αυτός ο μύθος δεν καλλιεργείται μόνο από τα επίσημα όργανα του κομματικού κράτους στην Κίνα για να προστατεύσουν τα συμφέροντά του. Στην πραγματικότητα, προπαγανδίζεται ακόμη πιο ένθερμα στα δυτικά μέσα ενημέρωσης. Για παράδειγμα, μέσα από το είδος των σκοτει-

νών σινοφουτουριστικών clickbait άρθρων που προβάλλουν διαρκώς το πώς όλοι στην Κίνα έχουν «μια κοινωνική βαθμολογία» που καθορίζει τις επιλογές της ζωής τους, πώς η τεχνολογία αναγνώρισης προσώπου σε κάθε μεγάλη πόλη σε τιμωρεί αυτόματα για μικροπαραβάσεις ή πώς η κυβέρνηση σχεδιάζει να εγκαταστήσει εκατοντάδες χιλιάδες δικούς της πολίτες σε μακρινές χώρες της Αφρικής. Κανένα από αυτά τα πράγματα δεν είναι αλήθεια, αλλά ένα περιβάλλον συνεχούς βομβαρδισμού με αυτού του είδους το περιεχόμενο καλλιεργεί φυσιολογικά μια μυθική εικόνα περί ενός παντοδύναμου κράτους.

Αυτός ο μύθος συγκαλύπτει δύο πράγματα. Πρώτον, συγκαλύπτει την παρατεταμένη αδυναμία του κράτους και την πραγματικότητα ότι, παρά τους λαμπερούς ορίζοντες της, η Κίνα είναι ακόμη από πολλές απόψεις μια σχετικά φτωχή χώρα, ιδίως ως προς το κατά κεφαλήν εισόδημα. Αν συγκρίνετε πραγματικά βασικά μεγέθη –όπως τα συνολικά φορολογικά έσοδα που εισπράττει η κεντρική κυβέρνηση στην Κίνα σε σχέση με τα συνολικά φορολογικά έσοδα που εισπράττει η ομοσπονδιακή κυβέρνηση στις ΗΠΑ– αυτό γίνεται αμέσως ξεκάθαρο. Και φυσικά, ως προς τα κατά κεφαλήν έσοδα, η διαφορά μεγεθύνεται πάρα πολύ. Σε ένα άλλο σχετικό παράδειγμα, οι κατά κεφαλήν δημόσιες δαπάνες της Κίνας για την υγειονομική περίθαλψη είναι χαμηλές ακόμη και σε σύγκριση με άλλες χώρες που βρίσκονται σε παρόμοιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, αν και αυξάνονται. Αυτό σημαίνει επίσης ότι η κρατική διοίκηση έχει διαμορφωθεί θεμελιωδώς από την αναγκαιότητα της «διακυβέρνησης από απόσταση», η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό τοπικής αυτονομίας, βαλκανοποίηση στις δομές διοίκησης και εποπτείας και σημαντικό χώρο για διαφθορά. Αυτό έχει ιστορικά

δώσει στις τοπικές αρχές της Κίνας πολύ μεγαλύτερη ευχέρεια και ανεξαρτησία απ' ό,τι αλλού, και όλα αυτά τα χαρακτηριστικά υπήρξαν στην πραγματικότητα σημαντικά για την ανάπτυξη μιας εγχώριας καπιταλιστικής τάξης. Η διαφθορά, για παράδειγμα, δεν είναι απαραίτητα «αντιπαραγωγική» – είναι ένα πολύ φυσιολογικό κομμάτι της καπιταλιστικής ανάπτυξης, επειδή έτσι γεννιούνται οι καπιταλιστές όταν η αγορά ανοίγει για πρώτη φορά και οι κανόνες δραστηριοποίησης δεν είναι καλά καθορισμένοι. Μόνο όταν η συσσώρευση φτάσει σε ένα ορισμένο κατώφλι, όλα αυτά τα χαρακτηριστικά γίνονται εμπόδιο.

Δεύτερον, καθιστά επίσης δύσκολο να κατανοήσουμε σωστά ότι η άρχουσα τάξη στην Κίνα έχει εμπλακεί σε ένα αρκετά εκτεταμένο σχέδιο κρατικής οικοδόμησης, το οποίο έχει ξεκινήσει εδώ και δεκαετίες, αλλά άρχισε πραγματικά να επιταχύνεται υπό τον Σι Τζινπίνγκ. Αυτά τα δύο πράγματα συνδέονται, προφανώς, αφού η αναγκαιότητα της κρατικής οικοδόμησης προϋποθέτει κάποιου είδους αδυναμία. Η συσσώρευση είχε προχωρήσει αρκετά μακριά με αποτέλεσμα η διαφθορά, οι ανεπαρκείς αλυσίδες διοίκησης και η έλλειψη αξιόπιστων διαύλων πληροφόρησης να αρχίσουν να αποτελούν περισσότερο εμπόδιο παρά όφελος. Η ταχεία συσσώρευση του χρέους της τοπικής αυτοδιοίκησης, η οποία συνδέεται με τα έργα υποδομής για την τόνωση της οικονομίας στη δεκαετία του 2010, ήταν μια σαφής ένδειξη αυτού του προβλήματος. Η εκστρατεία κατά της διαφθοράς αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση του ζητήματος σε ανώτερα επίπεδα, στην απομάκρυνση τοπικών μεγιστάνων που ενδεχομένως αποτελούσαν απειλή για την κεντρική κυβέρνηση και στην εξυγίανση των αλυσίδων διοίκησης και των διαύλων πληροφόρησης από την κορυφή προς τα κάτω. Παράλληλα,

εφαρμόστηκαν πολύ πιο τετριμμένα μέτρα, όπως μεταρρυθμίσεις στη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία και προσπάθειες για την καλύτερη ενσωμάτωση όλων των ειδών των δημόσιων αρχείων. Ομοίως, διάφορες εκστρατείες καταστολής κατά φεμινιστριών, εργατικών κέντρων και μαοϊκών φοιτητικών ομάδων έδειξαν επίσης ότι έγιναν παρόμοιες προσπάθειες ενοποίησης στο πλαίσιο της ευρύτερης υποδομής αστυνόμευσης.

Ο κόσμος συχνά δεν συνειδητοποιεί ότι η Κίνα ήταν ένα μέρος όπου, για δεκαετίες, ήταν αρκετά εύκολο να αποφύγεις τη δίωξη για πολλά εγκλήματα, απλώς μετακομίζοντας σε μια άλλη πόλη –τουλάχιστον μέχρι να τραβήξεις την προσοχή του κεντρικού κράτους– και όπου υπήρχε ένα τρομακτικό περιθώριο κινήσεων για τις τοπικές αρχές να καθορίζουν τις ποινές, πράγμα που σημαίνει επίσης ότι ήταν εύκολο να ξεφύγεις από τους μελάδες αν είχες διασυνδέσεις στο τοπικό αστυνομικό τμήμα. Πολύ συχνά ακόμα και σήμερα, η τοπική αστυνομία δεν έχει πρόσβαση σε απλές, πρότυπες εθνικές βάσεις δεδομένων, οπότε δεν μπορεί πάντα να ελέγξει την άδεια οδήγησής σας, να επεξεργαστεί τα αποτυπώματά σας ή να χρησιμοποιήσει το DNA σας, ακόμη και αν μπορεί να καταγράψει αυτές τις πληροφορίες σε τοπικό επίπεδο. Αυτό αρχίζει γρήγορα να αλλάζει, αλλά είναι μια τεράστια αντίθεση τόσο με αυτό που έχουμε συνηθίσει σε πολλές άλλες χώρες όσο και με τον μύθο της ολοκληρωτικής παντοδυναμίας, ο οποίος φυσικά υποθέτει ότι αυτά τα συστήματα είναι πιο ολοκληρωμένα και πιο διαδεδομένα στην Κίνα από οπουδήποτε αλλού.

Πώς σχετίζονται λοιπόν αυτά με την πανδημία; Λοιπόν, το προφανές παράδειγμα είναι ότι αυτή η τοπική εκχώρηση εξουσίας ήταν καταστροφική. Παρ' όλους τους μύθους για το πόσο αποτελεσματική ήταν

αυτή η ανάλυση, πρόκειται για κάτι αρκετά φαιδρό αν το σκεφτείτε καλύτερα. Άλλωστε, μια επιδημία με σαφή και γρήγορα εντοπισμένη γεωγραφική προέλευση έγινε τελικά μια πανεθνική επιδημία και στη συνέχεια μια παγκόσμια πανδημία. Πώς μπόρεσε να συμβεί αυτό, όταν οι γιατροί είχαν εντοπίσει από πολύ νωρίς ότι κάποια νέα, θανατηφόρα αναπνευστική ασθένεια εξαπλωνόταν στην πόλη; Και όταν αυτό συνδέθηκε στη συνέχεια σαφώς με έναν κορωνοϊό; Σε μεγάλο βαθμό, οφείλεται στο γεγονός ότι οι τοπικοί αξιωματούχοι έσπευσαν να αποσιωπήσουν τις πληροφορίες σχετικά με το ξέσπασμα, όπως αυτές προέκυπταν μέσα από τα νοσοκομεία, συμπεριλαμβανομένης της απόκρυψης πληροφοριών από το κεντρικό κράτος, ενώ παράλληλα δεν έκαναν καμία κίνηση για να περιορίσουν τα ταξίδια, να κλείσουν τις επιχειρήσεις ή να ενθαρρύνουν τη χρήση μάσκας, όταν αυτά τα μέτρα θα ήταν ακόμα πιο αποτελεσματικά. Στο βιβλίο περιλαμβάνεται μια μακροσκελή συνέντευξη με φίλους στη Γουχάν, οι οποίοι προσφέρουν ένα λεπτομερές χρονοδιάγραμμα των γεγονότων και εξηγούν ποιες πληροφορίες παρέχονταν στην περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια. Επισημαίνουν το περίεργο γεγονός, για παράδειγμα, ότι οι φίλοι τους στη Σαγκάη γνώριζαν περισσότερα για την επιδημία, σε προγενέστερη ημερομηνία, από πολλούς ανθρώπους που ζούσαν στην ίδια τη Γουχάν. Ένα άλλο πράγμα που είναι αξιοσημείωτο σε αυτή την αφήγηση από πρώτο χέρι είναι το πώς υπήρξε αυτή η πολύ ξαφνική αλλαγή πολιτικής, ουσιαστικά από τη μια μέρα στην άλλη, όπου φαίνεται ότι κάποια ανώτερη αρχή πρέπει τελικά να παρενέβη για να εφαρμόσει αποφασιστικά το lockdown. Αυτό αποτελεί συνήθως ένδειξη ότι εμπλέκεται η κεντρική κυβέρνηση, θέτοντας τους τοπικούς αξιωματούχους υπό την άμεση εξουσία της.

Έτσι, από πολλές απόψεις, πρέπει να αντιληφθούμε το ξέσπασμα της επιδημίας ως μια τεράστια αρχική αποτυχία – που σηματοδοτείται από το γεγονός ότι κατέληξε σε μια πανδημία που συνεχίζει να υπάρχει ακόμη και σήμερα– και η οποία περιορίστηκε στο εσωτερικό της χώρας μόνο λόγω της συντονισμένης προσπάθειας εκατοντάδων χιλιάδων απλών ανθρώπων, που συχνά εργάζονταν εθελοντικά στο πλευρό των τοπικών αρχών. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι η επιδημία δεν θα είχε ποτέ περιοριστεί αν δεν υπήρχε η προσπάθεια αυτών των εθελοντών. Ταυτόχρονα, ήταν εντελώς τυχαίο το γεγονός ότι η επιδημία εκδηλώθηκε σε μεγάλο βαθμό σε μία μόνο πόλη και, επιπλέον, την παραμονή της Γιορτής της Άνοιξης, όταν όλοι είχαν ήδη εφοδιαστεί με τα απαραίτητα αναμένοντας ότι οι επιχειρήσεις θα παρέμεναν τις επόμενες μέρες κλειστές για τις γιορτές. Αυτό ελαχιστοποίησε τον άμεσο αντίκτυπο του lockdown και επέτρεψε στο κεντρικό κράτος να συγκεντρώσει τη συντριπτική πλειοψηφία των πόρων του στη Γουχάν (και, σε μικρότερο βαθμό, στο Πεκίνο – όπου βρίσκεται στην πραγματικότητα η κεντρική κυβέρνηση). Ταυτόχρονα, η κεντρική κυβέρνηση, μέσω του κινεζικού ΕΟΔΥ, αντιλήφθηκε τη σημασία του ανοίγματος της ροής των πληροφοριών, προσκαλώντας διεθνείς ερευνητές ιατρικής, ανταλλάσσοντας άμεσα την έρευνα σχετικά με τον νέο ιό και δημιουργώντας γρήγορα εύκολα μεταβιβαζόμενα πρότυπα για την πρόληψη που έτειναν να είναι πιο αυστηρά απ' ό,τι ήταν απαραίτητο προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης ασφάλειας. Ομοίως, παρενέβησαν για να διασφαλίσουν ότι τα συστήματα παροχής τροφίμων και ενέργειας θα συνέχιζαν να λειτουργούν. Αυτό είναι το επίπεδο στο οποίο μπορείτε να αναγνωρίσετε μια ορισμένη επιτυχία. Καθ' όλη τη διάρκεια, η κυβέρνηση αναγνώρισε

τη δική της ανικανότητα και πολύ αποτελεσματικά και γρήγορα εκχώρησε τεράστιες ποσότητες *de facto* διοικητικής εξουσίας στο χαμηλότερο επίπεδο διακυβέρνησης, το οποίο περιελάμβανε μια ολόκληρη σειρά διοικητικών οργάνων που στηρίζονταν σε κάθε σημείο από τις προσπάθειες των εθελοντών.

Rail: Κατά την εποχή του Μάο (χρησιμοποιείτε τον όρο «αναπτυξιακό καθεστώς»), το κράτος κατέβαλε προσπάθεια να διεισδύσει στην κοινωνία, μέχρι το επίπεδο της γειτονιάς, μέσω υβριδικών οργανωτικών μορφών, όπως οι επιτροπές κατοίκων. Αυτές εξακολουθούν να λειτουργούν. Ποιος ήταν λοιπόν ο ρόλος τους κατά τη διάρκεια της πανδημίας; Είχαν μειωθεί οι οργανωτικές τους δυνατότητες κατά τη διάρκεια της μεταρρυθμιστικής περιόδου;

Chuang: Σε αυτό που ονομάζουμε σοσιαλιστικό αναπτυξιακό καθεστώς (από τη δεκαετία του 1950 μέχρι την επανεκκίνηση της μετάβασης στον καπιταλισμό κατά τη δεκαετία του 1970), υπήρξε μια μετ' εμποδίων προσπάθεια να επεκταθεί το κράτος μέχρι τα πιο τοπικά επίπεδα της κοινωνίας και μια ορισμένη προσδοκία ότι, με τον τρόπο αυτό, το ίδιο το κράτος θα έπαυε να είναι μια μακρινή, ξένη παρουσία στη ζωή των ανθρώπων και, αντίθετα, θα γινόταν ένας πραγματικά καθολικός θεσμός. Έτσι τουλάχιστον εκφράστηκε η διαδικασία αυτή στη θεωρία. Στην πραγματικότητα, αυτό που συνέβη ήταν μια σταδιακή και γεωγραφικά άνιση επέκταση της κεντρικής εξουσίας, ακολουθούμενη από έναν κατακερματισμό αυτής της εξουσίας σε πολλούς αυτόνομους τόπους λήψης αποφάσεων. Τα κύρια σύμβολα αυτού του πειράματος δεν ήταν στην πραγματικότητα οι επιτροπές κατοίκων, αλλά αντίθετα οι σύνδεσμοι με το κόμμα

και τον μηχανισμό σχεδιασμού που σχηματίστηκαν σε επιχειρήσεις και αγροτικές κολεκτίβες. Στην περίπτωση των αγροτικών κολεκτίβων, ορισμένοι από αυτούς τους δεσμούς διατηρήθηκαν στις μεταρρυθμίσεις που ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1980 και επισημοποιήθηκαν στο νομικό καθεστώς της «αυτονομίας των χωριών», με επίκεντρο την επιτροπή κατοίκων ως τη βασική μονάδα της αγροτικής διοίκησης.

Οι επιτροπές κατοίκων δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά στις αστικές περιοχές κατά τη διάρκεια του αναπτυξιακού καθεστώτος, αλλά δεν ήταν οι κύριοι φορείς της τοπικής εξουσίας. Αντιθέτως, η καθημερινή διακυβέρνηση ανατέθηκε κυρίως στις διάφορες, σε μεγάλο βαθμό αυτόνομες επιχειρήσεις της πόλης. Αν ήσασταν κάτοικος της πόλης εκείνα τα χρόνια, η συντριπτική πλειοψηφία των βασικών καταναλωτικών αγαθών σας –στέγαση, ένδυση, τροφή, ακόμη και διασκέδαση– παρέχονταν δωρεάν μέσω του *danwei* [της εργασιακής μονάδας] σας, που συνδεόταν με μια συγκεκριμένη επιχείρηση. Οι επιτροπές κατοίκων δημιουργήθηκαν στην πραγματικότητα για να διαχειριστούν το (αρχικά) πολύ μικρό ποσοστό του αστικού πληθυσμού που δεν είχε *danwei*. Προς το τέλος του αναπτυξιακού καθεστώτος, ωστόσο, σε πολλές πόλεις (ιδίως στον νότο) άρχισε να αυξάνεται ο πληθυσμός των μεταναστών εργατών από την ύπαιθρο. Τυπικά, εφόσον οι εργάτες αυτοί δεν ανήκαν σε κάποιο *danwei* της πόλης, υπάγονταν στην εξουσία της επιτροπής κατοίκων της συνοικίας στην οποία ζούσαν ή/και εργάζονταν. Στην αρχή, επρόκειτο κυρίως για εποχικούς εργάτες. Αλλά με την πάροδο του χρόνου κατέληξαν να αποτελούν όλο και πιο μόνιμο κομμάτι της πόλης. Καθώς το αναπτυξιακό καθεστώς άρχισε να καταρρέει και η καπιταλιστική μετάβαση

ξεκίνησε εκ νέου,³ πολλές πόλεις γνώρισαν ραγδαία ανάπτυξη, ενώ το παλιό σύστημα πρόνοιας των επιχειρήσεων και των εργασιακών μονάδων διαλυόταν. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν ότι οι περισσότεροι άνθρωποι που ζούσαν στις πόλεις δεν είχαν δεσμούς με καμία τοπική επιχείρηση και, ως εκ τούτου, υπάγονταν στην εξουσία της επιτροπής κατοίκων.

Έτσι, η επιτροπή κατοίκων ήταν ένας εντελώς περιθωριακός θεσμός, ο οποίος μόνο τυχαία επέζησε της διάλυσης του αναπτυξιακού καθεστώτος και αναπτύχθηκε για να καλύψει μια εντελώς διαφορετική λειτουργία από αυτή για την οποία αρχικά προοριζόταν. Αρχικά, ωστόσο, το κράτος δεν διέθετε στην πραγματικότητα πόρους για να δημιουργήσει ικανοποιητικά τις υποδομές της τοπικής αυτοδιοίκησης. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και του 1990, τόσο στις αγροτικές όσο και στις αστικές περιοχές, έγιναν πολλές νομικές αλλαγές που παραχωρούσαν «αυτονομία» στα τοπικά διοικητικά όργανα και όρισαν την επιτροπή κατοίκων της «κοινότητας/γειτονιάς» (社区) ως τη θεμελιώδη μονάδα της αστικής διοίκησης, αντίστοιχα με τις επιτροπές των χωριών στην ύπαιθρο. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές συνοδεύτηκαν από τη διεξαγωγή τοπικών εκλογών. Όμως όλα αυτά έγιναν σε ένα πλαίσιο γενικής αναδίπλωσης της κρατικής εξουσίας. Είναι

3. Όπως εξετάζουμε στο άρθρο μας «Red Dust», αυτή ξεκίνησε στην πραγματικότητα επί Μάο και όχι επί Ντενγκ Σιαοπίνγκ, και αυτός είναι ένας από τους πολλούς λόγους για τους οποίους υποστηρίζουμε ότι η περιοδολόγηση της κινεζικής ιστορίας βάσει της διαδοχής των «μεγάλων ηγετών» είναι παραπλανητική. Σκοπίμως δεν αποκαλούμε ποτέ το αναπτυξιακό καθεστώς «εποχή Μάο» λ.χ. ούτε τη μετάβαση στον καπιταλισμό «εποχή Ντενγκ», επειδή η ιστορία δεν μπορεί να αναχθεί στις πράξεις, τις διαθέσεις ή τις πολιτικές θεωρίες των κυβερνώντων.

πραγματικά μόνο τα τελευταία χρόνια που η προσοχή έχει στραφεί ξανά στην οικονομία του κράτους σε τοπικό επίπεδο. Η πανδημία έδωσε μια τεράστια ώθηση από αυτή την άποψη, καθώς διαχώρισε ξεκάθαρα τις περιοχές όπου λειτουργούσαν οι επιτροπές κατοίκων από τις περιοχές όπου δεν λειτουργούσαν. Σε πολλά μέρη, οι επιτροπές είχαν ουσιαστικά μείνει αδρανείς για χρόνια. Σε άλλα, δεν λειτουργούσαν παρά ως ένα σημείο για τις πιο ασήμαντες μορφές τοπικής διαφθοράς και ποτέ δεν είχαν προσφέρει πραγματικές δημόσιες υπηρεσίες. Τώρα, είναι τουλάχιστον σαφές ότι θα γίνει μια συντονισμένη προσπάθεια να αναπτυχθούν αυτά τα όργανα, να υπαχθούν σε σαφέστερες αλυσίδες διοίκησης, να συνδεθούν στενότερα με τα τοπικά αστυνομικά τμήματα κ.λπ.

Rail: Περιγράψτε λεπτομερώς μια διαδικασία μαζικής κινητοποίησης για την αντιμετώπιση της πανδημίας, με ομάδες εθελοντών να παρέχουν κάθε είδους υπηρεσίες, τόσο για τον περιορισμό της εξάπλωσης όσο και για την παροχή βοήθειας στους ανθρώπους να επιβιώσουν από την πανδημία. Ωστόσο, ξεκαθαρίστε ότι αυτή η κινητοποίηση δεν ήταν απαραίτητα εναντίον του κράτους, ούτε αποτελούσε απειλή για τη νομιμότητα του ΚΚΚ, παρά τον κακό χειρισμό της κρίσης από την πλευρά του. Επίσης, φαίνεται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτές οι προσπάθειες αλληλοβοήθειας ενίσχυσαν τις προϋπάρχουσες κοινωνικές διαιρέσεις αντί να προσφέρουν μια ευκαιρία για κοινωνικές συμμαχίες. Γιατί;

Chuang: Μερικές φορές οι εθελοντές λειτουργούσαν σε πλήρη ανεξαρτησία από την κυβέρνηση. Όμως ήταν πολύ λίγες οι περιπτώσεις στις οποίες αντιλαμβάνονταν ότι η δραστηριότητά τους ήταν σε πλή-

ρη αντίθεση με αυτήν και, όταν το κράτος παρενέβη μήνες αργότερα για να τους ζητήσει να διακόψουν τις δραστηριότητές τους, όλοι το έκαναν. Αυτό δεν σημαίνει ότι η διαδικασία δεν ήταν χαώδης ή ακόμη και ανταγωνιστική κατά καιρούς. Σε πολλές περιοχές, ιδίως στην ύπαιθρο, υπήρξε μια αρκετά επιθετική τοπική κινητοποίηση με στόχο τον αποκλεισμό ουσιαστικά κάθε ξένου. Αυτό ήταν ορατό στα κινεζικά μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία έδειχναν μεσήλικες χωρικούς να φυλάνε οδοφράγματα με παμπάλαια κοντάρια (μια απεικόνιση μιας τέτοιας σκηνής χρησιμοποιείται στο εξώφυλλο του βιβλίου) ή εθελοντές να περιπολούν τις γειτονιές με drones και να φωνάζουν σε όποιον βρισκόταν έξω. Αυτές οι εικόνες ήταν δημοφιλείς και τις περισσότερες φορές χαρακτηρίζονταν από ελαφρότητα, αλλά στις ακραίες της εκδοχές η ίδια στάση ήταν συχνά επικίνδυνη, ξενοφοβική και βίαιη. Σε μια περίπτωση, ένας μοτοσικλετιστής αποκεφαλίστηκε επειδή ένα χωριό είχε υψώσει σύρμα στην είσοδό του για να εμποδίσει την πρόσβαση των ξένων. Και όταν η επαρχία Χουμπέι (όπου βρίσκεται η Γουχάν) άνοιξε ξανά, υπήρξε μια ευρέως αναφερόμενη σύγκρουση στα σύνορα με την Τζιανγκσί, στην οποία συμμετείχαν αστυνομικοί και από τις δύο πλευρές που πολεμούσαν μεταξύ τους, επειδή η πλευρά της Τζιανγκσί θεωρούσε ότι ήταν πολύ επικίνδυνο να αφήσει να περάσουν άνθρωποι από τη Χουμπέι.

Είναι δύσκολο να αναδείξει κανείς πόσο πολύ διέφερε η βασική στάση του κοινού στην Κίνα από εκείνη σε πολλές δυτικές χώρες. Ούτε πρόκειται για μια περίπτωση όπου όλος ο κόσμος εμπιστευόταν την κυβέρνηση και προσφερόταν να βοηθήσει λόγω κάποιας πίστης στην εξουσία. Στην πραγματικότητα, συνέβαινε ακριβώς το αντίθετο: πολλοί άνθρωποι ένιωσαν την

ανάγκη να προσφέρουν εθελοντικά ακριβώς επειδή δεν εμπιστεύονταν ότι το κράτος θα ήταν σε θέση να αναχαιτίσει αποτελεσματικά τον ιό. Είχαν δει από πρώτο χέρι την ανικανότητα και τη διαφθορά των τοπικών αξιωματούχων καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους και επομένως δεν είχαν καμία εμπιστοσύνη στο ότι αυτοί οι άνθρωποι θα κατάφερναν να κάνουν τη δουλειά τους. Αν υπήρχε μια βασική διαφορά, αυτή δεν έγκειτο σε κάποια φανταστική υπακοή στο κράτος. Αντίθετα, φαίνεται ότι η κύρια αντίθεση μεταξύ του κοινωνικού κλίματος στην Κίνα και αλλού ήταν ότι υπήρχε μια ευρέως διαδεδομένη έλλειψη πίστης στο κράτος, μια αίσθηση ότι το πρόβλημα δεν θα αντιμετωπιζόταν αυτόματα από τις αρμόδιες αρχές και ότι όλοι έπρεπε να συσπειρωθούν για να κινητοποιηθούν κατά του ιού. Σε χώρες όπως οι ΗΠΑ, η αποτυχία της κρατικής λειτουργίας είχε σχεδόν τον ακριβώς αντίθετο χαρακτήρα, καθώς κανείς δεν ήταν πραγματικά προετοιμασμένος να αναγνωρίσει και να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα της φθίνουσας ικανότητας τους κρατών, ιδίως επειδή ήταν αποτέλεσμα του μαρασμού των δημόσιων υπηρεσιών. Έτσι, υπήρξε μια πολύ διαφορετική συμπεριφορά στις ΗΠΑ, με κάποιους να επικρίνουν την αντίδραση της εκάστοτε πολιτείας τους συμμετέχοντας σε μικρές διαδηλώσεις εναντίον της μάσκας, και με άλλους να υποστηρίζουν τα κρατικά μέτρα ή να ελπίζουν σε μια καλύτερη αντιμετώπιση, αλλά χωρίς να βγαίνουν από το σπίτι τους για να κάνουν κάτι.

Rail: Τι συνέβη με τους εργατές; Η πανδημία δημιούργησε νέες δυνατότητες για την κινητοποίηση των εργατών ενάντια στο κεφάλαιο ή περιορίσε περαιτέρω τους τρόπους οργάνωσης και δράσης;

Chuang: Παρά τη (σχετική) ανάκαμψη της εγχώριας οικονομίας κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2020 και μέσα στο τρέχον έτος, υπήρξαν πολύ λιγότερες κινητοποιήσεις των εργαζομένων σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Αυτό φαίνεται από τα λίγα στατιστικά στοιχεία που είναι διαθέσιμα από οργανώσεις όπως η China Labour Bulletin (CLB), η οποία κατέγραψε λίγο παραπάνω από τον μισό αριθμό περιστατικών το 2020 σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, και αυτοί οι αριθμοί φαίνεται να συμφωνούν με όσα εμείς και οι φίλοι μας έχουμε δει άμεσα. Οι τομείς της μεταποίησης και της εξόρυξης είχαν την πρωτοκαθεδρία στη μείωση εδώ, συνεχίζοντας την ήδη πολυετή πτώση των μαζικών κινητοποιήσεων μετά την κορύφωσή τους στις αρχές της δεκαετίας του 2010. Η πτώση των κινητοποιήσεων στη μεταποίηση μπορεί επίσης να σχετίζεται με την έκρηξη της παραγωγής μέχρι το τέλος του έτους, ένα διάστημα κατά το οποίο στην Κίνα, της οποίας τα εργοστάσια παρέμειναν ανοιχτά ενώ είχε κλείσει μεγάλος αριθμός εργοστασίων στον υπόλοιπο κόσμο, σημειώθηκε αύξηση των μισθών και έλλειψη εργατικού δυναμικού, καθώς οι εταιρείες προσπαθούσαν να ανταποκριθούν στην εξαγωγική ζήτηση.⁴ Οι εργατικές διαφορές στη μεταποίηση και τις υπηρεσίες άρχισαν να αυξάνονται από τα μέσα του 2020 –όπως τεκμηριώνεται στο μεταφρασμένο άρθρο που έγραψαν κάποιοι φίλοι μας, το οποίο αποτελεί το δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου– αλλά είναι συζητήσιμο σε ποιο βαθμό ο αριθμός των διαφορών αντικατοπτρίζει τον αριθμό των εργατικών κινητοποιήσεων. Αν και δεν υπάρχουν ακόμη στατιστικά στοιχεία για ολόκληρο το 2020, φαίνεται ότι οι

4. Gabriel Crossley and Stella Qiu, «China's stunning export comeback has factories scrambling for workers», *Reuters*, 20 Δεκεμβρίου 2020. <https://www.reuters.com/article/us-china-economy-manufacturing-idUSKBN28V0AL>.

εργατικές διαφορές, ως γενικό μέτρο της ταξικής σύγκρουσης, ήταν τουλάχιστον στα ίδια επίπεδα με το προηγούμενο έτος. Για παράδειγμα, στο Πεκίνο, τα εργατικά διαιτητικά δικαστήρια ανέλαβαν περισσότερες από 94.000 υποθέσεις κατά τους 10 μήνες μεταξύ Ιανουαρίου και Οκτωβρίου.⁵ Αυτό ουσιαστικά αντιστοιχεί στις 93.000 υποθέσεις που συγκεντρώθηκαν κατά τους εννέα μήνες μεταξύ Ιανουαρίου και Σεπτεμβρίου του 2019, οι οποίες ήταν ήδη αυξημένες κατά 37,4% σε σχέση με το προηγούμενο έτος.⁶

Υπήρξε, ωστόσο, μια περίεργη αύξηση του αριθμού των κινητοποιήσεων των οικοδόμων για καθυστερήσεις μισθών το 2020, όπως καταγράφηκε από τη CLB – πρόκειται για τον μεγαλύτερο αριθμό που έχει καταγραφεί από την οργάνωση από τότε που ξεκίνησε το έργο χαρτογράφησης το 2011. Και είναι ίσως ακόμα πιο περίεργο το γεγονός ότι τους πρώτους μήνες του 2021 δεν παρατηρήθηκε η μαζική έξαρση των κινητοποιήσεων των εργατών στις κατασκευές που παρατηρείται συνήθως πριν από την κινεζική Πρωτοχρονιά, όταν οι εργάτες κλείνουν δρόμους, πραγματοποιούν πορείες ή απειλούν ακόμα και με αυτοκτονίες προκειμένου να κερδίσουν επίδομα νέου έτους ώστε να μη γυρίσουν πίσω στα σπίτια τους με άδεια χέρια. Αυτό μπορεί να οφείλεται τουλάχιστον εν μέρει στους ταξιδιωτικούς περιορισμούς για τον COVID-19

5. 疫情期间务工者遇到劳动争议该咋办? [«Τι θα πρέπει να κάνουν οι εργάτες που έχουν κάποιο εργασιακό αίτημα κατά τη διάρκεια της πανδημίας;»] 公民日报 [People's Daily], 27 Νοεμβρίου 2020. http://www.xinhuanet.com/fortune/2020-11/27/c_1126791491.htm.

6. 北京发布2019年劳动人事争议仲裁十大典型案例 [«Το Πεκίνο ανακοινώνει τις δέκα σημαντικότερες υποθέσεις εργασιακής διαιτησίας από το 2019»] 新华网 [Xinhua]. http://www.xinhuanet.com/2019-11/05/c_1125196006.htm.

που τέθηκαν στους εργαζόμενους κατά τη διάρκεια των διακοπών της Πρωτοχρονιάς. Ορισμένες εκτιμήσεις ανέφεραν ότι ο αριθμός των ταξιδιωτών το 2021 μειώθηκε έως και κατά 60% σε σύγκριση με το 2019, με αποτέλεσμα να σημειωθεί χαμηλό 20ετία στα καταγεγραμμένα ταξίδια.⁷ Αντίθετα, ο τομέας των logistics με τις κινητοποιήσεις των εργαζομένων, ιδίως μεταξύ των διανομέων, είναι ένας τομέας όπου η οργάνωση των εργαζομένων έχει ενισχυθεί κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Οι κινητοποιήσεις στον τομέα των logistics στο σύνολό τους αντιπροσωπεύουν το 20% του συνόλου των κινητοποιήσεων των εργαζομένων το 2020, το υψηλότερο επίπεδο εδώ και αρκετά χρόνια. Ο τομέας αυτός θα φέρει πιθανότατα υψηλά επίπεδα κινητοποιήσεων τα επόμενα χρόνια, καθώς το ηλεκτρονικό εμπόριο συνεχίζει να επεκτείνεται. Ουσιαστικά όλες οι εργατικές κινητοποιήσεις που πραγματοποιήθηκαν πέρυσι (2020) και έτυχαν μεγάλης προβολής αφορούσαν τους διανομείς. Την περίοδο εκείνη, μεταφράσαμε ένα viral άρθρο⁸ σχετικά με τη δεινή θέση των οδηγών διανομής φαγητού, το οποίο είχε ήδη κυκλοφορήσει στην Κίνα, προκαλώντας δημόσια συζήτηση σε εθνικό επίπεδο και αναγκάζοντας δύο εταιρείες κολοσσούς του κλάδου, την Ele.me και τη Meituan, να προβούν σε δηλώσεις. Ωστόσο, οι δηλώσεις αυτές συνοδεύτηκαν από πολύ μικρές αλλαγές, με τις εταιρείες να κάνουν μόνο

7. SCMP Reporter, «China's annual Lunar New Year migration, usually the biggest of its kind, looks very different in 2021», South China Morning Post, 7 Φεβρουαρίου 2021, <https://www.scmp.com/magazines/post-magazine/long-reads/article/3120728/chinas-annual-lunar-new-year-migration-usually>.

8. Chuang and Friends (Trans), «Delivery Workers, Trapped in the System», *Chuang Blog*, 12 Νοεμβρίου 2020. <https://chuangcn.org/2020/11/delivery-renwu-translation/>.

μικρές προσαρμογές για να δώσουν στους διανομείς περισσότερο χρόνο για να παραδίδουν τις παραγγελίες τους, ενώ έκαναν πολύ λίγα προς την κατεύθυνση της επίλυσης των βαθύτερων προβλημάτων που εκφράζουν τα αιτήματα των εργαζομένων.

Τότε, στα τέλη του Φεβρουαρίου του 2021, ο πιο επιφανής οργανωτής της βάσης των διανομέων οδηγών στην Κίνα Τσεν Γκουοτζιάνγκ –γνωστός απλώς ως «Μενγκζού» ή «αρχηγός της ομάδας» (盟主) από φίλους και ακτιβιστές– συνελήφθη από τις αρχές, πιθανότατα με σκοπό να κάνουν τον διακρινόμενο για την παρρησία του σταρ των μέσων κοινωνικής δικτύωσης να σωπάσει κατά τη διάρκεια του εθνικού συνεδρίου του κόμματος στις αρχές Μαρτίου. Ο Τσεν κατηγορείται έκτοτε για «πρόκληση διενέξεων και ταραχών» (寻衅滋事), την πιο συνηθισμένη κατηγορία που χρησιμοποιείται για να συλλαμβάνονται κάθε είδους ταραχοποιοί σε όλη τη χώρα εδώ και χρόνια.⁹ Κάποιοι φίλοι μίλησαν με τον Μενγκζού πριν από τη σύλληψή του, μαθαίνοντας για τον τρόπο οργάνωσης που ακολούθησε. Έχοντας έδρα το Πεκίνο, είχε αναπτύξει ένα τεράστιο δίκτυο χιλιάδων διανομέων, κυρίως στο βόρειο τμήμα της χώρας. Είχε αναπτύξει το δίκτυο εν μέρει λόγω της ισχυρής

9. Για τον Μενγκζού και τη σύλληψή του, βλέπε Emily Feng, «He Tried To Organize Workers In China's Gig Economy. Now He Faces 5 Years In Jail», *NPR*, 13 Απριλίου 2021, <https://www.npr.org/2021/04/13/984994360/he-tried-to-organize-workers-in-chinas-gig-economy-now-he-faces-5-years-in-jail->, Matt Dagher-Margosian, «Free Mengzhu! An interview with Free Chen Guojiang 关注盟主», *Asia Art Tours*, <https://asiaarttours.com/free-mengzhu-an-interview-with-free-chen-guojiang-%E5%85%B3%E6%B3%A8%E7%9B%9F%E4%B8%BB/>. Για παρόμοιες περιπτώσεις στο παρελθόν, βλ. το άρθρο μας «Picking Quarrels» από το δεύτερο τεύχος του περιοδικού μας: <https://chuangcn.org/journal/two/picking-quarrels/>.

παρουσίας του στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κάνοντας livestreaming για τη ζωή των διανομέων. Επίσης, παρείχε συμβουλές σε άλλους οδηγούς δικύκλου, διοργάνωνε ομαδικά γεύματα και μάλιστα νοίκιαζε ένα μικρό διαμέρισμα με κρεβάτι στο Πεκίνο, όπου οι διανομείς που ήταν νέοι στην πόλη μπορούσαν να μείνουν δωρεάν για ένα ή δύο βράδια, όσο έψαχναν για δικό τους σπίτι. Όσοι τον γνώριζαν είπαν επίσης πώς ο Μενγκζού είχε μετατρέψει την πλατφόρμα του σε ένα είδος μικρής επιχείρησης προς όφελός του, εισπράττοντας μικρές αμοιβές εδώ και εκεί, μεταξύ άλλων εισπράττοντας μπόνους για τη σύσταση διανομέων στην πλατφόρμα ή από τις εκδηλώσεις που διοργάνωνε για τους διανομείς. Κατά τη διάρκεια της παρουσίας του στην πλατφόρμα, ο Μενγκζού βοήθησε επίσης στην οργάνωση αρκετών απεργιών των διανομέων και φέρεται να πέτυχε την ικανοποίηση αιτημάτων των εργαζομένων. Αυτός και άλλοι διοργανωτές απεργιών είχαν συλληφθεί επίσης από την αστυνομία κάποια στιγμή το 2019. Στις συζητήσεις του με φίλους, τόνιζε ότι ο τρόπος οργάνωσής του δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μίμησης και απέδιδε την ευρεία απήχησή του στην προσωπική του εμμονή με τη δικτύωση, τη βοήθεια προς τους άλλους και το streaming προς το ακροατήριό του. Τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, ο Τσεν παραμένει υπό κράτηση και περιμένει ακόμη τη δίκη του.¹⁰ Οι φίλοι του Μενγκζού προσπάθησαν να συγκεντρώσουν χρήματα για τα έξοδα του

10. Οι τελευταίες αναφορές από το China Labour Bulletin που παρακολουθεί τα εργασιακά δικαιώματα στις αρχές Ιουνίου αναφέρουν ότι εξακολουθεί να βρίσκεται υπό κράτηση. Βλ. «Food delivery worker burns uniform in symbolic protest», *China Labour Bulletin*, 8 Ιουνίου 2021. <https://clb.org.hk/content/food-delivery-worker-burns-uniform-symbolic-protest>.

δικηγόρου στο WeChat, αλλά ο σύνδεσμος προς τη σελίδα για τον έρανο έχει μπλοκαριστεί από τη λογοκρισία.

Ο Μενγκζού προσφέρει μια ενδιαφέρουσα εικόνα της πολύπλοκης και συχνά αντιφατικής πραγματικότητας της οργάνωσης των εργαζομένων στην Κίνα, η οποία σπάνια ταιριάζει με την οφθαλμαπάτη του «εργατικού κινήματος» που προωθούν πολλοί ακτιβιστές. Σε αυτή την περίπτωση, η φήμη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ακόμη και ένα είδος επιχειρηματικής ηθικής των μικρών επιχειρήσεων φαίνεται να ήταν αναπόσπαστο μέρος της ανάπτυξης του δικτύου του Μενγκζού. Αυτές οι απροσδόκητες πολυπλοκότητες είναι, υποστηρίζουμε, αναπόσπαστο στοιχείο για την κατανόηση της οργάνωσης των εργαζομένων μακροπρόθεσμα. Τόσο στο πρώτο όσο και στο δεύτερο τεύχος του περιοδικού μας, προσπαθήσαμε να τονίσουμε μια ευρύτερη θεώρηση της οργάνωσης που ξεπερνούσε τα όρια του «εργατικού κινήματος», το οποίο λειτουργεί ως το θεωρητικό υπόβαθρο για ένα μεγάλο μέρος της ανάλυσης της ταξικής πάλης στην Κίνα.¹¹ Στο μέλλον, θα είναι ακόμα πιο σημαντικό να εγκαταλείψουμε τις κληρονομημένες αντιλήψεις για το πώς θα έπρεπε να μοιάζει ένα «εργατικό κίνημα» ή ακόμα και ένα γενικότερο «κοινωνικό κίνημα», αν ελπίζουμε να κατανοήσουμε τον πραγματικό χαρακτήρα του ταξικού πολέμου. Για παράδειγμα, παράλληλα με την πρόσφατη έξαρση των εργοστασιακών κινητοποιήσεων, θα μπορούσαμε να προσέξουμε τη δυνητική κοινωνική ισχύ του διευρυνόμενου φάσματος των ανέργων και των υποαπασχολούμενων εργαζομένων, που αυξάνονται αριθμητικά σε όλη τη χώρα.

11. Βλ. «No Way Forward, No Way Back» και «Gleaning the Welfare Fields» στο τεύχος 1, και «Picking Quarrels» στο τεύχος 2, και τα δύο διαθέσιμα εδώ: chuangcn.org/journal.

Στο κατώτερο στρώμα, αυτό υποδηλώνεται από την οργάνωση μεταξύ των διανομέων οδηγών και από τις συνεχιζόμενες κατεδαφίσεις που στοχεύουν στον αποκαλούμενο «πληθυσμό των χαμηλών στρωμάτων» (低端人口).¹² Αλλά είναι επίσης ορατή μεταξύ εκείνων που κατέχουν ελάχιστα υψηλότερη κοινωνική θέση, όπως στη συζήτηση για την «υποστροφή» (内卷) και το ωράριο εργασίας «996» μεταξύ των εργαζόμενων στα γραφεία,¹³ ή ακόμη και στον αυξανόμενο αριθμό των διαμαρτυριών των ιδιοκτητών κατοικιών.¹⁴

12. Σχετικά με τον λόγο περί «πληθυσμού των χαμηλών στρωμάτων» και τη διάδοσή του μετά την κατεδάφιση των κατοικιών χαμηλού κόστους στο Πεκίνο το 2017, βλ: «Adding Insult to Injury: Beijing's Evictions and the Discourse of "Low-End Population"», <https://chuangcn.org/2018/01/low-end-population>.

13. Για μια συζήτηση και των δύο, βλ: «Involution», <https://chuangcn.org/2021/05/involution-wildcat-on-chinas-2020/>. (σ.τ.μ.) Το ωράριο «996» αποτελεί συντομογραφία για την εργασία από τις 9 π.μ. μέχρι τις 9 μ.μ., 6 ημέρες την εβδομάδα. Πρόσφατα κηρύχθηκε παράνομο καθώς έχει συνδεθεί με τον θάνατο πολλών εργαζόμενων. Ο όρος «υποστροφή» αποτελεί μετάφραση του κινεζικού όρου «Neijuan». Έχει τη σημασία της στασιμότητας και της υποχώρησης αλλά χρησιμοποιείται επίσης για μια διαδικασία που δεσμεύει όσους συμμετέχουν σε αυτή χωρίς να τους ωφελεί. Οι σύγχρονοι κινέζοι των μητροπόλεων τον χρησιμοποιούν για να περιγράψουν τα δεινά της ζωής τους στη σύγχρονη εποχή και συγκεκριμένα την αίσθηση του μόχθου χωρίς αποτέλεσμα σε μια υπερανταγωνιστική κοινωνία. Έντονος ανταγωνισμός με χαμηλές πιθανότητες επιτυχίας είτε πρόκειται για τις εξετάσεις στο σχολείο, είτε για την αγορά εργασίας, είτε για τον γάμο κ.ο.κ.

14. Για μια ανάλυση των μακροπρόθεσμων τάσεων, δείτε την ανάλυσή μας στο «Picking Quarrels», που αναφέρεται παραπάνω. Παραδείγματα διαμαρτυριών ιδιοκτητών κατοικιών μπορούν να βρεθούν καθημερινά στο διαδίκτυο, για όσους τις αναζητούν. Μεγαλύτερα γεγονότα καλύπτονται μερικές φορές λεπτομε-

Δεν είναι ακόμη σαφές πώς αυτές οι τάσεις θα επηρεάσουν τις κοινωνικές εντάσεις. Αλλά η συνεχιζόμενη επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης καταδεικνύει ότι όλες αυτές οι τάσεις θα επιδεινωθούν με την περαιτέρω στασιμότητα. Το μέγεθος της ανεργίας στην Κίνα κατά το τελευταίο έτος της πανδημίας είναι ακόμη άγνωστο, αλλά η κατάσταση δεν είναι πιθανό να βελτιωθεί σημαντικά. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου του κόμματος τον Μάρτιο του 2021, ο πρωθυπουργός Li Keqiang ανέφερε τη δημιουργία θέσεων εργασίας ως «κορυφαία προτεραιότητα» της κεντρικής κυβέρνησης, γεγονός που υποδηλώνει ότι η απασχόληση δεν έχει ακόμη ανακάμψει πραγματικά από την πτώση. Αυτό επιβεβαιώνεται περαιτέρω από το γεγονός ότι ήταν η νέα άνθιση της αγοράς ακινήτων –και όχι η βιομηχανική ανάκαμψη– που έβγαλε για πρώτη φορά την εθνική οικονομία από το τέλμα της μετά το lockdown. Εν τω μεταξύ, πρέπει να έχουμε κατά νου πως τα οικονομικά προβλήματα έχουν επηρεάσει τα πιο εύπορα κομμάτια των λευκών κολάρων,

ρώς σε δημοσιεύματα που ασκούν κριτική στην Κίνα, όπως το Radio Free Asia, ίσως κάθε μήνα περίπου. Για παράδειγμα, κάτοικοι μιας γειτονιάς στο Τσονγκίνγκ συγκρούστηκαν με περισσότερους από εκατό αστυνομικούς των MAT τον Μάιο εξαιτίας μιας μακροχρόνιας σύγκρουσης με αξιωματούχους που ήθελαν να εγκαταστήσουν ένα γραφείο της τοπικής κυβέρνησης στην οικιστική τους κοινότητα. Βλ: «重庆保利香雪小区爆发大规模抗暴事件 业主赶走数百名黑衣人» <https://www.rfa.org/mandarin/yataibaodao/renquanfazhi/sc-05152021170149.html>. Η εκστρατεία κατεδάφισης της κυβέρνησης του Πεκίνου στο συγκρότημα Xiangtang στα βόρεια προάστια της πόλης έχει αναφερθεί από πολλά αγγλόφωνα μέσα. Για παράδειγμα, βλ: «Residents Protest As China Demolishes Some Of Beijing's Wealthy Suburbs» <https://www.npr.org/2021/01/26/960855956/residents-protest-as-china-demolishes-some-of-beijings-wealthy-suburbs>.

ή ακόμη και τους μικροαστούς, κομμάτια της κοινωνίας τα οποία αναμφίβολα αισθάνονται την πίεση της απώλειας θέσεων εργασίας και των περικοπών μισθών ή του μαρασμού των επιχειρήσεών τους, και μάλιστα πάνω στα ήδη μεγάλα δανειακά βάρη που κουβαλούσαν πριν από την πανδημία. Παρόλο που αυτές οι κοινωνικές εντάσεις μπορεί να μη φαίνονται τόσο εγγενώς αριστερές όσο οι εργατικοί αγώνες, είναι ωστόσο πιθανό να συνεχίσουν να προκαλούν τριγμούς και, δυστυχώς, είναι πιο πιθανό να προσελκύσουν την προσοχή και τη δράση της πολιτικής ελίτ. Όπως σημειώσαμε στο τελευταίο τεύχος του περιοδικού μας, η κοινωνική αναταραχή των ιδιοκτητών κατοικιών φαίνεται να έχει ξεπεράσει αριθμητικά τις εργατικές κινητοποιήσεις στα τέλη της δεκαετίας του 2010. Τώρα, στον πανδημικό και μεταπανδημικό κόσμο, η ταξική πολιτική είναι πιθανό να πάρει άλλες απροσδόκητες μορφές με βάση τέτοιες υποβόσκουσες κοινωνικές εντάσεις. Αυτή η πραγματικότητα –και όχι οι έωλες ιστορικές αναλογίες– είναι που θα πρέπει να αποτελέσει την αφετηρία για όποιον επιχειρήσει να κάνει προβλέψεις για το μέλλον των ταξικών συγκρούσεων στην Κίνα.

Rail: Στο τέλος του βιβλίου διατυπώνετε μια αρκετά ενδιαφέρουσα υπόθεση σχετικά με το μέλλον του κινεζικού κράτους, καθώς η πανδημία κατέστησε σαφή την ανάγκη ανασυγκρότησής του. Υποστηρίζετε ότι, ενώ θα συνεχίσει την πρωταρχική του λειτουργία στην υπηρεσία του καπιταλισμού, το κράτος αναδομείται σε κάτι που δεν μοιάζει με τα δυτικά κράτη ή με τα προγενέστερα αυτοκρατορικά και σοσιαλιστικά κράτη, ενώ ανακυκλώνει στοιχεία από όλα αυτά τα μοντέλα. Για ποιες συγκεκριμένες νέες ανάγκες και νέες προκλήσεις αναδο-

μείται αυτό το νέο κράτος και σε ποιες ιδεολογικές αρχές βασίζεται;

Chuang: Βασικά, η κεντρική ιδέα εδώ είναι διττή: πρώτον, υποστηρίζουμε ότι η Κίνα βρίσκεται ακόμη στη διαδικασία οικοδόμησης ενός κανονικού καπιταλιστικού κράτους. Δεν υπάρχει τίποτα πραγματικά καινούργιο σε αυτό, φυσικά, και οι βασικές επιταγές για το καπιταλιστικό κράτος είναι λίγο-πολύ γενικές, πράγμα που σημαίνει ότι πολλές πτυχές αυτής της διαδικασίας είναι πολύ παρόμοιες με τα έργα κρατικής οικοδόμησης που συνόδευσαν την καπιταλιστική ανάπτυξη αλλού. Αλλά, δεύτερον, είναι επίσης λάθος να υποθέσουμε ότι αυτό σημαίνει ότι το κράτος που οικοδομείται σήμερα στην Κίνα θα μοιάζει αναγκαστικά στις λεπτομέρειές του με οποιοδήποτε από τα προηγούμενα καπιταλιστικά κράτη που προέκυψαν σε περιοχές όπως οι ΗΠΑ, η Ευρώπη ή οι αποικίες. Αυτές οι γενικές καπιταλιστικές επιταγές αποτελούν βασικές απαιτήσεις, αλλά η ύπαρξη γενικών λειτουργιών δεν μας δίνει πολλές πληροφορίες για τις ακριβείς θεσμικές δομές που θα διαμορφωθούν για να τις εξυπηρετήσουν. Στην πραγματικότητα, θα περιμέναμε να συμβεί το αντίθετο: καθώς οι συνθήκες της παγκόσμιας συσσώρευσης του κεφαλαίου αλλάζουν, αυτό το έργο κρατικής οικοδόμησης γίνεται όλο και πιο αναπόσπαστο μέρος της συνολικής αναπτυξιακής διαδικασίας. Δεν είναι τυχαίο ότι σε κάθε κύμα εκβιομηχάνισης των «όψιμα αναπτυσσόμενων» χωρών, το κράτος έπαιζε όλο και πιο κεντρικό ρόλο στην όλη διαδικασία. Οι άνθρωποι συχνά ξεχνούν ότι μια από τις πιο συνεπείς προβλέψεις του ίδιου του Μαρξ για το πώς θα αναπτυσσόταν ο καπιταλισμός ήταν ότι η κοινωνική κλίμακα παραγωγής θα αυξανόταν παράλληλα με τη βιομηχανική συγκέντρωση και ότι το πιστωτικό σύστημα

θα έπαιζε αναπόσπαστο ρόλο στη διαχείριση της συσσώρευσης σε μια τέτοια κλίμακα. Είναι λοιπόν πραγματικά τόσο απροσδόκητο να βλέπουμε την ανάδυση ενός κράτους που εποπτεύει τεράστιους βιομηχανικούς ομίλους, παράλληλα με τις προσπάθειες να πειθαρχήσει και να κατευθύνει τις δραστηριότητές τους μέσω της θεσμικής εποπτείας και της παροχής πιστώσεων μέσω των μεγάλων κρατικών τραπεζών (και αξίζει να σημειωθεί ότι αυτό δεν γίνεται πρωτίστως μέσω φορολογικών απαλλαγών);

Σε ένα πιο φιλοσοφικό επίπεδο, υπάρχει μια άλλη διάσταση σε αυτό το δεύτερο επιχείρημα. Διότι δεν πρόκειται μόνο για το γεγονός ότι τα πιο μεγάλα κράτη είναι πλέον υποχρεωμένα να εγγυώνται τις βασικές συνθήκες συσσώρευσης. Αφορά επίσης το ζήτημα του πώς γίνεται αντιληπτή αυτή η διαδικασία από τους εμπλεκόμενους σε αυτήν και ποιες είναι οι ιδεολογικές μορφές που παίρνει. Εν μέρει, αυτό το κομμάτι γράφτηκε ως αντίλογος στην όλη μόδα της δυτικής φιλοσοφίας που επιχειρεί να θεωρητικοποιήσει το «κράτος» καθεαυτό καθαρά μέσω της αναφοράς στην ευρωπαϊκή εμπειρία και την πολιτισμική γραμμή που εκτείνεται πίσω στη Ρώμη – λες και η ρωμαϊκή νομολογία ανοίγει αυτό το μυστικό παράθυρο στην εσωτερική λειτουργία του κράτους σήμερα. Λέμε: όχι, δεν μπορείς να πάρεις κάτι που έγραψε ο Φουκώ ή ο Αγκάμπεν ή ακόμη και ο Μπέμπε για τη σύγχρονη Ευρώπη, την αρχαία Ρώμη ή τον αποικιακό κόσμο και να το εφαρμόσεις συνολικά στην Κίνα, λες και η λογική της κρατικής εξουσίας είναι ένα εντελώς ξένο μόσχευμα, που εισήχθη κατά τη μετάβαση στον καπιταλισμό. Πραγματικά, θέλουμε να επισημάνουμε ότι υπάρχει μια τρελή αλαζονεία στους φιλοσόφους που γράφουν κριτικές για την «αυτοκρατορία» και τον «πολιτισμό», οι οποίοι δεν γνωρίζουν τίπο-

τα για την ιστορία όλων των μεγαλύτερων και μακροβιότερων αυτοκρατοριών στην ευρύτερη Ασία (για να μην αναφέρουμε την Αφρική ή την Αμερική).

Σε αυτή την περίπτωση η κατάσταση είναι ακόμη πιο επιβαρυντική επειδή η Κίνα έχει τη δική της ζωντανή και μακρόχρονη φιλοσοφική παράδοση που ανέκαθεν ασχολείται (στην πραγματικότητα, αυτό είναι αναμφισβήτητο το *κεντρικό* της μέλημα) με ζητήματα διακυβέρνησης και κρατικής πολιτικής. Το πιο σημαντικό είναι ότι αυτή η φιλοσοφική παράδοση αναβιώνει ενεργά σήμερα, συγχωνεύεται με συντηρητικά ρεύματα της δυτικής σκέψης και χρησιμοποιείται επιλεκτικά από τους κυβερνώντες για να δικαιολογήσουν ιδεολογικά, να εννοιολογήσουν και ακόμη και να καθοδηγήσουν την υλική πρόοδο του έργου της κρατικής οικοδόμησης στην πράξη. Είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουμε αυτή τη διάσταση της διαδικασίας, έστω και αν πρέπει επίσης να έχουμε κατά νου ότι η φιλοσοφική έκφραση του έργου της κρατικής οικοδόμησης θα διαφέρει από την πραγματικότητα του στην πράξη. Δεν ισχύει ότι αυτή η φιλοσοφία λειτουργεί ως «εγχειρίδιο» για όσους βρίσκονται στην εξουσία, ούτε καν ότι δίνει μια ακριβή εικόνα για το πώς λειτουργεί η κρατική εξουσία στην πραγματικότητα. Μάλιστα, συχνά κάνει το αντίθετο, εξιδανικεύοντας το κράτος και επιβεβαιώνοντας μια σχεδόν κοσμολογική αποστολή για το ΚΚΚ, το οποίο είναι επιφορτισμένο να ηγηθεί της πνευματικής αναγέννησης του φερόμενου ως κινεζικού έθνους. Αλλά αυτό είναι από μόνο του ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του τρόπου με τον οποίο αυτή η διαδικασία εκφράζεται μέσα από τον αναστοχασμό για τον εαυτό της. Για όλους αυτούς τους λόγους, δανειστήκαμε κάποιες από τις υπερβολικές εκφράσεις αυτών των φιλοσόφων και δώσαμε σε αυτό το κεφά-

λαιο έναν διασκεδαστικό τίτλο: «Ο Λοιμός Φωτίζει τη Μεγάλη Ενότητα Όλων Κάτω Από Τον Ουρανό». Φυσικά, η ύπαρξη μιας τέτοιας ενότητας αποτελεί ανέκδοτο.

Τίποτα από αυτά δεν σημαίνει ότι το έργο της κρατικής οικοδόμησης θα χωρήσει ανεμπόδια. Όπως συμβαίνει με κάθε στοιχείο του καπιταλισμού, μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι η ταξική σύγκρουση δεν εξαλείφεται ποτέ οριστικά. Αλλά μπορεί να μην πάρει τη μορφή που θα περιμέναμε. Μπορεί στην πραγματικότητα να δούμε περισσότερες πράξεις απόγνωσης και απελπισίας, καθώς οι κοινωνικές συγκρούσεις εκρήγνυνται με απρόβλεπτους τρόπους, ειδικά στα κατώτερα στρώματα της κινεζικής κοινωνίας, όπως η πρόσφατη βομβιστική επίθεση σε κυβερνητικό κτίριο στην Γκουανγκζού λόγω μιας διένεξης για τη γη, ή η πρόσφατη αυτοκτονία ενός οδηγού φορτηγού για ένα πρόστιμο 2.000 γιουάν (περίπου 300 δολάρια ΗΠΑ).¹⁵ Οι καταγγελίες υψηλότερης αξίας των ανώτερων στρωμάτων, όπως η επενδυτική απάτη ή οι συγκρούσεις γύρω από την ανάπτυξη ακινήτων, πιθανότατα θα συνεχίσουν να αυξάνονται σε αριθμό και να λαμβάνουν μεγαλύτερη κάλυψη από τα εγχώρια και ξένα μέσα ενημέρωσης – τα άτομα αυτά τείνουν επίσης να έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση στο νομικό σύστημα και περισσότερες πιθανότητες επίσημης αναγνώρισης από την άποψη αυτή. Αυτό μπορεί να μην αντικατοπτρίζει την πραγματική «ισορροπία δυνάμεων» όσον αφορά την ταξική πάλη στην Κίνα, αλλά μπορούμε να περιμένουμε ότι, τουλάχιστον επιφανειακά, θα υπάρξει μια αυξανόμενη «αστικοποίηση» των κοινωνικών αγώνων, ελλείψει καλύτερης λέξης, ακόμη

και αν αυτή η διαδικασία θα διακόπτεται από βίαια ξεσπάσματα προερχόμενα από τους φτωχότερους της χώρας. Είναι περιττό να πούμε ότι οι απαιτήσεις των πλούσιων (όπως η στήριξη της κλυδωνιζόμενης αγοράς ακινήτων) θα αποτελέσουν κορυφαία προτεραιότητα για το κράτος. Δεν ισχύει το ίδιο για τους οδηγούς φορτηγών ή για τον «πληθυσμό των χαμηλών στρωμάτων» που βλέπουν τα σπίτια τους να κατεδαφίζονται.

Θα πρέπει επίσης να είμαστε σε επιφυλακή για τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν να αναπτυχθούν στο μέλλον μορφές μοριακής κινητοποίησης, τύπου καμπάνιας από το κράτος. Όπως σημειώνουμε στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, ενώ το επίσημο κράτος αποδείχθηκε σχετικά αδύναμο, οι μικρές κλίμακας δομές εξουσίας διαμορφώθηκαν με απίστευτη ταχύτητα. Οι τοπικές επιτροπές κατοίκων, οι φρουροί ασφαλείας και άλλοι εθελοντές –με διασυνδέσεις με κομματικές και κυβερνητικές οργανώσεις– έγιναν τα κύρια πρόσωπα της κρατικής εξουσίας όταν επρόκειτο να ρυθμιστεί η μετακίνηση των πολιτών μεταξύ των γειτονιών ή ακόμη και μέσα και έξω από τα σπίτια τους. Οι εξελίξεις αυτές δεν πέρασαν απαρατήρητες ούτε από το κεφάλαιο. Πέρυσι, ο επικεφαλής του Ευρωπαϊκού Εμπορικού Επιμελητηρίου, Jorge Wuttke, δεν παραπονοιόταν για την ανάπτυξη κάποιας γενικευμένης, συγκεντρωτικής και αυταρχικής γραφειοκρατίας που εμποδίζει τις επιχειρήσεις, αλλά το αντίθετο: «Το συνονθύλευμα αντικρουόμενων κανόνων που προέκυψε από την καταπολέμηση του COVID-19 έχει δημιουργήσει εκατοντάδες φέουδα, καθιστώντας σχεδόν αδύνατη τη διακίνηση αγαθών ή ανθρώπων στην Κίνα». Ως επικεφαλής εκπρόσωπος του ξένου κεφαλαίου, ο Wuttke παρακάλεσε την κυβέρνηση να τυποποιήσει τα μέτρα «σε μεγαλύτερες δικαιοδοσίες», προκειμένου

15. Βλ. την πρόσφατη δημοσίευσή μας σχετικά με τέτοιου είδους γεγονότα: «Bombing the Headquarters: Desperate Measures in a Time of Involution», 23 Μαΐου 2021. <https://chuangcn.org/2021/05/bombing-headquarters/>.

«η πραγματική οικονομία να σταθεί ξανά στα πόδια της».¹⁶ Αυτή η ανομοιογένεια παραμένει σε ισχύ και σήμερα, αν και σε μια πιο λανθάνουσα μορφή. Παρόλο που η πανδημία έχει προσωρινά παρέλθει και τα συστήματα αυτά έχουν χαλαρώσει ελαφρώς, η πραγματικότητα είναι ότι δεν έχουν εξαφανιστεί. Τα νεοσύστατα δίκτυα που συνδέουν τα επίσημα όργανα της κρατικής εξουσίας με άτυπα σώματα εθελοντών, εταιρείες διαχείρισης ακινήτων, φρουρούς ασφαλείας κ.λπ. έχουν απλώς βυθιστεί λίγο κάτω από την επιφάνεια, όντας έτοιμα να ενεργοποιηθούν και να επαναβεβαιώσουν την παρουσία τους κάθε φορά που εκδηλώνονται νέα τοπικά ξεσπάσματα. Αυτό όμως δεν είναι σημαντικό μόνο για τη διαχείριση της πανδημίας. Το πιο κερδοσκοπικό κομμάτι του κεφαλαίου υποστηρίζει ότι παρόμοια τοπικά και αυτό που αποκαλούμε «παρα-τυπικά» δίκτυα θα μπορούσαν να αναδυθούν απέναντι σε εγχώρια ή εξωγενή σοκ, όπως ένα bank run στις τράπεζες, ή κατά τη διάρκεια της εθνικιστικής κινητοποίησης που θα συνόδευε οποιαδήποτε στρατιωτική σύγκρουση.

---

16. Βλ. το κοινό δελτίο τύπου του Γερμανικού Εμπορικού Επιμελητηρίου και του Εμπορικού Επιμελητηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Κίνα «COVID-19 Severely Impacting Business: trade associations call for proportionate measures to get real economy back on track», 27 Φεβρουαρίου 2020: <https://china.ahk.de/news/news-details/covid-19-severely-impacting-business-trade-associations-call-for-proportionate-measures-to-get-real-economy-back-on-track>.

Για τον Αγκάμπεν είναι όλοι φασίστες, εκτός από εκείνους που είναι πραγματικά φασίστες

Raffaele Alberto Ventura

Τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια το όνομα Τζιόρτζιο Αγκάμπεν δεν υποδηλώνει απλώς έναν από τους πιο πολυδιαβασμένους Ιταλούς φιλοσόφους στον κόσμο, δεν αποτελεί απλώς σημείο αναφοράς για μια συγκεκριμένη τάση της ελευθεριακής αριστεράς, αλλά παραπέμπει και σε μια από τις πιο συναρπαστικές πνευματικές εμπειρίες του σύγχρονου κόσμου.¹ Τα κείμενα του Αγκάμπεν διαβάζονται σαν επιφυλλίδες, με τις εμπνεύσεις τους, τα επινοήματά τους, τις ανατροπές τους, αλλά φυσικά και τα κλισέ τους, τους μανιερισμούς τους και τις ελλείψεις τους (για μια αυστηρή κριτική, βλ. το σύντομο δοκίμιο που του αφιέρωσε ο Ιταλός Claudio Giunta).² Οι συγγραφείς που ο φιλόσοφος βοήθησε να προωθηθούν αποτελούν πλέον μέρος των πολιτιστικών αποσκευών μιας ολόκληρης γενιάς, της ίδιας γενιάς που σήμερα αισθάνεται αμηχανία για τις τοποθετήσεις του σχετικά με την πανδημία του Covid-19 – η οποία, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν αποτελεί τίποτα παρά μια εφεύρεση.

Αν είχε γράψει απλώς ότι έγινε κακή διαχείριση ή εκμετάλλευση της πανδημίας, ίσως και σε υπερβολικό βαθμό, θα ήταν πιο

κοντά στην αλήθεια, αλλά σίγουρα δεν θα προκαλούσε τέτοια φασαρία. Ερήμην άλλων έγκυρων κριτικών φωνών, αυτό ήταν αρκετό για να καταστήσει τον φιλόσοφο σημείο αναφοράς για τους υπέρμαχους του ανοίγματος της οικονομίας και τους αντιεμβολιαστές, στον ίδιο βαθμό και αντίθετα από το σκάνδαλο που προκλήθηκε στο εσωτερικό του προοδευτικού αναγνωστικού του κοινού. Η φήμη του φιλοσόφου σε ένα ευρύτερο, μάλλον βαρήκοο, κοινό αποδεικνύεται από τις προτάσεις αναζήτησης στο Google, μεταξύ των οποίων ξεχώρισε πριν από λίγο καιρό η λέξη-κλειδί «Giorgio Gambe». Αλλά θα ήταν λάθος να αποδώσουμε τις θέσεις του για την πανδημία σε μια πρόσφατη μεταστροφή ή σε μια διπλή προσωπικότητα, τον Δρ. Τζιόρτζιο και τον κ. Γκάμπε.

Αντιθέτως, οι θέσεις που εκφράζει είναι απολύτως συνεπείς με το θεωρητικό πλαίσιο που ανέπτυξε μέσα στα χρόνια, υπό το λάβαρο της ριζοσπαστικής κριτικής της νεωτερικότητας με την τριπλή μορφή του κράτους, του καπιταλισμού και της επιστήμης. Για να εκπλήσσει το αναγνωστικό κοινό τόσο καθυστερημένα, πρέπει να είναι κι αυτό πολύ απρόσεκτο.

Σπέρματα ναζισμού

Σε μια ανάρτηση πριν από λίγες ημέρες, ο Αγκάμπεν συνέκρινε το διαβατήριο εμβολιασμού με το κίτρινο αστέρι που φορούσαν οι Εβραίοι κατά τη διάρκεια του ναζισμού. Μια θλιβερά προκλητική εικόνα που στο

1. (σ.τ.μ.) Το άρθρο δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Domani* στις 29/7/2021 και αλιεύτηκε από εδώ: <https://francosenia.blogspot.com/2021/07/giorgio-gambe-e-i-fascisti.html>

2. Βλ. το κείμενο του Claudio Giunta, *Ritorno alla «filologia»?* (Su Said, Agamben e altra critica universitaria) στη διεύθυνση <http://www.claudiogiunta.it/2018/12/ritorno-alla-filologia-su-said-agamben-e-altra-critica-universitaria/>.

μεταξύ είχε ήδη εμφανιστεί σε διάφορες διαδηλώσεις σε όλη την Ευρώπη. Δεν ήταν η πρώτη φορά που ο φιλόσοφος κατέφευγε σε μια εντελώς δυσανάλογη και ανάρμοστη ιστορική σύγκριση, έχοντας ήδη υποστηρίξει πριν από ένα χρόνο ότι οι καθηγητές που συμμετέχουν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι του ίδιου φυράματος με εκείνους που συντάχτηκαν με τον φασισμό. Και όμως, αυτού του είδους οι συγκρίσεις δεν είναι κάτι καινούργιο για τον Αγκάμπεν, ο οποίος καταφεύγει συχνά και πρόθυμα στην «*reductio ad Hitlerum*» [αναγωγή στον Χίτλερ, λογοπαίγνιο με την αποδεικτική μέθοδο της απαγωγής σε άτοπο] – πράγματι, αυτή είναι η πραγματική ποιητική του φόρμα, η υπογραφή του, το επιχείρημα που έχει ήδη προτάξει αρκετές φορές για να περιγράψει τη σύγχρονη εποχή. Προσεκτικός αναγνώστης της Χάνα Άρεντ, ο φιλόσοφος φαίνεται να ασχολείται εδώ και είκοσι χρόνια με τη ριζοσπαστικοποίηση της θεωρίας της για τον ολοκληρωτισμό, προκειμένου να συμπεριλάβει σε αυτήν ολόκληρη τη νεωτερικότητα. Κάτι που έχει τον τελευταίο καιρό ολοένα και πιο παράδοξα αποτελέσματα, τα οποία αναδεικνύουν τα όρια αυτής της ανιστορικής προσέγγισης, η οποία επιτελεί το διπλό έργο της δημιουργίας σύγχυσης στο παρόν και της παραποίησης του παρελθόντος.

Αν και η εικόνα του στρατοπέδου συγκέντρωσης ήταν ήδη κεντρική σε ένα από τα δοκίμια που δημοσίευσε το 1998, είναι στην πασίγνωστη ανάλυσή του για την «κατάσταση εξαίρεσης» ως ερμηνευτικό υπόδειγμα για την κατανόηση των Ηνωμένων Πολιτειών μετά την 11η Σεπτεμβρίου του 2001 που ο Αγκάμπεν επιτελεί την πιο δημοφιλή αναγωγή του [στον Χίτλερ, βλ. παραπάνω]. Ο Αγκάμπεν όμως βλέπει σπέρματα ναζισμού σε κάθε μορφή χρήσης και κατάχρησης της αρχής της υποχρεωτι-

κότητας, τα βρίσκει ακόμη και στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, υποστηρίζοντας ότι «η Γερμανία είχε ήδη πάψει να είναι κοινοβουλευτική δημοκρατία ακόμη και πριν από το 1933» – διαχέοντας έτσι τον ναζισμό σε μια μακρά νύχτα στην οποία όλοι είναι φαινοί, τόσο πριν όσο και μετά την κυριαρχία του, επειδή δεν υπάρχει «αληθινή δημοκρατία». Όμως η προσέγγιση αυτή είναι επικίνδυνη, επειδή η θεώρηση του Άουσβιτς ως έκφρασης μιας γενικότερης καταστροφής που ονομάζεται νεωτερικότητα φέρνει τον Αγκάμπεν πιο κοντά στην αναθεωρητική ανάγνωση του ναζισμού που έκαναν οι ίδιοι οι φορείς του, ξεκινώντας από τον Καρλ Σμιτ και τον Μάρτιν Χάιντεγκερ.

Οι φασίστες που δεν είναι φασίστες

Στην πραγματικότητα, υπάρχει ένα ακόμη γεγονός που κάνει αυτή την καθολική αναγωγή ακόμα πιο τρανταχτή: για τον Αγκάμπεν, όλοι είναι φασίστες... εκτός από τους φασίστες. Υπάρχει τεράστια βιβλιογραφία σχετικά με την προσωρινή προσχώρηση του Χάιντεγκερ στον εθνικοσοσιαλισμό, η οποία διχάζει τους ιστορικούς και ανοίγει αμέτρητα ερωτήματα: ωστόσο, δεδομένης της πρόσφατης ανακάλυψης των ανέκδοτων τετραδίων του, γνωστών ως Μαύρων Τετραδίων, δεν θα πρέπει να συνεχίσουν να υπάρχουν πολλές αμφιβολίες για τον αντισημιτισμό του. Είναι επομένως εκπληκτικό το γεγονός ότι ο Αγκάμπεν, τόσο παρατηρητικός με τις ενδείξεις φασισμού στην εκπαίδευση από απόσταση, μπόρεσε να δηλώσει ότι αυτά τα σημειωματάρια δεν έχουν τίποτα το σκανδαλώδες στον βαθμό που ο Χάιντεγκερ «βλέπει στον Ιουδαϊσμό το στοιχείο της εκρίζωσης του πολιτισμού» (ηχογράφηση της 5ης Απριλίου 2019 στο Ιταλικό Μορφωτικό Ινστιτούτο στο Παρίσι). Άλλες εκφράσεις αυτής της ίδιας δύνα-

μης που ξεριζώνει τους λαούς, επεσήμανε ο Αγκάμπεν με την ευκαιρία αυτή, παραφράζοντας τον Γερμανό φιλόσοφο, ήταν ο αμερικανισμός και ο σοβιετικός σοσιαλισμός.

Αλλά αυτό είναι απλώς ένα κλασικό αναθεωρητικό επιχείρημα, το οποίο δεν αθώνει τον Χάιντεγκερ, αλλά αντίθετα δείχνει ότι δεν ήταν ένας αιμοδιψής βιολογικός ρατσιστής, αλλά εκφραστής ενός «πνευματικού αντισημιτισμού» τύπου Τζούλιους Έβολα. Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι κάτι για το οποίο θα πρέπει να είναι κανείς πολύ περήφανος. Ένα παρόμοιο επιχείρημα ισχύει και για τον Έζρα Πάουντ, τον μεγάλο Αμερικανό ποιητή που ενστερνίστηκε θερμά τον φασισμό εξαιτίας των δικών του πολιτικών, πολιτιστικών και οικονομικών ιδεών: δηλαδή, ούτε τυχαία, ούτε από σύγχυση, ούτε από καιροσκοπισμό.

Η θέση του Πάουντ στην ιστορία της λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα είναι αδιαμφισβήτητη και μπορούμε να είμαστε ευγνώμονες στον Τζιόρτζιο Αγκάμπεν που επιμελήθηκε μια ανθολογία των γραπτών του – όσο αμφιλεγόμενα κι αν είναι αυτά (οι θεωρίες του Πάουντ εμπνέουν, ως γνωστόν, μια από τις πιο δραστήριες ομάδες της ιταλικής ακροδεξιάς [τη νεοναζιστική οργάνωση CasaPound])– για τον εκδοτικό οίκο Neri Pozza το 2016. Ωστόσο, φαίνεται λίγο παράξενο να αναγράφεται στο οπισθόφυλλο του βιβλίου ότι «κανείς εκτός από αυτόν δεν διέσχισε την Ευρώπη της εποχής του με απόλυτη διαύγεια». Αγκάμπεν, σοβαρολογείς; Δεν μπορούμε πραγματικά να βρούμε κανέναν πιο διαυγή από έναν ποιητή θαμπωμένο από τον Μουσολίνι; Ο πρόλογος του Αγκάμπεν στην ανθολογία είναι ασαφής και υπαινικτικός, γεμάτος υπόρρητα νοήματα, σαν να θέλει να υποδηλώσει ότι ο προβληματισμός για την πολιτική ιδεολογία του Πάουντ (και τις «ψευδαισθήσεις του για τους λατινικούς λαούς και τον

φασισμό») θα ήταν μια χυδαιότητα ανάξια ενός διανοούμενου που, όπως ο ποιητής και όπως ο Χάιντεγκερ μετά από αυτόν, είναι ικανός να αποτιμήσει την «καταστροφή του δυτικού πολιτισμού». Αλλά ποια ακριβώς είναι αυτή η καταστροφή μπροστά στην οποία ακόμη και ο φασισμός μετατρέπεται σε λεπτομέρεια; Αυτό το γνωρίζουν μόνο οι μνημένοι.

Μερικές ενδείξεις: πρόκειται για «ένα άνευ προηγουμένου ρήγμα στην παράδοση της Δύσης», καθώς «ο δεσμός μεταξύ παρελθόντος και παρόντος έσπασε». Πώς, τότε, γιατί; Ο πρόλογος θα μας αφήσει στο σκοτάδι, αν και η ανάγνωση των πρόσφατων τοποθετήσεών του για τον Covid-19 μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε ότι ο νέος κόσμος που ετοιμάζεται δεν είναι τίποτε άλλο από την πραγμάτωση αυτής της αρχαίας καταστροφής. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Αγκάμπεν επικαλείται τη ντσεική θεματολογία της συντηρητικής επανάστασης των αρχών του εικοστού αιώνα, κάνοντας έτσι αναφορά στην καταστροφή που επέφερε η Γαλλική Επανάσταση ή ο θρίαμβος της υπολογιστικής λογικής – αλλά ο φιλόσοφος μπορεί να θέλει να παραμείνει ασαφής για να μη σοκάρει τους αριστερούς οπαδούς του.

Με τη δύναμη που του έδινε το κεφάλαιο φήμης που έχει λαφυραγωγήσει, ο Αγκάμπεν είχε ακόμη σε εκείνες τις σελίδες την πολυτέλεια να υποστηρίξει την καταγγελία κατά της «φιλαργυρίας», της «τοκογλυφίας» και της «χρηματολατρίας» ενός διαβόητου αντισημίτη, καθώς, παραθέτοντας τον ποιητή, «οι καλλιτέχνες είναι οι κεραίες της φυλής». Όροι που κάθε άλλο παρά ουδέτεροι είναι, δεδομένου του πλαισίου. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτό ακριβώς το απόσπασμα θα μετατραπεί στο οπισθόφυλλο των *Γραπτών* του Πάουντ στο πιο αβλαβές «οι καλλιτέχνες είναι οι κεραίες

του είδους». Μην τυχόν και σας περάσει από το μυαλό ότι η ύψιστη μορφή διανοητικής διαύγειας για τον Αγκάμπεν τη δεκαετία του 1930 ήταν ο φασισμός, ή μάλλον η ιδεολογία που εξέφρασαν ποικιλοτρόπως οι αγαπημένοι του Πάουντ, Χάιντεγκερ και Σμιτ. Πόσο μάλλον που ο πραγματικός φασισμός, όπως γνωρίζουμε σήμερα, είναι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση και το διαβατήριο εμβολιασμού, οι ακραίες συνέπειες της καταστροφής για την οποία ήθελαν να μας προειδοποιήσουν οι φασίστες διανοούμενοι, οι οποίοι δεν είναι πραγματικά φασίστες. Είπαμε, η τέχνη του Τζιόρτζιο Αγκάμπεν βρίσκεται στις ανατροπές της πλοκής.

ΕΚΔΗΛΩΣΗ +Electro dj set
irisha_dow / 999.6 / sula

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

με αφορμή την έκδοση

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΜΠΩΤΗ
ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΡΡΟΙΑ
ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΠΙΣΩ

Σκέψεις πάνω στην αναδιάρθρωση, την οργάνωση και το περιεχόμενο των ταξικών αγώνων στα πανεπιστήμια

Μέσα στην πανδημία και στο καθεστώς απαγόρευσης κυκλοφορίας και συναθροίσεων που επιβλήθηκε, το πολιτικό προσωπικό του κεφαλαίου εξανέλιξε μια νέα επίθεση για την επιβολή της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, για την πεύκωση της άμισθης και της μισθωτής εργασίας φοιτητών και εργαζομένων μέσα στα πανεπιστήμια. Χρησιμοποιώντας ως προπέλα τον απεργιακό αγώνα ενόπιο στις απολύσεις το 2013, όπως καταγράφηκε στην έκδοση Από την άμψη στην παλίρροια, που προέκυψε μέσα από τη συνεργασία μιας αυτόνομης ομάδας εργαζομένων και τεσσάρων αυτόνομων φοιτητικών σκημάτων στα οποία συμμετείχαμε, θα επικεντρώσουμε να αναδείξουμε τις μορφές και το περιεχόμενο της διαρκούς κρίσης και αναδιάρθρωσης των πανεπιστημίων και θα μιλήσουμε για τις αδυναμίες και τα όρια των αγώνων μας, πάνω στη βάση της εμπειρίας μας από τη συμμετοχή μας στις ταξικές συγκρούσεις και τις αντιστάσεις εκτός της περιόδου. Μέσα από την αυτοκριτική της δραστηριότητας του κινήματος και την αναζήτηση των σχέσεων και των συνδέσεων με την κατάσταση και τους αγώνες στα πανεπιστήμια σήμερα προσδοκούμε να τροφοδοτήσουμε τον αναγκαίο κριτικό διάλογο και να τους ενισχύσουμε.

Σάββατο 12/6 στις 19:00
στην κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ

Ομήρου & Περδικα γωνία, Κάτω Τούμπα
[λεωφ.: 2, 58 (Θεαγένειο) / 12 (Υφανέτ)]
yfanet.espivblogs.net / contact@yfanet.net

Σκέψεις πάνω στην αναδιάρθρωση, την οργάνωση και το περιεχόμενο των ταξικών αγώνων στα πανεπιστήμια με αφορμή την έκδοση Από την άμπωτη στην παλίνρροια και πάλι πίσω

Για τις απόπειρες αναδιάρθρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

Εδώ και μερικούς μήνες η κυβέρνηση επιχειρεί να επιβάλει μια νέα αναδιάρθρωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για να μπορέσει να γίνει κατανοητό ποιο είναι το περιεχόμενο αυτής της νέας απόπειρας αναδιάρθρωσης, πώς συνδέεται με τις προηγούμενες απόπειρες –όπως αυτή που πυροδότησε την απεργία και τις φοιτητικές κινητοποιήσεις το 2013 που είναι και το θέμα της παλιάς έκδοσης– αλλά και το τι ακριβώς εκφράζει το γεγονός ότι σχεδόν κάθε κυβέρνηση από τη μεταπολίτευση και μετά φέρνει ένα νέο νομικό πλαίσιο για τα πανεπιστήμια, είναι καταρχάς αναγκαίο να αναφερθούμε στον ρόλο και τις λειτουργίες του πανεπιστημίου ως θεσμού του καπιταλιστικού κοινωνικού κράτους και να αναλύσουμε τις αιτίες της κρίσης του μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής ιστορίας των ταξικών αγώνων στην Ελλάδα.

Οι αντιφατικές λειτουργίες του κοινωνικού κράτους και το πανεπιστήμιο στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό από τη Μεταπολίτευση και μετά.

Το καπιταλιστικό κοινωνικό κράτος επιτελεί δύο λειτουργίες που συχνά έρχονται σε αντίφαση μεταξύ τους. Αφενός παρεμβαίνει για να προωθήσει τη **διευρυμένη αναπαραγωγή** του κεφαλαίου με μέτρα που αποσκοπούν στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, στην πειθάρχηση και προσαρμογή της εργασιακής δύναμης στις

ανάγκες του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας καθώς και στη μείωση του κόστους αναπαραγωγής της. Αφετέρου, η πολιτική που ακολουθεί οφείλει να εξασφαλίζει τη **νομιμοποίηση** τόσο του ίδιου όσο και των εκμεταλλευτικών κοινωνικών σχέσεων συνολικά. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η πανεπιστημιακή εκπαίδευση έχει ως στόχο την, κατά το δυνατόν, φτηνότερη αναπαραγωγή ειδικευμένης, πειθαρχημένης και εύκολα προσαρμοζόμενης εργασιακής δύναμης ανάλογα με τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας ενώ, ταυτόχρονα, αποτελεί τον βασικό θεσμό για τη διαχείριση (αλλά και την πραγμάτωση) των προσδοκιών κοινωνικής ανόδου.

Η ανάδυση του μαζικού δημόσιου πανεπιστημίου στην Ελλάδα από τη δεκαετία του '70 και μετά, με την ίδρυση των περιφερειακών πανεπιστημίων και την αύξηση του αριθμού των εισακτέων πρέπει να ιδωθεί υπό αυτό ακριβώς το πρίσμα. Όσον αφορά την αναπαραγωγική και καταμεριστική λειτουργία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η μαζικοποίηση των πανεπιστημίων αποτέλεσε μια στρατηγική επιλογή του ελληνικού κράτους για την κάλυψη των αναγκών του δημόσιου τομέα και των επιχειρήσεων σε ειδικευμένο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό. Όσον αφορά τον στόχο της νομιμοποίησης, η απόκτηση πανεπιστημιακού τίτλου δεν συνδέθηκε στο κοινωνικό φαντασιακό απλώς με την εύρεση μιας καλύτερης θέσης εργασίας ως προς τον μισθό και την εργασιακή ασφάλεια αλλά αναδείχθηκε ως η βασική οδός προς την επαγγελματική σταδιοδρομία και την

κοινωνική ανέλιξη. Πάνω σε αυτή την υλική και ιδεολογική βάση, η τριτοβάθμια εκπαίδευση τέθηκε στο επίκεντρο των προσδοκιών για κοινωνική άνοδο με αποτέλεσμα τη διαρκή άσκηση κοινωνικής πίεσης προς το πολιτικό προσωπικό για τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτή. Συνεπώς, η μαζικοποίηση του πανεπιστημίου ωθήθηκε επίσης και από την απόπειρα του κράτους να απαντήσει σε αυτή την έκρηξη των κοινωνικών προσδοκιών για να την ενσωματώσει προς όφελος της δικής του νομιμοποίησης.

Η εγγενής αντίφαση μεταξύ των δύο παραπάνω λειτουργιών του μαζικού πανεπιστημίου δεν άργησε να εκδηλωθεί. Οι γενικευμένες απαιτήσεις για την εύρεση «καλών» θέσεων εργασίας ήρθαν ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80 σε σύγκρουση με την πραγματική τάση της αύξησης της «ανεργίας των πτυχιούχων» και από τα μέσα της δεκαετίας του '90 με την πραγματικότητα της επέκτασης της εργασιακής επισφάλειας και, γενικότερα, της υποτίμησης, αν όχι απαξίωσης, της εργασιακής δύναμης. Αυτή η αντίφαση εκφράστηκε τόσο ως **καταναμητική κρίση**, δηλαδή ως αδυναμία του πανεπιστημίου να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας και της καπιταλιστικής συσσώρευσης, όσο και ως **κρίση πειθάρχησης**, με τους διαρκείς και επαναλαμβανόμενους φοιτητικούς αγώνες που έχουν εμποδίσει την οριστική επίλυση της διαρκούς κρίσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προς όφελος του κεφαλαίου, υπό την έννοια της παραγωγής φτηνού και πειθαρχημένου εργατικού δυναμικού που να προσαρμόζεται άμεσα στις μεταβαλλόμενες ανάγκες των επιχειρήσεων.

Όλες οι απόπειρες αναδιάρθρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είχαν ως σκοπό την υπέρβαση αυτής της **διαρκούς κρίσης** του πανεπιστημίου τα τελευταία 40 χρόνια, η οποία αποτελεί πλευρά της ευρύ-

τερης κρίσης αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Βασικοί και διαχρονικοί επιμέρους στόχοι προς αυτή την κατεύθυνση είναι η **μετακύλιση του κόστους εκπαίδευσης** στους φοιτητές, η **αποκατάσταση της σύνδεσης** του πανεπιστημίου με τις ανάγκες της καπιταλιστικής συσσώρευσης για φτηνό και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και τεχνογνωσία, η **συμπίεση** (αν όχι η ισοπέδωση) **των κοινωνικών προσδοκιών** και η **αποκατάσταση της πειθαρχίας** τόσο μέσα από την εντατικοποίηση του φοιτητικού βίου όσο και μέσω της αστυνόμευσης και της αποστείρωσης των πανεπιστημιακών χώρων.

Η αναδιάρθρωση του πανεπιστημίου και η πολιτική της απαξίωσης τα χρόνια των «μνημονίων»

Η αιτία πίσω από το ξέσπασμα των αγώνων το 2013, την εμπειρία των οποίων καταγράφει το βιβλίο που αποτελεί την αφορμή γι' αυτή την εκδήλωση, ήταν η απόπειρα της κυβέρνησης να απολύσει πάνω από 1.000 εργαζόμενους στις διοικητικές υπηρεσίες των Πανεπιστημίων, στοχεύοντας κατά βάση το ΕΚΠΑ και το ΕΜΠ όπου σχεδόν οι μισοί εργαζόμενοι οδηγούνταν στην απόλυση. Η ιδιαιτερότητα σε αυτή την περίπτωση σε σύγκριση π.χ. με τον νόμο Κεραμέως-Χρυσοχοϊδη ή τον Νόμο Διαμαντοπούλου έγκειτο στο γεγονός ότι οι απολύσεις στα Πανεπιστήμια ήταν πλευρά της ευρύτερης διαχείρισης της λεγόμενης «κρίσης του χρέους» μέσα από την πολιτική της απαξίωσης σταθερού κεφαλαίου και εργασιακής δύναμης που έγινε γνωστή με το ψευδώνυμο «Μνημόνια». Στόχος ήταν να απολυθούν συνολικά 15.000 εργαζόμενοι στο δημόσιο τομέα, πράγμα που σε μεγάλο βαθμό

αποτράπηκε ακριβώς εξαιτίας της ισχύος και της διάρκειας της απεργίας στο ΕΚΠΑ και στο ΕΜΠ.

Παρά αυτή την ιδιαιτερότητα, οι απολύσεις ήταν και αυτές ενταγμένες στις συνεχιζόμενες προσπάθειες αναδιάρθρωσης των πανεπιστημίων. Βασικό εργαλείο τους από το 2010 και μετά ήταν η συστηματική υποχρηματοδότηση. Από το 2010 έως το 2013 η χρηματοδότηση των πανεπιστημίων μειώθηκε πάνω από 50%, ενώ την ίδια περίοδο τα αποθεματικά των πανεπιστημίων «κουρεύτηκαν» σε πολύ μεγάλο ποσοστό στα πλαίσια του προγράμματος ανταλλαγής ομολόγων του ελληνικού δημοσίου PSI μέσα από το οποίο απαλλάχθηκαν από τα βάρη οι ευρωπαϊκές τράπεζες.

Η μείωση της κρατικής χρηματοδότησης είναι με τη σειρά της βασικός μοχλός για την προώθηση της λογικής της «αυτοχρηματοδότησης» και των ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων κόστους και κέρδους στη λειτουργία των πανεπιστημίων. Λόγω της μειωμένης χρηματοδότησης, τα δίδακτρα επεκτάθηκαν στα περισσότερα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, που μέχρι τότε δεν είχαν. Επιπλέον, οι νόμοι Διαμαντοπούλου και Αρβανιτόπουλου επέκτειναν τις δραστηριότητες της ανώνυμης εταιρείας που διαχειρίζεται την κινητή και ακίνητη περιουσία των ιδρυμάτων. Η εν λόγω επιχείρηση αποτελεί το όχημα για την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών, την ανάληψη μελετών και ερευνών αγοράς, την ίδρυση εταιρειών spin-off, τη συμμετοχή σε επιχειρήσεις αξιοποίησης των ερευνητικών αποτελεσμάτων, την ίδρυση εκδοτικών οίκων και βιβλιοπωλείων κ.λπ. Με άλλα λόγια, η μείωση της κρατικής χρηματοδότησης προώθησε και συνεχίζει να προωθεί τη λειτουργία του πανεπιστημίου με όρους ιδιωτικής επιχείρησης, στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό. Η αντικατάσταση του μόνιμου

προσωπικού που θα απολύονταν –προσωπικό του οποίου η μισθοδοσία προέρχεται από τον κρατικό προϋπολογισμό– με συμβασιούχους ή εργαζόμενους σε εργολαβικές εταιρείες θα επιβάρυνε τους «ίδιους πόρους» των ιδρυμάτων και επομένως θα ωθούσε ακόμα περισσότερο την αναζήτηση εσόδων μέσω διδάκτρων, χορηγιών ή επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Παρά το γεγονός ότι οι απολύσεις τελικώς δεν υλοποιήθηκαν, το ίδιο πράγμα επιτεύχθηκε σε βάθος χρόνου με την πολυετή στάση προσλήψεων μόνιμου προσωπικού και τις διαρκείς αποχωρήσεις λόγω συνταξιοδότησης.

Την ίδια περίοδο υλοποιήθηκε το λεγόμενο Σχέδιο Αθηνά μέσω του οποίου καταργήθηκαν και συγχωνεύτηκαν ιδρύματα και τμήματα. Μεταξύ του 2010 και του 2014 ο αριθμός των εισακτέων σε ΑΕΙ και ΤΕΙ μειώθηκε κατά 17,5%, με τις μειώσεις να αφορούν κυρίως τα τότε ΤΕΙ. Σύμφωνα με το σχέδιο για το «Νέο Λύκειο» που είχε ανακοινωθεί το 2011 η αναλογία των μαθητών που ακολουθούν τεχνική εκπαίδευση θα έπρεπε να αυξηθεί από 20-25% που ήταν σε 50% που είναι ο ευρωπαϊκός μέσος όρος. Ήταν από τότε ξεκάθαρο ότι **η ανασυγκρότηση του κυκλώματος της καπιταλιστικής συσσώρευσης στην Ελλάδα δεν μπορεί να συμβιβαστεί με ένα τόσο υψηλό ποσοστό εισακτέων στα πανεπιστήμια, τόσο από την άποψη των αναγκών της καπιταλιστικής παραγωγής όσο και λόγω της ανάγκης να τσακιστούν οι υψηλές προσδοκίες με τις οποίες ήταν τα τελευταία 40 χρόνια επενδυμένη η ανώτατη εκπαίδευση.** Το Σχέδιο Αθηνά και οι συγχωνεύσεις που πραγματοποιήθηκαν αργότερα επί Υπουργίας Γαβρόγλου αποτέλεσαν μια απόπειρα ορθολογικότερης κατανομής του εκπαιδευόμενου εργατικού δυναμικού ανά εκπαιδευτική κατηγορία σε σχέση με τις ανάγκες του

κεφαλαίου και τη διαχείριση των προσδοκιών του εκπαιδευόμενου προλεταριάτου.¹

Η απόπειρα μείωσης του αριθμού των εισακτέων και της συνολικότερης αναδιοργάνωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πάγωσε από το 2015 και μετά (είναι ενδεικτικό ότι το 2020 οι εισακτέοι ανέρχονταν σε 78.000 έναντι 70.000 το 2014). Η σχεδιαζόμενη χρηματοδότηση των ιδρυμάτων βάσει της αξιολόγησής τους πάγωσε και αυτή. Η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ πήρε πίσω τις απολύσεις, επανέφερε το πανεπιστημιακό άσυλο, επανέφερε τη συμμετοχή των εργαζομένων στις εκλογές για τα όργανα διοίκησης και κατήργησε τα Συμβούλια Ιδρύματος στην προσπάθειά της να αφομοιώσει το κίνημα φοιτητών και μισθωτών εργαζομένων στα πανεπιστήμια. **Η επίτευξη «κοινωνικής ειρήνης» στους πανεπιστημιακούς χώρους διευκόλυνε πολύ το έργο της διαχείρισης της καπιταλιστικής σχέσης εις βάρος των προλεταρίων.** Οι κοινότητες αγώνα που είχαν δημιουργηθεί αποσυντέθηκαν και κομμάτια τους επαναφομοιώθηκαν στον γραφειοκρατικό συνδικαλισμό. Χωρίς να αλλάξει επί της ουσίας τίποτα σε σχέση με τις προηγούμενες κυβερνήσεις, η κυβέρνηση της αριστεράς ακολούθησε μια πολιτική διατήρησης του στάτους κβο. Δεν αύξησε τη χρηματοδότηση των πανεπιστη-

---

1. Η σύνδεση του πανεπιστημίου με την παραγωγή τόσο ως προς την εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού όσο και ως προς την τεχνολογία και την εφαρμοσμένη έρευνα, έχει επίσης προωθηθεί μέσα από τη χρηματοδότηση ευρωπαϊκών αναπτυξιακών και ερευνητικών έργων. Βασικές έννοιες τους είναι η «αριστεία», ο «εκσυγχρονισμός» και η «άρση των φραγμών στις συνεργασίες», ενώ στόχοι τους είναι η δημιουργία των επονομαζόμενων «οικοσυστημάτων καινοτομίας» απαρτιζόμενων από πανεπιστήμια, επιχειρήσεις, κρατικούς φορείς και ΜΚΟ μέσα από τη δημιουργία «κέντρων αριστείας», τις ανταλλαγές προσωπικού, την ίδρυση «καλοκαιρινών σχολείων» κ.ο.κ.

μίων, δεν έκανε προσλήψεις προσωπικού με σταθερές σχέσεις εργασίας και δεν τροποποίησε στο ελάχιστο τη λογική της «αξιολόγησης» και του «ανταγωνισμού», της «αριστείας» και της εντατικοποίησης. Αντιθέτως, επένδυσε στην ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων με τους μόνιμους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα.

Το ξεπάγωμα της αναδιάρθρωσης: η απόπειρα εγκαθίδρυσης ενός καθεστώτος πειθάρχησης στα πανεπιστήμια

Με την εκλογή της, η κυβέρνηση Μητσοτάκη ξεπάγωσε την αναδιάρθρωση με πρώτο μέτρο την εκ νέου κατάργηση του «πανεπιστημιακού ασύλου», η οποία περιλαμβανόταν στον δεύτερο νόμο που ψηφίστηκε από τη νέα βουλή. Με αυτή την κίνηση δήλωσε εξαρχής ποιες είναι οι προθέσεις της. Ενάμιση χρόνο μετά, εν μέσω πανδημίας και με προσχηματική αφορμή μια παρέμβαση στο γραφείο του Πρύτανη της ΑΣΟΕΕ δρομολογήθηκε ο νόμος Κεραμέως-Χρυσοχοϊδής ο οποίος προβλέπει την ίδρυση της πανεπιστημιακής αστυνομίας, την επιβολή μέτρων απαγόρευσης της εισόδου «εις τους μη έχοντες εργασίαν», την αυστηροποίηση του πειθαρχικού και ποινικού δικαίου για τους φοιτητές, τη νέα απόπειρα θέσπισης ανωτάτου ορίου σπουδών και τη μεγάλη μείωση του αριθμού των εισακτέων μέσω της εφαρμογής της «Ελάχιστης Βάσης Εισαγωγής». Εν τω μεταξύ η κυβέρνηση έχει ήδη ψηφίσει τροπολογία η οποία συνδέει τη χρηματοδότηση των πανεπιστημίων με την αξιολόγησή τους και έχει θεσμοθετήσει τα επί χρήμασι Ξενόγλωσσα Προγράμματα Σπουδών, προετοιμάζοντας την επιβολή διδασκτρων και στα προπτυχιακά προγράμματα.

Όπως είναι φανερό, δεν πρόκειται για επιμέρους παρεμβάσεις αλλά για μια προσπάθεια **εγκαθίδρυσης ενός νέου κα-**

θεστώτος πειθάρχησης στα πανεπιστήμια.² Η δημιουργία της πανεπιστημιακής αστυνομίας, ο ηλεκτρονικός έλεγχος εισόδου και η εφαρμογή ηλεκτρονικών μέτρων επιτήρησης έχει ως στόχο **τη βίαιη καταστολή των αγωνιζόμενων συλλογικοτήτων φοιτητών και εργαζομένων και άλλων αγωνιζόμενων κομματιών** που χρησιμοποιούν τους πανεπιστημιακούς χώρους αλλά και την **αποσύνθεση των πανεπιστημίων ως πεδίων κοινωνικών και ταξικών αγώνων**, ως χώρων ριζοσπαστικοποίησης, ζύμωσης και επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών αγωνιζόμενων κοινωνικών και ταξικών υποκειμένων. Έχει επίσης ως στόχο την κανονικοποίηση και την εσωτερίκευση του ελέγχου και της επιτήρησης: ο φοιτητής και ο εργαζόμενος που αισθάνεται συνεχώς ότι βρίσκεται υπό παρακολούθηση αυτοπειθαρχεί. Σίγουρα, η κίνηση αυτή ενέχει κινδύνους και για το κράτος, καθώς η παρουσία εκατοντάδων μπάτσων στους πανεπιστημιακούς χώρους είναι πιθανό να οδηγήσει σε ανεξέλεγκτα γεγονότα και συγκρούσεις, αν όχι σε εξεγέρσεις.

Η μείωση των εισακτέων ως απόπειρα συντριβής των προσδοκιών της προλεταριακής νεολαίας

Προς την ίδια πειθαρχική κατεύθυνση κινείται όμως και ένα μέτρο που εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι έχει οικονομικό ή ιδεολογικό χαρακτήρα: η μείωση των εισακτέων μέσω της εφαρμογής της «Ελάχιστης Βάσης Εισαγωγής». Για να γίνει αυτό κατανοητό

2. Οι επόμενες δύο ενότητες βασίζονται στην αδημοσίευτη επεξεργασία του νόμου Κεραμέως-Χρυσοχοϊδη (4777) που πραγματοποιήθηκε από τη *Συνέλευση Αγώνα Ενάντια στην Αστυνομοκρατία στα Πανεπιστήμια Διοικητικών, ΕΤΕΠ, ΕΔΙΠ, ΔΕΠ, Φοιτητών/ριών, Υπ. Διδασκόντων, Εργαζόμενων στην Έρευνα ΕΚΠΑ* στην οποία συμμετείχαν δύο από τους εισηγητές.

θα πρέπει αρχικά να παραθέσουμε ορισμένα στοιχεία. Η άνοδος των κοινωνικών προσδοκιών από την τρίτοβάθμια εκπαίδευση εκφράστηκε από την αλματώδη αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και μέχρι σήμερα. Το 1993 φοιτούσε στην τρίτοβάθμια εκπαίδευση το 26,7% των νέων από 18 έως 21 ετών για να φτάσει το 2004 το 60,3%. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ, το ποσοστό αυτό ανέρχεται σήμερα σε περίπου 54%. Το ποσοστό των αποφοίτων τρίτοβάθμιας εκπαίδευσης στις ηλικίες από 25 έως 34 έχει αυξηθεί από 28% σε 43% από το 2008 έως το 2018. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι καθώς το φοιτητικό κίνημα απέκρουσε όλες τις απόπειρες επιβολής ανώτατου ορίου σπουδών μέχρι σήμερα, το λεγόμενο μικτό ποσοστό εγγαφών, το οποίο μετράει τον αριθμό των συνολικά εγγεγραμμένων φοιτητών έναντι του πληθυσμού που αντιστοιχεί στην ηλικιακή ομάδα από 18 έως 22 ετών, ανέβηκε σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας από 36,8% το 1993 σε 76,2% το 2004 για να φτάσει το 142,9% το 2018. Παρότι ο αριθμός αυτός φαίνεται πολύ υψηλός –και είναι πράγματι ο ψηλότερος στον κόσμο– από οικονομικής σκοπιάς δεν έχει καμία απολύτως επίδραση: το ελληνικό κράτος δαπανά για την τρίτοβάθμια εκπαίδευση μόλις 0,8% του ΑΕΠ, ένα ποσό σχεδόν υποδιπλάσιο σε σύγκριση με τη μέση δαπάνη στις χώρες του ΟΟΣΑ που ανέρχεται σε 1,4% του ΑΕΠ. Αντιστοίχως, η δαπάνη ανά φοιτητή ανέρχεται σε μόλις 2.537 έναντι 13.330 δολάρια ανά φοιτητή, όντας πάνω από 5 φορές μικρότερη.

Από τα παραπάνω στοιχεία γίνεται ξεκάθαρο ότι η κίνηση της κυβέρνησης για τη μείωση των εισακτέων στην τρίτοβάθμια εκπαίδευση κατά τουλάχιστον 23% μέσω της εφαρμογής της «Ελάχιστης Βάσης Εισαγωγής» που προβλέπεται από τον νόμο

Κεραμέως-Χρυσοχοϊδη δεν έχει ως κεντρικό στόχο την οριζόντια περικοπή των δαπανών, δεδομένου μάλιστα ότι η ίδρυση της πανεπιστημιακής αστυνομίας και η εγκατάσταση τεχνικών μέσων παρακολούθησης και ελέγχου της εισόδου θα κοστίσει πάνω από 50 εκατομμύρια ευρώ και θα συνεχίζει να επιβαρύνει κάθε χρόνο τον κρατικό προϋπολογισμό. Όπως φαίνεται, η ώθηση μιας μεγάλης μερίδας της νεολαίας στη μεταδευτεροβάθμια επαγγελματική κατάρτιση και στα ιδιωτικά «κολλέγια» έχει ως κύριο στόχο την ισοπέδωση των προσδοκιών της εν λόγω μερίδας της εκπαιδευόμενης εργατικής τάξης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο μέσος μισθός των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι 1,3 φορές μεγαλύτερος από τον μέσο μισθό των αποφοίτων της μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ, ενώ η ανεργία ανέρχεται αντίστοιχα σε 19% έναντι 30%. Δευτερευόντως, η μείωση των εισακτέων θα αυξήσει πράγματι τα έσοδα και τα κέρδη των φροντιστηρίων, των ιδιωτικών «κολεγίων» και των ιδιωτικών ΙΕΚ και θα οδηγήσει στο κλείσιμο και τη συγχώνευση πανεπιστημιακών τμημάτων και στη μεσοπρόθεσμη μείωση της χρηματοδότησης των πανεπιστημίων, αφού άλλωστε αυτή συνδέεται με τον αριθμό των φοιτητών.

Μέσα σε ένα περιβάλλον βαθιάς καπιταλιστικής κρίσης που έχει ήδη οδηγήσει σε τεράστια αύξηση της ανεργίας των νέων, παρότι αυτή ακόμα δεν καταγράφεται επισήμως, και την οποία το πολιτικό προσωπικό του κεφαλαίου ήδη επιχειρεί να υπερβεί μέσω της μείωσης του άμεσου και του κοινωνικού μισθού και της επιβολής αυστηρών μέτρων πειθάρχησης και καταστολής που φτάνουν μέχρι και στην απαγόρευση των διαδηλώσεων και της κυκλοφορίας, **οι κοινωνικές προσδοκίες του νεολαιίστικου κομματιού της εργατικής τάξης πρέπει να**

συντριβούν προκαταβολικά. Υπό αυτή την έννοια, η μείωση του αριθμού των εισακτέων εντάσσεται και αυτή στο καθεστώς πειθάρχησης της εκπαιδευόμενης εργατικής τάξης το οποίο εγκαθιδρύει συνολικά ο νόμος 4777.

Το νέο πειθαρχικό δίκαιο και η εγκληματοποίηση των αγωνιζόμενων υποκειμένων

Μια άλλη εξίσου σημαντική πλευρά του νέου καθεστώτος πειθάρχησης έγκειται στην ίδρυση δύο νέων οργάνων σε κάθε ΑΕΙ: μιας αυτοτελούς **Μονάδας Ασφάλειας και Προστασίας (ΜΑΠ)**, που αναλαμβάνει το επιχειρησιακό σκέλος της ασφάλειας στα Πανεπιστήμια, στελεχώνεται από τακτικό και μη προσωπικό του ΑΕΙ και λογοδοτεί αποκλειστικά στον Πρύτανη, και μιας **Επιτροπής Ασφάλειας και Προστασίας (ΕΑΠ)**, που αποτελείται από 5 μέλη ΔΕΠ και τους προϊστάμενους της ΜΑΠ και της τεχνικής υπηρεσίας του ΑΕΙ, που καταρτίζει σχέδια ασφάλειας και προστασίας, μεταξύ των οποίων και σχέδια **«προληπτικής αντιμετώπισης της παραβατικής συμπεριφοράς»**. Στην πραγματικότητα, οι αρμοδιότητες των δύο οργάνων αλληλοδιπλέκονται, δημιουργώντας ένα ασφυκτικό διοικητικό πλέγμα ασφάλειας, στην απόλυτη δικαιοδοσία του οποίου βρίσκεται το «Κέντρο Ελέγχου και Λήψης Σημάτων και Εικόνων». Σε αυτό θα συνδέονται τα ηλεκτρονικά και άλλα συστήματα επιτήρησης και ασφάλειας που θα εγκατασταθούν σε κάθε ΑΕΙ –κάμερες, αισθητήρες ανίχνευσης κίνησης, μηχανήματα ανίχνευσης ουσιών κ.λπ.–, και μεταξύ αυτών και το σύστημα ελεγχόμενης πρόσβασης στους χώρους του πανεπιστημίου. Πολύ σημαντική είναι η εισαγωγή της έννοιας της **«προληπτικής αντιμετώπισης της παραβατικότητας»**, η οποία δημιουργεί ένα ευέλικτο πλαίσιο

προκειμένου το κράτος, η αστυνομία και οι πρυτάνεις να εγκληματοποιούν κατά το δοκούν τις επικίνδυνες για αυτούς κοινωνικές συμπεριφορές.

Ο νέος νόμος περιλαμβάνει όμως και τη θέσπιση ενός νέου Πειθαρχικού Δικαίου αυτού καθαυτού. Οι πειθαρχικές διαδικασίες που προβλέπει παρουσιάζουν αναλογίες με τις ποινικές διαδικασίες. Μια σειρά από πράξεις χαρακτηρίζονται ως πειθαρχικά παραπτώματα: από την απλή αντιγραφή στις εξετάσεις μέχρι την καταστροφή ξένης περιουσίας και την παρεμπόδιση της εύρυθμης λειτουργίας του πανεπιστημίου. Επίσης, χαρακτηρίζονται ως παραπτώματα πράξεις που μέχρι τώρα δεν αποτελούσαν ούτε ακαδημαϊκά παραπτώματα ούτε ποινικά αδικήματα, όπως η χρήση στεγασμένων ή ανοικτών χώρων χωρίς την άδεια των αρμοδίων οργάνων, η χρήση των στεγασμένων ή ανοικτών χώρων για την «εξυπηρέτηση σκοπών που δεν συνάδουν με την αποστολή του ιδρύματος» και η ηχορύπανση. Επιπλέον, η μη εξουσιοδοτημένη είσοδος σε χώρους του πανεπιστημίου μετατρέπεται σε ποινικό αδίκημα. Τα παραπάνω καθιστούν σαφές ότι πρωταρχικός στόχος του νέου Πειθαρχικού Δικαίου είναι οι κινηματικές διαδικασίες, οι πολιτικές εκδηλώσεις και οι εκδηλώσεις αλληλεγγύης μέσα στους χώρους των πανεπιστημίων.

Το Πειθαρχικό Συμβούλιο συγκροτείται από τον αντιπρύτανη ακαδημαϊκών θεμάτων, τον κοσμήτορα και τον πρόεδρο του Τμήματος καθώς κι έναν εκπρόσωπο των φοιτητών, που θα εκλέγεται με μυστική ηλεκτρονική ψηφοφορία. Το εν λόγω συμβούλιο ασκεί διώξεις, διενεργεί τις πειθαρχικές διαδικασίες κατά τα πρότυπα των ποινικών δικών και επιβάλλει ποινές που φτάνουν μέχρι και την οριστική διαγραφή από το πανεπιστήμιο. Εδώ εμφανίζεται και το φαινόμενο το ίδιο όργανο που

ασκεί τη δίωξη να είναι το ίδιο που δικάζει, κάτι που ξεφεύγει ακόμα και από το πλαίσιο του καπιταλιστικού κράτους δικαίου! (Όπως άλλωστε ισχύει και για την «παραβίαση των προσωπικών δεδομένων» από τα πανταχού παρόντα ηλεκτρονικά μέτρα επιτήρησης.)

Η επίθεση μέσα στη συγκυρία

Η συγκυρία της επίθεσης δεν ήταν τυχαία. Η επιβολή του καθεστώτος πειθαρχικής και καταστολής στα πανεπιστήμια συνδέεται με την ευρύτερη κατασταλτική διαχείριση της βαθιάς κοινωνικής κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος μέσα στην πανδημία. Μαζί με τον νόμο περί της –κατ’ ουσίαν– απαγόρευσης των διαδηλώσεων και καταστρατήγησης του δικαιώματος του συνέρχεσθαι, μαζί με την αστυνομοκρατία στα κέντρα των πόλεων και τις συνοικίες και τα υπέρογκα πρόστιμα για την παραβίαση των όρων των λοκντάουν, η παρουσία της αστυνομίας –το ένοπλο προσωπικό του κεφαλαίου– στους πανεπιστημιακούς χώρους ανήκει στα προληπτικά μέτρα που επιχειρεί να λάβει η κυβέρνηση –το πολιτικό προσωπικό του κεφαλαίου– απέναντι στην πιθανότητα να ξεσπάσει ένα μεγάλο κύμα αγώνων που θα σαρώσει την κρατική πολιτική και θα επιβάλει την ικανοποίηση των αναγκών της τάξης μας, δηλαδή όσων είναι «εξαρτημένοι από το μισθό τους» – σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε ο ίδιος ο πρωθυπουργός.

Ωστόσο, οι κινητοποιήσεις των φοιτητών στην Αθήνα αλλά, κατά κύριο λόγο, στη Θεσσαλονίκη και οι διαδηλώσεις χιλιάδων κόσμου στη Νέα Σμύρνη και σε πολλές περιοχές της Αθήνας ενάντια στα μέτρα απαγόρευσης της κυκλοφορίας, ενάντια στην αστυνομική βία και καταστολή ανάγκασαν την κυβέρνηση να υποχωρήσει και

τσαλάκωσαν προσωρινά την αλαζονεία των κυβερνητικών χειρισμών. Ο νόμος για την απαγόρευση των διαδηλώσεων, οι απαγορεύσεις των συναθροίσεων σε εξωτερικούς χώρους και η σχεδιαζόμενη για τον Απρίλιο εγκατάσταση της πανεπιστημιακής αστυνομίας στους πανεπιστημιακούς χώρους είτε ακυρώθηκαν στην πράξη είτε αναβλήθηκαν προσωρινά από αυτούς τους αγώνες.

Ορισμένα σχόλια σχετικά με την τηλεργασία και την τηλεκπαίδευση στα πανεπιστήμια

Για να μιλήσουμε για την τηλεργασία και την τηλεκπαίδευση στα πανεπιστήμια θα πρέπει να εγκαταλείψουμε το πεδίο της διαρκούς κρίσης και αναδιάρθρωσης της εκπαίδευσης, που είναι μια μακροπρόθεσμη, μακρόχρονη και μακρόσυρτη κοινωνική ανταγωνιστική διαδικασία και να εξετάσουμε την κρατική διαχείριση της πανδημίας του COVID-19 και των **έκτακτων** μέτρων που λήφθηκαν μέσα σε αυτή.

Η πανδημία του κορωνοϊού είναι μια πολύ **σοβαρή υγειονομική κρίση που χτυπάει δυσανάλογα τα πιο αδύναμα κομμάτια του προλεταριάτου**. Τα καπιταλιστικά κράτη επιχειρούν να διαχειριστούν την κρίση με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος για αυτά και την καπιταλιστική κερδοφορία, επιχειρώντας να το μετακυλίσουν στην τάξη μας. Ταυτόχρονα, αξιοποιούν τις ευκαιρίες που τους παρέχει η υγειονομική κρίση για να προωθήσουν την καπιταλιστική αναδιάρθρωση σε όλες τις πλευρές της ζωής, της οποίας βασική πλευρά είναι η όξυνση και η διεύρυνση της αστυνόμευσης και της επιτήρησης.

Το ίδιο συνέβη και στα πανεπιστήμια. Τα αγωνιζόμενα κομμάτια των φοιτητών και λίγοι μισθωτοί εργαζόμενοι μέσα στα πανεπιστήμια κινητοποιήθηκαν ενάντια

στην αναδιάρθρωση με αιχμή την πανεπιστημιακή αστυνομία και, ευρύτερα, την επιβολή της πειθαρχησης και του ελέγχου. Από προλεταριακή σκοπιά το ζητούμενο είναι να υπερασπιστούμε τους χώρους και τις υποδομές του αγώνα που έχουμε απαλλοτριώσει τα προηγούμενα χρόνια και να τα χρησιμοποιήσουμε για να βάλουμε μπροστά την ικανοποίηση των αναγκών και των συμφερόντων μας. Ποιες είναι αυτές οι ανάγκες; Σαφέστατα είναι το να παραμείνουμε υγιείς εμείς και οι οικείοι μας. Σαφέστατα είναι το να μην μετακυλιστεί το κόστος της κρίσης στις πλάτες μας, σαφέστατα είναι να μην επιτρέψουμε την επιβολή του καθεστώτος ελέγχου και πειθαρχησης στα πανεπιστήμια και στις πόλεις. Αντί όμως τα ζητήματα να τίθενται με έναν τέτοιο ξεκάθαρα **ταξικό** τρόπο, η Αριστερά υπερασπίζεται τον υποτιθέμενα δημόσιο χαρακτήρα του Πανεπιστημίου και καλεί τον κόσμο να ξαναγίνει φοιτητής. Με αυτή την τοποθέτηση εξαφανίζει εντελώς την κριτική της λειτουργίας του πανεπιστημίου ως θεσμού αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης και της κυρίαρχης ιδεολογίας καθώς και την κριτική της φοιτητικής ταυτότητας ως ιδεολογίας, ως ρόλου και ως διαχωρισμού.

Από την άλλη μεριά, κομμάτια του α/α χώρου τοποθετούν το ζήτημα με ιδεολογικούς όρους αντιλοκντάουν υποβαθμίζοντας εντελώς την υγειονομική κρίση, αν δεν την αρνούνται κιόλας. Πόσο μάλλον που κανένα λοκντάουν της παραγωγής δεν έγινε τους τελευταίους 6 μήνες παρά μόνο σε πολύ συγκεκριμένους κλάδους. Ακόμα κι όταν τοποθετούν το ζήτημα με όρους εναντίωσης στην τηλεκπαίδευση, συνεχίζουν συνήθως να υποβαθμίζουν το υγειονομικό ζήτημα, ένα ζήτημα ζωής ή θανάτου για χιλιάδες ανθρώπους της τάξης μας, και υποβαθμίζουν αν δεν εξαλείφουν την κριτική στην εκπαίδευση αυτή καθαυ-

τή. Ο πειθαρχικός ρόλος της εκπαίδευσης δεν ξεκίνησε από την τηλεκπαίδευση, ούτε η τελευταία τον υπηρετεί οπωσδήποτε καλύτερα. Όπως έδειξαν οι καταλήψεις και η δυναμική του κινήματος στη Θεσσαλονίκη –σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στην Αθήνα– η ανάπτυξη της κοινότητας αγώνα δεν οφείλεται κατά κύριο λόγο στην πραγματοποίηση διά ζώσης μαθημάτων. Ούτε τα διά ζώσης μαθήματα εγγυώνται ότι θα πραγματοποιηθούν αγώνες, όπως έδειξε π.χ. η στάση των εκπαιδευτικών στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση το φθινόπωρο του 2020.

Η ανάλυση των αιτιών, των παραγόντων, των κινήσεων και των δυναμικών στη βάση των οποίων μπορεί να αναπτυχθεί μια ταξική κοινότητα αγώνα είναι πολύ πιο σύνθετο ζήτημα που δεν μπορεί να αναχθεί μονοσήμαντα στην επιβολή της τηλεκπαίδευσης και της τηλεργασίας παρότι αυτές σίγουρα δυσχεραίνουν τη συνάντηση και τη συζήτηση των αγωνιζόμενων υποκειμένων. Είναι σίγουρο επίσης ότι η τηλεκπαίδευση και η τηλεργασία μπορεί να έχουν και άλλες επιβαρυντικές συνέπειες: τη μετακύλιση του κόστους του εξοπλισμού της εκπαίδευσης και της εργασίας, το θόλωμα της διάκρισης ανάμεσα σε χρόνο εργασίας και χρόνο ανάπαυσης, την υπονόμηση των απεργιών και των καταλήψεων κ.ο.κ. Ταυτόχρονα όμως έχουν και όρια και αντιφάσεις σε σχέση με την επιτήρηση και την παραγωγικότητα της εργασίας. Ειδικά η σχολική διά ζώσης εκπαίδευση αποτελεί αναντικατάστατο μηχανισμό εκπαίδευσης των παιδιών στους ρυθμούς της εργασίας, τους κυρίαρχους κοινωνικούς ρόλους και στην εθνική ιδεολογία που δεν μπορεί επ' ουδενί να υποκατασταθεί από την τηλεκπαίδευση.

Είμαστε οι αγώνες μας που προσπαθούμε να υπερβούμε

Αν κάποιος ή κάποια πιστεύει ότι η σημερινή εισήγησή μας αποτελεί μια γλαφυρή περιγραφή του ένδοξου παρελθόντος των φοιτητικών αγώνων μέσα στην περίφημη περίοδο της κρίσης ή μια εξύψωση των διαδικασιών μας τότε θα απογοητευτεί. Αν πάλι πιστεύει ότι έχουμε κάποιες έτοιμες και δοκιμασμένες λύσεις για τους αγώνες ή ξεκούραστους και εύκολους τρόπους οργάνωσης τότε θα απογοητευτεί διπλά.

Αυτό που μπορούμε να προσφέρουμε με σιγουριά –πέραν της αποτυχίας και της ήττας μας– είναι οι σχέσεις, οι εμπειρίες και οι πράξεις αγωνιζόμενων κοινοτήτων και ανθρώπων. **Δεν διεκδικούμε το αλάθητο για τις επιλογές μας, ούτε τις προκρίνουμε σε κάθε συγκυρία ή αγώνα.** Παρά τους διαφορετικούς συσχετισμούς και ιδιαιτερότητες που υπάρχουν σε κάθε σχολή και σε κάθε πόλη, πράγματα δηλαδή που επηρεάζουν σε καθημερινό επίπεδο τους αγώνες και τις διαδικασίες μας, νομίζουμε ότι κουβαλάμε μια κοινή αντίληψη γύρω από τα ζητήματα που άπτονται του πανεπιστημίου.

Αν όχι κοινή αντίληψη σίγουρα κάποια κοινά ερωτήματα. Ερωτήματα πάνω στη μορφή και το περιεχόμενο του αγώνα, ερωτήματα που προέκυπταν και προκύπτουν από τη βιωμένη κοινωνική μας εμπειρία και όχι από κάποια ιδεολογική θέση. Ερωτήματα δηλαδή από και για το κίνημα. Και φυσικά το μεγαλύτερο ερώτημα που μας έκαιγε ήταν αν θα έχει φοιτητικό κίνημα και καταλήψεις φέτος. Γιατί όποιος και όποια έχει ζήσει καταληψιακή περίοδο σίγουρα θέλει να την ξαναζήσει.

Τι είναι το αυτόνομο σχήμα ή τουλάχιστον τι θέλαμε να είναι...

Η κύρια μορφή πολιτικής οργάνωσης και πράξης που εμείς επιλέξαμε σε περιόδους κινηματικής/φοιτητικής άμπωτης είναι το αυτόνομο σχήμα. Δεν αντιλαμβανόμασταν τον εαυτό μας ως έναν αφηρημένο ιδεολογικό χώρο στα πανεπιστήμια (π.χ. με σκοπό τη διάδοση του αναρχικού λόγου) αλλά ως **αυτόνομες κινηματικές συλλογικότητες ανοιχτού τύπου**. Επιλέγαμε να μιλήσουμε και να δράσουμε με βάση τις πραγματικές εμπειρίες και προβληματισμούς μας, να κοιτάξουμε τις αντιφάσεις μας κατάματα και να μην ακολουθήσουμε τον εύκολο δρόμο της ιδεολογίας. Και τι εννοούμε με αυτό; Δεν έχει κανένα ενδιαφέρον για εμάς να μιλήσουμε για αγώνες μέσα από ιδεολογικές θέσεις· τυφλές μπροστά στην εμπειρία του αγώνα. Γιατί πολύ απλά τα συμπεράσματα θα ήταν κάθε φορά τα ίδια. Ανυποτιμούσαμε –όπως κατεξοχήν κάνει ο χώρος μας (εκτός αν υπάρχει έντονη δημόσια παρουσία στον δρόμο και συγκρούσεις)– κάθε φοιτητικό αγώνα ως μερικό και μικροαστικό χωρίς βέβαια να έχουμε συμμετάσχει καν στη διαδικασία παραγωγής του περιεχομένου του, τότε όσοι αγώνες και να πραγματοποιούνταν εμείς θα τους αντιμετωπίζαμε με τον ίδιο τρόπο. Και στο τέλος θα μας αρκούσε που θα επιβεβαιωνόμασταν.

Για εμάς η θεωρία και η πρακτική είναι στιγμές του ίδιου αγώνα και παράγονται μέσα σ' αυτόν. Ότι ζούσαμε ήταν το επόμενο μας εργαλείο για τη συνέχεια, παρακαταθήκη για το μέλλον. Οι θέσεις μας προσδιορίζονται από τον αγώνα, τις αδυναμίες και τα όριά του. Προφανώς, βασίζονται σε παλιότερες θεωρητικές αποκρυσταλλώσεις της ιστορικής εμπειρίας του ταξικού ανταγωνιστικού κινήματος αλλά είναι ανοιχτές απέναντι στην «πρώτη ύλη»

της πραγματικότητας, στη μάθηση από τη νέα εμπειρία ώστε να μην μετατραπούν σε δογματισμό και ιδεολογία. Από την εμπλοκή μας με τα φοιτητικά κινήματα και τις διαδικασίες τους κρίνουμε ότι **δεν υπάρχει ξεκάθαρη αλήθεια και θέση η οποία δεν πρέπει να μπαίνει σε κριτική**. Είναι σημαντική η κυκλοφορία της εμπειρίας και των ορίων που έχουν συναντήσει σύντροφοι και συντρόφισσες, οφείλουμε να τη λάβουμε σοβαρά υπόψιν, αλλά κάθε κοινωνικοϊστορική συγκυρία έχει διαφορετικές απαιτήσεις, διαφορετικούς ανθρώπους. Μπορεί πράγματα που δοκιμάστηκαν στο παρελθόν και απέτυχαν, τώρα να πετυχαίνουν. Καταλήψεις που δεν έβγαιναν τώρα να βγαίνουν. Ενδεικτικό είναι το πρόσφατο παράδειγμα της Θεσσαλονίκης που κυριάρχησαν σε μεγάλο βαθμό στους συλλόγους τα ανοιχτά κινηματικά πλαίσια σε σχέση με αυτά της αριστεράς. Τα εργαλεία μας οφείλουν να κριτικάρονται, να αναθεωρούνται και να εξελίσσονται. Ο πειραματισμός πρέπει να αντικαταστήσει τις χιλιοειπωμένες λογικές. **Είναι η διαλεκτική διαδικασία που πρέπει να έχουμε με τον αγώνα και τις διαδικασίες του.** Πειραματιζόμαστε, δοκιμάζουμε, κριτικάρουμε, αναθεωρούμε. Πριν κάποια χρόνια στον ευρύτερο χώρο μας ήταν αδιανόητο να συμμετέχεις σε αμιγώς φοιτητικό σχήμα ή να ψηφίζεις σε γενικές συνελεύσεις. Προφανώς, ό,τι ζούμε η κάθε γενιά είναι και προϊόν του πειραματισμού και της δράσης της προηγούμενης, εφόσον έχουμε το βλέμμα στραμμένο στον ταξικό ανταγωνισμό μέσα στις σχολές.

Γενικές συνελεύσεις – συντονιστικά κατάληψης

Παρά την πιθανότητα να ξεσπάσουν αγώνες μέσω δομών και διαδικασιών που δεν σχετίζονται με αυτές των σχολών, ιστορι-

κά βέβαια παρατηρούμε ότι τα φοιτητικά κινήματα έχουν κάποιες σταθερές μορφές του φοιτητικού συνδικαλισμού στις οποίες εμπλέκεται και ο περισσότερος κόσμος. Η εμπλοκή με κινηματικά πράγματα κατά τα πρώτα έτη εισαγωγής στις σχολές περνάει σίγουρα μέσα και από τις γενικές συνελεύσεις των συλλόγων και σε περιόδους κινήματος από τις συντονιστικές επιτροπές κατάληψης.

Σίγουρα, οι γενικές συνελεύσεις προβληματίζαν και προβληματίζουν ακόμα τον κόσμο που εμπλέκεται με τον φοιτητικό συνδικαλισμό και ανοίγουν ένα σωρό ζητήματα σχετικά με τον τρόπο παρέμβασης, τις ψηφοφορίες, τη μη δημοκρατικότητα και συνδιαμόρφωση, την κυριαρχία της αριστεράς κ.λπ. Δυστυχώς δεν υπάρχουν εύκολες απαντήσεις γι' αυτά τα ζητήματα. Αν υπάρχουν περνάνε μέσα από την κοινωνική συγκυρία, τις ιδιαιτερότητες κάθε σχολής, τις επιδιώξεις των σχημάτων, τις ιδεολογίες. Σίγουρα εμείς μιλάμε από μια θέση που θεωρεί κομβική την παρέμβαση στις γενικές συνελεύσεις, λόγω της συνάντησης διαφορετικών ανθρώπων, αντιλήψεων, συμφερόντων και ανταγωνισμών μεταξύ πολιτικών δυνάμεων. Αν τύχει κάποιος/α να παρακολουθήσει μια συνέλευση (αν γίνεται) ενός τυπικού εργατικού σωματίου θα μπορέσει εύκολα να αντιληφθεί ότι το επίπεδο πολιτικού λόγου στις γ/σ των συλλόγων ήταν αρκετά υψηλό, όπως και η ευκολία ανοίγματος άλλων ζητημάτων. Αποτελούν δηλαδή εύφορο έδαφος για παρέμβαση και πολιτική αντιπαράθεση.

Τώρα όσον αφορά τον χαρακτήρα τους, εμείς μέσα από την εμπλοκή μας και τις συζητήσεις μας αντιληφθήκαμε ότι οι συνελεύσεις δεν μπορούν να είναι αμεσοδημοκρατικές. Πώς θα μπορούσαν άλλωστε όταν συνυπάρχουν διαφορετικά συμφέροντα; Μπορεί να επιτευχθεί συνδι-

αμόρφωση με αντιδραστικές δυνάμεις και φωνές; Η συνδιαμόρφωση με διάφορα κομμάτια της αριστεράς είναι κάτι θετικό για εμάς και τους αγώνες; Για εμάς το ζήτημα ήταν ο αγώνας, η κινηματική κατεύθυνση, η κατάληψη. Έπρεπε κάπως να επιβάλλουμε τα δικά μας συμφέροντα έναντι των άλλων. Δεν είναι απαραίτητο να πούμε ότι χάναμε τις ώρες και την όρεξή μας σε αντιπαράθεσεις με την αριστερά σε κοινά πλαίσια ή ψηφίζαμε τα δικά τους προκειμένου να βγει κατάληψη. Και αυτό γιατί δώσαμε περισσότερη βάση στις συντονιστικές επιτροπές κατάληψης και τη συνάντηση με αγωνιζόμενο ανένταχτο κόσμο προσπαθώντας να τις απεμπλοκάρουμε από το περιεχόμενο των γ/σ, να τις κάνουμε πιο συμμετοχικές, να τις μετατρέψουμε σε αυτόνομες μη γραφειοκρατικές κοινότητες αγώνα που θα διαμορφώνουν οι ίδιες τον λόγο και τη δράση τους. Δεν μπορούμε να πούμε ότι το καταφέραμε ικανοποιητικά. Η αριστερά έχει τους κατάλληλους μηχανισμούς προκειμένου να ελίσσεται και να καταφέρνει να παίρνει αυτό που θέλει.

Πάντως όποια μορφή παρέμβασης και να επιλέξει ο καθένας και η καθεμία νομίζουμε ότι **η σταθερή δέσμευση και παρουσία στις σχολές περνάει μέσα και από τις διαδικασίες των συλλόγων**. Δεν αμφισβητούμε ότι μπορεί να υπάρξει κίνημα που να γεννήσει νέες δομές ούτε προφανώς απορρίπτουμε μια συζήτηση σε τέτοια κατεύθυνση. Η *επανανομηματοδότηση* και η *αναζήτηση* των μορφών και των περιεχομένων που θα λάβουν οι επόμενες κοινότητες πρέπει να αποτελούν ένα διαρκές ζητούμενο των διαδικασιών μας.

Επιτροπή φοιτητών-εργαζομένων

Μια δομή που δοκιμάστηκε στη σχολή θετικών επιστημών της Αθήνας, πριν ακόμα και

την απεργία των διοικητικών, ήταν αυτή της δημιουργίας μιας κοινής επιτροπής αγώνα μεταξύ φοιτητών και εργαζομένων. Αυτή προέκυψε έπειτα από δύο διαδικασίες ανοιχτών συνελεύσεων (εν μέσω μεγάλων κινητοποιήσεων τον Απρίλιο του 2012) μεταξύ εργαζομένων και φοιτητών όπου συμμετείχε σημαντικό πλήθος κυρίως φοιτητών από την αριστερά και από τα σχήματα που δραστηριοποιούνταν στις σχολές. Από αυτές αποφασίστηκε η δημιουργία της επιτροπής αγώνα, παρότι η μεγάλη πλειοψηφία της αριστεράς στην πραγματικότητα δεν ψήφθηκε ποτέ να συμμετέχει και εν τέλει προσπάθησε να την απαξιώσει αφού «*οι εργαζόμενοι και οι φοιτητές έχουν ήδη συλλόγους στους οποίους πρέπει να επικεντρωθούν*». Παρότι ολιγομελής, η επιτροπή κατάφερε να έχει μια σταθερή συνέλευση και να δημιουργήσει αρχικά ισχυρές σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και φοιτητών (κυρίως των αυτόνομων σχημάτων), ισχυρά κινηματικά γεγονότα (όπως η κατάληψη του server), κοινή και αυτόνομη παρουσία στον δρόμο και αγώνες που αφορούσαν εργολαβικούς υπαλλήλους (απολύσεις καθαριστριών κ.λπ.). Για εμάς η συνέλευση αυτή έδωσε δι-εξόδους και λύσεις στα ζητήματα που έχουν αναφερθεί ήδη παραπάνω. Είχαμε πλέον νέους τρόπους να θέσουμε το ζήτημα των ταξικών αγώνων μέσα στα πανεπιστήμια, να ακονίσουμε την κριτική μας και να απεγκλωβιστούμε λίγο από μια διαδικασία που μας προβλημάτιζε όλο και περισσότερο, δημιουργία κοινού πλαισίου -> γκρίνια για το κοινό πλαίσιο -> ΓΣ -> συντονιστικό κατάληψης -> γκρίνια γιατί το συντονιστικό της κατάληψης δεν παίρνει την αυτόνομη δομή που θέλουμε -> κεντρική πορεία και πάλι από την αρχή.

Βλέποντας αυτές τις δυνατότητες και αφότου η επιτροπή είχε κάνει τον κύκλο της, αποφασίσαμε να διευρύνουμε τη λογική των

κοινών συνελεύσεων καλώντας σε συγκρότηση μιας κεντρικής ανοιχτής συνέλευσης φοιτητών και εργαζομένων που λόγω της πρωτοβουλίας των κινήσεων και των σχέσεων που είχαμε αναπτύξει θα μπορούσε να αλλάξει τελείως τη δομή και τη λογική του κινήματος.

Αντιγράφουμε από το κάλεσμα:

Εδώ και περίπου ένα μήνα, συλλογικότητες, φοιτητές-τριες και εργαζόμενοι/ες των ΑΕΙ-ΤΕΙ στην Αθήνα, αντιλαμβανόμενοι-ες τις παραπάνω προβληματικές του ταξικού ανταγωνισμού μέσα στο πανεπιστήμιο, συζητήσαμε και πήραμε την πρωτοβουλία για τη συγκρότηση μιας συνέλευσης ενάντια στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Για εμάς το πανεπιστήμιο δεν αποτελεί έναν «ναό της γνώσης» όπως αυτό παρουσιάζεται απ' την κυρίαρχη ιδεολογία, αλλά έναν ακόμη εργασιακό χώρο με όση βαρβαρότητα αυτό συνεπάγεται. Είναι φανερό λοιπόν, πως το πανεπιστήμιο δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα πεδίο ταξικού ανταγωνισμού, στη δομή του οποίου εγγράφεται η σύγκρουση αντιτιθέμενων ταξικών συμφερόντων. Γι' αυτό τον λόγο δεν υπερασπιζόμαστε ένα δημόσιο δωρεάν δημοκρατικό πανεπιστήμιο αλλά τα κοινά ταξικά μας συμφέροντα και τις μελλοντικές μας δυνατότητες μέσα από τη θέση που παίρνουμε εντός των αγώνων στον χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Καλούμαστε λοιπόν φοιτητές-τριες, εργαζόμενοι-ες να υπερασπιστούμε τα κοινά μας συμφέροντα,

γι' αυτό και θεωρούμε αναγκαία την κοινή μας οργάνωση στη βάση σταθερών και ισότιμων σχέσεων, δηλαδή τη δημιουργία μιας ενεργής κοινότητας αγώνα σε ΑΕΙ-ΤΕΙ. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορούμε να κινούμαστε βάσει των καταστάσεων έκτακτης ανάγκης (μια συνέλευση, μια αφίσα, μια πορεία), αλλά είναι αναγκαία μια συνεπής-σταθερή-αληθινή βάση σχέσεων αμοιβαιότητας, δεσμών ισότητας και ταξικής αλληλεγγύης μεταξύ μας. Με αυτό τον τρόπο, δίνουμε μια απάντηση στις λογικές ανάθεσης και αντιπροσώπευσης, καθώς και στις γραφειοκρατικές-συντεχνιακές τακτικές και αντιλήψεις που κυριαρχούν μέσα στο ευρύτερο ανταγωνιστικό κίνημα προωθώντας ταυτόχρονα το ξεπέρασμα των κλαδικών/εθνικών/φυλετικών διαχωρισμών.

Όπως ήταν –μάλλον– λογικό, οι δυνάμεις μας δεν ήταν αρκετές για να καταφέρουμε κάτι τέτοιο. Παρόλα αυτά, οι συζητήσεις, η τριβή και οι σχέσεις με διοικητικούς –κυρίως– υπαλλήλους του ΕΚΠΑ δημιούργησε το έδαφος ώστε μερικούς μήνες μετά να βρισκόμαστε σχεδόν καθημερινά για μερικούς μήνες από τις 8 το πρωί και να περιφρουρούμε τη κεντρική πύλη της πανεπιστημιούπολης, μαζί, φοιτητές και φοιτήτριες, εργαζόμενοι και εργαζόμενες του ΕΚΠΑ αλλά και κάτοικοι (μέσω της σημαντικής υλικής και πολιτικής στήριξης από την κατάληψη της Βίλας Ζωγράφου). Μετατρέποντας μια απεργία που ήταν «σχεδιασμένη» να είναι μια τυπική απεργία «στα χαρτιά» σε μια πολύμηνη απεργία που είχε κάνει shutdown στο μεγαλύτερο πανεπιστήμιο της Ελλάδας, αλλάζοντας τελειώς το πολιτικό σκηνικό των ημερών.

Γιατί επιμένουμε στη σημασία των φοιτητικών αγώνων;

Τώρα θα αναρωτιέται κανείς γιατί δίνουμε τόση σημασία στους φοιτητικούς αγώνες και τους συζητάμε διεξοδικά μέχρι και σήμερα. Πρώτον, γιατί τα φοιτητικά κινήματα, μέχρι και σήμερα, μπορούν να συσπειρώνουν και να κατεβάζουν στον δρόμο ένα σημαντικό κομμάτι κόσμου είτε σχετίζεται άμεσα (ως φοιτήτρια ή εργαζόμενη) με τις σχολές είτε όχι. Δεύτερον, παρατηρώντας το επίπεδο λόγου και δράσης των διάφορων κινήματων, μπορούν να βγουν συμπεράσματα σχετικά με το επίπεδο της ταξικής πάλης στην Ελλάδα και τις μορφές που αυτή παίρνει. Τρίτον, γιατί πολλές φορές οι κοινότητες και οι σχέσεις που έχουν χτιστεί μέσα στα φοιτητικά κινήματα και τους αγώνες συνεχίζουν να υπάρχουν μέσα από συντροφικά εγχειρήματα ή να φτιάχνουν νέα. Αποτελούν δηλαδή μια πρώιμη παραγωγή ανταγωνιστικών σχέσεων μέσα στον χρόνο. Τέταρτον, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι μέσα στους φοιτητικούς αγώνες είναι που παράγεται μια –μειοψηφική μεν υπαρκτή δε– κριτική στον ίδιο τον ρόλο των υποκειμένων (ως φοιτητών δηλαδή) αλλά και στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Πέμπτο και τελευταίο, δεν θεωρούμε τους αγώνες εντός της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεγαλύτερης ή μικρότερης αξίας από άλλους. Απλά το πανεπιστήμιο, πέραν της σημασίας του ρόλου του, συνεπώς και του μπλοκαρίσματός του, είναι ένας χώρος με ιδιομορφίες για την ανάπτυξη της ταξικής πάλης. Αποτελεί ένα ευρύ πεδίο συνάντησης διάφορων προλεταριακών υποκειμένων και των αρνήσεών τους. Εντός των ιδρυμάτων καθημερινά δουλεύουν, σπουδάζουν, κινούνται κομμάτια της εργατικής τάξης (προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές, εργαζόμενοι στις

διοικητικές υπηρεσίες, εργολαβικοί, εργαστηριακό προσωπικό, διδάσκοντες, εργαζόμενοι σε ερευνητικά), που βρίσκονται τόσο κοντά αλλά και τόσο μακριά όσον αφορά τις σχέσεις, που μία πιθανή σύνδεση και κατανόηση των κοινών τους συμφερόντων είναι ικανή να συγκροτήσει μια **πραγματική κοινότητα αγώνα** με τρομερές ικανότητες και προοπτικές. Το άνοιγμα και η αξιοποίηση των υλικών υποδομών που προσφέρουν απλόχερα οι πανεπιστημιακοί χώροι συνολικά από το κίνημα εμπλουτίζει τις δυνατότητες όλων μας και ενισχύει τις προσπάθειες σύνδεσης και επικοινωνίας διαφορετικών αγωνιζόμενων κομματιών.

Προβληματισμοί και σημειώσεις για το παρελθόν και το μέλλον του αντιεξουσιαστικού/αυτόνομου/κομμουνιστικού χώρου στα πανεπιστήμια

Είτε το παρατηρούμε απ' έξω είτε το βιώνουμε καθημερινά, το πανεπιστήμιο αλλάζει και μαζί με αυτό αλλάζουν και όλα όσα σχετίζονται με αυτό. Οι περιφράξεις, η αποστείρωση, ο έλεγχος, κομμάτια της αναδιάρθρωσης για τα οποία συζητούσαμε, είναι πιο έντονα από το παρελθόν. Η εκπαιδευτική διαδικασία, το περιεχόμενό της και η ποιότητά της μεταβάλλονται συνεχώς και τα αμισθί ερευνητικά προπτυχιακών αποτελούν ρουτίνα. **Ταυτόχρονα αλλάζουν και οι όροι του ανταγωνισμού μέσα σ' αυτό.** Οι αγώνες που παραδοσιακά έτρεχε το φοιτητικό κίνημα με συγκεκριμένο περιεχόμενο και μορφή φαίνονται να απομακρύνονται ακόμα περισσότερο από τις νέες συνθήκες και τα νέα φοιτητικά υποκείμενα που αναδύονται. Η αριστερά –με εμφανή ζητήματα στο εσωτερικό της– είναι πιθανό να μην μπορεί όχι μόνο να αναβιώσει ένα «νικηφόρο» παρελθόν αγώνων αλλά ούτε και να εμπλακεί ή χειρότερα να κατανοήσει

τις νέες κινήσεις και προοπτικές που ξεπροβάλλουν. Δεν τα λέμε όλα αυτά για να περιαυτολογήσουμε για τις δικές μας κινήσεις αλλά πολύ περισσότερο για να εντοπίσουμε τις πιθανές προοπτικές μας.

Συζητώντας για τις εμπειρίες μας από τους φοιτητικούς αγώνες, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν κάποια κοινά σημεία που διακρίναμε όσα άτομα κατά καιρούς είχαμε συσπειρωθεί γύρω από τα αυτόνομα σχήματα, και αυτά είναι τα εξής: 1) η αρχική αδυναμία των συνελύσεων των στεκιών και των εγχειρημάτων αυτοοργάνωσης να απαντήσουν στα προβλήματα της φοιτητικής καθημερινότητας, 2) η προσπάθεια για πραγματική εμπλοκή με τα κινήματα και τους φοιτητικούς αγώνες μέσα, έξω και ενάντια στις διαδικασίες τους, 3) η δημιουργία συλλογικοτήτων με πιο αυτόνομα και αντιεξουσιαστικά χαρακτηριστικά.

Όταν λέμε φοιτητική καθημερινότητα περιλαμβάνουμε ένα σύνολο πραγμάτων. Από τα προβλήματα που αφορούσαν τα αναλώσιμα στα εργαστήρια, την πρόσβαση και την ποιότητα στις λέσχες σίτισης, το θέμα της στέγασης και των εστιών μέχρι και τις γενικότερες προβληματικές που έχουν να κάνουν με τον ρόλο του πανεπιστημίου, των καθηγητών, αλλά και των ιδίων των φοιτητριών μέσα σ' αυτό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η γενικότερη αντίληψη του αναρχικού χώρου –που κυριαρχούσε(;)– ήταν στην πλειοψηφία της εχθρική προς το σύνολο των πανεπιστημιακών ζητημάτων, χωρίς να κάνει διακρίσεις μεταξύ των εσωτερικών αντιθέσεων που υφίστανται. Σε συνδυασμό με ιδεολογικές αγκιστρώσεις, όπως της μη παρέμβασης σε εργατικούς αγώνες, έστρεφε τον φοιτητικό κόσμο του ευρύτερου χώρου μας σε άλλες θεματικές ασύνδετες κατά βάση με το πανεπιστήμιο και την καθημερινότητά του. Αλληλεγγύη σε φυλακισμένους συντρόφους, σε

μετανάστες κ.λπ.

Επίσης μας ενδιέφερε η συμμετοχή στα κινήματα που ξεσπούσαν στο εργοστάσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης γιατί συνήθως ο χώρος μας είτε τα υποτιμά ως μικροαστικά ή μερικά είτε δεν θεωρεί αρκετά αδιαμεσολάβητες τις διαδικασίες και το περιεχόμενό τους. Για εμάς, **δεν υπάρχει «καθαρός» κοινωνικός αγώνας**. Αναγκαστικά, μπλεκόμαστε με υποκείμενα που δεν γνωρίζουμε ούτε τις πολιτικές τους ταυτότητες ούτε τις απόψεις τους. Είμαστε εκεί και προσπαθούμε να θέσουμε τα δικά μας ζητήματα, να υπερασπιστούμε τα συμφέροντά μας, να δώσουμε ένα πιο ριζοσπαστικό περιεχόμενο. Θέλουμε ο φοιτητικός αγώνας να ξεπεράσει τα όριά του ώστε να πάψει να είναι φοιτητικός. Δυστυχώς, δεν πρόκειται να το κάνει κάποιος άλλος για εμάς. Δεν έχουμε κάποιο φετίχ με τις διαδικασίες του φοιτητικού κινήματος, τις κρίνουμε σημαντικές στον βαθμό που καθορίζουν το περιεχόμενο του αγώνα και στον βαθμό που μας φέρνουν κοντά με άλλους αγωνιζόμενους ανθρώπους. Όπως έχουν πει και κάποιοι παλιότερα: *«ο αγώνας κρίνεται μέσα σ' αυτές τις διαδικασίες όσο προσπαθούμε να τις αλλάξουμε, έξω κι ανεξάρτητα από αυτές όσο δεν επηρεάζουν καθόλου τη δράση μας, ενάντια σ' αυτές όταν μας εμποδίζουν να καταλάβουμε τους δρόμους»*.³

Αποτέλεσμα αυτών των ελλείψεων ήταν η ανάγκη κάποιου κόσμου να δημιουργήσει και να προσεγγίσει νέα σχήματα που θα μπορούσαν από τη μια να αποπειραθούν να δώσουν απαντήσεις στα ζητήματα της ικανοποίησης των αναγκών μας, ενσωματώνοντας την ίδια στιγμή όμως την πολιτική αυτοοργάνωσης που κουβαλού-

σαν, δηλαδή των οριζόντιων διαδικασιών, της αποχής από εκλογικές διαδικασίες και ευρύτερα από λογικές εκπροσώπησης. Σχήματα που θα επέλεγαν να λάβουν μέρος στη φοιτητική καθημερινότητα, με στόχο να επηρεάσουν και να οξύνουν τις δημιουργημένες αντιθέσεις. Να δημιουργήσουν σχέσεις που θα ξέφευγαν από τα σκληρά πλαίσια της σχολής όπου οι σχέσεις των φοιτητών περιστρέφονταν γύρω από τα μαθήματα.

Χρησιμοποιήσαμε παραδοσιακά και γνωστά εργαλεία όπως αυτά των γενικών φοιτητικών συνελεύσεων αλλά πειραματιστήκαμε και με νέα, είτε αυτά ήταν κοινές συνελεύσεις μεταξύ εργαζομένων και φοιτητών μέσα στα ιδρύματα είτε συνελεύσεις με θεματικές όπως το κόστος φοίτησης κ.λπ. Σίγουρα η αλλαγή κουλτούρας ζωής στις σχολές και η οικειοποίηση του πανεπιστημίου περνούσε και μέσα από τη διεξαγωγή εκδηλώσεων, κινηματογραφικών προβολών κ.λπ.

Φυσικά ο πειραματισμός με νέα εργαλεία και τρόπους αγώνα δεν απαλλάσσει τον κόσμο από τις προβληματικές που αντιμετωπίζουν στο σύνολο τους οι ομάδες που έχουν δράση μέσα στο πανεπιστήμιο. Από τις πιο σημαντικές είναι οι εσωτερικές ανακατατάξεις και η αδυναμία μακροχρόνιας ζύμωσης και θεωρητικής εξέλιξης λόγω του περιορισμένου χρόνου στον οποίο δρα μια ομάδα, είτε σε πλαίσιο εξαμήνων είτε λόγω αποχωρήσεων ατόμων λόγω πτυχίου. Επίσης, η σε βάθος χρόνου αδυναμία σταθερής παρέμβασης και η «δουλειά μυρμηγκιού» (μοιράσματα, δημιουργία σχέσεων) που είναι απαραίτητη ενάλλαξε σε κάθε εξάμηνο και έτος τη δυναμική των σχημάτων τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά (περιφέρεια σχήματος). Δεν είναι τυχαίο ότι πλέον από τα σχήματα που υπέγραψαν και εξέδωσαν το βιβλίο *Από την άμωπη στην*

3. Από το βιβλίο: *Φοιτητικές Καταλήψεις - Απεργία Δασκάλων (2006-2007). Μια συνάντηση που (δεν) έγινε*.

παλίρροια και πάλι πίσω μόνο ένα συνεχίζει να υπάρχει. Το Αυτόνομο Σχήμα ΦΜΣ.

Στο σήμερα τώρα, κοιτώντας το φοιτητικό κίνημα που αναπτύχθηκε πρόσφατα βλέπουμε κάτι πρωτόγνωρο. Μια διαφορετική εκδοχή του σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Και κάτι σπάνιο, να είναι το κέντρο της προσοχής και της κινηματικής πόλωσης η Θεσσαλονίκη. Δεν θα μιλήσουμε γι' αυτό καθώς δεν γνωρίζουμε με σαφείς λεπτομέρειες το πώς και τι έγινε. Σίγουρα έχει μια σημασία και προτρέπουμε τις συντρόφισσες και τους συντρόφους να συλλογιστούν σοβαρά και να επεξεργαστούν το κίνημα του προηγούμενου διαστήματος, τις διαδικασίες του, το φοιτητικό υποκείμενο που συμμετείχε, την ιδιαιτερότητα της πανεπιστημιούπολης μέσα στο κέντρο της πόλης κ.λπ. Αυτή η εμπειρία πρέπει να καταγραφεί όχι μόνο επειδή είναι κάτι πρωτοφανές –αν ισχύει– οι φοιτητικοί σύλλογοι να έχουν πιο δικό μας περιεχόμενο αλλά και επειδή έτσι αφήνεται μια παρακαταθήκη και ανοίγει μια κουβέντα στο εσωτερικό μας.

Σε ό,τι αφορά εμάς, πιστεύουμε ότι είναι μια καλή στιγμή προκειμένου να τεθούν κάποια χαρακτηριστικά ενός πιο **κινηματικού πόλου** στα πανεπιστήμια, ικανού να δημιουργεί τα δικά του γεγονότα, να θέτει τις δικές του λογικές προς την κατεύθυνση του ξεπεράσματος του διαχωρισμού μεταξύ διαφορετικών κομματιών του πανεπιστημίου και των διαφοροποιήσεων μεταξύ σχολών. Συλλογικοτήτων που θα παίρνουν πρωτοβουλίες μέσα στα κινήματα που ξεσπούν με στόχο την υπέρβαση των ορίων τους αλλά θα κάνουν απόπειρες δημιουργίας αυτόνομων αγώνων πάνω στις ανάγκες και τις επιθυμίες ακόμα και όταν οι συνελεύσεις δεν βγαίνουν ή κυριαρχεί κινηματική άμπωτη. Συλλογικοτήτων που θα επεξεργάζονται συλλογικά μια συνε-

κτική αλλά μη δογματική θεωρία, επεξεργασία και πρακτική ικανή να δημιουργεί γεγονότα και καταστάσεις και να ξεπερνάει τη συντεχνιακή, διαχειριστική λογική της αριστεράς του κεφαλαίου. Μια προσπάθεια ψηλάφησης μιας **κινηματικής δημόσιας σφαίρας** συνάντησης, συζήτησης, διερεύνησης διαφορετικών πολιτικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών.

Συνήθως, η έλλειψη αυτού που περιγράφουμε εμφανίζεται και εντείνεται σε κινήματα που κυριαρχούνται από την αριστερά. Τότε είναι που αντιλαμβανόμαστε τη σαφή απουσία μας από τη μορφή και το περιεχόμενο του αγώνα αλλά και την αδυναμία μας να παράξουμε κάτι νέο και διαφορετικό. Δεν εκφράζουμε μια άποψη αποχής από τους αγώνες όπως ξεσπούν σε κάθε σφαίρα της ζωής. Το αντίθετο, εκφράζουμε μια άποψη ενεργής συμμετοχής με διαφορετικούς όρους και τρόπους. Μια **πιο οργανωμένη ανταγωνιστική τάση** που θα προσπαθεί να αντιστρέψει πράγματα που θεωρούνται προτετελεσμένα, είτε αυτό είναι η γραφειοκρατία, τα πλαίσια της αστικής νομιμότητας, είτε η σιγή νεκροταφείου που είχε επιβληθεί πρόσφατα στις σχολές με τα μέτρα απαγόρευσης της κυκλοφορίας και των συναθροίσεων.

Πέρα από αναγκαίο είναι και εφικτό να αρχίζουν να συζητούνται διαδικασίες και δομές που ξεπερνάνε και σπάνε τη γνάλα της πανεπιστημιακής ζωής. Που θέτουν σε πρώτο πλάνο τις ανάγκες και τις επιθυμίες των μελών τους. Μια **διευρυμένη κοινότητα αγώνα** που αμφισβητεί και ξεπερνά τις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης, που προσπαθεί να βρει υπαρκτές συνδέσεις με υποκείμενα του πανεπιστημίου και όχι στα πλαίσια πολιτικών σχέσεων. Που βλέπει το όριο της στην πόλη και όχι στο campus, που σχετίζει την αύξηση των ενοικίων με την έλλειψη εστιών, που εμπλέκεται με αγώ-

νες γύρω από την ποιότητα της περίθαλψης, που σαμποτάρει τα ακυρωτικά μηχανήματα των λεωφορείων, που ενισχύει τις αντιστάσεις στην έμφυλη καταπίεση, που θέτει όρια στις περιφράξεις του δημόσιου χώρου, που δημιουργεί κέντρα αγώνα μέσα στις καταλήψεις, που στήνει live και προβολές, που ανασυνθέτει μια διαφορετική ανταγωνιστική φιγούρα.

Δεν αναφερόμαστε σε μία και μοναδική συλλογικότητα αλλά σε μια διαρκή επικοινωνία, ανταλλαγή σκεπτικών και πρακτικών, συντροφικών σχέσεων που θα μπορούν να αποτυπώνονται και να εγγράφονται στη δημόσια σφαίρα όταν το απαιτεί η συγκυρία. **Αναφερόμαστε σε κάτι που να βρίσκεται σε συνεχή κίνηση, προβληματισμό και πειραματισμό.**

Κάποιοι που συμμετείχαν στη συγγραφή της μπροσούρας *Από την άμπωτη στην παλίρροια και πάλι πίσω* – Ιούνιος 2021

Caliban et la
sorcière
ou l'histoire
au bûcher

Note critique de l'ouvrage
de Silvia Federici
par Yann Kindo
et Christophe Darmangeat

Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα ή η Ιστορία στην Πυρά

Yann Kindo και Christophe Darmangeat

Εισαγωγικό Σημείωμα

Η κριτική ανάλυση του βιβλίου της Σύλβια Φεντερίτσι αναδεικνύει την έλλειψη σοβαρότητας με την οποία διαπραγματεύεται ένα σημαντικό ερώτημα: το ερώτημα γιατί η τελευταία φάση (από τον 16^ο μέχρι τον 17^ο αιώνα) της μακρόχρονης μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό συνοδεύτηκε στη Δυτική Ευρώπη από την επιδείνωση της κατάστασης των γυναικών από την κορυφή έως τη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας. Καθώς αναπτύσσουν την κριτική τους, οι Yann Kindo και Christophe Darmangeat¹ αναφέρουν δύο σημαντικά στοιχεία μιας απάντησης σε αυτό το ερώτημα, τα οποία μάλιστα είναι σε μεγάλο βαθμό αλληλένδετα: αφενός, την επαναφορά του Ρωμαϊκού Δικαίου κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα και, μέσω αυτής, την επαναφορά της ρωμαϊκής έννοιας της ατομικής ιδιοκτησίας, στην πλήρη (καθώς περιλαμβάνει τη χρήση [usus], κάρπωση [fructus] και εκμετάλλευση [abusus] ενός πράγματος)² και ελεύθερη (καθώς είναι μεταβιβάσιμη και εκποιήσιμη) διάστασή της. Αφετέρου, τον θρίαμβο της πυρηνικής οικογένειας έναντι

1. (σ.τ.μ.) Οι Yann Kindo και Christophe Darmangeat είναι μαρξιστές καθηγητές ιστορίας και ανθρωπολογίας και ανήκουν στον χώρο της «υπερarisτεράς».

2. (σ.τ.μ.) Usus ονομάζεται το δικαίωμα χρήσης ενός πράγματος. Fructus είναι το δικαίωμα στους καρπούς που παράγονται ή προέρχονται από αυτό χωρίς την απομείωση της ουσίας του. Abusus είναι το δικαίωμα χρήσης των αναλωτών πραγμάτων υπό τον περιορισμό ότι αυτή η ανάλωση δεν προκαλεί ζημιά στο «κοινό καλό».

άλλων οικογενειακών δομών (της πατριαρχικής-εκτεταμένης οικογένειας και της οικογένειας-κορμού).³ Αμφότερα αποτελούν

3. (σ.τ.μ.) Η διάκριση μεταξύ πατριαρχικής οικογένειας, οικογένειας-κορμού και «ασταθούς» (με σημερινούς όρους πυρηνικής) οικογένειας πρωτοέγινε από τον Γάλλο συντηρητικό στοχαστή Frédéric le Play το 1855. Σύμφωνα με αυτή την τυπολογία, πατριαρχικές ονομάζονται οι οικογένειες στις οποίες μετά τον γάμο η νύφη εγκαθίσταται στο σπίτι του πεθερού, που παραμένει αρχηγός της οικογένειας. Στην οικογένεια-κορμό μόνο ο πρωτότοκος, κατά κανόνα, υιός μένει μαζί με τη νύφη στο πατρικό ενώ οι υπόλοιποι αδελφοί σχηματίζουν δικά τους νοικοκυριά μετά τον γάμο τους. Τέλος, στην «ασταθή» οικογένεια, σύμφωνα με τον υποτιμητικό όρο που χρησιμοποιεί ο Le Play, η οικογένεια επεκτείνεται όταν γεννιούνται τα παιδιά για να περισταλεί στη συνέχεια καθώς τα παιδιά φεύγουν από το σπίτι για να δημιουργήσουν τις δικές τους οικογένειες και να διαλυθεί τελικά όταν πεθάνουν οι γονείς. Η εν λόγω οικογένεια ονομάζεται πυρηνική γιατί δεν περιλαμβάνει ταυτόχρονα πολλαπλά παντρεμένα ζευγάρια και κατά τον 19^ο αιώνα συναντιόταν κυρίως στην εργατική τάξη.

Σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρήσεις της ιστορίας της οικογένειας, υπάρχουν πολλές διαφορετικές παραλλαγές των παραπάνω οικογενειακών τύπων, όπως π.χ. η **μητροπλευρική οικογένεια-κορμός**. Στην Ελλάδα, ο συγκεκριμένος τύπος οικογένειας συναντιέται κυρίως στα νησιά του Αιγαίου. Η μητροπλευρική οικογένεια-κορμός στηρίζεται στην αρχή της εγκατάστασης του γαμπρού στο σπίτι της μητέρας της νύφης (μητρο-γυναικοτοπικός γάμος). Το σπίτι στο τέλος κληρονομείται από την κόρη, που μπορεί να είναι η πρώτη ή η τελευταία. Συχνότερα όμως πρόκειται για την πρωτότοκη κόρη (κανακάρα κ.λπ.), η οποία στα νησιά του Αιγαίου έχει αυξημένα δικαιώματα. Η μητροπλευρική οικογένεια είναι γνωστή και ως μη-

στοιχεία και προϋποθέσεις για τον σχηματισμό των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής – υπάγοντας τις γυναίκες σε νομικό καθεστώς ανηλικότητας, αποκλείοντάς τες (σε μεγάλο βαθμό) από τη μεταβίβαση της ιδιοκτησίας και τοποθετώντας τες υπό την κηδεμονία των συζύγων τους μετά από τους πατέρες τους.

Το να μετατρέπεται αυτή η υποβάθμιση των γυναικών σε έναν από τους βασικούς κινητήριους μοχλούς της τελικής φάσης του μετασχηματισμού της φεουδαρχίας σε καπιταλισμό έχει σαν αποτέλεσμα να παραβλέπονται σημαντικές πτυχές αυτού του μετασχηματισμού, όπως οι επιπτώσεις της εμπορικής και αποικιακής επέκτασης της Δυτικής Ευρώπης προς την Αμερική, την Αφρική και την Ασία στην πρωτοκαπιταλιστική δυναμική· τα πρόδρομα φαινόμενα της «αγροτικής επανάστασης» και της βιομηχανικής επανάστασης στην ύπαιθρο· η διαδικασία διεύρυνσης και συγκέντρωσης των αγορών· οι μερκαντιλιστικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν από τα κράτη που βρίσκονταν σε έναν σχεδόν διαρκή πόλεμο· η μετατροπή της δομής των «κλειστών τάξεων» στην [καπιταλιστική] ταξική δομή· οι

τροκεντρική ή μητροεστιακή οικογένεια. Στη μητροπλευρική οικογένεια-κορμό τη φροντίδα των γονέων αναλαμβάνει η κόρη της οικογένειας. Ταυτόχρονα η συνέχιση του «σπιτιού» γίνεται μέσω θηλυγονίας, δηλαδή καταγωγής από γυναίκες. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται οι λεγόμενες θηλυγονικές γραμμές. Η μητροπλευρική οικογένεια-κορμός δεν προϋποθέτει υποχρεωτικά εγκατάσταση και των δύο ζευγαριών, γονιών και κόρης κάτω από την ίδια στέγη. Συνήθως οι γέροντες γονείς διαμένουν σε ένα σπίτι συνεχόμενο ή κοντά στο σπίτι της κόρης, που μπορεί να είναι και στην αυλή, το λεγόμενο γεροντικό. Η μητροπλευρική οικογένεια-κορμός έχει συνδεθεί από πλευράς οικονομίας με την απασχόληση των ανδρών στη θάλασσα. (Τα στοιχεία για τη μητροπλευρική οικογένεια αντλήθηκαν από το αντίστοιχο άρθρο της Wikipedia.)

πρώτες αστικές επαναστάσεις (στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Αγγλία)· ο αντίκτυπος των πολιτιστικών επαναστάσεων της Αναγέννησης, της Μεταρρύθμισης και του Διαφωτισμού κ.λπ.⁴

Alain Bihl,⁵ Φεβρουάριος 2018

---

4. (σ.τ.μ.) Η συζήτηση γύρω από τη διαδικασία της πρωταρχικής συσσώρευσης και της ανάπτυξης της καπιταλιστικής κοινωνίας ως μιας συγκεκριμένης, ζωντανής ολότητας κοινωνικών σχέσεων είναι τεράστια και δεν μπορούμε να επεκταθούμε εδώ. Βλ. σχετικά την υποσημείωση 14 στο κείμενο Αντίθεση, «Τάξη, κράτος, έθνος, λαός και το πραγματικό κίνημα μέσα στην κρίση αναπαραγωγής του κεφαλαίου», *Το Διαλυτικό* τ. 3, Νοέμβριος 2019.

5. (σ.τ.μ.) Ο Alain Bihl είναι γάλλος κοινωνιολόγος έντονα επηρεασμένος από τη μαρξιστική σκέψη. Αυτοπροσδιορίζεται ως ελευθεριακός κομμουνιστής και συμμετέχει στην ελευθεριακή οργάνωση Union Communiste Libertaire.

Μέρος Πρώτο: Η ιστορία και τα παραποιημένα γεγονότα

Εισαγωγή

Το βιβλίο *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα* δημοσιεύτηκε στην αγγλική γλώσσα το 2004 και μεταφράστηκε στα γαλλικά από τις εκδόσεις Editions Entremonde το 2014. Λόγω της επιτυχίας του έτυχε δεύτερης έκδοσης το 2017.⁶ Η συγγραφέας, Σύλβια Φεντερίτσι είναι Αμερικανίδα πανεπιστημιακός με καταγωγή από την Ιταλία. Πέρασε ένα μέρος της σταδιοδρομίας της στη Νιγηρία και στη συνέχεια διητέλεσε καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο Hoftra της Νέας Υόρκης. Είναι επίσης ακτιβίστρια στο φεμινιστικό κίνημα, προερχόμενη από μια παράδοση που γενικά περιγράφεται ως «αυτόνομη», «ριζοσπαστική» ή ακόμα και «υλιστική».

Σε αυτό το βιβλίο, που είναι και το πιο γνωστό της, αναπτύσσει μια θέση που μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: το μεγάλο κυνήγι των μαγισσών στην Ευρώπη πρέπει να γίνει κατανοητό ως ένα στάδιο της πρωταρχικής καπιταλιστικής συσώρευσης, που αφορά τη γενικευμένη καθυπόταξη των γυναικών, το οποίο ήταν απαραίτητο για την ανάπτυξη του εκκολαπτόμενου καπιταλισμού στον ίδιο βαθμό, λ.χ., με το Ατλαντικό Δουλεμπόριο. Εξ ου και ο τίτλος του βιβλίου, που βάζει δίπλα στη φιγούρα της μάγισσας τη φιγούρα του Κάλιμπαν, του χαρακτήρα της *Τρικυμίας* του Σαίξπηρ που αντιπροσωπεύει τον Ιθαγενή – και ο οποίος είναι επίσης γιος μάγισσας

Το βιβλίο συνάντησε μετά την κυκλοφορία του μεγάλη εκδοτική επιτυχία καθώς έγινε σημαντική αναφορά για ορισμένες φεμινιστικές τάσεις. Θα ήταν προ-

φανώς κουραστικό να αναφέρουμε όλα τα διθυραμβικά σχόλια τα οποία προέρχονται από τους κύκλους που έχουν τη φυσική τάση να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους στην προσέγγιση της συγγραφέως και είναι πολύ πιο ουσιαστικό να αποτιμηθεί η επιτυχία του βιβλίου ως προς την υποδοχή του στο εσωτερικό μιας αρκετά ευρύτερης πολιτικής και πνευματικής σφαίρας. Έτσι, η ιστοσελίδα του [αριστερού] πολιτικού κόμματος *Ensemble* μιλά για ένα «σημαντικό» και «αξιόλογο έργο» ενώ η ιστοσελίδα της επιθεώρησης *Contretemps* σημειώνει ότι πρόκειται για ένα «μείζον» έργο. Η *Le Monde Diplomatique* από την πλευρά της αναφέρει ότι πρόκειται για μια «ανάλυση που έχει πραγματοποιηθεί με αναζωογονητική διαύγεια». Αυτό που προκαλεί, ωστόσο, έκπληξη είναι ότι τα εν λόγω σχόλια δεν είναι τίποτα μπροστά στην αναγνώριση της αξίας του βιβλίου από την καθημερινή *Le Monde*, όπου οι αρθρογράφοι Virginie Despentes και Beatriz Précieado σημειώνουν ότι βίωσαν μια πραγματική αποκάλυψη διαβάζοντάς το: «*Η ανάγνωση του βιβλίου Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα είναι μια πραγματική εμπειρία. Το βιβλίο ανήκει εδώ και καιρό στα κλασικά έργα του Μαρξιστικού Φεμινισμού αλλά η κρίση του 2008 του αποδίδει φλέγουσα σημασία. Είναι το είδος του βιβλίου από το οποίο κανείς βγαίνει μετασχηματισμένος, αναρωτώμενος πώς μπορούσε να σκέφτεται πριν το διαβάσει, χωρίς να διαθέτει τα εργαλεία που αυτό προσφέρει*».⁷

Με μεγάλη περιέργεια αποφασίσαμε λοιπόν να αρχίσουμε να διαβάζουμε ένα βιβλίο που διαπραγματεύεται ένα θέμα πάνω στο οποίο δεν είμαστε ειδικοί. Αρχίσαμε γρήγορα να πέφτουμε από τη μία έκπληξη στην επόμενη...

6. (σ.τ.μ.) Το βιβλίο μεταφράστηκε και εκδόθηκε στην ελληνική γλώσσα τον Μάρτιο του 2014 από τις Εκδόσεις των Ξένων.

7. https://lemonde.fr/livres/article/2014/07/09/le-corps-terrain-origine-de-l-exploitation-des-femmes_4454118_3260.html

Θα ήταν πράγματι ανάρμοστο να κατηγορήσουμε τη Σύλβια Φεντερίτσι για το ότι επιχειρεί να κάνει τη δουλειά του ιστορικού χωρίς να έχει την επιστημονική κατάρτιση για αυτό, καθώς πολλά εξαιρετικά έργα έχουν γραφτεί από ανθρώπους που ούτε ήταν ειδικοί ούτε είχαν ακαδημαϊκά διαπιστευτήρια. Από την άλλη μεριά, όποιες κι αν ήταν οι πραγματικές ή οι υποτιθέμενες ικανότητες των συγγραφέων, ένα βιβλίο ιστορίας δεν πρέπει να είναι ένα βιβλίο με ιστορίες: τα γεγονότα και οι ιδέες που περιέχει θα πρέπει να παρουσιάζονται με ακρίβεια και εντιμότητα – πόσω μάλλον όταν η συγγραφέας, όπως σε αυτή την περίπτωση, υποστηρίζει ότι αμφισβητεί τα γεγονότα τα οποία αποδέχονται όλοι εντός του πεδίου. Και εδώ βρίσκεται το πρόβλημα...

1. Ιστοριογραφική επανάσταση;

Ένα από τα θέματα για τα οποία το βιβλίο υποστηρίζει ρητά ότι προτείνει μια ιστοριογραφική επανάσταση είναι το κυνήγι των μαγισσών, μια ιστορική κίνηση που επηρέασε ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη στην αλλαγή από τον 16^ο στον 17^ο αιώνα.

Η θεώρηση της συγγραφέως για την (πλούσια) ιστοριογραφία η οποία προηγείται του βιβλίου της δεν διακρίνεται ούτε για την επιείκεια ούτε για τη μετριοπάθειά της: «*Η παλιότερη αδιαφορία των ιστορικών για αυτήν τη γενοκτονία μπορεί να εξηγείται από το γεγονός ότι τα θύματα στην Ευρώπη ήταν κυρίως γυναίκες της υπαίθρου. Η σιωπή τους αγγίζει τα όρια της συννενοχής, αφού ο αποκλεισμός των μαγισσών από τις σελίδες της ιστορίας συνεισέφερε στον ευτελισμό της φυσικής τους εξόντωσης στην πυρά (...)* Η ακαδημαϊκή προσέγγιση στο κυνήγι μαγισσών βρίθεται από παραδείγματα μισογυνισμού. Όπως έδειξε η Μαίρη Ντέιλι [Mary Daly] μόλις το 1978, μεγάλο μέρος

της σχετικής βιβλιογραφίας συντάχθηκε από “τη σκοπιά των εκτελεστών των γυναικών”, που απαξιώνει τα θύματα των διώξεων, παρουσιάζοντάς τα ως άτομα κοινωνικά αποτυχημένα (γυναίκες “ατιμασμένες” ή ερωτικά απογοητευμένες) ή ακόμα και ως διεστραμμένες περιπτώσεις που διασκέδαζαν με το να πειράζουν τους ιεροεξεταστές τους με τις σεξουαλικές τους φαντασιώσεις».⁸ Αυτό και τίποτα παραπάνω.

Αυτή η θεώρηση των πραγμάτων δεν έχει καμία σχέση με τα ακαδημαϊκά έργα που μπορέσαμε να συμβουλευτούμε. Για να στηρίξει αυτή την κατηγορηματική αποδοκιμασία των προκατόχων της, η Φεντερίτσι δεν κάνει καμία αναφορά σε αυτό το σημείο της παρουσίασης σε έργα ειδικών ιστορικών, όπως ο Αμερικανός LeVack ή ο Γάλλος Muchembled. Επικαλείται συνολικά δύο συγγραφείς μιας Ιστορίας της Ψυχιατρικής για να στηρίξει την κρίση της, δύο συγγραφείς που τυχαίνει να είναι ψυχαναλυτές και όχι ιστορικοί. Στη Γαλλία, ωστόσο, το κυνήγι των μαγισσών είχε μελετηθεί το 1862 από τον διάσημο ιστορικό εκείνης της εποχής, τον ορθολογιστή Ζιλ Μισλέ. Το έργο του με τίτλο *Η Μάγισσα*, το οποίο θεωρείται ακόμη και σήμερα παγκόσμια αναφορά, είναι γραμμένο ακριβώς από τη σκοπιά των θυμάτων, για τα οποία εκφράζει διαρκώς ισχυρά αισθήματα συμπάθειας με λυρική χροιά. Αυτό δεν εμποδίζει τη Σύλβια Φεντερίτσι να υποστηρίξει ότι το «*κυνήγι των μαγισσών βγήκε από το περιθώριο στο οποίο το είχαν περιορίσει, μονάχα υπό την επίδραση του φεμινιστικού κινήματος*»⁹ λες και αυτό το ζήτημα δεν είχε απασχολήσει γενιές ιστορικών εκτός από τον Μισλέ. Δεν υπάρχει λόγος να αποδίδουμε συνεχώς τιμές στους μεγάλους κλασικούς, αλλά η

8. Sylvania Federici, *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα*, Εκδόσεις των Ξένων, 2011, σ. 226.

9. Στο ίδιο, σ. 227.

συγγραφέας υιοθετεί μια στάση απέναντι στους ιστορικούς επιστήμονες που συνδυάζει μια εκπληκτική άγνοια με μια εξαιρετικά βίαιη αλαζονεία, όπως όταν επιτίθεται ονομαστικά στον εξέχοντα Ιταλό συνάδελφό της Carlo Ginzburg γράφοντας σχετικά με μια από τις αναλύσεις του (την οποία παραθέτει με εξαιρετικά συνοπτικό τρόπο) ότι «επιρρίπτει την ευθύνη στα θύματα για τον χαμό τους».¹⁰ Διάσημος ιστορικός, ιδρυτικό και ηγετικό πρόσωπο στο πεδίο της «μικροϊστορίας»¹¹ αλλά επίσης και αριστερός ακτιβιστής που έχει χρησιμοποιήσει τις ικανότητές του στο αντικείμενο για να αποκαλύψει τη λογική των σύγχρονων δικών ενάντια σε Ιταλούς αγωνιστές της άκρας αριστεράς όπως ο Αντριάνο Σόφρι, αναμφισβήτητα ο Carlo Ginzburg είναι υπεράνω κάθε υποψίας σε σχέση με αυτά που του καταλογίζει η Φεντερίτσι.

Το κεντρικό ερώτημα περί του αριθμού των θυμάτων του κυνηγιού των μαγισσών αναδεικνύει την επιπολαιότητα με την οποία η Φεντερίτσι συνεχίζει. Σε διάφορα σημεία του βιβλίου αναφέρεται σε «εκατοντάδες χιλιάδες» εκτελέσεις. Ωστόσο, σύμφωνα με την υψηλότερη εκτίμηση που έχει γίνει από ιστορικό επιστήμονα (από την Anne Barstow), ο αριθμός των θυμάτων ανέρχεται σε 100.000, ενώ άλλοι ειδικοί (οι Hutton, Levack, Rowlands, Vissière) τον τοποθετούν μεταξύ 40.000 και 60.000 νεκρών. Η διόγκωση του αριθμού των νεκρών δέκα

φορές σχεδόν παραπάνω είναι προφανώς αναγκαία για να στηριχθεί η κεντρική θέση του βιβλίου: «Οι φεμινίστριες γρήγορα αντιλήφθηκαν ότι δεν θα μπορούσαν να έχουν σφαγιαστεί και υποβληθεί στα πιο σκληρά βασανιστήρια εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες εάν δεν απειλούσαν την εξουσιαστική δομή» (σ. 227, τροποποιημένη μετάφραση). Παρακάτω στην ίδια σελίδα, οι μαρξιστές ιστορικοί κατηγορούνται ότι αρνήθηκαν να δουν την αλήθεια: «οι διαστάσεις της σφαγής θα έπρεπε να γεννήσουν κάποιες υποψίες, καθώς εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες κάρηκαν, κρεμάστηκαν και βασανίστηκαν μέσα σε λιγότερο από δύο αιώνες».

Αλλά πώς δικαιολογείται αυτή η απόσταση από τις κοινώς αποδεκτές εκτιμήσεις; Στη σημείωση 3, σελίδα 254, που είναι το μοναδικό σημείο στο βιβλίο όπου θίγεται το ζήτημα, η συγγραφέας υποστηρίζει ότι «πρόκειται για ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα». Από αυτή τη συζήτηση, η συγγραφέας κρατάει μόνο την υψηλότερη εκτίμηση, την οποία έχει κάνει η Anne Barstow, την οποία αμέσως πολλαπλασιάζει σε «εκατοντάδες χιλιάδες» («αβασάνιστα», θα μπορούσε να πει κανείς). Ωστόσο, παρότι φουσκώνει τους αριθμούς, δείχνει κάποια εγκράτεια, αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτή την έκφραση: η εν λόγω διόγκωση αποτελεί εδραιωμένη παράδοση σε συγκεκριμένες τάσεις του φεμινισμού, καθώς ήδη από το 1893, η σουφραζέτα Joslyn Gage ανέβαζε στο βιβλίο της *Woman, Church, and State* τον αριθμό των θυμάτων στο πραγματικά παραληρηματικό νούμερο των 9 εκατομμυρίων.

Εκτός από τον συνολικό αριθμό των εκτελέσεων τίθεται και το ζήτημα της αναλογίας τους με βάση το φύλο. Προκειμένου να εξισωθεί το κυνήγι των μαγισσών με τον πόλεμο εναντίον των γυναικών θα πρέπει φυσικά η μεγάλη πλειονότητα των

10. Στο ίδιο, [δεν έχει μεταφραστεί στην ελληνική έκδοση, βλ. την αμερικανική έκδοση *Autonopedia*, 2004, σ. 197]

11. (σ.τ.μ.) Το πεδίο της μικροϊστορίας χαρακτηρίζεται τόσο από τη θεματολογική του επιλογή (μελέτη μιας μικρής κλίμακας τοπικότητας, μιας μικροχρονικότητας, ενός κύκλου ή δικτύου ανθρώπων) όσο και από τις μεθοδολογικές του αρχές καθώς εστιάζει στο καθημερινό και το βιωμένο, στις μικρές έναντι των μεγάλων αφηγήσεων.

θυμάτων του να είναι γυναίκες. Καθ' όλη τη διάρκεια της παρουσίασης, η Φεντερίτσι λαμβάνει ως δεδομένη αυτή την υπόθεση, χωρίς να μπαίνει στον κόπο να την υποστηρίξει παραπάνω από το παρακάτω σύντομο απόσπασμα στη σελίδα 245: «Στην πρώιμη φάση οι άνδρες αντιπροσώπευαν το 40% των κατηγορουμένων, ενώ ένας μικρότερος αριθμός συνέχισε να διώκεται και αργότερα, κυρίως όσοι προέρχονταν από τις τάξεις των περιπλανώμενων, των ζητιάνων, των πλανόδιων εργατών, καθώς επίσης και των αθίγανων και των φτωχών ιερέων. (...) Αλλά το πιο αξιοσημείωτο γεγονός είναι ότι το 80% εκείνων που δικάστηκαν και εκτελέστηκαν στον 16^ο και τον 17^ο αιώνα για το έγκλημα της μαγείας ήταν γυναίκες».

Δεν υπάρχει τρόπος να διαπιστώσουμε σε τι αναφέρεται η εν λόγω «πρώιμη φάση». Ωστόσο, σύμφωνα με τους ιστορικούς που έχουν μελετήσει το ζήτημα, το ποσοστό δεν είναι ακριβώς αυτό που δίνει η Φεντερίτσι: «Παγκοσμίως, 70 έως 80 τοις εκατό όσων δικάστηκαν για μαγεία στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη και την Αγγλία ήταν γυναίκες». Πιο συγκεκριμένα, ωστόσο: «υπήρχε σημαντική διαφοροποίηση από περιοχή σε περιοχή ως προς το φύλο των διωκόμενων ατόμων (...) Στην Ισλανδία, τη Νορμανδία, την Εσθονία και τη Ρωσία η πλειοψηφία ήταν άνδρες· στη Φινλανδία, τη Βουργουνδία και τις περιοχές της Γαλλίας που υπάγονταν στο Παρλαμέντο του Παρισιού οι άνδρες διώκονταν κατά την ίδια περίπτωση αναλογία με τις γυναίκες».¹²

Αυτά τα στοιχεία δεν ανατρέπουν καθαυτά τη θέση που υποστηρίζει η Φεντερίτσι. Αλλά τουλάχιστον τη θέτουν υπό αμφισβήτηση: πώς εξηγείται μια κίνηση της

οποίας η υποτιθέμενη βαθύτερη ουσία ήταν ο συγκεκριμένος διωγμός των γυναικών να καταδίωξε σε ορισμένα σημεία εξίσου αν όχι περισσότερο άνδρες; Δικαιολογημένα θα περιμέναμε από τη συγγραφέα να εξετάσει αυτό το ζήτημα και να δώσει μια απάντηση, επισημαίνοντας τους παράγοντες που θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν αυτές τις τοπικές διαφορές. Ματαίως: η Φεντερίτσι τραβάει τον δρόμο της και καθώς παραλείπει να αντικρούσει τα στοιχεία που θα μπορούσαν να τη διαψεύσουν, επιλέγει να τα αγνοήσει (ή, όπως θα δούμε, να τα αποκρύψει).

Γενικότερα, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα, αντίθετα απ' ό,τι συνηθίζεται, δεν περιέχει σχεδόν κανέναν προβληματισμό πάνω στη χρήση των πηγών στις οποίες βασίζεται. Πουθενά στο βιβλίο δεν υπάρχει ο προβληματισμός που εκφράζει ο Georges Duby στο κείμενό του *Περί έρωτος, του αποκαλούμενου ευγενούς*: «Αμέσως έρχομαι αντιμέτωπος με αυτό το ερώτημα, το οποίο είναι τόσο δύσκολο να απαντήσω για την αρχαία εποχή: τι είδους σχέση μπορεί να διατηρεί μια λογοτεχνία τέτοιου είδους, μια λογοτεχνία ονείρων, φυγής, αντιστάθμισης με τη συγκεκριμένη συμπεριφορά των ανθρώπων;»¹³ Εκπλησσόμαστε έτσι με όλα όσα γνωρίζει (ή πιστεύει ότι γνωρίζει) η Φεντερίτσι, ιδιαιτέρα για τις λαϊκές τάξεις της λεγόμενης νεότερης περιόδου (από τον 16^ο αιώνα και μετά), για τα οποία έχουμε πολύ λίγες πηγές. Στην πραγματικότητα, η μέθοδός της συνίσταται στην κατά βούληση επιλογή των πηγών σύμφωνα με τις ανάγκες της υποστήριξης της θέσης της, κι όταν αυτό δεν είναι αρκετό, στο να κλέβει λιγάκι για να καλύψει τα κενά.

Σίγουρα, το βιβλίο περιέχει ωραία κομμάτια, τα οποία είναι καλά τεκμηριωμέ-

12. Alison Rowlands, «Witchcraft and Gender in Early Modern Europe», στον τόμο Brian P. Levack (επιμ.), *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*, 2003.

13. Georges Duby, *Féodalités*, Gallimard-Quarto, σ. 141, 1996.

να βάσει συγκεκριμένων γεγονότων και πηγών. Σε γενικές γραμμές, αποτελούν σε μεγάλο βαθμό δάνεια από άλλους συγγραφείς και, πάνω απ' όλα, δεν αφορούν τον πυρήνα της θέσης της, όπως π.χ. στις σελίδες 50-51, όπου η Φεντερίτσι κάνει μια ενδιαφέρουσα αναφορά στην αντίσταση των χωρικών στις αγγαρείες και τις άλλες υποχρεώσεις που επιβάλλονταν από τον Αφέντη.

Ωστόσο, συχνά εξάγει οριστικά συμπεράσματα πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα χωρίς επαρκείς αποδείξεις. Ορισμένες φορές μοιάζει να μην έχει επίγνωση του γεγονότος ότι η απουσία απόδειξης δεν είναι το ίδιο πράγμα με την απόδειξη της απουσίας καθώς εξάγει ισχυρά συμπεράσματα... από την απουσία πηγών! Για παράδειγμα στη σελίδα 254 γράφει ότι «[τ]ο ότι η προπαγάνδα αυτή διαίρεσε με επιτυχία τις γυναίκες από τους άνδρες εικάζεται από το γεγονός ότι, παρά τις ατομικές απόπειρες από γιους, συζύγους ή πατεράδες να σώσουν τις γυναίκες συγγενείς τους από την πυρά, δεν έχουμε (...) καμία αναφορά σε οργανωμένες προσπάθειες ανδρών να αντιδράσουν στις διώξεις», με την εξαίρεση κάποιων ψαράδων από τη Χώρα των Βάσκων.

Γιατί μήπως υπάρχουν πολλές αναφορές σε οργανωμένες προσπάθειες γυναικών να αντιδράσουν στους ίδιους διωγμούς; Καθώς αυτό δεν φαίνεται να ισχύει, δεδομένου ότι η Φεντερίτσι δεν το αναφέρει, σημαίνει ότι οι γυναίκες είχαν «διαχωριστεί» από τις γυναίκες;

Αντίστοιχα, στη σελίδα 127 γράφει τα εξής: «Επιπλέον, υποστηρίζω ότι η εντατικοποίηση των διώξεων των “μαγισσών”, καθώς και τα νέα πειθαρχικά μέτρα που υιοθέτησε το κράτος εκείνη την περίοδο προκειμένου να ελέγξει την τεκνοποίηση και να κάμψει τον έλεγχο των γυναικών επί της αναπαραγωγής, οφείλονται επίσης σε αυτή την κρίση. Υπάρχουν μόνον ενδείξεις γι' αυτή μου τη

θέση και θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι άλλοι παράγοντες συνέβαλαν επίσης στην ενίσχυση της αποφασιστικότητας των ευρωπαϊκών δομών εξουσίας να ελέγξουν αυστηρότερα την αναπαραγωγική λειτουργία των γυναικών». (δική μας η έμφαση)

Αντί για τις άμεσες αποδείξεις που συνηγορούν υπέρ άλλων αιτιών από αυτές που επιλέγει να υποστηρίξει, η συγγραφέας προτιμά γενικά εξαιρετικά ισχνές «ενδείξεις» που υποστηρίζουν τις απόψεις της: «*Η δουλεία επηρέασε, εξάλλου, τους μισθούς των ευρωπαϊκών εργατών και τη νομική τους κατάσταση, καθώς δεν μπορεί να είναι σύμπτωση το γεγονός ότι οι μισθοί στην Ευρώπη αυξήθηκαν αποφασιστικά και οι εργάτες κέρδισαν το δικαίωμα να οργανώνονται, μονάχα με το τέλος της δουλείας*» (σ. 150).

Ωστόσο η ανάδειξη μιας συσχέτισης δεν είναι επαρκής για την απόδειξη της αιτιότητας. Για αυτήν πρέπει κανείς να συνεχίσει να μελετά τη σχέση ανάμεσα στην αιτία και το αποτέλεσμα. Διαφορετικά, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί επίσης ότι δεν αποτελεί σύμπτωση το γεγονός ότι ο αριθμός των καταγεγραμμένων περιπτώσεων αυτισμού έχει αυξηθεί μετά την εισαγωγή του εμβολίου MMR (ή από την εποχή που βρίσκουμε βιολογικά προϊόντα στα σούπερ-μάρκετ, αποτελεί κι αυτό ένα παράδειγμα που ισχύει). Η Φεντερίτσι χρησιμοποιεί ορισμένες φορές εκ των υστέρων λογικές ανακατασκευές της δικής της επινόησης ως αποδείξεις. Πολύ συχνά, η απόδειξη ότι τα πράγματα συνέβησαν κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο δίνεται εντός του πλαισίου του βιβλίου από το γεγονός ότι θα ήταν λογικό να είχαν συμβεί κατ' αυτόν τον τρόπο. Έτσι, εκφράσεις του τύπου: «μπορεί κανείς να υποθέσει ότι...» βρίθουν μέσα στο βιβλίο.

Β. Η παραποίηση της εικονογράφησης

Αλλά η βασική τεχνική που χρησιμοποιεί η συγγραφέας απέναντι στην έλλειψη αποδείξεων, που ορισμένες φορές δεν αποτελεί τίποτα παραπάνω από καθαρή παραποίηση, είναι η χρήση ενός ιδιαίτερα πλούσιου εικονογραφικού υλικού. Στη σελίδα 57 όπου η συγγραφέας σκοπεύει να δείξει το μέγεθος της υποβάθμισης της θέσης της γυναίκας στη νεότερη περίοδο [που ακολουθεί τον Μεσαίωνα], η οποία εκφράζεται με έναν πιο έντονο έμφυλο καταμερισμό της εργασίας απ' ό,τι στο παρελθόν, παρουσιάζεται στον αναγνώστη μια εικόνα που αναπαριστά γυναίκες χτίστριες τον Μεσαίωνα (Εικόνα 1).

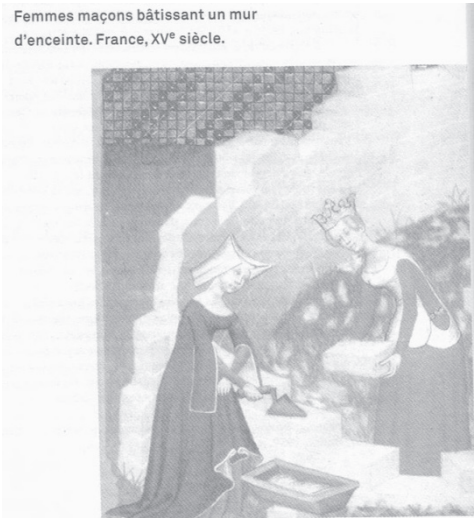
Ο προσεκτικός αναγνώστης θα εντοπίσει σε αυτό το σημείο του βιβλίου ότι οι υποτιθέμενες «χτίστριες» είναι εξαιρετικά καλοντυμένες και θα του προκαλέσει απορία το γεγονός ότι η μία από αυτές φορά στο κεφάλι μια βασιλική τιάρα.¹⁴ Ελλείψει περαιτέρω στοιχείων σχετικά με την προέλευση της εν λόγω εικόνας (κάτι που γίνεται συστηματικά στο βιβλίο), ο εν λόγω αναγνώστης θα ψάξει στο διαδίκτυο για να βρει την πρωτότυπη εικόνα (Εικόνα 2).

Όπως είναι φανερό η Σύλβια Φεντερίτσι δεν έχει μόνο αποκόψει προσεκτικά την αριστερή πλευρά της εικόνας που είναι πολύ λιγότερο σύμφωνη με τη θέση της αλλά κυρίως έχει αντιστρέψει το νόημα. Πράγματι, διαπιστώνεται ότι η εν λόγω εικονογράφηση προέρχεται από το βιβλίο *Η Πόλη των κυριών* της Christine de Pizan, το οποίο εκδόθηκε το 1405 και στο οποίο η συγγραφέας παρουσιάζει μια φεμινιστική ουτοπία στην οποία οι γυναίκες, οπλισμένες με τη λογική, θα δημιουργήσουν μια

14. (σ.τ.μ.) Τόσο η εν λόγω εικόνα όπως και οι επόμενες που αναφέρονται δεν περιλαμβάνονται στην ελληνική έκδοση του βιβλίου εκτός αν σημειώνεται διαφορετικά.

νέα, πιο ισότιμη μεταξύ των δύο φύλων, κοινωνία. Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται σε καμία περίπτωση για την απεικόνιση μιας σκηνης από την πραγματική ζωή: η χτίστρια δεν είναι άλλη από την ίδια την Christine de Pizan, που ξεκινά να χτίζει την πόλη αυτή με τη βοήθεια τριών αλληγορικά εστεμμένων γυναικείων μορφών: της Λογικής, της Αρετής και της Δικαιοσύνης.

Σε μια ενότητα που είναι αφιερωμένη στην εμμονή του ελέγχου από την πλευρά των αρσενικών και στη νέα εξουσία των ανδρών πάνω στις γυναίκες στη νεότερη περίοδο, παρουσιάζεται ως απόδειξη η αρνητική απεικόνιση της γυναίκας η οποία «φοράει τα παντελόνια στο σπίτι». Έτσι, στη σελίδα 96 [της αμερικανικής έκδοσης από το Autonomedia το 2004] υπάρχει μια εικόνα –που στερείται εξίσου βιβλιογραφικών στοιχείων όπως και οι υπόλοιπες– που απεικονίζει μια γυναίκα να δέρνει τον άντρα της συνοδευόμενη από την ακόλουθη λεζάντα: «Όπως “η μάχη για το ποιος φοράει τα παντελόνια μέσα στο σπίτι” (battle for the breeches) έτσι και η εικόνα της κυριαρχικής γυναίκας που αμφισβητεί τη έμφυλη ιεραρ-

Εικόνα 1. «Χτίστριες» που κατασκευάζουν τα τείχη μιας πόλης, Γαλλία, 15ος αιώνας

χία και δέρνει τον σύζυγό της ήταν ένας από τους πιο δημοφιλείς στόχους της κριτικής στην κοινωνική λογοτεχνία του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα». Κανείς δεν θα σκεφτόταν εκ προοιμίου να το αμφισβητήσει αυτό, αλλά αν πρόκειται για ένα στοιχείο το οποίο υποτίθεται ότι δείχνει τη μεγάλη ρήξη που συντελέστηκε εκείνη την εποχή, προκαλεί αμηχανία το γεγονός ότι έργα όπως το βιβλίο του Robert Delort *Η Ζωή τον Μεσαίωνα*¹⁵ έχουν ήδη αναφερθεί σε αυτό το φαινόμενο κατά τη διάρκεια μιας πολύ παλιότερης περιόδου, κατά την οποία υποτίθεται τα πράγματα ήταν διαφορετικά: «Έχει παρατηρηθεί, τουλάχιστον στη λογοτεχνία του 12^{ου} και του 13^{ου} αιώνα, ότι ο αριθμός των ανδρών που επιπλήττονται, δέρονται, τυραννιούνται –και κερατώνονται– από τη γυναίκα τους η οποία παρουσιάζεται ως τέρας, κακότητα και μοναδικό αφεντικό στο σπίτι είναι πολύ μεγαλύτερο από τον αριθμό των γυναικών που “τιμωρούνται” από τους συζύγους τους».

15. Robert DELORT, *La vie au Moyen Age*, Seuil, 1982, σ. 103.

Παρακάτω, στη σελίδα 102 [Autonomedia], η αυξανόμενη περιφρόνηση για τις γυναίκες στη νεότερη περίοδο αναδεικνύεται μέσα από το εξώφυλλο του βιβλίου *Το Κοινοβούλιο των Γυναικών* και μέσα από ένα σκίτσο που απεικονίζει το λεγόμενο «χαλινάρι», ένα όργανο τιμωρίας που πράγματι χρησιμοποιείτο κυρίως πάνω στις γυναίκες [σ. 101]. Η λεζάντα της εικόνας δεν ξεκαθαρίζει ωστόσο ότι η χρήση του περιοριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στη Σκωτία απ' όπου και προέρχεται και έτσι ο αναγνώστης οδηγείται να πιστέψει ότι αποτελούσε μια πιο διαδεδομένη πρακτική.

Αλλά ένα από τα σημαντικότερα και, τολμούμε να πούμε, πιο εξωφρενικά, παραδείγματα της μεροληπτικής προσέγγισης που ακολουθείται στο *Κάλυμπαν* βρίσκεται στη σελίδα 186 [της ελληνικής έκδοσης] όπου αναπαράγεται το εξώφυλλο του βιβλίου *De Humanis Corporis Fabrica* το οποίο εκδόθηκε το 1543 και το οποίο απεικονίζει τη δημόσια ανατομή ενός γυναικείου σώματος (Εικόνα 3). Δεν αναφέρεται πουθενά ότι ο συγγραφέας του βιβλίου είναι ο Βεσάλιος, ούτε ότι πρόκειται για το πρώτο εγχειρίδιο ανατομίας της νεότερης περιόδου,

Εικόνα 2. Μικρογραφία από χειρόγραφο του βιβλίου *Η Πόλη των κυριών* (*La Cité des dames*) της Christine de Pizan

Εικόνα 3. *De Humanis Corporis Fabrica*

το οποίο θεωρείται σημείο καμπής στην ιστορία της ιατρικής, όπου επιχειρείται, για πρώτη φορά, η σωστή αναπαράσταση του ανθρώπινου σώματος (συμπεριλαμβανομένων των γυναικείων γεννητικών οργάνων). Για τη Φεντερίτσι, η σκηνή απεικονίζει κάτι άλλο: «Ο θρίαμβος του αρσενικού, των ανώτερων τάξεων και της πατριαρχικής τάξης πραγμάτων μέσα από τη συγκρότηση του νέου θεάτρου της ανατομίας δεν θα μπορούσε να είναι πιο απόλυτος».¹⁶

Είναι ξεκάθαρο ότι η συγγραφέας θεωρεί ως ουσιαστικό ζήτημα το γεγονός ότι το ανατεμνόμενο σώμα είναι γυναικείο, που αναγκαία εξευτελίζεται από την ιατρική πράξη. Ωστόσο, αν εξετάσουμε τις απεικονίσεις δημόσιων ανατομών της περιόδου, θα διαπιστώσουμε αμέσως ότι στις περισσότερες περιπτώσεις γίνονται σε σώματα

αντρών και όχι γυναικών, συμπεριλαμβανομένου του διάσημου πίνακα του Ρέμπραντ *Μάθημα Ανατομίας του Δρ. Τουλπ*. Η απεικόνιση που επέλεξε η Φεντερίτσι είναι μάλλον η εξαίρεση και όχι ο κανόνας – και η ίδια συμπεριλαμβάνει στο βιβλίο της μια εικόνα ανατομής ενός ξεκάθαρα ανδρικού σώματος στη σελ. 138 [Autonomedia].

Επιπρόσθετα, όσον αφορά το βιβλίο του Βεσάλιου, οι μελετητές φαίνεται να αντιμετωπίζουν δυσκολίες να ερμηνεύσουν τις λεπτομέρειες της σκηνής και να ταυτοποιήσουν τους χαρακτήρες. Αλλά για τη Φεντερίτσι τα πάντα είναι ξεκάθαρα: «Ο γυναικείος χαρακτήρας στο βάθος (πιθανώς κάποια μαία ή πόρνη) χαμηλώνει το βλέμμα της, πιθανώς ντροπιασμένη από την αισχρότητα και την κρυμμένη βία της σκηνής». Υιοθετώντας κατά κάποιον τρόπο τις μεσαιωνικές προκαταλήψεις για τις ανατομές, για

16. (σ.τ.μ.) Τροποποιημένη μετάφραση.

το ιδρυτικό έργο της σύγχρονης ανατομίας και για μια νέα πιο επιστημονική θεώρηση του σώματος, η Φεντερίτσι συντηρεί –και προσφέρει στους αναγνώστες της – μόνο τα δικά της φαντασιοκοπήματα.

Γ. Χίλιοι και ένας τρόποι διαχείρισης των γεγονότων

Μόνο μια στρατιά ειδικών αποφασισμένων να θυσιάσουν τον χρόνο τους χωρίς να υπολογίσουν το κόστος θα μπορούσε να διορθώσει όλους τους αυθαίρετους και ανακριβείς ισχυρισμούς που χαρακτηρίζουν το βιβλίο. Η έλλειψη σοβαρότητας και η ελαφρότητα απέναντι στα γεγονότα διαφαίνεται καθ' όλη τη διάρκεια της ανάγνωσής του.

Ήδη μπορέσαμε να εκτιμήσουμε τη μάλλον κακή σχέση της Φεντερίτσι με τα αριθμητικά στοιχεία που σχετίζονται με το κνηγή των μαγισσών. Παραθέτουμε ένα ακόμα παράδειγμα: στη σελίδα 74 η συγγραφέας αναφέρεται στη μάχη που έγινε το 1382 στο Ρόζεμπεκε ανάμεσα σε μια στρατιά εξεγερμένων υφαντουργών από τη Γάνδη και τον γαλλικό στρατό, ο οποίος προστάτευε τα συμφέροντα των ευγενών και των ντόπιων αστών. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, 26.000 εργάτες σκοτώθηκαν στη μάχη αυτή. Ωστόσο, αυτός ο αριθμός αναφέρεται στην πραγματικότητα στο συνολικό αριθμό των νεκρών της μάχης και από τα δύο στρατόπεδα.¹⁷ Στην ίδια κατεύθυνση, σε μια σημείωση στη σελίδα 83 γράφει ότι την εποχή που έδνε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, οι εξεγερμένοι Βαγαυδοί «κατέλαβαν τη Γαλατία» ενώ η μεγαλύτερη έκταση που κατάφεραν να καταλάβουν ανήλθε μόνο στα δύο πέμπτα αυτής. Αν και σε αντίθεση με τα στοιχεία για τα θύματα του κνη-

γιού των μαγισσών, πρόκειται για σφάλματα που είναι δευτερεύοντα όσον αφορά τη βασική θέση του βιβλίου, συνεχίζουν ωστόσο να σηματοδοτούν την ελαφρότητα του εγχειρήματος.

Το ίδιο ισχύει και για διάφορες λανθασμένες ετυμολογίες αγγλικών όρων που δεν επηρεάζουν σημαντικά το περιεχόμενο αλλά που δείχνουν την τάση της Σύλβια Φεντερίτσι να ισχυρίζεται πράγματα που θα ήθελε να είναι αληθινά χωρίς να μπαίνει στον κόπο –και να διακινδυνεύει– να τα επαληθεύει. Έτσι στη σελίδα 259 γράφει για την αγγλική λέξη «nightmare»: «Αλλά και άλλα ζώα έπαιζαν ρόλο στη ζωή της μάγισσας, ως όργανα του Διαβόλου: Οι κασίκες και οι φοράδες [(night)mares] την ταξίδευαν στο Σαμπάτ». Στην πραγματικότητα, όλα τα ετυμολογικά λεξικά μας λένε ότι πρόκειται περί ομοηχίας και σημειώνουν ρητά ότι οι δύο λέξεις δεν σχετίζονται μεταξύ τους, καθώς η λέξη «nightmare» δημιουργήθηκε από μια άλλη λέξη «Mare», που αναφέρεται σε ένα δαιμονικό πλάσμα της γερμανικής και της σλαβικής μυθολογίας που στοιχειώνει τα όνειρα. Η καμήνη η φοράδα δεν έχει καμία σχέση με αυτό. Παρομοίως, στη σελίδα 262 η Φεντερίτσι γράφει ότι «Η λέξη *faggot* μας θυμίζει ότι οι ομοφυλόφιλοι αποτέλεσαν κάποιες φορές το προσάναμμα για την πυρά όπου έκαιγαν τις μάγισσες». Η εικόνα είναι δυνατή αλλά δεν βασίζεται πουθενά. Το άρθρο της Wikipedia πάνω στη λέξη «faggot» εξετάζει διάφορες πιθανές ετυμολογίες αλλά αυτή που επιλέγει η Φεντερίτσι περιγράφεται ως «αστικός μύθος».¹⁸

Αν γίνονται σφάλματα στην ετυμολογία των λέξεων το ίδιο συμβαίνει ορισμένες φορές και με τα μεταφορικά νοήματα που τους αποδίδονται. Έτσι στη σελίδα 260

17. Βλ. το άρθρο https://fr.wikipedia.org/wiki/Bataille_de_Roosebeke#cite_note-3

18. Βλ. [https://en.wikipedia.org/wiki/Faggot_\(slang\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Faggot_(slang))

μαθαίνουμε ότι στις ιστορίες για τις μάγισσες, αυτές μεταμορφώνονται σε φρύνους επειδή αυτό το ζώο είναι το «σύμβολο του γυναικείου κόλπου» και ότι «συνδύαζε τη σεξουαλικότητα, την κτηνοβασία, τη θηλυκότητα και το κακό». Δεν έχουμε βρει καμία απόδειξη ότι ο φρύνος αποτελούσε σύμβολο του γυναικείου κόλπου. Αντιθέτως, φαίνεται ότι κατά τον Μεσαίωνα ο φρύνος θεωρείτο αρσενικός βάτραχος. Όσον αφορά τις μεταμορφώσεις, τα παραμύθια αναφέρουν όντως περιπτώσεις μαγισσών που μεταμορφώνονται σε βάτραχους, αλλά την ίδια μεταμόρφωση παθαίνουν και γοητευτικοί πρίγκιπες...

Ορισμένες φορές, μέσα σε αυτή την πληθώρα των ιδεών που εκτοξεύονται και των ερμηνειών που βρίθουν, η παρουσίαση δίνει την αίσθηση ότι αντιφάσκει με τον εαυτό της. Για παράδειγμα, στη σελίδα 228, η Σύλβια Φεντερίτσι κάνει την εξής διαπίστωση: «θέλω να δώσω έμφαση στο γεγονός ότι, αντίθετα με την άποψη που προβλήθηκε από τον Διαφωτισμό, το κυνήγι μαγισσών δεν αποτέλεσε τον επιθανάτιο ρόγχο του αποθνήσκοντος φεουδαρχικού κόσμου. Έχει αποδειχτεί επαρκώς ότι κατά τον “δεισιδαίμονα” Μεσαίωνα καμία μάγισσα δεν διώχτηκε. Η ίδια η αντίληψη περί “μαγείας” δεν διαμορφώθηκε παρά στον Ύστερο Μεσαίωνα». Ωστόσο, λίγες γραμμές πιο κάτω γράφει ότι: «Κατά τη διάρκεια του 7^{ου} και του 8^{ου} αιώνα, οι κώδικες των νέων τευτονικών βασιλείων εισήγαγαν το έγκλημα του *maleficium* [της μαγγανείας], όπως είχε κάνει νωρίτερα και ο ρωμαϊκός κώδικας». Συνεπώς, δεν μπορούμε να αντιληφθούμε το νόημα της διάκρισης που κάνει ανάμεσα στην καταστολή της μαγγανείας και την καταστολή της μαγείας. Παρομοίως, στη συνέχεια υποστηρίζει ότι «υπάρχει μια συνέχεια ανάμεσα στο κυνήγι των μαγισσών και τις προηγούμενες διώξεις των αιρετικών, που επίσης τιμωρούσαν συ-

γκεκριμένες μορφές κοινωνικής ανυπακοής με το πρόσχημα της θρησκευτικής ορθοδοξίας» (σ. 244). Σημειώνει επίσης ότι το κυνήγι των μαγισσών αναπτύχθηκε πρώτα σε περιοχές όπου οι διώξεις των αιρετικών όπως οι Βαλντενσιανοί ή οι Καθαροί ήταν πιο έντονες, το οποίο έρχεται ελαφρώς σε αντίφαση με τους ισχυρισμούς της περί της μοναδικότητας του κυνηγιού των μαγισσών και της ρήξης που αποτελούσε σε σύγκριση με τον Μεσαίωνα. Καθώς αντιλαμβάνεται την αντίφαση που υπάρχει, επιχειρεί να την ξεπεράσει λέγοντας ότι πολύ παρόμοια πράγματα γίνονται με πολύ διαφορετικό τρόπο μέσα σε ένα αλλαγμένο πλαίσιο, κάτι που είναι αρκετά βολικό για να ερμηνεύει τα πάντα κατά το δοκούν.

Οι αντιφάσεις δεν αφορούν μόνο τα γεγονότα αλλά και τη μέθοδο. Έτσι, στη σελ. 233, ο αναγνώστης διαβάζει μια κριτική παρατήρηση σχετικά με τον παραλογισμό των κατηγοριών που αποδίδονταν στις δίκες των μαγισσών: «Ωστόσο, ακόμη και σήμερα, ορισμένοι ιστορικοί μας ζητούν να πιστέψουμε ότι το κυνήγι των μαγισσών ήταν αρκετά λογικό στο πλαίσιο των πεποιθήσεων της εποχής» [τροποποιημένη μετάφραση]. Το οποίο είναι σαν να λέει ότι όταν πρόκειται για κατηγορίες περί μαγείας, είναι σημαντικό να λαμβάνουμε υπόψη τον αβάσιμο χαρακτήρα τους. Αλλά τότε το να γράφει στη σελίδα 199 σχετικά με τις υποτιθέμενες μαγικές δυνάμεις των γυναικών ότι «δεν θα ήταν γόνιμο να διερευνήσουμε αν είναι αληθινές ή φανταστικές» σημαίνει ότι χρησιμοποιεί δύο μέτρα και δύο σταθμά για τις πεποιθήσεις των ανθρώπων, ανάλογα με τη συμπάθεια που νιώθει για εκείνους που τις φέρουν.

Τέλος, τόσο λόγω της επιλογής του λεξιλογίου όσο και λόγω της χαλαρότητας των χρησιμοποιούμενων εννοιών, δημιουργείται στον αναγνώστη καθ' όλη τη

διάρκεια της ανάγνωσης του βιβλίου μια λιγότερο ή περισσότερο ισχυρή αλλά διαρκής εντύπωση αναχρονισμού. Έτσι, όταν η Φεντερίτσι περιγράφει τους ταξικούς αγώνες κατά τον 15^ο και τον 16^ο αιώνα, σκιαγραφεί με υπερβολικά έντονα χρώματα μια «κυρίαρχη τάξη», στην οποία φαίνεται να έχουν ήδη συγχωνευτεί πλήρως οι αστοί και οι ευγενείς, η οποία έρχεται αντιμέτωπη με ένα προλεταριάτο το οποίο έχει σε μεγάλο βαθμό ήδη συγκροτηθεί, 200 χρόνια πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση. Αντίστοιχα, οι αγώνες των αιρετικών αναγνωρίζονται ως (σε εισαγωγικά αλλά «χωρίς υπερβολή») η «πρώτη “προλεταριακή διεθνής”». Παρομοίως, η αποκαλούμενη εξέγερση των Καμποσιανών στο Παρίσι το 1413, περιγράφεται (πάντα εντός εισαγωγικών) ως μια «εργατική δημοκρατία» (σελ. 76) ενώ η εξέγερση των Τσιόμπι, στη Φλωρεντία, αναβαθμίζεται παρακάτω –και αυτή τη φορά χωρίς εισαγωγικά– σε «δικτατορία του προλεταριάτου». Επιπλέον, στις σελίδες 299 και 300 οι νοοτροπίες της περιόδου από τον 15^ο μέχρι τον 18^ο αιώνα περιγράφονται ως απόλυτα κυριαρχούμενες από την αστική τάξη... που δεν είναι (ακόμη) η κυρίαρχη τάξη στις περισσότερες περιοχές υπό εξέταση. Επίσης, η αριστοκρατία τείνει να εξαφανιστεί από το βιβλίο, λες και ήταν ήδη στη νεότερη περίοδο επιφανόμενο.

Αυτή η αίσθηση αναχρονισμού φαίνεται να έχει τις ρίζες της στην ίδια την αφετηρία του έργου της συγγραφέως, η οποία αναφέρει στην εισαγωγή ότι διαμόρφωσε την ανάλυσή της για το κυνήγι των μαγισσών παρατηρώντας τα αποτελέσματα της πολιτικής της Παγκόσμιας Τράπεζας στη Νιγηρία όταν δίδασκε εκεί τη δεκαετία του 1990. Όταν όλα ισοπεδώνονται, ανεξάρτητα από το πλαίσιο και τον χρόνο, έχουμε διατυπώσεις όπως η παρακάτω στη σελίδα 105 σχετικά με την ιδιωτικοποίηση

της γης, η οποία παρουσιάζεται ως παγκόσμιο φαινόμενο στο πλαίσιο της γέννησης του καπιταλισμού: «*Η μεγαλύτερη σε έκταση διαδικασία ιδιωτικοποίησης γης και περιφράξεων έλαβε χώρα στην αμερικανική ήπειρο, όπου μέχρι τις αρχές του 17^{ου} αιώνα οι Ισπανοί είχαν οικειοποιηθεί το ένα τρίτο της κοινοτικής γης των ιθαγενών, μέσω του συστήματος της *encomienda*. Η απώλεια της γης ήταν επίσης ένα από τα αποτελέσματα των επιδρομών για την αιχμαλωσία σκλάβων στην Αφρική, κάτι που στέρησε από αρκετές κοινότητες τα καλύτερα μέλη της νέας γενιάς*».

Είναι ωστόσο πολύ παράξενο να μιλά κανείς για «ιδιωτικοποίηση της γης» όταν πρόκειται ξεκάθαρα περί αρπαγής και κατάκτησης σε συνδυασμό με μια αύξηση του αριθμού των Αφρικανών σκλάβων που αιχμαλωτίζονταν, η οποία δεν συνοδεύεται εκείνη την περίοδο από κάποια εδαφική κατάκτηση (τις περισσότερες φορές οι Ευρωπαίοι δεν έπιαναν οι ίδιοι τους σκλάβους αλλά άφηναν τη βρώμικη δουλειά σε τοπικές ομάδες οι οποίες είχαν την εύνοιά τους). Η Σύλβια Φεντερίτσι έχει πραγματική εμμονή με το ζήτημα της ιδιωτικοποίησης, καθώς στη σελίδα 122 περιλαμβάνεται η ακόλουθη διατύπωση, η οποία είναι τουλάχιστον μυστήρια: «*Ακόμα και η σχέση του ατόμου με τον Θεό ιδιωτικοποιήθηκε*». Είναι ασφαλώς δύσκολο να φανταστεί κανείς ότι η «ατομική σχέση» με τον Θεό μπορεί να είναι οτιδήποτε άλλο εκτός από «ιδιωτική»... Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η παράγραφος, που εκθέτει τη θέση ότι «τα πάντα ιδιωτικοποιήθηκαν, ακόμα και η σχέση με τον Θεό» ακολουθείται από μια άλλη παράγραφο που αφορά την ανάπτυξη *δημόσιων* υπηρεσιών πρόνοιας (public assistance) και την κρατικοποίηση των ταξικών σχέσεων. Βγάλτε άκρη αν μπορείτε.

Η εντύπωση του αναχρονισμού τροφοδοτείται επίσης από ένα εξωφρενικό και σκόπιμα πολεμικό λεξιλόγιο. Αυτό συμβαίνει με την επανειλημμένη και αδικαιολόγητη χρήση λέξεων όπως η «γενοκτονία», το «ολοκαύτωμα» ή ακόμα στη σελίδα 158 των «στρατοπέδων θανάτου» αναφορικά με τις βλάβες στην υγεία των εργαζόμενων στα ορυχεία της Νότιας Αμερικής. Αυτή η καταχρηστική χρήση των όρων που αναφέρονται στην πολιτική των ναζί όχι μόνο δεν βοηθάει στην κατανόηση αυτών στα οποία αναφέρεται αλλά αντίθετα θολώνει τα ζητήματα του παρελθόντος και δίνει τη δυσάρεστη εντύπωση ότι πρέπει πάντοτε να γίνεται επίκληση στο Άουσβιτς για να χτυπηθούν οι ευαίσθητες χορδές των ανθρώπων, λες και δεν μπορεί κάτω από αυτόν τον βαθμό φρικαλεότητας μια πραγματικότητα να είναι αληθινά φριχτή...

Διατυπωμένος διαφορετικά (αλλά στο ίδιο πνεύμα) είναι ο άκυρος ισχυρισμός στη σελίδα 273 σύμφωνα με τον οποίο οι συκοφαντίες που εκτοξεύτηκαν στις «πυρπολήτριες» κατά την Κομμούνια του Παρισιού το 1871 «αντλήθηκαν από το ρεπερτόριο του κυνηγιού των μαγισσών». Όπως επίσης δείχνει η καθολική χρήση της ιδέας των «περιφράξεων», η Συλβία Φεντερίτσι φαίνεται να πιστεύει ότι η μεταφορά είναι το ίδιο πράγμα με την απόδειξη και ότι όσο πιο εξωφρενική είναι η μεταφορά τόσο πιο ισχυρή είναι η απόδειξη.

Δ. Εικασίες επί εικασιών και ενίοτε σουρεαλιστικός σχολιασμός

Τα αποσπάσματα που επιδιώκουν να ενοχοποιήσουν τις φιλοσοφικές θέσεις του Χομπς και του Καρτέσιου αφενός ως αντιδραστικά εγχειρήματα και αφετέρου ως η πνευματική θεμελίωση του κυνηγιού των μαγισσών είναι από εκείνα που δείχνουν με τον πιο

ξεκάθαρο τρόπο ότι η συγγραφέας διαστρεβλώνει τα γεγονότα ώστε αυτά να ταιριάζουν με μια προκαθορισμένη ατζέντα. Αντί να βλέπει στην ορθολογιστική διάσταση της σκέψης αυτών των συγγραφέων μια πρόοδο σε σύγκριση με τις κυρίαρχες θρησκευτικές αντιλήψεις της εποχής, η Συλβία Φεντερίτσι ανακαλύπτει σε αυτή ό,τι της έρχεται στο μυαλό. Λ.χ. αυτό συμβαίνει στο απόσπασμα της σελίδας 196 σχετικά με την αντίληψη του σώματος ως μηχανής: «Όταν, για παράδειγμα, ο Χομπς λέει “τι άλλο είναι η καρδιά, αν όχι ελατήριο... και οι κλειδώσεις ισάριθμοι τροχοί”, διακρίνουμε στα λόγια του ένα αστικό πνεύμα, για το οποίο όχι μόνον η εργασία είναι η συνθήκη και το κίνητρο της ύπαρξης του σώματος, αλλά και όλες οι σωματικές δυνάμεις οφείλουν να μετατραπούν σε εργασιακές δυνάμεις».

Τι σχέση έχει αυτό το πολύ σύντομο απόσπασμα με αυτό που τον βάζει να λέει η συγγραφέας;

Ορισμένες φορές οι εξωκειμενικές προβολές αγγίζουν τα όρια της ιστορικής συνωμοσιολογίας. Για παράδειγμα, στην επόμενη σελίδα η Συλβία Φεντερίτσι «ξεσκεπάζει» τον Χομπς και τον Καρτέσιο με την αποκάλυψη ότι στην πραγματικότητα εργάζονταν για το κράτος. Ακριβέστερα, «εικάζει» ότι αυτό ίσχυε: «Υπόβαθρο της νέας φιλοσοφίας υπήρξε μία τεράστια εμβέλεια κρατική επιχείρηση να θεωρηθεί έγκλημα ό,τι μέχρι τότε οι φιλόσοφοι κατέτασσαν στην κατηγορία του “ανορθολογικού” [...] Γι’ αυτό και στο αποκορύφωμα της “Εποχής του Ορθού Λόγου” –της εποχής του σκεπτικισμού και της συστηματικής αμφισβήτησης– έχουμε μια οργισμένη επίθεση ενάντια στο σώμα, επίθεση που υπέθαλπαν σθεναρά πολλοί από τους θιασώτες του νέου δόγματος».

Έτσι μαθαίνουμε ότι ο Χομπς και ο Καρτέσιος –οι ορθολογιστές φιλόσοφοι της

νεότερης περιόδου– στην πραγματικότητα εξέφραζαν στα έργα τους το προϋπάρχον πολιτικό πρόγραμμα ενός αστικού κράτους που βρισκόταν ακόμη στα σκαριά, αλλά ήταν ήδη πλήρως συνειδητό, ενώ μέχρι τώρα ήταν κοινός τόπος ότι οι εν λόγω φιλόσοφοι *εναντιώνονταν*, στο όνομα του ορθολογισμού, στην κατεστημένη εξουσία της εποχής τους, δηλαδή στο κράτος που ήταν σύμμαχος της Εκκλησίας. Γίνεται φανερό ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια θεμελιώδη αναθεώρηση της ιστορίας.

Παραμένοντας στο πεδίο της αυθαιρέτης ερμηνείας πρέπει να σημειώσουμε ότι οι οπαδοί της Φροϋδοσκοτολογίας θα ενθουσιαστούν όταν διαπιστώσουν ότι η Σύλβια Φεντερίτσι ακολουθεί τα χνάρια του Βιεννέζου ψυχαναλυτή, διατυπώνοντας την υπόθεση ότι υπάρχει κάτι σαν το «πρωκτικό στάδιο» στην εξέλιξη της αστικής σκέψης όσον αφορά την οργάνωση της εργασίας: *«Την εποχή εκείνη, το μεγάλο πάθος της ιατρικής ήταν η **ανάλυση των περιττώματων**, από την οποία εξάγονταν ποικίλα συμπεράσματα σχετικά με τις ψυχικές κλίσεις του ατόμου (αρετές και ελαττώματα). Το πάθος αυτό ανάγεται στη σύλληψη του σώματος ως δοχείου βρομιάς και κρυμμένων κινδύνων. Είναι σαφές ότι η εμμονή με τα ανθρώπινα περιττώματα εν μέρει αντανακλούσε την αποστροφή που είχαν αρχίσει να νιώθουν οι μεσαίες τάξεις για τις μη παραγωγικές όψεις του σώματος [...] Στην εμμονή αυτήν, ωστόσο, διακρίνουμε και την ανάγκη των αστών να ρυθμίσουν και να αποκαθάρουν τη μηχανή του σώματος από κάθε στοιχείο που διακόπτει τη δραστηριότητά της και δημιουργεί “νεκρό χρόνο” εις βάρος της εργασίας».* (σ. 213)

Είναι αυτό πράγματι τόσο «σαφές»; Θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί πιο απλά ότι αυτές οι ιατρικές πρακτικές που σχετίζονται με τα περιττώματα συνδέονται, όπως

και η αφαίμαξη, με τις προ-επιστημονικές αντιλήψεις για το σώμα που εκείνη την εποχή συνίσταντο στην [ιπποκράτειο] θεωρία των χυμών (humeurs). Η συγγραφέας επιτελεί εδώ ένα είδος «σύνθεσης στην άβυσσο»¹⁹ επί του ζητήματος, γιατί, όπως οι γιατροί της εποχής για την οποία μιλά, κάνει τα περιττώματα να λένε πολλά πράγματα, ανάλογα με... τη διάθεσή της [humeur, μη δυνάμενο να μεταφραστεί λογοπαίγνιο].

Στη σελίδα 304, περνάμε από τη φροϋδική ελεύθερη ερμηνεία σε ένα αληθινό ερμηνευτικό ντελίριο λακανικού τύπου, που βλέπει έναν Φαλλό σε οποιοδήποτε αόριστα μακρόστενο σχήμα: *«Η αποστροφή που η μη αναπαραγωγική σεξουαλικότητα είχε αρχίσει να εμπνέει φαίνεται καθαρά στον μύθο της γριάς μάγισσας που πετάει πάνω στο σκουπόξυλό της, το οποίο, όπως και τα ζώα τα οποία επίσης καβαλούσε (τις κατσίκες, τις φοράδες, τα σκυλιά), αποτελούσε προβολή ενός εκτεινόμενου πέους, ένα σύμβολο αχαλίνωτης λαγνείας».*

Αυτό που είναι ακόμη πιο διασκεδαστικό εδώ είναι το γεγονός ότι η φοράδα θεωρείται προέκταση του πέους ενώ πρόκειται για το θηλυκό άλογο. Τι θα ακούγαμε αν η μάγισσα πετούσε πάνω στη ράχη ενός αρσενικού αλόγου, που ως γνωστόν διαθέτει ένα αναπαραγωγικό όργανο εντυπωσιακού μεγέθους!

Σε μια άλλη περίπτωση –ακόμα μία... – δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η Φεντερίτσι αντιμετωπίζει τις ανθρωποφαγικές πρακτικές των κοινωνιών των Ινδιάνων. Ισχυριζόμενη –κόντρα σε όλα τα τεκμήρια, όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς αν διαβάσει τα εν λόγω έργα– ότι οι πρώτοι Ευρωπαίοι που αφηγήθηκαν αυ-

19. Η *σύνθεση στην άβυσσο* (*mise en abyme*) είναι μια καλλιτεχνική τεχνική που τοποθετεί ένα αντίγραφο μιας εικόνας μέσα στην ίδια. Έτσι δημιουργείται η αίσθηση της επ' άπειρον επανάληψης.

τές τις πρακτικές, τις χρησιμοποίησαν προκειμένου να αρνηθούν την ανθρώπινη υπόσταση των Ινδιάνων παρουσιάζοντάς τους ως ζώα, συνεχίζει ως εξής: «*Παρομοίως, τα κανιβαλικά τελετουργικά που είχαν ανακαλύψει στην Αμερική, τα οποία εμφανίζονται με εμφαντικό τρόπο στα αρχεία της Κατάκτησης, δεν θα πρέπει να διέφεραν τόσο από τις ιατρικές πρακτικές που ήταν ευρέως διαδεδομένες στην Ευρώπη εκείνη την εποχή. Τον 16^ο, τον 17^ο, ακόμη και τον 18^ο αιώνα, το να πίνει κανείς ανθρώπινο αίμα (ιδιαίτερα το αίμα εκείνων που είχαν πεθάνει από βίαιο θάνατο) [...] ήταν σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες μια συνηθισμένη γιατρεία για την επιληψία και άλλες αρρώστιες*» (σ. 292).

Είναι αλήθεια ότι υπάρχουν μαρτυρίες για ιατρικές πρακτικές τέτοιου είδους στη νεότερη Ευρώπη, όπως αυτές που αναφέρονται στο βιβλίο του Richard Sugg, *Mummies, Cannibals and Vampires*. Αλλά φαίνεται ότι για να εξηγητήσει τη δική της αφήγηση, η Φεντερίτσι θεωρεί ως λεπτομέρεια το γεγονός ότι στην Ευρώπη έπιναν το αίμα και έτρωγαν σωματικά μέλη ανθρώπων που είχαν ήδη πεθάνει ενώ στην Αμαζονία έπιναν αιχμάλωτους και τους θανάτωναν με μοναδικό σκοπό να τους καταβροχθίσουν.

Κι επειδή ένα σύντομο σκετς των Μόντι Πάιθον είναι συχνά καλύτερο από μακροσκελείς επιχειρηματολογίες, δείτε το σκετς «Liver Donation» που αναδεικνύει τη λεπτή διαφορά μεταξύ των δύο αυτών τύπων καταστάσεων.

Ε. Άρνηση και απόρριψη του ορθολογισμού

Τέλος, πρέπει να τονίσουμε ότι η έλλειψη επιστημονικότητας της επιχειρηματολογίας του *Κάλιμπαν* έχει τουλάχιστον το προτέρημα της επιστημολογικής συνέπειας, δεδομένου ότι η συγγραφέας δηλώνει τακτικά

στην πορεία του βιβλίου ότι απορρίπτει την επιστήμη και τις μεθόδους της. Κι αυτό είναι ένα δομικό στοιχείο της κοσμοθεωρίας της, καθώς σε αρκετά σημεία του βιβλίου παραθέτει και υιοθετεί τη θέση της Carolyn Merchant ότι η εμφάνιση του επιστημονικού ορθολογισμού υπήρξε παράγοντας που επέτεινε την καταπίεση των γυναικών – κι ότι αυτή ήταν η ουσία του.

Ας επιστρέψουμε στον τρόπο με τον οποίο η Φεντερίτσι εξανίσταται εναντίον του εξωφύλλου του εγχειρίδιου ανατομίας του Βεσάλιου: «*Το “θέατρο” της ανατομίας [...] αποκαλύπτει στο κοινό ένα σώμα απομαγευμένο, βεβηλωμένο*» (σ. 194). Έτσι κατηγορεί τον Βεσάλιο, τον οποίο παραθέτει αργότερα στο κείμενο, για μια «μηχανιστική» θεώρηση του σώματος το οποίο συλλαμβάνεται ως μηχανή. Αλλά τι προτείνει στη θέση της; Μια φανταστική και μη επιστημονική θεώρηση του σώματος, όπως στη σελίδα 195, όπου μαθαίνουμε ότι η αναδυόμενη επιστήμη της ανατομίας είναι κι αυτή κομμάτι της μεγάλης συνωμοσίας για την υποδούλωση των γυναικών στον καπιταλισμό: «*Το να αντιμετωπίζεις το σώμα ως μηχανική ύλη, που δεν έχει κάποιαν εγγενή τελεολογία, δεν έχει δηλαδή τις “απόκρυφες αρετές” που του απέδιδαν η Φυσική Μαγεία και οι λαϊκές δοξασίες της εποχής, σήμαινε ότι αντιλαμβάνεσαι τη δυνατότητα το σώμα να υπαχθεί σε μια εργασιακή διαδικασία η οποία όλο και περισσότερο επαφιόταν σε συμπεριφορές ομοιόμορφες και προβλέψιμες*».

Έτσι, η Σύλβια Φεντερίτσι αφιερώνει μακροσκελή αποσπάσματα για να εξηγήσει ότι η επίθεση εναντίον των μαγισσών ήταν επίσης μια ορθολογιστική επίθεση στη μαγική θεώρηση του κόσμου, μια θεώρηση που θα σεβόταν περισσότερο τη φύση και το σώμα. Όπως υποστηρίζει, ο καπιταλισμός έπρεπε να καταστρέψει την πίστη στη μαγεία για να επιβάλλει τη δική του κοσμο-

θεώρηση και οι ορθολογιστές φιλόσοφοι τον βοήθησαν συνειδητά. Προς επίρρωση αυτής της θέσης, παραθέτει ένα μικρό απόσπασμα από τον Χομπς, σύμφωνα με το οποίο οι άνθρωποι θα ήταν πιο υπάκουοι αν εξαλειφόταν η πίστη στη μαγεία. Ο Χομπς είναι πράγματι ένας φιλόσοφος υπέρ της τάξης, ο οποίος είχε κυριευτεί από πανικό μπροστά στις καταστροφές που επέφεραν οι εμφύλιοι πόλεμοι στην Αγγλία και του οποίου οι ιδέες αποσκοπούν κυρίως στο να αποφευχθεί το χάος. Ωστόσο, ολόκληρο το απόσπασμα από το *Λεβιάθαν*, το οποίο ενοχοποιείται από τη Φεντερίτσι είναι το εξής: «*Εάν διαλυόταν αυτός ο προληπτικός φόβος για τα πνεύματα, και μαζί του η ονειρομαντεία, η ψευδοπροφητεία κι όλα εκείνα τα συμπαραμαρτούντα τους, με τα οποία κάποιοι επιδέξιοι και φιλόδοξοι εξαπατούν τους απλοϊκούς, οι άνθρωποι θα ήσαν πιο κατάλληλοι απ' ό,τι τώρα για πολιτική υπακοή*».²⁰

Μπορούμε να δούμε ότι αυτό που παρακινεί τον Χομπς εκτός από την επίτευξη της κοινωνικής τάξης είναι εξίσου ο αγώνας ενάντια στην εξουσία που δίνει η δυνατότητα εκμετάλλευσης της ευπιστίας των άλλων. Και στη νεότερη Ευρώπη, για την οποία η Φεντερίτσι ρέπει να ξεχνά ή να ελαχιστοποιεί την επιρροή της Εκκλησίας, μια τέτοια προσέγγιση, υλιστών φιλοσόφων όπως ο Χομπς, έχει κάτι το ανατρεπτικό ακόμη κι αν μιλάμε για τον συγγραφέα του *Λεβιάθαν*, όπως φαίνεται λίγες γραμμές παραπάνω: «*Όσον αφορά τις νεράιδες και τα περιφερόμενα φαντάσματα, η αντίληψη γι' αυτά [ότι υπάρχουν] έχει νομίζω σκόπιμα διδαχθεί ή απλά επιτραπεί, έτσι ώστε να κρατηθεί αξιόπιστη η χρήση του εξορκισμού, των σταυρών, του αγιασμού και άλλων τέτοιων επινοημάτων των αγίων ανθρώπων*».²¹

20. (σ.τ.μ.) Τόμας Χομπς, *Λεβιάθαν*, Γνώση, 1989, σ. 92.

21. Στο ίδιο, σ. 92.

Για έναν φιλόσοφο της τάξης, αυτή είναι μια πολύ ωραία επίθεση σε αυτό που είναι ίσως, μέσω της εκμετάλλευσης της ευπιστίας, ο κύριος εγγυητής της καθεστηκίας τάξης εκείνη την εποχή!

Σίγουρα, οι ορθολογιστές φιλόσοφοι εκείνης της περιόδου μακράν απείχαν, ως προς τις φιλοσοφικές και πολιτικές τους ιδέες, από το να αποτελούν προλετάριους επαναστάτες. Αλλά τότε, γιατί να μην τους επικρίνουμε και για την ανεπάρκεια της ρήξης τους με τον παλιό κόσμο, τις παραχωρήσεις που έκαναν στις αντι-ορθολογικές ιδέες (ιδίως την ιδέα του Θεού), εν ολίγοις, την ασυνέπεια του υλισμού τους; Αντίθετα, η Φεντερίτσι επιλέγει, με πρόσχημα την αλληλεγγύη προς τα θύματα της νέας τάξης πραγμάτων που εγκαθιδρυόταν τότε, να υιοθετήσει, με πλάγιο τρόπο, τις απεχθέστερες κατηγορίες ενάντια στην επιστήμη και τον ορθό λόγο.

Έτσι για να υποστηρίξει την τοποθέτησή της ενάντια στον ορθολογισμό, αντλεί παραθέματα σχεδόν αποκλειστικά από τους πιο συντηρητικούς ορθολογιστές φιλοσόφους της νεότερης Ευρώπης. Θα ήταν ενδιαφέρον να βλέπαμε κατά πόσον πιο αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις όπως ο Χιουμ, ο Λοκ, ο Ντιντερό, ο ντ'Αλαμπέρ, ο Χόλμπαχ ή ακόμα και ο Βολταίρος θα ταίριαζαν στο αναλυτικό της πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο οι ορθολογιστές ήταν μια δύναμη στην υπηρεσία της καθεστηκίας τάξης, ενώ οι μαγικές πεποιθήσεις ήταν πιο απελευθερωτικές. Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και η Νευτώνεια φυσική, που υποβιβάζεται στο βιβλίο στο επίπεδο της απλής δοξασίας, είναι έμμεσα συνένοχη στο κυνήγι των μαγισσών: «*αφού η νευτώνεια φυσική διέλυσε την πίστη σε έναν φυσικό κόσμο χωρίς απόκρυφες δυνάμεις*» (σ. 207). Ανάμεσα στην επιστήμη και τη μαγεία, η συντρόφισσα Φεντερίτσι έχει επιλέξει στρατόπεδο:

«Η καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας στοχεύει στον έλεγχο της φύσης. Αρνείται, επομένως, αναγκαστικά το απρόβλεπτο που υπονοεί η άσκηση της μαγείας, και τη δυνατότητα καθιέρωσης μιας προνομιούχας σχέσης με τα φυσικά στοιχεία» (σ. 239). «Η μάχη εναντίον της μαγείας συνοδεύει πάντοτε την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ακόμα και στις μέρες μας» (σ. 238). Ωστόσο, πρέπει να παραδεχτούμε ότι ορισμένες εκπληκτικές αποκαλύψεις διανθίζουν αυτή την εικόνα, ακόμα κι αν δεν βοηθούν πραγματικά στη διαφώτιση του αναγνώστη. Μαθαίνουμε για παράδειγμα ότι η «η νευτώνεια φυσική ανακάλυψε την έλξη της βαρύτητας όχι χάρη σε μία μηχανιστική, αλλά σε μία μάλλον μαγική θεώρηση της φύσης» (σ. 269). Βγάλτε άκρη, αν μπορείτε.

Ο «υλισμός» του φεμινισμού που επικαλείται η Φεντερίτσι μετατρέπεται έτσι χαρούμενα στο αντίθετό του: σε μια επιχειρηματολογία αντιπροσωπευτική του οικοφεμινισμού, ο οποίος αντιμετωπίζει με πολιτική καχυποψία τον ορθολογισμό και την επιστήμη και υπερασπίζεται τη μαγεία και τις δεισιδαιμονίες. Η εμμονή της συγγραφέως να ανακαλύπτει επίταση του κοινωνικού ελέγχου στην παραμυθική επιστημονική πρόοδο δεν είναι ποτέ πειστική, αλλά γίνεται εντελώς γελοία όταν στη σελίδα 203 στιγματίζει ακόμα και την απλή εκλαϊκευση της αστρονομικής γνώσης: «Η δύναμη της έμπνευσης που πήγαζε από την ανάγκη για κοινωνικό έλεγχο είναι εμφανής ακόμη και στο πεδίο της αστρονομίας. Κλασικό παράδειγμα είναι αυτό του Έντμοντ Χάλεϊ, γραμματέα της Βασιλικής Εταιρείας, ο οποίος, ακολουθώντας την εμφάνιση ενός κομήτη το 1695 που αργότερα πήρε το όνομά του, ίδρυσε σωματεία σ' ολόκληρη την Αγγλία προκειμένου να δείξει την προβλεψιμότητα των φυσικών φαινομένων και να διαλύσει τη

λαϊκή δοξασία ότι οι κομήτες προανήγγελλαν κοινωνικές αναταραχές».

Συνεπώς, η διάδοση της αστρονομικής γνώσης στον πληθυσμό θα ήταν «κοινωνικός έλεγχος»; Μήπως η Σύλβια Φεντερίτσι βρίσκει πιο απελευθερωτικό να κρατάει την επιστημονική γνώση εντός των ελίτ και να χειραγωγεί τους καλούς ανθρώπους ώστε να πιστεύουν ότι το τάδε ή το δείνα αστρονομικό φαινόμενο είναι σημάδι κάποιας αόρατης δύναμης στην οποία πρέπει να υποταχθούν;

Αφού διατυπώσει τον ισχυρισμό ότι οι πιο διάσημοι υποστηρικτές της αναδυόμενης σύγχρονης επιστήμης δεν αντιτάχθηκαν ιδιαίτερα εκείνη την εποχή στο κυνήγι των μαγισσών, το συμπέρασμα προς το οποίο συγκλίνουν όλα αυτά τα επιχειρήματα ξεπροβάλλει στη σελ. 269: «Παραμένει το ερώτημα κατά πόσο η άνοδος της σύγχρονης επιστημονικής μεθόδου μπορεί να θεωρηθεί ως αιτία του κυνηγιού μαγισσών»! Και ως προς αυτό επικαλείται και πάλι την Carolyn Merchant, η οποία υποστηρίζει ότι η βαθύτερη πηγή του κυνηγιού μαγισσών ήταν η μηχανιστική φιλοσοφία του Καρτέσιου. Το παχυδερμικής ελαφρότητας επιχείρημα βασίζεται ξανά σε μια απλή χρονολογική σύμπτωση και στην καταχρηστική χρήση της μεταφοράς ως απόδειξης: «Η Μέρτσαντ θεωρεί ότι η σύνδεση του διωγμού των μαγισσών και της ανάπτυξης της σύγχρονης επιστήμης αποδεικνύεται στο έργο του Φράνσις Μπέικον, ενός από τους ευπόληπτους πατέρες της νέας επιστημονικής μεθόδου. Συγκεκριμένα, επισημαίνει ότι η αντίληψη του Μπέικον για την επιστημονική εξέταση της φύσης βασίστηκε στην ανάκριση των μαγισσών σε συνθήκες βασανιστηρίων: η φύση παρουσιάζεται ως γυναίκα που πρέπει να κατακτηθεί, να αποκαλυφθεί και να βιαστεί». (σ. 269) Πώς να απαντήσει κανείς σε τέτοιες ανοησίες;

Καταρχάς, μπορεί κανείς να θυμηθεί μια άλλη σκηνή από τους Μόντι Πάιθον [από την ταινία *Οι Ιππότες της Ελεεινής Τραπέζης*], η οποία αμφισβητεί την ορθολογική μέθοδο έρευνας που ακολουθείται για την καταδίκη μιας μάγισσας, μια καλτ σκηνή της οποίας το περιεχόμενο μάλλον δεν απέχει περισσότερο από την ιστορική πραγματικότητα απ' ό,τι η υπόθεση της Φεντερίτσι.

Θα μπορούσε κανείς να προβάλει την ένσταση ότι οι ορθολογιστές εκείνης της εποχής δεν ήταν πραγματικά σε θέση ισχύος και ότι η ενδεχόμενη σιωπή τους μπορεί επίσης να εξηγηθεί από την επιθυμία να προστατεύσουν τη ζωή τους, η οποία ίσως ήδη απειλούνταν. Είναι απαραίτητο να υπενθυμίσουμε ότι και ο Τζιορντάνο Μπρούνο κατέληξε στην πυρά το 1600 όπως και πολλές υποτιθέμενες μάγισσες;

Αλλά πάνω απ' όλα, υπάρχει ένα σοβαρό αντιπαράδειγμα στη θέση της Σύλβια Φεντερίτσι, το οποίο φροντίζει να μην αναφέρει, στο πρόσωπο του Jean Wier (ή Johann Weyer), ενός γιατρού και φιλοσόφου του 16^{ου} αιώνα, προγόνου της ψυχιατρικής, ο οποίος έπαιξε σημαντικό ρόλο στον αγώνα ενάντια στο κυνήγι των μαγισσών εξηγώντας ότι οι μάγισσες δεν ήταν δαιμονισμένες από τον διάβολο αλλά θύματα παραισθήσεων.²² Ο Jean Wier έγραψε δύο βιβλία τα οποία κατήγγειλαν το κυνήγι των μαγισσών: το *De praestigiis daemonum* το 1563 και το *De Lamis* το 1582.²³ Να τι έλεγε επί του ζητήματος ο Brian P. Levack, ένας ιστορικός που ειδικεύεται σε αυτή την περίοδο: «Τα βιβλία του έκαναν κατά μέτωπο επίθεση στις θέσεις που εκφράζονταν στο *Malleus malleficarum*. Για να υποστηρίξει τις θέσεις του ο Weyer χρησιμοποίησε τις ιατρι-

κές του γνώσεις υποστηρίζοντας, αφενός, ότι τα λεγόμενα *maleficia* [μαγικές πράξεις με στόχο την πρόκληση βλάβης] μπορούσαν να εξηγηθούν στη βάση ιατρικών και φυσικών αιτίων και, αφετέρου, ότι οι ομολογίες των μαγισσών σχετικά με τις διαβολικές τους δραστηριότητες ήταν σε μεγάλο βαθμό συνέπεια μιας διαταραχής της μήτρας, που αποκαλείτο μελαγχολία».²⁴ Μάλιστα, ο Levack καταλήγει στο ακριβώς αντίθετο συμπέρασμα από τη Φεντερίτσι όσον αφορά τη σχέση μεταξύ του ορθολογισμού και του κυνηγιού των μαγισσών: «Η απειλή που αποτελούσε για τη συνολικότερη έννοια της μαγείας ο ανθρωπισμός της Αναγέννησης δεν ήταν ψευδαισθηση. Άνθρωποι όπως ο Έρασμος, ο Pietro Pomponazzi και ο André Alciat επιτέθηκαν σε ορισμένες αντιλήψεις για τη μαγεία, ενώ ο Κορνήλιος Αγρίππας, ο μεγάλος εκφραστής της μαθηματικής μαγείας, επέκρινε τόσο το *Malleus malieficarum* όσο και τις δίκες των μαγισσών. Προς το τέλος του 16^{ου} αιώνα, οι περισσότεροι από τους σκεπτικιστές που αμφισβήτησαν τις δοξασίες που περιέχονταν στο *Malleus malieficarum* – όπως ο Weyer, ο Σκοτ και ο Μονταίν– ήταν άνθρωποι με ανθρωπιστικά ενδιαφέροντα και υπόβαθρο».²⁵

Η Φεντερίτσι αναφέρει τον Levack μερικές φορές στο βιβλίο της. Αλλά υπό το φως των παραπάνω, αναρωτιέται κανείς αν τον διάβασε πραγματικά ή αν επέλεξε απλώς να αγνοήσει οτιδήποτε δεν ταιριάζει με τη θέση της. Γνωρίζοντας ότι αυτό που δεν ταιριάζει με τη θέση της πολλές φορές είναι απλώς η πραγματικότητα.

Τέλος, η ιδέα που διατύπωσε η Φεντερίτσι ότι η έλευση της σύγχρονης ιατρικής ήταν μια μάχη που διεξήγαγε η θριαμ-

22. <http://psychiatrie.histoire.free.fr/pers/bio/wier.htm>

23. https://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Wier

24. Brian P. Levack, *La grande chasse aux sorcières en Europe au début des Temps Modernes*, Champ Vallon, 1991, σ. 72

25. Στο ίδιο, σ. 70.

βεύουσα πατριαρχία και ότι το κυνήγι των μαγισσών στόχευε τις θεραπεύτριες, ιδίως τις μαίες, δεν είναι καθόλου καινούρια. Ήδη από το 1973, η Μπάρμπαρα Έρενραϊχ και η Ντέιρντρε Ίνγκλις υποστήριξαν ότι στόχος ήταν να εξαλειφθούν οι αντίπαλοι των ανδρών γιατρών, εξασφαλίζοντας έτσι την κυριαρχία των ανδρών στο ιατρικό επάγγελμα. Ωστόσο, αυτή η ιδέα έχει προ πολλού καταρριφθεί από την προαναφερθείσα μελετήτρια Alison Rowlands, η οποία γράφει τα εξής: «[Αποτελούν] μύθους χωρίς πραγματική βάση στα γεγονότα, οι οποίοι εξυφάνθηκαν από συγγραφείς του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα και τους οποίους οι φεμινίστριες υιοθέτησαν άκριτα για να εξυπηρετήσουν τη δική τους ατζέντα. [...] Οι ιστορικοί έχουν καταρρίψει την ιδέα ότι οι μαίες και οι θεραπεύτριες αποτελούσαν τους συγκεκριμένους στόχους ενός οργανωμένου από την ελίτ κυνηγιού μαγισσών. Οι μαίες διώκονταν μερικές φορές για μαγεία αλλά ήταν πολύ πιθανότερο να εμπλακούν σε ποινικές διαδικασίες με κατηγορία την παιδοκτονία παρά να κατηγορηθούν ότι χρησιμοποίησαν μαγεία για να σκοτώσουν τα παιδιά που είχαν ξεγεννήσει».²⁶

Συμπέρασμα πρώτου μέρους

Είναι πιθανό οι κοινωνικές αλλαγές να γεννήσουν νέες ιδέες στους επιστήμονες και να οδηγήσουν σε μια διαφορετική θεώρηση μιας πραγματικότητας που είχε ήδη διερευνηθεί αλλά η οποία φωτίζεται με γνώμονα αυτές τις νέες προβληματικές. Για παράδειγμα, αυτό συνέβη κατά κάποιο τρόπο στη βιολογία με την αύξηση της κοινωνικής αποδοχής της ομοφυλοφιλίας μετά τους αγώνες των δεκαετιών του 1960 και του 1970: οι βιολόγοι άρχισαν να ενδιαφέρονται για το φύλο των ζώων που παρατηρούσαν

να συνουσιάζονται και συνειδητοποίησαν ότι στην πραγματικότητα υπήρχε ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό ομόφυλων ζευγαριών ανάμεσά τους απ' ό,τι πίστευαν προηγουμένως, ελλείψει ενδιαφέροντος.

Μια αλλαγή παραδείγματος αυτού του είδους μπορεί να συμβεί στην ιστορία και ο αναθεωρητισμός μπορεί να αποβεί γόνιμος. Αλλά για να είναι αυτή η νέα προοπτική τομή και όχι απλώς μόδα θα πρέπει να βασίζεται σε τεκμηριωμένες παρατηρήσεις και σε αξιόπιστα στοιχεία. Πρέπει να αποδείξει τη νομιμότητά της ώστε να διορθώσει ή ακόμη και να αντικαταστήσει το παλιό παράδειγμα. Έτσι, για την επανεκτίμηση της ιστορικής σημασίας του κυνηγιού των μαγισσών –και παραπέρα της θέσης στην οποία περιήλθαν οι γυναίκες κατά την πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου– την οποία ισχυρίζεται ότι κάνει η Σύλβια Φεντερίτσι, θα χρειαστούν πολύ περισσότερα από αριθμούς βγαλμένους από το καπέλο, έμμεσες «αποδείξεις», καθαρές εικασίες, βολικές «παραλείψεις» και, σαν να μην έφταναν όλα τα άλλα, μερικά ντοκουμέντα των οποίων το νόημα έχει διαστρεβλωθεί.

26. Alison Rowlands, *ό.π.*

Μέρος Δεύτερο: Η πρωταρχική συσ- σώρευση και οι έμφυλες κοινωνικές σχέσεις

Το βιβλίο της Φεντερίτσι θέτει το ζήτημα της ιστορικής και λογικής σχέσης μεταξύ της υποβάθμισης της θέσης της γυναίκας, τόσο στον κόσμο της εργασίας όσο και στην κοινωνία γενικότερα, και της εγκαθίδρυσης της καπιταλιστικής κοινωνίας. Όπως είδαμε παραπάνω, το βιβλίο προσφέρει αναρίθμητα μεροληπτικά, αν όχι εντελώς επινοημένα, στοιχεία για την απάντηση αυτού του ερωτήματος, ακόμη και στο αυστηρά πραγματολογικό επίπεδο. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί επίσης ότι το βιβλίο δεν παρουσιάζεται ως επιστημονική μελέτη. Η Φεντερίτσι δεν μπαίνει στον κόπο πουθενά στις 400 και πλέον σελίδες του βιβλίου της να αναφερθεί σε άλλες θέσεις και πιθανές εξηγήσεις ούτε να συζητήσει τις πιθανές αδυναμίες τους και να δείξει γιατί η δική της άποψη είναι πιο ικανοποιητική. Μόνο η δική της άποψη παρουσιάζεται (ή μάλλον επιβάλλεται).

Προφανώς το ζήτημα που τίθεται είναι καθεαυτό απολύτως θεμιτό. Οι ιστορικοί συμφωνούν εδώ και πολύ καιρό ότι κατά την περίοδο ανάμεσα στο τέλος του Μεσαίωνα και τη βιομηχανική επανάσταση στην Ευρώπη η θέση της γυναίκας υποβαθμίστηκε παγκόσμια τόσο στην πράξη όσο και στη νομοθεσία. Από νομικής άποψης, η υποβάθμιση αυτή έφτασε στο ναδίρ με τον *Ναπολέοντειο Κώδικα*, ο οποίος κατέστησε τις γυναίκες ισόβια ανήλικες. Αυτή η κίνηση έχει μακρά ιστορία: οι πρώτες επιθέσεις στα δικαιώματα των γυναικών να ασκούν συγκεκριμένα επαγγέλματα χρονολογούνται από τον 12^ο αιώνα. Ανεξάρτητα από το αν ισχύει ότι το κυνήγι των μαγισσών ήταν στην πραγματικότητα ένα μέσο πειθάρχησης όλων των γυναικών

(μια θέση που, όπως είδαμε, είναι εξαιρετικά αμφίβολη) και χωρίς να εξιδανικεύεται στο ελάχιστο η θέση της γυναίκας στον Μεσαίωνα, είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η μετάβαση από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό συνοδεύτηκε ξεκάθαρα στην Ευρώπη από μια γενική ισχυροποίηση της ανδρικής κυριαρχίας.

Ωστόσο, είναι προφανές ότι αυτή η παρατήρηση δεν αρκεί από μόνη της για να συμπεράνουμε ότι η καθυπόταξη των γυναικών ήταν αναγκαία συνθήκη για τη συσσώρευση του κεφαλαίου. Οι συμπτώσεις δεν αποτελούν συσχετίσεις, ούτε οι συσχετίσεις αποτελούν αιτιακές σχέσεις (οι οποίες μπορεί να είναι πολύ διαφορετικής φύσης). Πριν καταλήξει κανείς, λοιπόν, σε συμπεράσματα θα πρέπει να εξετάσει τις διάφορες πιθανές σχέσεις μεταξύ των δύο φαινομένων και να εκτιμήσει κατά πόσο είναι εύλογες.

Υπάρχει ένα στοιχείο το οποίο σίγουρα μας επιτρέπει να αποκλείσουμε την απλή σύμπτωση: μιλάμε για τον ουσιαστικό ρόλο που έπαιξε η προώθηση του Ρωμαϊκού Δικαίου, ο οποίος επισημαίνεται από όλη την ιστοριογραφία, αλλά τον οποίο, αν δεν κάνουμε λάθος, η Φεντερίτσι παραδόξως δεν αναφέρει.²⁷ Η εκ νέου ανακάλυψη του Ρωμαϊκού Δικαίου στο τέλος του Μεσαίωνα ανταποκρινόταν σε μια διπλή ανάγκη: αφενός, την ανάγκη που αισθάνθηκε η ανερχόμενη αστική τάξη, η οποία βρήκε (ή ανακάλυψε εκ νέου) ένα ιδιαίτερα κατάλληλο εργαλείο για την κωδικοποίηση της εμπορικής ιδιοκτησίας (σε αντίθεση με

27. (σ.τ.μ.) Τυπικά οι συγγραφείς κάνουν εδώ λάθος γιατί η Φεντερίτσι αναφέρεται στη σελ. 144 στη «διαρκή αποσάθρωση των γυναικείων δικαιωμάτων» την οποία επέφερε η προώθηση του Ρωμαϊκού Δικαίου (βλ. και υποσημείωση 71). Ωστόσο, ισχύει πράγματι ότι δεν της αποδίδει τόσο κεντρική σημασία απέναντι στο κυνήγι των μαγισσών ως μορφή βίαιης αποστέρησης.

το φεουδαρχικό δίκτυο το οποίο αναγνώριζε μια πολλαπλότητα δικαιωμάτων επί της ίδιας γης)· αφετέρου, την ανάγκη των κρατών που ανασυγκροτήθηκαν, για τα οποία το Ρωμαϊκό Δίκαιο κωδικοποίησε το νέο εύρος της δημόσιας εξουσίας. Ωστόσο, το Ρωμαϊκό Δίκαιο ήταν επίσης αυτό που καθιέρωσε τη νομική κατωτερότητα των γυναικών δίνοντας στον (αρσενικό) αρχηγό της οικογένειας υπερβολική εξουσία επί των υπόλοιπων μελών της (συζύγου, ανύπαντρων τέκνων και, αρχικά, δούλων) – γι' αυτό το θέμα μπορεί κανείς να συμβουλευτεί το εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο του Alain Bihl «La réinvention du droit romain au Moyen Âge».²⁸

Υπάρχει λοιπόν μια αιτιακή σχέση μεταξύ της γέννησης του καπιταλισμού και της υποβάθμισης της θέσης των γυναικών στην Ευρώπη. Το πρόβλημα είναι να βρούμε την ακριβή φύση αυτής της αιτιότητας, ένα ερώτημα που δεν είναι καθόλου απλό, αντίθετα με αυτό που θέλει να μας κάνει να πιστέψουμε ο *Κάλιμπαν*... Δεδομένου ότι, όπως είπαμε, το βιβλίο δεν περιλαμβάνει καμία συζήτηση άλλων θέσεων, περιορίζεται σε δύο βασικά επιχειρήματα.

A. Γεννητισμός (Natalism): Προϊόν δημογραφικής κρίσης;

Το πρώτο, και ίσως το πιο πρωτότυπο, είναι ότι ο αναδύμενος καπιταλισμός θα αντιμετώπιζε τον κίνδυνο έλλειψης εργατικού δυναμικού (δεν είναι σαφές στο κείμενο αν πρόκειται περί πραγματικού ή φανταστικού κινδύνου ούτε παρέχονται πηγές που να τεκμηριώνουν την ύπαρξη αυτού του πανικού). Λόγω αυτού, το κράτος, στο υψηλότερο κοινωνικό επίπεδο, έθεσε σε εφαρμο-

γή μια αυστηρή πολιτική γεννήσεων για να αποτραπεί αυτή η πιθανή κρίση. Η ολοένα και πιο σκληρή νομοθεσία εγκλώβισε τις γυναίκες στον ρόλο των αναπαραγωγών ενώ οι πρακτικές που θα μπορούσαν να μειώσουν το ποσοστό γεννήσεων τιμωρούνταν όλο και πιο αυστηρά.

Αλλά παρόλο που τα γεγονότα (η πολιτική γεννήσεων και η καταστολή της αντισύλληψης και των αμβλώσεων) είναι αποδεδειγμένα, είναι δύσκολο να πεισθεί κανείς από τις αιτίες που το βιβλίο επικαλείται. Για παράδειγμα, η Φεντερίτσι γράφει τα εξής: «το ζήτημα του εργατικού δυναμικού έγινε ιδιαίτερα πιεστικό κατά τον 17^ο αιώνα, όταν ο πληθυσμός της Ευρώπης άρχισε και πάλι να μειώνεται, εγείροντας την απειλή μιας δημογραφικής κατάρρευσης παρόμοιας με εκείνη που συνέβη στις αμερικανικές αποικίες στις δεκαετίες μετά την Κατάκτηση» (σ. 248).

Ωστόσο, δεν υπάρχουν απτά στοιχεία που να επιβεβαιώνουν αυτόν τον ισχυρισμό. Η γενική, αν και όχι ομόφωνη, γνώμη των ειδικών είναι ότι ο πληθυσμός αυξανόταν αργά από τις αρχές του 15^{ου} αιώνα. Μάταια αναζητά κανείς έργα που να διαπιστώνουν μια «κατάρρευση», την οποία οι σύγχρονοι θα έπρεπε να γνωρίζουν τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό.

Συνεπώς, η πραγματικότητα των γεγονότων υποδηλώνει ότι η πολιτική γεννήσεων που ακολούθησαν τα κράτη δεν θα πρέπει τελικά να αποδοθεί τόσο στα πραγματικά προβλήματα του αναδύμενου καπιταλισμού όσο στις αδικαιολόγητες ανησυχίες των υποστηρικτών του, πράγμα που ήδη είναι κάτι πολύ διαφορετικό. Αλλά, πρωτίστως, σε ένα περιβάλλον έντονων στρατιωτικών ανταγωνισμών δεν υπάρχει λόγος να καταφύγουμε σε βεβιασμένους συλλογισμούς περί πρωταρχικής συσσώρευσης για να εξηγήσουμε γιατί τα κράτη της νεότερης

28. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.revue-interrogations.org/La-reinvention-du-droit-romain-au>

περιόδου επιθυμούσαν να έχουν τον μεγαλύτερο δυνατό πληθυσμό στον μεταξύ τους ανταγωνισμό. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, η πολιτική γεννήσεων ανταποκρινόταν περισσότερο στις πολιτικές ανάγκες της συγκυρίας και όχι στις απαιτήσεις του νέου οικονομικού συστήματος.

Παρεπιπτόντως, δεν μπορεί κανείς παρά να εκπλαγεί όταν διαβάσει σε σχέση με την πολιτική γεννήσεων των κρατών ότι: «και μέχρι σήμερα – το κράτος καταβάλλει αμειώτες προσπάθειες προκειμένου να αποσπάσει από τα χέρια των γυναικών τον έλεγχο της αναπαραγωγής» (σ. 133). Δεν είναι σαφές σε τι υποτίθεται ότι αναφέρεται αυτή η φράση, αλλά είναι μια τουλάχιστον βιαστική ανιστορική γενίκευση που βάζει τον Μάλθους και το χάπι στο ίδιο τσουβάλι και ακούγεται περίεργη σε μια εποχή που έχει νομιμοποιηθεί η ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή.²⁹ Στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες οι γυναίκες έχουν κατακτήσει τόσο το δικαίωμα στο διαζύγιο όσο και το δικαίωμα στην αντισύλληψη και την άμβλωση, χωρίς να δημιουργείται η εντύπωση ότι το κράτος καθεαυτό διεξάγει έναν διαρκή αγώνα για να τα πάρει πίσω. Το ότι υπάρχουν αντιδραστικά πολιτικά ρεύματα που κινούνται προς αυτή την κατεύθυνση και ότι αυτά τα ρεύματα, δυστυχώς, μερικές φορές κερδίζουν νίκες είναι ένα πράγμα. Αλλά το να παρουσιάζονται τέτοιες οπισθοδρομήσεις (ή απειλές οπισθοδρόμησης) ως αποτέλεσμα μιας γενικής πολιτικής βούλησης των κρατών αποτελεί για μια ακόμη φορά μια θεώρηση των γεγονότων μέσα από εξαιρετικά παραμορφωτικούς φακούς. Αυτά που απειλούν σήμερα τη δυνατότητα των γυναικών να ελέγχουν πλήρως το

29. (σ.τ.μ.) Οι συγγραφείς αναφέρονται προφανώς στη νομιμοποίηση της ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στη Γαλλία για ζευγάρια λεσβιών και για γυναίκες εκτός γάμου το 2019.

σώμα τους είναι τα κατάλοιπα της θρησκευτικής οπισθοδρόμησης και οι πολιτικές λιτότητας στον τομέα της υγείας και όχι μια υποτιθέμενη αιώνια ναταλιστική ουσία του καπιταλισμού.

B. Οικιακή εργασία και κερδοφορία του κεφαλαίου

Προχωράμε στο δεύτερο επιχείρημα το οποίο έχει διατυπωθεί εδώ και καιρό από το ρεύμα του υλιστικού φεμινισμού στο οποίο ανήκει η Φεντερίτσι: η παροχή δωρεάν οικιακής εργασίας για την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης, οι γυναίκες συμβάλλουν στην αύξηση του ποσοστού κέρδους: «Η ανάπτυξη της σύγχρονης οικογένειας αποτελεί την πρώτη μακροπρόθεσμη επένδυση της καπιταλιστικής τάξης στην αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού που δεν αφορούσε απλώς την αριθμητική του αύξηση. Ήταν το αποτέλεσμα ενός συμβιβασμού, υπό την απειλή της εξέγερσης, μεταξύ της παραχώρησης υψηλότερων μισθών από τη μία πλευρά, ώστε να είναι δυνατή η συντήρηση της μη εργαζόμενης συζύγου, και από την άλλη της εντατικοποίησης του βαθμού εκμετάλλευσης. Ο Μαρξ το περιέγραψε ως πέρασμα από την “απόλυτη” στη “σχετική” υπεραξία [...]». (σ. 142)

Ας προσπεράσουμε τις ανακρίβειες (περί του «πιο εντατικού» βαθμού εκμετάλλευσης ή περί του υποτιθέμενου «πέρασματος» από μια μορφή υπεραξίας σε μια άλλη) και τους αβάσιμους ισχυρισμούς (για την οικογένεια ως «επένδυση» της καπιταλιστικής τάξης, ως αποτέλεσμα ενός «συμβιβασμού» που παρέχει, υπό την απειλή της εξέγερσης, «εγγυήσεις» στους άνδρες εργάτες). Αυτό που προκύπτει από αυτό το απόσπασμα είναι μια αδιαφιλονίκητη ιδέα: επί της αυτής βάσεως, η παροχή δωρεάν εργασίας (θα ήταν πιο ακριβές να πούμε εν

μέρει δωρεάν) από ένα κομμάτι της εργατικής τάξης για την παραγωγή ενός εμπορεύματος που χρησιμοποιείται στην παραγωγή –στην προκειμένη περίπτωση, της εργασιακής δύναμης– αποτελεί πρόσθετο κέρδος για την καπιταλιστική τάξη. Το ερώτημα είναι τι συμπέρασμα μπορούμε να βγάλουμε από αυτό.

Παραδοσιακά, το υλιστικό φεμινιστικό ρεύμα είδε αυτό το γεγονός ως μια ένδειξη ότι η υποταγή των γυναικών και ο εκτοπισμός τους στη σφαίρα της οικιακής εργασίας αποτελεί ένα θεμελιώδες στοιχείο του καπιταλισμού: το ποσοστό κέρδους δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί αν η εργασία των γυναικών αμειβόταν εξίσου με αυτή των ανδρών. Ωστόσο, αυτή η φαινομενικά πειστική επιχειρηματολογία βασίζεται σε μια σειρά από στρεβλώσεις ή σιωπηρές παραδοχές, οι οποίες δεν είναι καθόλου αυτονόητες.

Χωρίς να επαναλάβουμε όλα τα επιχειρήματα που ένας από εμάς έχει ήδη αναπτύξει για αυτό το ζήτημα,³⁰ ας επισημάνουμε ότι παρόλο που η εν μέρει δωρεάν οικιακή εργασία αποτελούσε (και συνεχίζει να αποτελεί) ένα δώρο στον καπιταλισμό, δεν υπάρχει τίποτα που να αποδεικνύει ότι ο καπιταλισμός δεν θα μπορούσε να προσαρμοστεί εξίσου καλά σε μια διαφορετική κατάσταση. Ειδικότερα, είναι αρκετά πιθανό ότι αν η εργασία αυτή, για οποιονδήποτε λόγο, έπρεπε να πληρωθεί, οι μισθοί των ανδρών θα ήταν (ακόμη) χαμηλότεροι απ' ό,τι έχουν υπάρξει. Με άλλα λόγια, αν όλα τα άλλα πράγματα (ιδίως οι μισθοί των ανδρών) παρέμεναν σταθερά, το τέλος της εν μέρει δωρεάν οικιακής εργασίας θα προκάλούσε πτώση του ποσοστού κέρδους.

30. C. Darmangeat, «Capitalisme et patriarcat: quelques réflexions», <https://cdarmangeat.blogspot.com/2014/01/capitalisme-et-patriarcat-quelques.html>

Αλλά δεν υπάρχει καμία απόδειξη ότι όλα τα άλλα πράγματα, και ιδίως οι μισθοί των ανδρών, θα παρέμεναν σταθερά.

Ας κλείσουμε αυτή την ενότητα με τον τολμηρό και κατηγορηματικό ισχυρισμό της συγγραφέως ότι η επίδραση της απλήρωτης εργασίας των γυναικών στην αύξηση της παραγωγικότητας ήταν κατά πολύ μεγαλύτερη από την επίδραση του καταμερισμού της εργασίας και της Βιομηχανικής Επανάστασης: – μια απόλυτη αμφισβήτηση της παραδοσιακής θεώρησης της οικονομικής ιστορίας: «*Είναι αναγκαίο να τονίσουμε αυτό το σημείο, κυρίως αν λάβουμε υπόψη την τάση να αποδίδεται το άλμα που προξένησε ο καπιταλισμός στην παραγωγικότητα της εργασίας αποκλειστικά στην εξειδίκευση των εργασιακών καθηκόντων. Στην πραγματικότητα, τα πλεονεκτήματα που αποκόμισε η καπιταλιστική τάξη από τη διαφοροποίηση μεταξύ αγροτικής και βιομηχανικής εργασίας, καθώς και εντός της ίδιας της βιομηχανικής εργασίας –όπως εξυμνούνται στην ωδή του Άνταμ Σμιθ στην παραγωγή καρφιστών–, ωχριούν μπροστά σε εκείνα που άντλησε από την υποβάθμιση της εργασίας και της κοινωνικής θέσης των γυναικών*» (σ. 164, δική μας η έμφαση). Φυσικά, είναι μάταιο να περιμένουμε την παραμικρή τεκμηρίωση αυτής της «ριζοσπαστικής» θέσης με ποσοτικά δεδομένα.

Γ. Οι γυναίκες και οι περιφράξεις

Η θέση ότι η κηδεμονία επί των γυναικών μπορεί να ήταν μια σημαντική, ακόμα και θεμελιώδης, διάσταση της πρωταρχικής συσσώρευσης δεν είναι εκ των προτέρων παράλογη –αν και δεν μας φαίνεται να είναι πολύ πιθανή– και θα μπορούσε να συζητηθεί, αλλά μόνο με βάση αδιαμφισβήτητα γεγονότα και τεκμηριωμένη επιχειρηματολογία. Στη θέση αυτών η Φεντερίτσι βάζει κα-

θαρά ρητορικά τεχνάσματα. Γνωρίζουμε ότι η εμβληματική πρακτική της πρωταρχικής συσσωρεύσεως ήταν οι περιφράξεις, η περιφραξη των κοινών γαιών που κατέστρεψε τη μικρή αγροτιά στην Αγγλία. Σύμφωνα με τη Φεντερίτσι, η υποταγή των γυναικών πρέπει επομένως να είναι κι αυτή μια περιφραξη. Αυτός ο ισχυρισμός, που επαναλαμβάνεται πολλές φορές μέσα στο βιβλίο, οδηγεί στην ακόλουθη τοποθέτηση σχετικά με το κυνήγι των μαγισσών και την αποικιοκρατία: *«Ήταν επίσης μία τακτική περιφραξης, η οποία, κατά περίπτωση, μπορούσε να είναι περιφραξη γης, σωμάτων ή κοινωνικών σχέσεων»* (σ. 289). Ο αναγνώστης που δεν έχει χάσει ακόμα τη λογική του θα σκεφτεί τότε ότι είτε ο όρος «περιφραξη» είναι μια γενική έννοια που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει σχεδόν τα πάντα, είτε χρησιμοποιείται με την κυριολεκτική του έννοια δηλαδή του «περιμετρικού αποκλεισμού μιας έκτασης με φράκτη» (συμπεριλαμβανομένων επομένως των σωμάτων ή των κοινωνικών σχέσεων). Τι είναι όμως αυτές οι «περιφράξεις» που ιδιωτικοποιούν και εσωκλείουν τα σώματα των γυναικών; Ακόμα και όταν οι περιγραφές είναι λιγότερο θολές η επιχειρηματολογία είναι εξίσου προβληματική:

«Σύμφωνα με αυτό το νέο έμφυλο κοινωνικό συμβόλαιο, οι προλετάρικες γυναίκες γίνονταν για τους άρρενες εργάτες το υποκατάστατο για τη γη που χάθηκε με τις περιφράξεις – το βασικότερο μέσο αναπαραγωγής τους, ένα κοινό αγαθό που μπορούσε καθένας να οικειοποιηθεί και να χρησιμοποιήσει κατά βούληση. [...] Όμως, στο πλαίσιο της νέας οργάνωσης της εργασίας κάθε γυναίκα (εκτός από όσες είχαν ιδιωτικοποιηθεί από τους άρρενες αστούς) μετατράπηκε σε κοινό αγαθό, μιας και από τη στιγμή που οι δραστηριότητες των γυναικών ορίστηκαν ως μη εργασία, η γυναικεία εργα-

σία άρχισε να εμφανίζεται ως φυσικός πόρος, διαθέσιμος σε όλους, όπως ακριβώς ο αέρας που αναπνέουμε και το νερό που πίνουμε» (σ. 138-139, η έμφαση της συγγραφέως).

Λίγες γραμμές παρακάτω το χοντραίνει ακόμα περισσότερο: *«Στην προκαπιταλιστική Ευρώπη η υποτέλεια των γυναικών στους άνδρες αμβλυνόταν από το γεγονός ότι είχαν πρόσβαση στις κοινές γαίες και στην υπόλοιπη κοινοτική περιουσία, ενώ στο νέο καπιταλιστικό καθεστώς οι ίδιες οι γυναίκες έγιναν κοινά αγαθά, καθώς η εργασία τους ορίστηκε ως φυσικός πόρος που βρισκόταν έξω από τη σφαίρα των σχέσεων της αγοράς»* (σ. 139, η έμφαση της συγγραφέως).

Με ποιο τρόπο έγινε στη νέα κοινωνία κάθε μη αστή γυναίκα «κοινός» πόρος; Μυστήριο. Αν όπως θα περιγράψει στη συνέχεια η Φεντερίτσι, οι γυναίκες και η εργασία τους υφίσταντο κατά τη διάρκεια αυτής της ιστορικής εξέλιξης όλο και πιο ιδιωτική ιδιοποίηση από τους άνδρες (τους πατέρες και στη συνέχεια τους συζύγους) απ' ό,τι στο παρελθόν, θα έπρεπε να συμπεράνουμε ακριβώς το αντίθετο. Αν κατανοήσει κανείς σωστά –κάτι που δεν είναι εύκολο– και συγκρίνει τις οικονομικές μεταφορές που χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά σημεία του βιβλίου, οι γυναίκες μετατρέπονται κατά την εξεταζόμενη περίοδο σε ένα πολύ οξύμωρο «περιφραγμένο κοινό αγαθό». Αυτή η μάλλον χονδροειδής σύγχυση ανάμεσα στη δωρεάν παροχή και την κοινοκτημοσύνη έχει μόνο μια εξήγηση: την επιθυμία να γίνει πάση θυσία ένας παραλληλισμός ανάμεσα στους φράκτες των αγρών και τη μοίρα των γυναικών, ώστε μέσω της επίκλησης της φαντασίας να καλυφθούν τα άλματα της λογικής.

Δ. Η εξιδανίκευση των προκαπιταλιστικών κοινωνιών

Για να επιστρέψουμε στην ουσία της θέσης της Φεντερίτσι, αν υπάρχει μια πλευρά της για την οποία μπορεί να τεκμηριωθεί με κάποια βεβαιότητα ότι υπάρχει μια αιτιακή σχέση που συνδέει την ανάδυση των καπιταλιστικών σχέσεων με τις αλλαγές των «αναπαραγωγικών» κοινωνικών σχέσεων, αυτή είναι η εμφάνιση της πυρηνικής οικογένειας. Για παράδειγμα, είναι δυνατόν να εξηγηθεί πολύ πειστικά ο τρόπος με τον οποίο η εμπορευματοποίηση των οικονομικών σχέσεων ωθεί τόσο προς τη διάλυση των παλιότερων, πιο εκτεταμένων μορφών οικογένειας όσο και προς την ενίσχυση της κοινωνικοοικονομικής μονάδας που αποτελείται από ένα ζευγάρι και τα παιδιά του. Από την άλλη μεριά, είναι πολύ δυσκολότερο να προσδιορίσουμε τη θέση και την αναγκαιότητα της ανδρικής κυριαρχίας σε αυτή την κίνηση καθώς και του υποβιβασμού της γυναίκας στα οικιακά καθήκοντα. Αναφέραμε ήδη ότι πρέπει να επιδεικνύεται προσοχή στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την επίδραση της οικιακής εργασίας στην κερδοφορία του κεφαλαίου. Αλλά θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, καθεαυτό, είναι απολύτως αδιάφορο για το κεφάλαιο αν η οικιακή εργασία εκτελείται αποκλειστικά ή κυρίως από τις γυναίκες ή, αντίθετα, από τους άνδρες. Η ελεύθερη εργασία είναι ελεύθερη εργασία, ανεξάρτητα από το φύλο του ατόμου που την εκτελεί και όσο η υπεραξία δεν έχει οσμή δεν έχει και φύλο.

Από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου, η Σύλβια Φεντερίτσι μας λέει ότι «στην καπιταλιστική κοινωνία η έμφυλη ταυτότητα έγινε φορέας συγκεκριμένων εργασιακών λειτουργιών» (σ. 33). Ωστόσο, η εξειδίκευση των γυναικών στην οικιακή εργασία δεν δημιουργήθηκε εκ του μηδενός από τον πρώ-

μο καπιταλισμό και παρόλο που ο καπιταλισμός σαφώς την ενίσχυσε, αποτελεί κληρονομιά που φαίνεται να είναι τόσο παλιά όσο και οι ίδιες οι ανθρώπινες κοινωνίες. Ωστόσο, η Φεντερίτσι αρέσκεται να παρουσιάζει μια ειδυλλιακή αλλά παραπλανητική εικόνα όσον αφορά τις έμφυλες σχέσεις σε παλαιότερες κοινωνίες, για να τονίσει τη ζοφερή σημερινή κατάσταση.

Αρχικά εξιδανικεύει υπέρμετρα τη θέση της γυναίκας κατά τον Μεσαίωνα: «*οι δουλοπάροικες εξαρτώνταν λιγότερο από τους άνδρες τους, διαφοροποιούνταν λιγότερο από αυτούς σωματικά, κοινωνικά και ψυχολογικά, και ήταν λιγότερο υποταγμένες στις ανάγκες των ανδρών, απ' όσο επρόκειτο να είναι αργότερα οι "ελεύθερες" γυναίκες στην καπιταλιστική κοινωνία*» (σ. 48). Ωστόσο, η συγγραφέας σημειώνει στη συνέχεια ότι το όριο στην εξάρτηση της γυναίκας από τον σύζυγό της έμπαινε λόγω της εξουσίας του άρχοντα, του ιδιοκτήτη της γης και των ανθρώπων: «*Ο άρχοντας ήταν αυτός που ρύθμιζε την εργασία και τις κοινωνικές σχέσεις των γυναικών, αποφασίζοντας, για παράδειγμα, εάν μία χήρα μπορούσε να ξαναπαντρευτεί και ποιον, κάποιες φορές μάλιστα αξιωνοντας το **ius primae noctis**, δηλαδή το δικαίωμα να κοιμηθεί με τη γυναίκα του δουλοπάροικου την πρώτη νύχτα του γάμου της*» (σ. 48).

Αυτή η μορφή εξάρτησης και υποτέλειας δεν φαίνεται εκ των προτέρων να είναι πιο αξιοζήλευτη από εκείνη που τη διεδέχτηκε. Στις σελίδες 146-147 διαβάζουμε τα εξής για τον 17^ο αιώνα: «*Από αυτή την ήττα προέκυψε ένα νέο είδος θηλυκότητας: η ιδανική γυναίκα και σύζυγος – παθητική, υπάκουη, οικονόμα, λιγόλογη, αφοσιωμένη στη δουλειά και αγνή*». Σίγουρα. Ποια είναι όμως η ριζική διαφορά από το μοντέλο θηλυκότητας που προβαλλόταν τον 11^ο και τον 13^ο αιώνα στις μυθιστορίες που απεικό-

νιζαν τον ευγενή έρωτα, όπως περιγράφεται από τον Georges Duby σε μια συλλογή με τον ίδιο τίτλο;

«Ο άντρας που παντρεύεται μια γυναίκα, όποια κι αν είναι η ηλικία του, πρέπει να συμπεριφέρεται σαν ανώτερός της και να σφίγγει τα χαλινάρια, κρατώντας την υπό τον αυστηρό του έλεγχο [...] Η συμφωνία βασίζεται στο προκλητικά διακηρυγμένο αξίωμα ότι η γυναίκα είναι ένα ασθενές ον που πρέπει αναγκαία να είναι υποταγμένο επειδή είναι εκ φύσεως διεστραμμένη, ότι προορισμός της είναι να υπηρετεί τον άνδρα εντός του γάμου και ότι ο άνδρας έχει τη νόμιμη εξουσία να τη χρησιμοποιεί».³¹

Και δεν είναι τυχαίο ότι παρόλο που ένας ειδικός στη μεσαιωνική ιστορία του φύλου δεν αρνείται τη μεταγενέστερη υποβάθμιση της γυναίκας ολοκληρώνει το βιβλίο του επί του θέματος ως εξής:

«Σε πολλούς τομείς, [οι έμφυλες διακρίσεις από τον 12^ο έως τον 15^ο αιώνα] οδηγούν στην ανδρική κυριαρχία και την υποτίμηση της θηλυκότητας [...] Στους τρόπους αναπαράστασης το θηλυκό τίθεται στην πλευρά του σαρκικού και το αρσενικό στην πλευρά του πνευματικού [...] Η κατωτερότητα και η απαξίωση των γυναικών οδηγεί στον αποκλεισμό τους από το ιερατείο, το πανεπιστήμιο και την πολιτική εξουσία. Εμφανίζεται συχνότερα στην κόλαση απ' ό,τι στον παράδεισο [...] Λαμβάνει λιγότερη εκπαίδευση, κατέχει υποδεέστερη θέση στη λογοτεχνία, τις τέχνες και τον πολιτισμό. Από νομική άποψη παραμένει αιώνια ανήλικη και εξαρτημένη από άνδρες. Στα εγκλήματα και τα παραπτώματα είναι συχνότερα το θύμα παρά ο δράστης [...] Η έντονη ανάμειξη των φύλων και ο περιορισμένος έμφυλος καταμερισμός εργασίας δεν απέτρεψαν τους

υψηλότερους μισθούς για τους άντρες, το χαμηλότερο ποσοστό των γυναικών σε προσοδοφόρα και κοινωνικά αναγνωρισμένα επαγγέλματα και την κατοχή των πιο εξελιγμένων εργαλείων από τους άντρες».³²

Αλλά είναι πάνω από όλα οι κοινωνίες που υπέστησαν την αποικιοκρατία, όπως οι κοινωνίες της προκολομβιανής Αμερικής, που αποτελούν αντικείμενο μιας αναδρομικής γοητείας που είναι σε μεγάλο βαθμό φανταστική. Πληροφορούμαστε, προς μεγάλη μας έκπληξη, ότι οι γυναίκες κατείχαν «ισχυρή θέση στις προκολομβιανές κοινωνίες, όπως φαίνεται από την παρουσία πολλών σημαντικών γυναικείων θεοτήτων στις θρησκείες τους» (σ. 299). Αν οι λέξεις διατηρούν το νόημά τους, οι εν λόγω κοινωνίες ήταν μητριαρχικές. Μια τέτοια αποκάλυψη, η οποία έρχεται σε αντίθεση με κάθε εθνολογική γνώση, δεν συνοδεύεται από καμία αναφορά (και ευλόγως) και βασίζεται μόνο σε ένα επιχείρημα που έχει καταρριφθεί εδώ και καιρό, καθώς πολλές κοινωνίες λάτρευαν γυναικείες θεότητες ενώ ήταν απολύτως πατριαρχικές.

Ο καπιταλισμός και η θέση των γυναικών

Η μεροληψία προς τη μία κατεύθυνση είναι συνυφασμένη με τη μεροληψία προς την άλλη κατεύθυνση: κατά την άποψη της Φεντερίτσι για τα γεγονότα, ο καπιταλισμός παρουσιάζεται μονομερώς ως ένα σύστημα που υποβαθμίζει τη θέση της γυναίκας. Αυτή η υποβάθμιση, η οποία θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για τη γέννηση του καπιταλισμού, υποτίθεται ότι χαρακτηρίζει όλη τη μετέπειτα εξέλιξή του μέχρι σήμερα. Αλλά μια τέτοια περιγραφή των πραγμάτων είναι στην καλύτερη περίπτωση ψευδής εξ αμελείας.

31. Georges Duby, «L'amour en France au XIIe siècle», *Mâle Moyen Âge*, Flammarion, 1988, σ. 37.

32. D. Lett, *Hommes et femmes au Moyen Âge*, Armand Colin 2013, σ. 211-213.

Καταρχάς, η περίοδος με την οποία ασχολείται η Φεντερίτσι δεν αφορά τόσο τον ίδιο τον καπιταλισμό όσο τις υβριδικές κοινωνικές μορφές που προηγήθηκαν. Η διαδικασία γέννησης του καπιταλισμού σίγουρα περιλαμβάνει τον 16^ο αιώνα, αλλά η επικράτησή του ήταν ακόμα τόσο μακριά που η αστική τάξη αναγκάστηκε, μέσα στους επόμενους αιώνες, να ανατρέψει την πολιτική εξουσία διά της βίας για να επιβάλλει τη νέα κοινωνική δομή.

Έπειτα, η ίδια η Φεντερίτσι δείχνει για πρώτη φορά με συγκεκριμένα παραδείγματα ότι η διαδικασία εκχρηματισμού της οικονομίας από τον 12^ο έως τον 15^ο αιώνα οδήγησε πολλές γυναίκες της υπαίθρου να μεταναστεύσουν στις πόλεις, όπου είχαν πρόσβαση σε ένα ευρύ φάσμα θέσεων εργασίας και μεγαλύτερη αυτονομία... κάτι που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τη γενική θέση του βιβλίου.

Από τη βιομηχανική επανάσταση και μετά, και όλο και περισσότερο τον 20^ο αιώνα, το καπιταλιστικό σύστημα είχε αναμφίβολα χειραφετητική επίδραση όσον αφορά τη θέση της γυναίκας, κυρίως στο κέντρο των πλουσιότερων χωρών. Ζούμε στην πρώτη απ' όλες τις γνωστές κοινωνίες που συνέλαβε το ιδεώδες της ισότητας των φύλων – δηλαδή την κοινωνική μη διαφοροποίησή τους. Ακόμα κι αν αυτό το ιδεώδες απέχει ακόμα πολύ από την πλήρη πραγμάτωσή του, οι κοινωνίες μας είναι οι μόνες που έχουν καταρρίψει νομικά όλους τους φραγμούς που χώριζαν νομικά τις γυναίκες από τους άντρες, ιδίως όσον αφορά την πρόσβαση σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας και επαγγέλματα. Το γεγονός ότι τα ηγετικά κράτη του κόσμου προωθούν (τουλάχιστον στα λόγια) την ισότητα των φύλων εδώ και δεκαετίες αποτελεί μέρος αυτής της κίνησης. Επιπλέον, αυτό είναι ένα από τα στοιχεία που μας επιτρέπουν να σκεφτό-

μαστε ότι ένα τέτοιο πρόγραμμα είναι ελάχιστα ανατρεπτικό για το μεγάλο κεφάλαιο, το οποίο αυτά τα κράτη υπηρετούν με ζήλο.

Και εδώ, βέβαια, μπορεί κανείς να συζητήσει τους λόγους για τους οποίους συνέβη αυτή η εξέλιξη – και ένας από μας έχει προτείνει μια υλιστική ερμηνεία σε ένα βιβλίο που εκδόθηκε πριν μερικά χρόνια.³³ Αλλά στο πλαίσιο του *Κάλιμπαν* αυτή η συζήτηση δεν είναι καν δυνατή – έστω και για να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε την αντιστροφή των τάσεων που παρατηρήθηκαν κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης: αυτή η σημαντική διάσταση της πραγματικότητας απλώς εξαφανίζεται. Σύμφωνα με τη Φεντερίτσι, ο καπιταλισμός μετατρέπεται σε ένα σύστημα το οποίο, συστηματικά και για εγγενείς λόγους, δεν μπορεί παρά να υποβιβάζει τις γυναίκες στην οικιακή σφαίρα και να οργανώνει την καταπίεσή τους.

ΣΤ. Ιστορικός Υλισμός

Δεν μπορούμε να ολοκληρώσουμε αυτή την κριτική χωρίς να αναφέρουμε τα λίγα αποσπάσματα στα οποία η Φεντερίτσι ασκεί ρητώς κριτική στον Μαρξ και, κυρίως, επανεξετάζει τη θέση του καπιταλιστικού συστήματος στην κοινωνική εξέλιξη. Έτσι, μας αποκαλύπτει ότι ο «*εάν ο Μαρξ είχε εξετάσει την ιστορία του καπιταλισμού υπό το πρίσμα των γυναικών θα ήταν αδύνατο να θεωρήσει ότι ο καπιταλισμός προετοιμάζει το έδαφος για την ανθρώπινη απελευθέρωση*» (σ. 30). Ο ισχυρισμός της Φεντερίτσι ότι ο Μαρξ απέδωσε έναν προοδευτικό ιστορικό ρόλο στον καπιταλισμό επειδή αυτός βελτίωσε την κατάσταση των εργαζόμενων, αναδεικνύει ότι δεν έχει κατανοήσει μία από τις

33. Christophe Darmangeat, *Le communisme primitif n'est plus ce qu'il était: Aux origines de l'oppression des femmes*, Smolny, 2012.

πιο βασικές ιδέες του (ή ότι προσποιείται ότι δεν την έχει κατανοήσει, αλλά το αποτέλεσμα είναι το ίδιο). Όλη η επιχειρηματολογία του Μαρξ, ολόκληρος ο «επιστημονικός» χαρακτήρας του σοσιαλισμού του, στηρίχθηκε στην ιδέα ότι ο καπιταλισμός, αναπτύσσοντας τις παραγωγικές δυνάμεις, δημιούργησε, για πρώτη φορά στην ανθρωπινή κοινωνική εξέλιξη, τις προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό. Όπως μόλις ειπώθηκε, θα πρέπει να προστεθεί ότι ο καπιταλισμός έθεσε επίσης τα θεμέλια για την κατάργηση του έμφυλου καταμερισμού της εργασίας, δηλαδή για τη χειραφέτηση των γυναικών.

Αλλά η Φεντερίτσι απορρίπτει αυτή τη θέση. Αφού συνιστά στη σελίδα 48 να μην εξιδανικεύουμε τη «μεσαιωνική κοινότητα των υποτελών» ως μοντέλο κοινοτικής οργάνωσης της εργασίας, το κάνει η ίδια λίγο παρακάτω, βλέποντας σ' αυτήν ένα μοντέλο «πρωτόγονου κομμουνισμού», βάσει του οποίου θα ήταν δυνατό για την ανθρωπότητα να γλιτώσει από το καπιταλιστικό στάδιο της ανάπτυξης της. Εδώ βρίσκουμε τη λογική των Ρώσων Ναρόντικων ενάντια στην οποία οικοδομήθηκε το επαναστατικό εργατικό κίνημα. Η Φεντερίτσι διατυπώνει επίσης την παράτολμη θέση ότι οι «προλεταριακοί αγώνες» του ύστερου Μεσαίωνα θα μπορούσαν κάλλιστα να είναι νικηφόροι (σ. 82) – χωρίς, ωστόσο, να διαφωτίσει τον αναγνώστη για τον τύπο της κοινωνίας που θα μπορούσε να προκύψει από τέτοιες υποθετικές νίκες– και το κείμενό της προσφέρει μια εικόνα της κοινωνικής εξέλιξης των τελευταίων αιώνων που είναι τουλάχιστον πρωτότυπη: «Ο καπιταλισμός ήταν η αντεπανάσταση που κατέστρεψε τις δυνατότητες που είχε γεννήσει ο αγώνας ενάντια στη φεουδαρχία, δυνατότητες που, εάν είχαν πραγματοποιηθεί, θα μας είχαν γλιτώσει από τις καταστροφές – τόσο της ζωής μας, όσο και του φυσικού περιβάλλοντος– που έχουν

συνοδεύσει την επικράτηση των καπιταλιστικών σχέσεων παγκοσμίως» (σ. 44).

Όσον αφορά την ιδέα, που ήταν θεμελιώδης για τον Μαρξ, ότι ο καπιταλισμός αντιπροσωπεύει μια «ανώτερη μορφή κοινωνικής ζωής», σύμφωνα με τη Φεντερίτσι αποτελεί μια «πεποίθηση που εξακολουθεί να υπάρχει» (σ. 44). Σε περίπτωση που υπάρχει αμφιβολία, επαναλαμβάνει την ίδια ιδέα λίγο πιο κάτω: «δεν μπορούμε να ταυτίσουμε την καπιταλιστική συσσώρευση με την απελευθέρωση του εργάτη ή της εργάτριας, όπως έχουν κάνει πολλοί μαρξιστές [...] ούτε και να θεωρήσουμε την εμφάνιση του καπιταλισμού στιγμή ιστορικής προόδου» (σ. 101).

Τι δείχνει αυτό; Αφενός, η Φεντερίτσι εκούσια ή ακούσια φτωχάινει το επιχειρημα του Μαρξ, κάνοντάς τον να λέει ότι ο καπιταλισμός αποτελεί χειραφέτηση, ενώ ο ίδιος υποστήριζε την ιδέα ότι δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια μελλοντική χειραφέτηση, κάτι που δεν είναι μια απλή λεπτομέρεια. Αλλά, πάνω απ' όλα, ισχυριζόμενη χωρίς καμία αιτιολόγηση ότι οι κοινωνίες του Μεσαίωνα θα μπορούσαν να γεννήσουν άμεσα μια σοσιαλιστική κοινωνία και ότι ο καπιταλισμός, απ' αυτή την άποψη, δεν αποτέλεσε βήμα προς τα μπρος αλλά βήμα προς τα πίσω, η Φεντερίτσι πετάει στα σκουπίδια τον ίδιο τον υλισμό που ισχυρίζεται ότι υποστηρίζει. Η στενή σχέση μεταξύ των μορφών υλικής παραγωγής και των κοινωνικών σχέσεων πετιέται από το παράθυρο· η ιδέα, που αναπτύχθηκε και αναδείχτηκε χίλιες φορές, ότι ο καπιταλισμός –η μεγάλη βιομηχανία, η πρόοδος της τεχνολογίας και της επιστήμης, η δημιουργία της παγκόσμιας αγοράς, η συγκέντρωση και η διεθνοποίηση της παραγωγής– έθεσε για πρώτη φορά στην ιστορία τα θεμέλια μιας εξισωτικής κοινωνίας. Στα σκουπίδια επίσης πετιέται η συμμετρική ιδέα ότι στη

βάση των περιορισμένων προκαπιταλιστικών μορφών παραγωγής ο κανόνας «στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του» δεν μπορεί παρά να παραμείνει κενό γράμμα και ότι: «*Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (που η ίδια συνεπάγεται την πραγματική εμπειρική ύπαρξη των ανθρώπων στο επίπεδο της παγκόσμιας ιστορίας, και όχι σε τοπικό επίπεδο), είναι μια απόλυτα αναγκαία πραγματική προϋπόθεση, γιατί χωρίς αυτήν η στέρηση θα γινόταν απλώς γενική, και με τη φτώχεια θα ξανάρχιζε ο αγώνας για τα αναγκαία και θα αναπαράγονταν αναγκαστικά όλες οι παλιές βρωμιές*».³⁴

Το μόνο που μένει είναι ο ισοπεδωτικός και στην ουσία αντιδραστικός ισχυρισμός ότι ο καπιταλισμός έφερε μόνο κακά και ότι οι ανθρώπινες κοινωνίες κατά κάποιον τρόπο «ήταν καλύτερα στο παρελθόν».

Συμπέρασμα

Το τελευταίο αλλά όχι λιγότερο σημαντικό ερώτημα που τίθεται σχετικά με το βιβλίο *Ο Κάλιμπαν* είναι το γιατί ένα τόσο αμφισβητήσιμο βιβλίο έχει δεχτεί τόσο λίγη κριτική και έχει λάβει τόσο μεγάλους επαίνους ακόμη και μέσα σε φερόμενους μαρξιστικούς κύκλους.

Μια εξήγηση είναι ότι οι ακαδημαϊκοί ιστορικοί θεωρούν δυστυχώς χάσιμο χρόνου να επισημάνουν έναν τόσο μεγάλο αριθμό λαθών σε ένα κείμενο που προορίζεται για το ευρύ κοινό και του οποίου η συγγραφέας δεν ανήκει στην ειδικότητά τους.

Αλλά η βαθύτερη απάντηση είναι φανερή: ο *Κάλιμπαν* παρ' όλες τις στιχουργικές αδυναμίες παίζει μια μελωδία που χαϊδεύει τα αυτιά των αναγνωστών του. Καταρχάς, εμφανίζεται ως ακόμα μία εκδο-

χή των αμέτρητων ιστοριών περί της πρωτόγονης μητριαρχίας – η συγγραφέας δεν διστάζει να επαναλάβει τις ξεπερασμένες αντιλήψεις του Μπαχόφεν και του Ένγκελς για την «ιστορική ήττα του γυναικείου φύλου». Αλλά εδώ αυτή η ιστορία έχει εκσυγχρονιστεί. Η ήττα δεν προέρχεται μόνο από τη γέννηση των κοινωνικών τάξεων αλλά επίσης και από τον καπιταλισμό: ο τελευταίος χαμένος παράδεισος απέχει μόνο μερικούς αιώνες. Και είναι ξεκάθαρο ότι κατά τη γνώμη της συγγραφέως αυτός συνεχίζει να υπάρχει σε πολλά μέρη του Τρίτου Κόσμου που αντιστέκονται στη «νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση». Αυτή η αφήγηση, όπως και τόσες άλλες που προηγήθηκαν, εκμεταλλεύεται εντέχνως την εσφαλμένη αντίληψη ότι ένα παρελθόν στο οποίο η θέση των γυναικών θα ήταν καλύτερη θα αποτελούσε μια βάση για τους μελλοντικούς τους αγώνες.

Πώς είναι όμως δυνατόν, πέραν από την έλλειψη σοβαρότητας και εντιμότητας στην παρουσίαση του ιστορικού υλικού, «Μαρξιστές» να προσυπογράφουν, ορισμένες φορές με ενθουσιασμό, μια αφήγηση που εγκαταλείπει τις πιο στοιχειώδεις θέσεις του ιστορικού υλισμού; Αυτό είναι κατά κάποιο τρόπο σημάδι των καιρών και μια ακόμα απόδειξη ότι οι κοινωνικές σχέσεις είναι ισχυρότερες από τις λέξεις και τις αφηρημένες αναφορές. Η ιδέα ότι στην πορεία προς έναν κόσμο χωρίς εκμετάλλευση ο καπιταλισμός αποτελεί ένα αναγκαίο στάδιο της κοινωνικής εξέλιξης φαίνεται προφανής στους αγωνιστές που σκοπεύουν να βασιστούν στη συλλογική δύναμη του διεθνούς προλεταριάτου, αυτής της τάξης που υφίσταται εκμετάλλευση την οποία έχει δημιουργήσει ο καπιταλισμός. Αλλά σε ένα πλαίσιο όπου το προλεταριάτο έχει βυθιστεί εδώ και δεκαετίες σε πολιτική νωθρότητα, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που αρνούνται

34. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία Τόμος Πρώτος*, Gutenberg, 1997, σ. 81.

να το αναγνωρίσουν ως δύναμη και που καταλήγουν να θεωρούν ότι η ύπαρξή του (και, γενικότερα, η ύπαρξη όλων των κοινωνικών και υλικών μετασχηματισμών που επέφερε ο καπιταλισμός) είναι μόνο μια λεπτομέρεια άνευ σημασίας – αν όχι εμπόδιο στην πορεία προς έναν σοσιαλισμό που στο εξής τον οραματίζονται ως εξιδανίκευση των αρχαίων κοινωνιών.

Πέραν αυτού, η πεποίθηση ότι η ανδρική κυριαρχία αποτελεί ζωτικό στοιχείο του καπιταλισμού νομιμοποιεί (ή φαίνεται να νομιμοποιεί) την αντίληψη ότι ο αγώνας για την ισότητα των φύλων είναι *καθεαυτός* αγώνας ενάντια στο κεφάλαιο. Ζούμε σε μια περίοδο που είναι απείρως ευκολότερο να αγωνιστεί κανείς πάνω στη βάση του φεμινισμού – συχνά σε κοινωνικά περιβάλλοντα που δεν υφίστανται τη μεγαλύτερη εκμετάλλευση – απ' ό,τι στη βάση των κομμουνιστικών ιδεών και μέσα στους χώρους εργασίας. Από εκεί και πέρα, είναι δελεαστικό να πιστέψει κανείς ότι ο φεμινιστικός αγώνας θα μπορούσε να αποτελέσει ένα απολύτως αποδεκτό υποκατάστατο του κομμουνιστικού αγώνα. Αυτό είναι δυστυχώς ψευδές και αν, όπως συμβαίνει εδώ, υπό το κάλυμμα του «ριζοσπαστισμού», αυτή η αποκήρυξη συνοδεύεται από ένα φλερτ με ανορθολογικά φληναφήματα, με την εξιδανίκευση των προκαπιταλιστικών κοινωνιών και με την εγκατάλειψη των βασικότερων θέσεων του Μαρξισμού, αυτή η αποκήρυξη καταλήγει σε καταστροφή.

THE
VIEW
FROM

THE END OF THE WORLD

Live interviews of life in prison with **JAMES CARR** by Isaac Cronin and Dan Hammer

FOLKWAYS RECORDS FD 5404

Issued by permission of Elizabeth Carr and the publishers of BAD

Το εξώφυλλο του LP με τα αποσπάσματα από το μαγνητοφωνημένο υλικό της αυτοβιογραφίας του Τζέιμς Καρ. Στη φωτογραφία απεικονίζεται η φυλακή του Σαν Κουέντιν.

Bad: Η αυτοβιογραφία του Τζέιμς Καρ

Τζέιμς Καρ / Ισαάκ Κρόνιν / Νταν Χάμερ / News from Everywhere & BM Blob

Βιογραφικό Σημείωμα¹

Ο Τζέιμς Καρ γεννήθηκε στην Οκλαχόμα το 1943. Σύντομα μετακόμισε στις εργατικές κατοικίες του Ανατολικού Λος Άντζελες με τη μητέρα του, τη γιαγιά του και μερικές θείες και θείους. Όταν ήταν εννέα ετών έκαψε το δημοτικό του σχολείο. Πέρασε τα επόμενα οκτώ χρόνια πηγαίνοντας από τη μία ανάδοχη οικογένεια στην επόμενη, σε φυλακές ανηλίκων και σε στρατόπεδα εργασίας της Αρχής Νεότητας της Καλιφόρνιας, κάνοντας ενδιάμεσα κάθε είδους ληστείες και καταλήγοντας στο Deuil Vocational Institution (μια φυλακής μέσης ασφαλείας στο Τρέισι της Καλιφόρνιας) ξεκινώντας τον πολύπαθο δρόμο του στις «ανώτερες βαθμίδες» του σωφρονιστικού συστήματος της Καλιφόρνιας.

Όταν ο Τζίμι ήταν 17 ετών μεταφέρθηκε στο Σαν Κουέντιν για τη συμμετοχή του σε μια φυλετική ταραχή στο Τρέισι. Το 1959 ήταν εκεί έγκλειστοι πάνω από πέντε χιλιάδες κατάδικοι: Ο Τζίμι ήταν ο νεότερος. Οι αρχές παραβίαζαν τον ίδιο τους τον νόμο φυλακίζοντάς τον εκεί.

Η διοίκηση των φυλακών, ιδίως στις φυλακές υψίστης ασφαλείας, έκανε πάντα ό,τι ήταν δυνατόν για να στρέψει τον έναν

κατάδικο ενάντια στον άλλον, ώστε να τους αποτρέψει από το να συνασπιστούν εναντίον των δεσμοφυλάκων τους. Βάζοντας μαζί γνωστούς εχθρούς, κυκλοφορώντας ψευδείς φήμες και τα συναφή, οι φύλακες κατάφερναν συνήθως να εμποδίσουν τους κατάδικους να καταλάβουν τι συμβαίνει ή να αντιληφθούν πού θα γίνει πράξη η πάντοτε παρούσα απειλή του θανάτου. Στα τέλη της δεκαετίας του '50, οι κατάδικοι άρχισαν να αντιδρούν σε αυτή την κατάσταση μέσα από την ταύτιση με τη φυλή τους. Οι μαύροι, οι τσικάνο, οι ινδιάνοι και οι λευκοί σχημάτισαν κλίκες που συγκρούονταν άγρια μεταξύ τους.

Ο Τζίμι πέρασε μεγάλο μέρος του πρώτου του ταξιδιού στο Σαν Κουέντιν στο Κέντρο Προσαρμογής, τη μη θερμαινόμενη πτέρυγα απομόνωσης που προοριζόταν για τους αδιόρθωτους. Εδώ συνάντησε τους μουσουλμάνους ηγέτες Λαμάρ Ρίβερς και Μπούκερ Νορθ. Σεβόταν το θάρρος τους και την υπεράσπιση της μαύρης υπερηφάνειας, αλλά απέρριπτε τη μουσουλμανική φιλοσοφία για τον ειρηνισμό της: Ο Τζίμι ήθελε να πολεμήσει.

Αφού μια προσφυγή επέβαλε την απομάκρυνση των ανηλίκων από το Κουέντιν, ο Τζίμι μεταφέρθηκε στη Σολεδάδ, μια φυλακή μέσης ασφαλείας με μικτό πληθυσμό από ηλικιωμένους κατάδικους, ανηλίκους όπως ο Τζίμι και νεαρούς κατάδικους στους οποίους δινόταν μια τελευταία ευκαιρία πριν καταλήξουν στο Φόλσομ ή το Κουέντιν. Ο ίδιος, ο σύντροφός του από το Τρέισι, Τζορτζ Τζάκσον, και μια μικρή ομάδα μαύρων καταδικών δέθηκαν πολύ,

1. (σ.τ.μ.) Το βιογραφικό σημείωμα που ακολουθεί προέρχεται από τον δίσκο βινυλίου με τίτλο *The View from the End of the World* που κυκλοφόρησε το 1975 από τη Folkway Records και περιλαμβάνει αποσπάσματα από το μαγνητοφωνημένο υλικό πάνω στο οποίο βασίστηκε η αυτοβιογραφία του με τίτλο *Bad: The Autobiography of James Carr* που κυκλοφόρησε την ίδια χρονιά.

παίρνοντας τον έλεγχο του τζόγου με σημαδεμένα χαρτιά και πειραγμένα ζάρια και πλουτίζοντας σε τσιγάρα (τα τσιγάρα είναι το χρήμα της φυλακής).

Οι συγκρούσεις ήταν πολύ συχνές, συμπεριλαμβανομένης μιας μεγάλης σφαγής, για τους συνηθισμένους λόγους – έλεγχος της πορνείας των ομοφυλόφιλων, απλήρωτα χρέη και ομαδικοί ξυλοδαρμοί. Ο Τζίμι και ο Τζορτζ εξελίχθηκαν πολύ στη Σολεδάδ: έμαθαν πώς να μάχονται με επιτυχία, πώς να παίρνουν τον έλεγχο των καταστάσεων και πώς να ξεχωρίζουν έναν φίλο από έναν βλάκα. Μετά την κατάληψη της πτέρυγας D και αφού έμεινε 29 ημέρες στην απομόνωση του Σαν Κουέντιν, ο Τζίμι στάλθηκε πίσω στο Τρέισι και μετά στο σπίτι του στο Λος Άντζελες.

Το 1962, μετά από μερικούς προσοδοφόρους μήνες στον δρόμο, ο Τζίμι βρέθηκε ξανά στο Σαν Κουέντιν με την κατηγορία της ένοπλης ληστείας, αυτή τη φορά ως ενήλικας με ποινή κάθειρξης πέντε έτη έως ισόβια.

Ένας γενικευμένος φυλετικός πόλεμος βρισκόταν σε εξέλιξη. Τουλάχιστον ένας θάνατος σημειωνόταν κάθε μήνα και οι συμπλοκές ήταν συνεχείς. Ο Τζίμι αναβίωσε γρήγορα την Αγέλη των Λύκων (τη βασική ομάδα μαύρων στη Σολεδάδ), η οποία σύντομα εξελίχθηκε από συμμορία σε πολιτική οργάνωση.

Αυτοί οι χωρίς ελπίδα εξεγερμένοι ένιωθαν ότι η κοινωνική αλλαγή στην Αμερική ήταν αδύνατη και άρχισαν να αναζητούν έμπνευση στην Αφρική – στους εθνικούς αγώνες στη Γουινέα, τη Μοζαμβίκη και την Αγκόλα. Υπό την καθοδήγηση του Τζορτζ Τζάκσον, τα μέλη της Αγέλης των Λύκων μελετούσαν τον παναφρικανισμό, διάβαζαν ό,τι έβρισκαν για την αφρικανική ιστορία και φιλοσοφία και ονειρεύονταν την απόδραση και τον ανταρτοπόλεμο.

Η εθνικιστική ιδεολογία ήταν η αφητηρία για την ανάπτυξη της ικανότητας των καταδικών να κατανοούν τη σχέση τους με τον έξω κόσμο.

Αυτό οδήγησε στην απώλεια του ελέγχου από τη διοίκηση της φυλακής και οι δεσμοφύλακες απάντησαν με περισσότερη βία και χειραγώγηση. Ήταν ειδικό στο να κρατούν τις φυλές σε σύγκρουση μεταξύ τους, καταπνίγοντας κάθε ιδέα διαφυλετικής εξέγερσης (όπως κοινές απεργίες πείνας ή αρνήσεις προαυλισμού) με το στήσιμο φυλετικών ταραχών. Υποκινούσαν επιθέσεις και επικροτούσαν την εκδίκηση. Παρόλο που όλοι οι κατάδικοι γνώριζαν ποιος ήταν ο πραγματικός εχθρός, ξόδευαν τον περισσότερο χρόνο και την ενέργειά τους για να αντιμετωπίσουν τους άμεσους εχθρούς τους – ο ένας τον άλλον.

Το μόνο διάλειμμα στην ένταση (εκτός από την ίδια τη συμπλοκή) ήταν μια σειρά από επιχειρήσεις που έτρεχαν ο Τζορτζ και ο Τζίμι. Κατά καιρούς έλεγχαν στο Σαν Κουέντιν το εμπόριο ναρκωτικών (πουλώντας ναρκωτικά που έφερναν οι φρουροί), τον τζόγο, το λαθρεμπόριο, την εμπορία όπλων και την είσπραξη χρεών και επιτίθεντο σε όποιον έμπαινε εμπόδιο στην επιτυχία τους.

Το 1965 οι αρχές αποφάσισαν ότι θα ήταν καλύτερα να τους χωρίσουν. Ο Τζίμι στάλθηκε στο σωφρονιστικό κατάστημα C.M.C.-East, την «παιδική χαρά» του σωφρονιστικού συστήματος, όπου οι ομοφυλόφιλοι κρατούμενοι περιφέρονταν με στενά σορτσάκια, πειραγμένα μαλλιά και μακιγιάζ και οι κατάδικοι έπαιζαν γκολφ. Ο Τζίμι εδραίωσε γρήγορα τη θέση του, ως ένα από τα σκληρά καρύδια, αλλά σταδιακά αποφάσισε να το παίξει χαλαρός για λίγο καιρό, προκειμένου να αποφύγει τη μεταγωγή στη φυλακή Φόλσομ. Επικεντρώθηκε στη μόρφωσή του: η απομάκρυν-

ση από τον Τζορτζ τον έκανε να συνειδητοποιήσει ότι βασιζόταν στο ότι εκείνος θα σκεφτόταν για λογαριασμό του. Ξεκίνησε διαβάζοντας φιλοσοφία, η οποία σύντομα τον οδήγησε στον Μαρξ και στην πρώτη του πραγματική κατανόηση της ταξικής πάλης. Προηγουμένως, πίστευε ότι εξηγείρονταν ενάντια στην εξουσία γιατί αυτός και οι σύντροφοί του ήταν απροσάρμοστοι. Ο Τζίμι περνούσε πολύ ώρα στο κελί του, μελετώντας Μαρξ και μαθηματικά, φαντασιωνόμενος τον Κόκκινο Στρατό των λούμπεν του οποίου ήλπιζε να ηγηθεί στον δρόμο. Ήξερε ότι αν αποκαλυπτόταν η πραγματική του κατάσταση έστω και μια φορά, θα πέθαινε μέσα στη στενή. Τώρα πίστευε ότι είχε πράγματα να κάνει στους δρόμους.

Βελτίωσε την εικόνα του μπαίνοντας στην ομάδα άρσης βαρών της φυλακής C.M.C. Μετά από έναν χρόνο αυστηρής προπόνησης δυνάμωσε πολύ, κατακτώντας τον τίτλο των βαρέων βαρών των φυλακών της Καλιφόρνιας κάθε χρόνο που αγωνιζόταν και σπάζοντας στην πορεία μερικά εθνικά ρεκόρ.

Ο Τζίμι φρόντιζε τον εαυτό του βασικά με τον ίδιο τρόπο που το έκανε και στο Κουέντιν, αλλά πίσω από ένα νέο ήσυχο προσωπίο. Συνέχισε να έχει τη φιλοσοφία ότι για όσο διάστημα θα ήταν κλεισμένος στη φυλακή θα έκανε ορατή την παρουσία του στην αστυνομία, αλλά έμενε μακριά από τα πράγματα που οδηγούσαν άμεσα σε πειθαρχική αναφορά, όπως η άσκηση βίας ή ο προσηλυτισμός. Ανέλαβε τις πιο εύκολες νόμιμες δουλειές που μπορούσε να βρει, δουλεύοντας στο γυμναστήριο και στον κήπο (ενώ ταυτόχρονα απομυζούσε έναν πολύ πλούσιο νεαρό ανόητο), και σίγα-σίγα προετοίμαζε την έξοδό του από τη φυλακή. Στα τέλη του 1969, μετά από χρόνια εντατικής μελέτης, έγινε δεκτός στο Πανεπιστή-

μιο της Καλιφόρνιας στη Σάντα Κρουζ ως φοιτητής και βοηθός διδασκαλίας μαθηματικών, και αποφυλακίστηκε τον Ιούλιο του 1970. Η Σάντα Κρουζ δεν είχε και μεγάλη σχέση με το Γουάτς. Ήταν ένα ήσυχο, φιλελεύθερο κολέγιο της ανώτερης μεσαιάς τάξης με μια χούφτα μαύρους της μεσαιάς τάξης και μερικούς λευκούς ακτιβιστές. Ο Τζίμι κρατούσε τον εαυτό του απασχολημένο για κάποιον καιρό με γυναίκες, ναρκωτικά, ταξίδια στο Όκλαντ και κάποια συμμετοχή στην Επιτροπή Υπεράσπισης των Αδελφών της Σολεδάδ. Συνέχισε να αναζητά τον Κόκκινο Στρατό, αλλά αντί γι' αυτόν βρήκε μια ομάδα κόκκινων ποινικών με ένα επίχρισμα ιδεολογίας που κάλυπτε την παλιά «φιλοσοφία του εγκλήματος». Συμπορεύτηκε με αυτή για τη φάση, τα ναρκωτικά και τα χρήματα. Η ιδεολογία έκανε ευκολότερη την αποδοχή αυτής της κατάστασης.

Εργαζόταν επίσης ως βοηθός διδασκαλίας κοινωνιολογίας. Τον Απρίλιο του 1971 πήγε μερικούς από τους φοιτητές του σε μια ακρόαση των Αδελφών της Σολεδάδ στο Σαν Φρανσίσκο. Ένας καυγάς ξέσπασε μέσα στην αίθουσα του δικαστηρίου όταν ένας βοηθός αστυνομικός άρπαξε μια εφημερίδα από τον Τζορτζ – ο Τζίμι όρμησε στη συμπλοκή και συνελήφθη.

Ο Τζίμι βρέθηκε στις φυλακές της κομητείας του Σαν Φρανσίσκο και καθώς ήταν ελεύθερος υπό όρους, αντιμετώπιζε τον κίνδυνο της ισόβιας κάθειρξης για τη συμμετοχή του σε μια πεντάλεπτη συμπλοκή. Συνειδητοποίησε ότι ως μιλιτάντης θα ήταν πάντα στο έλεος τέτοιων αυθαίρετων δικαστικών κρίσεων. Άρχισε να εξετάζει τη δραστηριότητα και την ιδεολογία του και διαπίστωσε ότι αποτελούσαν αντανάκλαστική/άμεση απάντηση στα εγκλήματα που διαπράττει το κράτος, χρησιμοποιώντας τους όρους, το έδαφος και τα όπλα που υπαγορεύει ο εχθρός.

Τον Αύγουστο ο Τζορτζ Τζάκσον δολοφονήθηκε στο Κέντρο Προσαρμογής του Σαν Κουέντιν. Ο θάνατος του στενότερου φίλου του ήταν το σοκ που συνέδεσε και αποσαφήνισε τις σκέψεις του για την ιδεολογία. Προσπάθησε για λίγο καιρό να συζητήσει τις αλλαγές της αντίληψής του με τους παλιούς του φίλους, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς που δεν εξοργίζονταν με όσα τους έλεγε για την αυτοκαταστροφική στρατηγική τους, απλώς δεν τον καταλάβαιναν. Πολλοί από αυτούς περίμεναν από τον Τζίμι να είναι το επόμενο «κεντρικό ζήτημα» μετά τον Τζορτζ – αντιθέτως εκείνος τους έλεγε ότι δεν πρέπει να συνεχίσουν να τίθενται τέτοιους είδους ζητήματα.

Τρεις εβδομάδες αργότερα γεννήθηκε η κόρη του. Αυτό βοήθησε στην ανακούφιση από το πένθος. Ο Τζίμι διάβαζε, έγραφε γράμματα και έσπαγε λίγη πλάκα, περιμένοντας να βγει κάποια απόφαση για το μέλλον του από τα δικαστήρια και το Συμβούλιο Ενηλίκων. Στα τέλη του Δεκεμβρίου ο δικηγόρος του συμφώνησε να αποδεχτεί την ενοχή του για τη διάπραξη πλημμελήματος με αντάλλαγμα την έκτιση της ποινής που αντιστοιχούσε στον χρόνο που είχε ήδη εκτίσει και ο Τζίμι αφέθηκε ελεύθερος υπό αναστολή και επιτήρηση.

Ο Τζίμι άρχισε για πρώτη φορά να ζει μια σχετικά φυσιολογική ζωή με την οικογένειά του στο Σαν Χοσέ. Όλη του τη ζωή αγωνιζόταν να ξεπεράσει την επιλογή να ζήσει γονατιστός ή να πεθάνει όρθιος. Τώρα μπορούσε να ζήσει όρθιος. Για πρώτη φορά στη ζωή του σκεφτόταν καθαρά, χωρίς να βρίσκεται σε συνθήκες πίεσης. Μάθαινε να δημιουργεί επαναστατική θεωρία αντί να υιοθετεί κάποια ιδεολογία. Εργαζόταν πάνω στην αυτοβιογραφία του, με τίτλο *Bad*, διάβαζε περισσότερο, έπαιζε με το παιδί του, ασχολιόταν με την κηπουρική και επισκεπτόταν φίλους. Στις αρχές Απρι-

λίου του 1972 βρήκε δουλειά ως οικοδόμος. Τρεις μέρες αργότερα δολοφονήθηκε.

Ο θάνατος του Τζίμι, που στεναχώρησε και εξόργισε σχεδόν όλους όσους γνώριζε, δεν εξηγήθηκε ποτέ. Δύο άνδρες καταδικάστηκαν για τη δολοφονία του, αλλά τα κίνητρα και οι σχέσεις τους με τον Τζίμι δεν αποκαλύφθηκαν από το κράτος και ίσως δεν θα αποκαλυφθούν ποτέ.

Το γεγονός αυτό δεν είναι όμως τόσο οδυνηρό όσο η γνώση ότι για τον Τζίμι Καρ ο θάνατος ήρθε μετά το τέλος μιας ζωής και στην αρχή μιας άλλης.

Πρόλογος

Ο Τζέιμς Καρ δολοφονήθηκε το 1972. Κατά έναν τρόπο φαίνεται σαν να μην πέρασε μια μέρα από τη δολοφονία του. Κατά έναν άλλο τρόπο έχουν περάσει αιώνες από τότε· ο κόσμος είναι ένα πολύ διαφορετικό μέρος.

Το ίδιο το σωφρονιστικό σύστημα της Καλιφόρνιας έχει αλλάξει ελάχιστα από την εποχή που ο Τζίμι ήταν κρατούμενος στα τέλη της δεκαετίας του '50 και κατά τη δεκαετία του '60. Οι ίδιες κατηγορίες ανθρώπων εκτίουν ποινή υπό τις ίδιες συνθήκες. Αυτό που έχει αλλάξει είναι τα εγκλήματα που διαπράττονται σήμερα και, κάτι που είναι εξίσου σημαντικό, η αντίληψη της κοινωνίας για τα εγκλήματα αυτά και αυτούς που τα διαπράττουν.

Κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70 ένα δυναμικό κίνημα για τη μεταρρύθμιση των φυλακών ανέδειξε τις φυλακές ως σύμπτωμα μεγαλύτερων κοινωνικών δεινών, ως την κορυφή του κοινωνικού παγόβουνου. Τα αίτια της εγκληματικότητας έγιναν αντικείμενο ευρείας συζήτησης ως πλευρά της γενικότερης κοινωνικής συζήτησης για τις αξίες και τους θεσμούς, ακόμα κι αν οι λύσεις που προτεινόταν ήταν συχνά απλοϊκές. Η «σιωπηρή πλειοψηφία» εκείνης της εποχής θεωρούσε τους φυλακισμένους ως μια αθεράπευτη κοινωνική απειλή.

Σήμερα [1994] δεν υπάρχει κίνημα για τις φυλακές. Η «μεταρρύθμιση του σωφρονιστικού συστήματος» συνίσταται στην κατασκευή περισσότερων φυλακών και στην αυστηροποίηση των ποινών. Εν μέρει, η απόρριψη της έννοιας της φυλα-

Ο Τζέιμς με τη γυναίκα του Μπέτσυ και την κόρη τους Τζία

κής ως ενός δυνητικά εξαγνιστικού θεσμού αποτελεί αντίδραση στον ολοένα και πιο βίαιο χαρακτήρα του εγκλήματος και των κοινωνικών σχέσεων γενικότερα. Η Αμερική έχει την αντίληψη ότι βρίσκεται υπό πολιορκία. Σε όλη την έκταση των ΗΠΑ οι συμμορίες δεν μάχονται πλέον με αυτοσχέδια πιστόλια, μαχαίρια και σιδερογροθιές. Μακελεύουν η μία την άλλη με αυτόματα όπλα στρατιωτικού τύπου. Οι διαφωνίες που στην εποχή του Τζίμι θα λύνονταν με μπουνιές συχνά μετατρέπονται σε ανταλλαγή πυροβολισμών. Η ατμόσφαιρα της επικείμενης βίας φαίνεται να χρωματίζει κάθε παθιασμένη κοινωνική συνεύρεση.

Βομβαρδισμένη από έναν ατελείωτο καταγιοσμό ειδήσεων και δηλώσεων πολιτικών και ειδικών, η κοινωνία έχει διαχωριστεί καθαρά ανάμεσα στους βίαιους κακοποιούς και τα αθώα θύματά τους, τον τρομοκρατημένο πληθυσμό. Ο διπολικός κόσμος του «Πολέμου ενάντια στο Έγκλημα» θυμίζει έντονα μια άλλη πρόσφατη σύγκρουση της οποίας δόθηκε πρόσφατα η τελευταία μάχη.

Η χρονική συγκυρία δεν είναι τυχαία. Περίπου τον ίδιο μήνα που κηρύχθηκε επισήμως η λήξη του Ψυχρού Πολέμου, ανακοινώθηκε ο «Πόλεμος κατά του Εγκλήματος». Το θρυλικό μέρισμα της ειρήνης με την υπόσχεσή της για ηρεμία και ευημερία δεν έγινε ποτέ πραγματικότητα. Η κατάσταση φόβου που ήταν ο κανόνας για σαράντα πέντε χρόνια δεν αφέθηκε να διαλυθεί ούτε στο ελάχιστο.

Κάθε κοινωνικό είδος επιδιώκει ενστικτωδώς να διατηρήσει τη θέση του στη μεγάλη αλυσίδα της ύπαρξης. Οι πολιτικοί δεν αποτελούν εξαίρεση. Έχουν πάρει μερικά μαθήματα από την πρόσφατη ιστορία. Συχνά, όταν η Αμερική βρίσκεται σε μια σχετικά ήρεμη περίοδο χωρίς να υπάρχει ένας απειλητικός αντίπαλος, οι ευαισθητοποιημένοι πολίτες αρχίζουν να εστιάζουν

στις ακρότητες και τις τεράστιες ανεπάρκειες της κυβέρνησης. Το Γουότεργκεϊτ ήρθε αμέσως μετά την απόσυρση των αμερικανικών στρατευμάτων από το Βιετνάμ. Η γενική απέχθεια για τους πολιτικούς που τροφοδότησε την εκστρατεία του Ρος Περό για την προεδρία των ΗΠΑ εμφανίστηκε λίγο μετά την ολοκλήρωση του [πρώτου] πολέμου στο Ιρακ.

Την ίδια στιγμή που νέοι μικροανταγωνιστές όπως το Ιράκ, η Β. Κορέα, η ρώσικη μαφία που κατέχει πλουτώνιο και ο IRA δημιουργούν παροδικό άγχος, χρειάζεται μια μονιμότερη απειλή για να διατηρηθούν η κοινωνική αδρεναλίνη και η ανάγκη για προστασία που τη συνοδεύει στα ανώτατα επίπεδα του Ψυχρού Πολέμου. Η παρωχημένη εικόνα του Κομμουνιστή που κρύβεται κάτω από το κρεβάτι έχει αντικατασταθεί σε μεγάλο βαθμό από την πιο ρεαλιστική εικόνα του μασκοφόρου ένοπλου ληστή που παραμονεύει στη γωνία.

Το έγκλημα είναι μεγάλη επιχείρηση, όχι για τους εγκληματίες, αλλά για την ομοσπονδιακή, πολιτειακή και τοπική αστυνομία, τους κυβερνητικούς και ιδιωτικούς δικηγόρους, τους εγγυητές, τους πληρωμένους εμπειρογνώμονες, τους κατασκευαστές όπλων, τις ιδιωτικές εταιρείες ασφαλείας κ.λπ. Όπως και το στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα που μέχρι σήμερα αρνείται να αποδεχτεί την αναπόφευκτη σταδιακή εξάλειψή του, ο εγχώριος μηχανισμός ασφαλείας έχει να κερδίσει τα πάντα από τη διατήρηση της αντίληψης ότι το έγκλημα αποτελεί μια διαρκή απειλή.

Η εγχώρια βιομηχανία ασφαλείας δεν δημιουργεί κατ' ανάγκη τις συνθήκες στις οποίες ανθεί το σημερινό κύμα εγκληματικότητας ούτε ενθαρρύνει το έγκλημα. Η αποτυχία της είναι μια αποτυχία λόγω παράλειψης. Δεν επικεντρώνει τις πραγματικές της ενέργειες στην αντιμετώπιση των

βαθύτερων αιτιών της εγκληματικής συμπεριφοράς, όπως και η βιομηχανία εθνικής ασφάλειας δεν διέθεσε χρόνο στην προσπάθεια εκτόνωσης του Ψυχρού Πολέμου. Αυτή η συμπεριφορά θα ανταμειβόταν με την ίδια τους την αχρήστευση.

Τι μπορεί να κάνει ο καθένας από εμάς για να συμβάλει ουσιαστικά στην αλλαγή του σημερινού κλίματος υστερίας για την πραγματική και την υποτιθέμενη βία; Πιστεύω ότι πρέπει να πάρουμε τον Τζέιμς Καρ για παράδειγμα. Ο Τζίμι ήταν ένας αποφασιστικός και προσηλωμένος άνθρωπος που αρνήθηκε να ακολουθήσει το μονοπάτι για το οποίο ήταν προγραμματισμένος. Φυλακισμένος σε ένα σύστημα που προσπαθεί να καταστρέψει τη μοναδικότητα του κάθε κρατουμένου, ο Τζίμι ξεχώρισε ως άτομο. Αντί να επιτρέψει στον εαυτό του να οριστεί ως εγκληματίας σε συνεχή μάχη με την αστυνομία, επέλεξε να εγκαταλείψει αυτή τη συμβιωτική σχέση. Ο Τζίμι αποδέχθηκε την ευθύνη για τα εγκλήματά του, μια θαρραλέα και σαφώς αντιδημοφιλή πράξη. Η άμεση και ειλικρινής προσέγγισή του για το παρελθόν του και για το παρελθόν των συγκρατουμένων του καθιστά την αυτοβιογραφία του ένα από τα λίγα αξιόπιστα χρονικά μιας κρίσιμης περιόδου στην ιστορία της αμερικανικής φυλακής. Αυτό κόστισε στον Τζίμι τη ζωή του. Σίγουρα αξίζει την προσοχή και τον σεβασμό μας.

Ισαάκ Κρόνιν², Λος Άντζελες,
26 Ιουνίου 1994

---

2. Ο Ισαάκ Κρόνιν ήταν μέλος της φιλοκαταστασιακής καλιφορνέζικης ομάδας Contradiction που έγινε κυρίως γνωστή για την έγκαιρη και διεισδυτική κριτική της χιπ αντισουλτούρας και της νέας αριστεράς ήδη από το 1971-72.

Εισαγωγή

«ΟΤΑΝ ΗΜΟΥΝ ΕΝΝΙΑ ΧΡΟΝΩΝ, έβαλα φωτιά στο σχολείο μου». Ο Τζέιμς Καρ άρχισε τον αγώνα πολύ μικρός και δεν τα παράτησε ποτέ. Ήταν ένα παιδί-θαύμα του εγκλήματος στους δρόμους των γκέτο του Λος Άντζελες και η μάστιγα μισής ντουζίνας οικοτροφείων και αναμορφωτηρίων. Στην εφηβεία του προχώρησε στις ένοπλες ληστείες και τα παράνομα στοιχήματα, αλλά η καριέρα του έληξε σύντομα μετά από τη σύλληψή του. Στη φυλακή αγωνίστηκε πιο σκληρά από ποτέ και έγινε ένας από τους πιο διαβόητους στασιαστές στο ταραγμένο σωφρονιστικό σύστημα της Καλιφόρνιας.

Καθώς ήταν μαχητής και όχι ιεροκήρυκας, ο Τζέιμς Καρ αφηγείται την ιστορία της ζωής του με ένα ψυχρό πάθος που του επιτρέπει να ρίξει άπλετο φως στις λεπτές πτυχές της καθημερινής ζωής στους δρόμους και τη φυλακή, αλλά χωρίς πολιτική πολεμική και ηθικολογικές καταγγελίες. Ο Τζίμι αποκαλύπτει τη φρίκη της ζωής στις φυλακές –φυλετικές ταραχές, δολοφονίες, ανεξήγητες και παράλογες τιμωρίες, διαφθορά των σωφρονιστικών υπαλλήλων, για να αναφέρουμε μόνο μερικές από της πλευρές της φρίκης– από τη σκοπιά ενός ατόμου που την ξεπέρασε. Ταυτόχρονα, μας δείχνει την τεράστια δύναμη, ακόμη και τη χαρά των καταδικασμένων ανθρώπων που αρνούνται να πεθάνουν, που επιβεβαιώνουν την ανθρώπινη υπόστασή τους μέσα από την εξέγερση.

Η σχέση του Τζίμι με τον Τζορτζ Τζάκσον και τους υπόλοιπους μαύρους συντρόφους του έρχεται σε έντονη αντίθεση με το χάος που τους περιβάλλει.³ Κα-

3. Ο **Τζορτζ Τζάκσον** ήταν αγωνιστής του κινήματος των μαύρων, ο οποίος ριζοσπαστικοποιήθηκε μέσα στις φυλακές όπου ήταν έγκλειστος για ένοπλες ληστείες, διαρρήξεις και άλλα αδικήματα. Μετά τη γνωριμία του

θώς προχωρούσαν από φυλακή σε φυλακή εντός του σωφρονιστικού συστήματος σχημάτισαν την ομάδα *Αγέλη των Λύκων* (Wolf Pack), μια αδελφότητα που προστάτευε τα

με το φυλακισμένο μέλος των Μαύρων Πανθήρων W. L. Nolen προσχώρησε στην οργάνωση. Λόγω της απογοήτευσής τους από τη στάση των Μαύρων Πανθήρων απέναντι στους αγώνες των μαύρων στις φυλακές, αποχώρησαν και ίδρυσαν την οργάνωση Black Guerilla Family, η οποία ήταν επηρεασμένη από τις ιδέες του μαύρου εθνικισμού και σεπαρατισμού του Μάρκους Γκάρβεϊ και αυτοπροσδιοριζόταν ως μαρξιστική-λενινιστική.

Στα πλαίσια της δράσης του, ο Τζορτζ Τζάκσον υπήρξε πρωτεργάτης των αγώνων και των εξεγέρσεων μέσα στις φυλακές της Καλιφόρνιας. Όταν δημοσιεύτηκαν τα βιβλία που έγραψε κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού του στην απομόνωση για πειθαρχικά παραπτώματα έγινε εξαιρετικά δημοφιλής τόσο έξω από τις φυλακές όσο και μέσα σε αυτές, όπου αναδείχθηκε σε ηγετική φιγούρα για όλους τους κρατούμενους ανεξάρτητα από τη φυλή τους. Τον Ιανουάριο του 1970, κατηγορήθηκε μαζί με δύο ακόμα συγκρατούμενούς του για την εκτέλεση ενός δεσμοφύλακα που είχε πρόσφατα αθωωθεί για τον πυροβολισμό και τη δολοφονία τριών μαύρων κρατούμενων κατά τον προαυλισμό τους, όταν συνεπλάκησαν με μέλη της φασιστικής συμμορίας των φυλακών Aryan Brotherhood. Οι τρεις κατηγορούμενοι ονομάστηκαν *Αδελφοί της Φυλακής Σολεδάδ* (Soledad Brothers).

Την ίδια χρονιά ο δεκαεφτάχρονος αδελφός του Τζόναθαν εισέβαλε σε αίθουσα δικαστηρίου, απελευθέρωσε τρεις κρατούμενους και πήρε ομήρους τον δικαστή, τον εισαγγελέα και τρεις ένορκους με αίτημα την απελευθέρωση του αδελφού του και των δύο ακόμα *Αδελφών της Σολεδάδ*. Η ενέργεια κατέληξε στη δολοφονία του Τζόναθαν Τζάκσον και των δύο από τους τρεις κρατούμενους που συμμετείχαν σε αυτή.

Σύμφωνα με την εκδοχή των αρχών, ο Τζορτζ Τζάκσον δολοφονήθηκε από τον σκοπό που επέβλεπε το προαύλιο της φυλακής Σαν Κουέντιν τον Αύγουστο του 1971 κατά τη διάρκεια μιας αποτυχημένης απόπειρας απόδρασης κατά την οποία σκοτώθηκαν τρεις φύλακες και τραυματίστηκαν σοβαρά άλλοι τρεις.

μέλη της και έφτασε να τους εγγυάται έναν βαθμό υλικής ευημερίας. Σφρηλατημένη σε έναν αγώνα μέχρι θανάτου – αρχικά εναντίον των αρχών και των υπόλοιπων κατάδικων, στη συνέχεια, σχεδόν αποκλειστικά εναντίον των πρώτων– η φιλία του Τζίμι και του Τζορτζ εξελίχθηκε σε κάτι πολύ περισσότερο από μια συνεργασία για την επιβίωση. Η *Αγέλη των Λύκων* έμεινε ζωντανή για τόσο πολύ καιρό όχι μόνο πολεμώντας αλλά και αγαπώντας. Η αγάπη που είχε ο ένας για τον άλλον τροφοδοτήθηκε όχι μόνο από την αλληλεξάρτησή τους αλλά και από μια μεγάλη πνευματική ανάπτυξη και από την εκπληκτική ικανότητά τους να διασκεδάζουν σε αυτό το εξαιρετικά δυσάρεστο περιβάλλον.

Μέσα από την εξέλιξη του Τζίμι βλέπουμε τη βαθμιαία συνειδητοποίηση από την πλευρά πολλών κατάδικων ότι χειραγωγούνται ώστε να πολεμούν ενάντια στα ίδια τους τα συμφέροντα, τόσο με το να συγκρούονται μεταξύ τους όσο και με το να συγκρούονται με τις αρχές σύμφωνα με τους δικούς της όρους. Η *Αγέλη των Λύκων*, με επικεφαλής τον Τζορτζ και τον Τζίμι, πάλεψε αρχικά για να αποκτήσει θέση ισχύος στον φυλετικό πόλεμο εντός των φυλακών και στη συνέχεια εργάστηκε για να σταματήσει εντελώς αυτή τη σύγκρουση, προκειμένου να δράσει αποκλειστικά εναντίον του συστήματος. Λόγω αυτής της εξέλιξης, οι αρχές αναγκάστηκαν να αυξήσουν το επίπεδο βίας που ασκούσαν και να χωρίσουν τον Τζίμι και τον Τζορτζ.

Έχοντας βρεθεί μόνος του μετά το 1965 στο πιο υποτονικό περιβάλλον του σωφρονιστικού καταστήματος της Αποικίας Ανδρών της Καλιφόρνιας στο Σαν Λούις Ομπίσπο, ο Τζίμι μεταμορφώθηκε από έναν ανοιχτά στασιαστή κατάδικο με αυτοκαταστροφικές αυτόματες αντιδράσεις σε έναν ψυχρά υπολογιστικό στοχαστή που χειρα-

γωγούσε τις αρχές μεθοδεύοντας εν τέλει την αποφυλάκισή του. Στην πορεία έγινε ολοκληρωμένος μαθηματικός, πρωταθλητής της άρσης βαρών και σοφός σύμβουλος της νέας γενιάς φυλακισμένων αγωνιστών.

Το να βάλει το μυαλό του να δουλέψει για να αγωνιστεί με τους δικούς του όρους ήταν ένα μάθημα το οποίο ο Τζίμι έμαθε με σκληρό τρόπο, ένα μάθημα το οποίο έπρεπε να ξαναμάθει από την αρχή μετά την αποφυλάκισή του. Βγήκε από τη φυλακή περιμένοντας να βρει πλήθη ένοπλων επαναστατών να ετοιμάζονται για μάχη και εντάχθηκε στους Μαύρους Πάνθηρες, μια ομάδα που παρήγαγε προπαγάνδα για τον Κόκκινο Στρατό αλλά όχι τον ίδιο τον στρατό.

Η δραστηριότητά τους ήταν η επιτομή της ψευτομαχητικότητας της παρέλασης, την οποία ο Τζίμι είχε καταβάλλει προσπάθεια για να ξεπεράσει. Η αστυνομία τον παρενοχλούσε ήδη λόγω του φακέλου του και της συνεχιζόμενης σχέσης του με τον Τζορτζ. Η σύμπραξη του με τους Πάνθηρες εξασφάλισε ουσιαστικά την εκ νέου σύλληψή του. Ήταν θέμα χρόνου να βρεθεί μια πρόφαση για να τον ξαναβάλουν ισόβια στη φυλακή. Η ευκαιρία παρουσιάστηκε στις 6 Απριλίου του 1971 όταν ξέσπασε μια συμπλοκή στην αίθουσα του δικαστηρίου κατά την ακρόαση των *Αδελφών της Φυλακής Σολεδάδ* και ο Τζίμι ενεπλάκη για να βοηθήσει τον παλιό του φίλο.

Το Δικαστικό Μέγαρο του Σαν Φρανσίσκο βρίσκεται πέρα από τον αυτοκινητόδρομο, χωρισμένο από το γκέτο με μια σειρά από ακριβά μπαρ που εξυπηρετούν τους δικηγόρους. Ένα ζεστό απόγευμα Τετάρτης στις αρχές Αυγούστου του 1971, έσπρωξα τη βαριά γυάλινη πόρτα της φυλακής και πέρασα από τον ανιχνευτή μετάλλων. Ο μπάτσος στο γκισέ μου είπε ότι το επισκεπτήριο των δημοτικών φυλακών είχε λήξει.

Ευτυχώς, μια γυναίκα που καθόταν σε ένα από τα μαρμάρινα παγκάκια στο λόμπι πετάχτηκε λέγοντας ότι μπορεί να ήθελα να επισκεφθώ κάποιον στη Φυλακή της Κομητείας. Απάντησα ότι δεν το γνωρίζω.

«Ποιον θέλεις να δεις;», γαύγισε ο μπάτσος.

«Τον Τζέιμς Καρ».

«Α μάλιστα, τον Καρ...», είπε εκστομίζοντας με μίσος το όνομα. «Δώσε μου την ταυτότητά σου».

Η ουρά για το επισκεπτήριο της Φυλακής της Κομητείας εκτεινόταν από τον έκτο έως τον έβδομο όροφο, στην τσιμεντένια σκάλα που ήταν εκτεθειμένη στο ρεύμα. Ήμασταν κάπου εξήντα άτομα, σχεδόν όλοι μαύροι και τσικάνο. Οι περισσότερες τσικάνο ήταν μητέρες και σύζυγοι, αλλά πολλοί από τους μαύρους ήταν φίλοι και συνέταιροι – πολύ κομψοί τύποι και πολύ όμορφες γυναίκες. Μετά από μία ώρα αναμονής άφησαν τους τελευταίους είκοσι από εμάς να περάσουμε τη βαριά μεταλλική πόρτα, όπου καταχωρήσαμε τα στοιχεία μας στο βιβλίο των επισκεπτών και προχωρήσαμε σε μια άχαρη αίθουσα σε σχήμα Γ με πράσινους τσιμεντένιους τοίχους. Το εξωτερικό τρίτο μέρος του Γ διαχωριζόταν από την υπόλοιπη αίθουσα από έναν υαλοπίνακα με μικρά στρογγυλά σκαμπό χτισμένα εκατέρωθεν. Μια βάση πλάτους εννέα ιντσών διέτρεχε κατά μήκος τον υαλοπίνακα πάνω στην οποία βρισκονταν αρχαία μοντέλα τηλεφώνων μικρού σχήματος μπροστά από κάθε σκαμπό.

Την ώρα που καθόμουν εκεί περιμένοντας τον Τζίμι να έρθει, το μέρος άρχισε να μου τη δίνει στα νεύρα. Ήταν φανερό ότι ο χώρος ήταν σχεδιασμένος έτσι ώστε ακόμη και οι επισκέπτες να μην μπορούν ποτέ να ξεχάσουν ποιος κάνει κουμάντο.

Ήμουν επίσης κάπως ανήσυχος για το τι θα έλεγα στον Τζίμι. Παρόλο που ήταν παντρεμένος με την αδελφή μου Μπέτσυ, είχαμε συναντηθεί μόνο λίγες φορές πριν από τη σύλληψή του, σε μια περίοδο που συμμετείχε σε μια δραστηριότητα την οποία είχα καταγγείλει ως σταλινική. Τώρα είχε κόψει τους δεσμούς του με τους Πάνθηρες και είχε ασκήσει κριτική στο παρελθόν του, αλλά δεν είχα ιδέα τι ήθελε να κάνει στη συνέχεια.

Όταν τον είδα να κατεβαίνει χοροπηδώντας στον διάδρομο, αστεεινόμενος με έναν άλλο κρατούμενο, ένιωσα πιο άνετα. Χαμογέλασε, έπιασε το μικρό τηλέφωνο και είπε: «Τι γίνεται;».

«Όχι πολλά» – που ήταν η δυσάρεστη αλήθεια. «Ωραίο το σπιτικό σου».

Ο Τζίμι γέλασε. «Α, δεν είναι τίποτα σπουδαίο. Έχουν στήσει ένα μεγάλο σόου φρούριου για τους επισκέπτες ώστε να νομίζετε ότι αυτό είναι πραγματικό κλουβί. Αλλά είναι απλά ένα καταγώγι δεύτερης κατηγορίας που το διευθύνουν σκυλιά δεύτερης κατηγορίας». Σήκωσα τα φρύδια μου και έδειξα το τηλέφωνο. «Α ναι», συνέχισε, «ακούνε, αλλά δεν μπορούν να κάνουν τίποτα για ό,τι λέμε εκτός αν αρχίσουμε να μιλάμε για το πώς θα με βγάλεις από εδώ».

Η πρώτη μου επίσκεψη ήταν συντομότερη από το προβλεπόμενο εικοσάλεπτο. Συζητήσαμε για την υγεία της Μπέτσυ – επρόκειτο να γεννήσει το μωρό τους – και μιλήσαμε λίγο για τους λιγοστούς κοινούς μας φίλους. Χωρίσαμε ανακουφισμένοι που ξεπεράσαμε το άβολο σκηνικό της συνάντησης σε αυτό το τεχνητό περιβάλλον και σίγουροι ότι θα ξανασυναντηθούμε.

Στα μέσα Οκτωβρίου καταφέραμε να πείσουμε τους φρουρούς να μας αφήσουν να μιλήσουμε για πάνω από μία ώρα αλλά ακόμη και αυτό δεν ήταν ποτέ αρκετό.

Μαζί διαβάσαμε και συζητούσαμε για την επαναστατική θεωρία και ιστορία, εστιάζοντας στις πρόσφατες εξελίξεις στη Γαλλία που έδιναν απαντήσεις στην αυξανόμενη δυσαρέσκεια του Τζίμι με την Αριστερά. Συνήθως, καθώς τελείωναν αυτές οι πολύ σοβαρές συζητήσεις, γινόμασταν ανάλαφροι: άρεσε και στους δυο μας να διακωμωδούμε τις δικές μας καταστάσεις και τις ανοησίες των αντιπάλων μας. Όταν έπαιρνε φόρα, ο Τζίμι μπορούσε να κάνει τους φύλακες, τους σταλινικούς και τους αστούς πολιτικούς να φαίνονται ότι έχουν δημιουργηθεί αποκλειστικά για τη δική του διασκέδαση. Μιμείτο την πόζα του Κλίβερ [του ηγέτη των Μαύρων Πανθήρων], τεντώνοντας το δάχτυλό του μπροστά στο πρόσωπό του και αναφωνώντας: «Κατάλαβε... πρέπει να λύσουμε την αντίφαση ανάμεσα στη Granny Goose και τον Captain Crunch»⁴ και γελούσε με το βαθύ, πονηρό του γέλιο.

Μιλούσαμε επί ώρες για όλα τα είδη βιβλίων – ο Τζίμι ήταν ένας από τους λίγους ανθρώπους που γνώριζα ο οποίος διάβαζε τόσο πολύ όσο κι εγώ. Είχε συγκεντρώσει από διάφορες βιβλιοθήκες φυλακών ό,τι είχε έστω και μικρή σχέση με την κοινωνική κριτική. Όταν τον είχα δει στο δικαστήριο τον περασμένο Ιούλιο, είχε ένα αντίτυπο του *Πέρα από το Καλό και το Κακό* χωμένο σαν πιστόλι στην πίσω τσέπη της φόρμας κρατουμένου που φορούσε. Γελάσαμε όλοι όταν γύρισε να κοιτάξει τον δικαστή. Πόσο του άρεσε να μιλάει για την τρελή ποιητική ιδιοφυΐα του Νίτσε, ειδικά για τον *Ζαρατούστρα*, με τις αιθέριες εικόνες και τα προσγειωμένα σχόλια για τα στερεότυπα. Με τη σειρά μου του μίλησα για τους εξεγερμένους της γαλλικής λογοτεχνίας, φέρνοντας του μια ανθολογία του Νταντά και τα

4. (σ.τ.μ.) Αμερικανικές μάρκες τσιπς και δημητριακών αντίστοιχα.

Άσματα του Μαλντορόρ, που έγινε ένα από τα αγαπημένα του ποιήματα με τον φλογερό αθεϊσμό και τον αντι-ανθρωπισμό του.

Ανταλλάσσαμε ανέκδοτα για τις ζωές μας, τριπάροντας κάθε φορά που μια ιδέα μας ερέθιζε τη φαντασία. Ο Τζίμι δεν ήθελε να συζητήσει για την παιδική του ηλικία. «Γάμησέ τα φίλε, ήταν μια από εκείνες τις καταραμένες παιδικές ηλικίες στα γκέτο. Έχεις ακούσει χιλιάδες τέτοιες ιστορίες». Αλλά μιλούσαμε για άλλα πράγματα, όπως το σχολείο, τη θρησκεία και τον έρωτα και για τις περιπέτειές μας σε αυτά.

Συναντηθήκαμε στα τέλη του Αυγούστου, λίγο μετά τη δολοφονία του Τζορτζ Τζάκσον στο Σαν Κουέντιν κατά τη διάρκεια μιας φερόμενης απόπειρας απόδρασης όπως ισχυρίστηκαν οι αρχές της φυλακής. Την προηγούμενη εβδομάδα που τον είχα επισκεφθεί, ο Τζίμι είχε τεθεί σε περιορισμό ενώ ερευνούσαν την πιθανή σχέση του με τα γεγονότα στο Σαν Κουέντιν. Φοβήθηκα λίγο μήπως ο Τζίμι όντως έκανε κάτι τρελό, αλλά ήταν ξεκάθαρο όταν τον είδα ότι είχε πλήρη αυτοέλεγχο. Ήταν πολύ αναστατωμένος, αλλά καθόλου έκπληκτος: «Αυτοί οι καριόληδες προκαλούσαν τον Τζορτζ περιμένοντας να ανταποδώσει το χτύπημα και ξέρεις ότι αργά ή γρήγορα θα έπεφτε στη λούμπα, είχε απλά πολύ μεγάλη γαμημένη περηφάνια για να μην το κάνει. Εκπλήσσομαι που ανέχτηκε τόσα πολλά γιατί ποτέ δεν την είχαν πέσει τόσο χοντρά σε κάποιον άλλον όσο στον Τζορτζ».

Καθίσαμε για λίγο σιωπηλοί πριν ο Τζίμι συνεχίσει. Μίλησε για τα λάθη του Τζορτζ – πως είχε δει την παγίδα, αλλά έπεσε σε αυτήν παρ' όλα αυτά· πως είχε σταματήσει την πολιτική του ανάπτυξη και είχε αφήσει τον εαυτό του να χρησιμοποιηθεί από τους Πάνθηρες – αλλά πως, παρ' όλα αυτά, ήταν ένας μεγάλος επαναστάτης:

«Μας κράτησε όλους από το να καταρρεύσουμε και ήταν ο μόνος που μπορούσε να το κάνει».

Γύρω στα μέσα Νοεμβρίου άρχισε να δρομολογείται η δικαστική διαδικασία του Τζίμι. Μετά από εβδομάδες ταλαιπωρίας, ο δικηγόρος του κατάφερε τελικά να πείσει τις αρχές να συμφωνήσουν σε μια δήλωση αποδοχής πλημμελήματος με ποινή φυλάκισης. Στη συνέχεια, η μοίρα του Τζίμι κρίθηκε από το Συμβούλιο Φυλακών Ενηλίκων, το οποίο θα μπορούσε να τον στείλει πίσω στη φυλακή αν θεωρούσε ότι είχε παραβιάσει την αναστολή του. Έτσι στο κοντινό μέλλον θα έφευγε από τη Φυλακή της Κομητείας είτε για να βγει έξω είτε για να κλειστεί σε μια άλλη φυλακή. Σε κάθε περίπτωση, θα έπρεπε να συγκεντρώσει κάποια χρήματα για να συντηρήσει την οικογένειά του, κάτι που τον οδήγησε να σκεφτεί πιο συγκεκριμένα τη συγγραφή ενός βιβλίου, ένα εγχείρημα που είχαμε συζητήσει μαζί με τον φίλο μας Ισαάκ Κρόνιν.

Όλη η πρόσφατη βιβλιογραφία για τις φυλακές είχε επικεντρωθεί, συνήθως για ιδεολογικούς λόγους, στο να αποδείξει ότι ο κρατούμενος ήταν ένα αθώο θύμα της κοινωνικής αδικίας. Τα περισσότερα από αυτά τα βιβλία πρόβαλλαν το σωφρονιστικό ίδρυμα ως το εργαστήριο του σύγχρονου καπιταλισμού, το οποίο αποτελεί την επιτομή της γενικής καταπίεσής του. Ο απεγνωσμένος αγώνας των κατάδικων για επιβίωση προωθήθηκε ως πρότυπο για το επαναστατικό κίνημα. Το πρόβλημα εκφραζόταν πάντοτε με χριστιανικούς ηθικούς όρους με τη λύση να είναι κάποια μορφή σταλινικής στρατιωτικής οργάνωσης.

Ο Τζίμι είδε ότι το μοντέλο της φυλακής για το επαναστατικό κίνημα ήταν λανθασμένο και ότι παρόλο που προέκυψε από τις ανάγκες του κινήματος των κρατουμένων για δημοσιότητα και για τη δημιουργία

μιας αίσθησης ιστορικής σημασίας, έδινε μια τρομερά διαστρεβλωμένη εικόνα της θέσης του κατάδικου στην κοινωνία και ουσιαστικά καμία πραγματική αναφορά για το πώς είναι η ζωή στη φυλακή. Το σωφρονιστικό σύστημα είναι μια παγιωμένη ημι-φεουδαρχική γραφειοκρατία που αναγνωρίζεται ως ανεφάρμοστα αρχαϊκή ακόμα και από τη δομή εξουσίας που προστατεύει. Η ζωή στη φυλακή, ακόμα και πέρα από τη διαρκή σωματική βία, δεν αποτελεί μοντέλο σε μικρότερη κλίμακα της ζωής στην κοινωνία. Αντίθετα, είναι η σημαντικότερη υποκουλτούρα στις ΗΠΑ, ένας ξεχωριστός κόσμος με το δικό του διακριτό σύστημα οικονομίας, πολιτικής και κουλτούρας. Πώς είναι η καθημερινή ζωή; Τι συμβαίνει ανάμεσα στις συγκρούσεις και πώς αυτές ξεσπούν; Γι' αυτά ήθελε να γράψει ο Τζίμι από τη μοναδική οπτική γωνία ενός ανθρώπου που είχε βρεθεί στην καρδιά του αγώνα των κρατούμενων αλλά δεν ενδιαφερόταν καθόλου να παρουσιάσει μια εικόνα αρκετά απειλητική ή αξιολύπητη ώστε να είναι ελκυστική για τους φιλελεύθερους συμμάχους τους έξω από τα τείχη.

Με τον Τζίμι να βρίσκεται στην αναμονή, μπορούσαμε μόνο να καταστρώσουμε τα σχέδιά μας. Σύντομα, είτε θα δουλεύαμε μαζί είτε θα μας έστελνε προσχέδια του κειμένου από τη φυλακή Φόλσομ.

Ο Δεκέμβριος πέρασε πολύ αργά. Το Συμβούλιο Φυλακών Ενηλίκων ανέβαλλε την ακρόαση του Τζίμι εβδομάδα με την εβδομάδα, προκειμένου όπως έλεγαν να συλλέξουν περισσότερα στοιχεία. Προσπάθησα να συνεχίσω να του τονώνω το ηθικό κατά τη διάρκεια του επισκεπτηρίου, αλλά ο Τζίμι ήταν σίγουρος ότι θα τον έστελναν πίσω και είχα αρχίσει να φοβάμαι ότι είχε δίκιο.

Λίγες μέρες πριν το τέλος του 1971 χτύπησε το τηλέφωνο: «Γεια σου, εγώ είμαι.

Πώς στο διάολο θα έρθω εκεί;» – σαν να είχε μόλις φτάσει στην πόλη από τις διακοπές του. Ήμουν τόσο ενθουσιασμένος που παραλίγο να ξεχάσω τον δρόμο για το ίδιο μου το σπίτι.

«Θέλεις να έρθω να σε πάρω;», ρώτησα.

«Δεν έχει νόημα να μπεις στον κόπο. Είναι ένας βοηθός φύλακας εδώ που θα με φέρει. Ερχόμαστε αμέσως».

Μετά από όλη αυτή την κωλυσιεργία, τα νέα έγιναν γνωστά λίγο πριν τα Χριστούγεννα: Ο Τζίμι επέστρεψε σε καθεστώς αναστολής. Μετά από ατελείωτες γραφειοκρατικές καθυστερήσεις, τώρα ήταν πραγματικά έξω!

Έτρεξα σε μια κάβα για να αγοράσω λίγη σαμπάνια και μπύρα, αν και ήμουν ήδη σε κατάσταση μέθης. Λίγα λεπτά αργότερα ακούστηκε ένα δυνατό χτύπημα στην πόρτα και ο Τζίμι φάνηκε χαμογελαστός μέσα από το παράθυρο. Αγκαλιαστήκαμε και αγιχτήκαμε μετά από τόσους μήνες επικοινωνίας μέσω των τηλεφώνων της φυλακής.

Ο Τζίμι με σύστησε στον βοηθό φύλακα, έναν χαμογελαστό ημι-χίπη τσικάνο ο οποίος μου πρόσφερε σχεδόν αμέσως ένα τσιγαριλίκι. Καθίσαμε στο σαλόνι πίνοντας και καπνίζοντας ενώ ο βοηθός μάς μιλούσε για τον εαυτό του. Δεν μπορούσα ακόμα να το πιστέψω.

Όταν ο βοηθός έφυγε ο Τζίμι τηλεφώνησε στο Σαν Χοσέ –είχε πει στην Μπέτσυ και την Τζόαν (τη μητέρα μου) να μην έρθουν αφού η διεύθυνση της φυλακής είχε αρνηθεί να προσδιορίσει τη μέρα της αποφυλάκισής του– και ξεκινήσαμε προς τα εκεί σε ώρα αιχμής μαζί με τη φίλη μου Σάλλυ. Μετά από όλες τις συζητήσεις που είχαμε κάνει στη φυλακή ήταν μια παράξενα σιωπηλή διαδρομή. Ο Τζίμι έκανε μερικές ερωτήσεις στη Σάλλυ για τα νέα της αλλά δεν είπε τίποτα για τον εαυτό του ή

τα σχέδιά του για το μέλλον. Μπορούσα να καταλάβω ότι δεν είχε καμιά διάθεση να συζητήσει για σχέδια εκείνη τη στιγμή, μόνο για ξεκούραση και ψυχαγωγία.

Στο Σαν Χοσέ η επιστροφή στο σπίτι ήταν όμορφα τρυφερή, σχεδόν βουβή. Ο Τζίμι και η Μπέτσυ είχαν προετοιμαστεί για να μη φρικόρουν, απλώς να νιώσουν άνετα μεταξύ τους και με το μωρό.

Από τη μία η απροθυμία του Τζίμι να βυθιστεί στη δουλειά –μόνο αυτός ήξερε πόσο βαθιά θα έπρεπε να καταδυθούμε– και από την άλλη οι τρεις διαδοχικές βλάβες του μαγνητόφωνου, είχαν σαν αποτέλεσμα να μας πάρει τρεις εβδομάδες μέχρι να ξεκινήσουμε το βιβλίο. Τελικά, ξεκινήσαμε τη δουλειά προς τα τέλη του Ιανουαρίου.

Αρχικά σχεδιάζαμε να υπαγορεύσει ο Τζίμι το σχεδιάγραμμα του βιβλίου προτού ξεκινήσουμε τη μαγνητοφώνηση. Για να φτιάξει το σχεδιάγραμμα κάπνιζε λίγη μαριχουάνα, έπινε λίγο ρούμι, άναβε ένα πούρο και έπεφτε σε ένα είδος έκστασης κατά το οποίο διέτρεχε τα γεγονότα της ζωής του μέσα σε γρήγορες αναλαμπές που ήταν απαραίτητες για να τα θυμηθεί όλα χωρίς να υπεισέλθει σε κανένα από αυτά.

Επειδή όμως στις κασέτες θα καταγραφόταν μια γραμμική χρονολογική αφήγηση και με το που ξεκινήσαμε ο Τζίμι γρήγορα μπόρεσε να δει όλη την ιστορία καθαρά, εγκαταλείψαμε αυτή τη μέθοδο καθώς ήταν υπερβολικά επίπονη: ο Τζίμι ανακαλούσε μνήμες που προσπαθούσε σε όλη του τη ζωή να απωθήσει, αλλά μόλις τις ανέσυρε έπρεπε να προχωρήσει παρακάτω χωρίς καθυστέρηση. Έτσι μετά από λίγες μέρες κατάστρωσης του σχεδιαγράμματος του βιβλίου προχωρήσαμε στη μαγνητοφώνηση της ιστορίας των πρώτων χρόνων της ζωής του.

Αντιλήφθηκα αμέσως πόσο δύσκολο ήταν για αυτόν να αφαιρέσει όλο τον

ουλώδη ιστό της ζωής του. Τόσες πολλές επιθέσεις – χτυπήματα που έδωσε και δέχτηκε. Είχε θωρακιστεί, είχε μάθει να λείει «στα παπάρια μου» ό,τι κι αν συνέβαινε, είχε μάθει να τα βάζει όλα στην άκρη, ζώντας μέρα με τη μέρα γιατί το παρελθόν και το μέλλον ήταν εξίσου απεχθή, απωθούσε την προσωπική του ιστορία βγάζοντας όλα τα πάθη του στην επιφάνεια, στην αρένα της ωμής επιβολής, της δράσης και της αντίδρασης. Τον τελευταίο χρόνο –και σε κάποιο βαθμό τα τελευταία έξι χρόνια– είχε ξεπεράσει τη χειρότερη πλευρά αυτού του ζωώδους συνδρόμου χωρίς να την ξαναφέρει ποτέ στο μυαλό του... αρχικά μόνο και μόνο επειδή ήξερε ότι έπρεπε να το κάνει για να επιβιώσει.

Αλλά τώρα – πίσω στα βαθιά. Φωνές από τους νεκρούς γέμιζαν το κεφάλι του.

Χρειάστηκε τεράστια προετοιμασία για να μπορέσει να μιλήσει. Σηκωνόταν από τις έξι το πρωί, αλλά σπάνια ήταν έτοιμος να ξεκινήσει τη μαγνητοφώνηση προτού φτάσει αργά το απόγευμα. Πάντα έπρεπε να πιεί και να καπνίσει πολύ για να μπορέσει να μιλήσει. Μετά από μια ώρα περίπου ήταν εξαντλημένος. Ήταν συχνά εξουθενωτικό για μένα και τον Ισαάκ καθώς έπρεπε να περιμένουμε και καθώς η εύκολη δουλειά που είχαμε να κάνουμε περιοριζόταν όλο και περισσότερο από το γεγονός ότι ο Τζίμι έβαζε τις διασκεδαστικές ιστορίες ανάμεσα στις πιο δυσάρεστες. Μόνο προς το τέλος της μαγνητοφώνησης συνειδητοποίησα ότι ακόμα και μερικές από τις αστείες ιστορίες ξυπνούσαν φριχτές αναμνήσεις.

Ο Τζίμι δεν ήθελε ποτέ να μιλήσει για τους γονείς του, ούτε τώρα ούτε στη Φυλακή της Κομητείας. Όταν το απαιτούσε η αφήγηση, προσπερνούσε τον ρόλο τους όσο το δυνατόν γρηγορότερα, μένοντας στα γεγονότα στα οποία είχε παίξει ο ίδιος ενεργό ρόλο. Αυτή ήταν η εποχή πριν μάθει

να θωρακίζεται απέναντι στις καταστάσεις – δεν είχε σχηματίσει άμυνες απέναντι στη βιαιότητα του πατέρα του ή την αδιαφορία της μητέρας του.

Όταν φτάσαμε στην εφηβεία του, οι αντιστάσεις του Τζίμι κάμφθηκαν, τόσο επειδή το θέμα ήταν λιγότερο επώδυνο όσο και επειδή είχαμε ήδη αναπτύξει κάποια δυναμική στη δουλειά μας, και ήταν σε θέση να προχωρά με σταθερό ρυθμό. Η ψυχική του προετοιμασία εξακολουθούσε να διαρκεί περισσότερο από τον χρόνο κατά τον οποίο εργαζόμασταν, αλλά έγινε αισθητά ευκολότερη γι' αυτόν.

Νομίζω ότι ξεπλάγη ιδιαίτερα με το πόσο πολύ απολαμβάναμε να ακούμε για τη ζωή του και πόσο βαθιά μπορούσαμε να μπούμε σε αυτή. Δεν ένιωσε ποτέ ντροπή απέναντί μας γι' αυτά που είχε κάνει, όχι μόνο γιατί είχε ξεπεράσει το εγκληματικό του σύνδρομο αλλά και γιατί αναγνωρίζαμε ότι οι πράξεις του αποτελούσαν μια εύλογη αντίδραση σε ένα αλλότριο περιβάλλον.

Με αυτή τη στάση μπορέσαμε να σκεφτούμε μέσω του Τζίμι τα σκαμπανεβάσματα της ζωής στη φυλακή από τη σκοπιά του κρατούμενου. Ο Τζίμι μπόρεσε να ανασυνθέσει ένα σύστημα αξιών που είχε ξεπεράσει κι εμείς μπορέσαμε να βάλουμε στην άκρη το δικό μας για αρκετό καιρό ώστε να αντιληφθούμε περί τίνος επρόκειτο. Έτσι, μπορεί να έλεγε π.χ. μια ιστορία για το πώς την έφεραν χοντρά σε κάποιον ανυπεράσπιστο κρατούμενο και εμείς μπορούσαμε να αισθανθούμε την ανάγκη να πετύχει μια τέτοια ενέργεια, γελώντας που ο φουκαράς «την πάταγε». Το γεγονός ότι δεν χρειαζόταν να εκφράσουμε την προφανή γνώμη μας για ενέργειες τέτοιου είδους, ακόμα και μεταξύ μας, οφειλόταν αποκλειστικά στην ικανότητα του Τζίμι να μας μεταφέρει σε μια τέτοια κατάσταση.

Όταν πλέον είχαμε φτάσει αυτό το

σημείο, η δουλειά συχνά γινόταν πολύ διασκεδαστική, με πολλά άγρια χαχανητά και χειροκροτήματα κάθε φορά που κάποιο σατανικό σχέδιο έφτανε στην κορύφωσή του. Χωρίς να δραματοποιεί τα γεγονότα, ο Τζίμι παρουσίαζε τους κατάδικους και τις αρχές ως θεατρικούς χαρακτήρες σε ένα επικό έργο. Κάθε χαρακτήρας κρινόταν από την ικανότητά του να παίζει τον ρόλο του με τη μεγαλύτερη δυνατή ένταση. Μερικές φορές δεν είχε σημασία με ποια πλευρά ήταν: Ο Διοικητής Χόκερ⁵, για παράδειγμα, είναι σχεδόν αξιοθαύμαστος για το πόσο κακό σκυλί είναι. Αυτό που περιφρονείται δεν είναι το κακό σκυλί αλλά ο αρουραίος [ο καταδότης], είτε είναι κατάδικος είτε μπάτσος. Ένας ισχυρός εχθρός κρίνεται πιο ευνοϊκά στη στενή από έναν αδύναμο σύμμαχο και παρόλο που το κακό σκυλί το μισούν, τον ύπουλο τον περιφρονούν. Οι άνθρωποι κρίνονται από την προσωπική τους δύναμη. Δεν είναι παράξενο ότι ο Νίτσε είναι ο αγαπημένος φιλόσοφος των κατάδικων.

Όταν η δουλειά πήγαινε καλά όλοι πετάγαμε. Ο Ισαάκ και εγώ σπρώχναμε τον Τζίμι με τον ίδιο τρόπο που το κάνουν οι κατάδικοι για να δώσουν έμπνευση στους «παραμυθάδες», τους κατάδικους που βοηθούσαν τους πάντες να περάσουν την ώρα τους υφαίνοντας απίστευτες ιστορίες. Όσο πιο φανταστική η ιστορία, τόσο περισσότερο οι ακροατές χλευάζουν τον παραμυθά λέγοντας «Ε αρχηγέ, αυτά που λες είναι ένα μάτσο μαλακίες», κάτι που κάνει τον παραμυθά να την προχωρήσει ακόμα περισσότερο την ιστορία. Η μεγάλη διαφορά ήταν ότι οι ιστορίες του Τζίμι ήταν αληθινές. Κάθε φορά που καγχάζαμε με δυσπιστία για κάποιο περιστατικό, εκείνος ρουφούσε το

πούρο του, έγερνε πίσω και θυμόταν περισσότερες λεπτομέρειες.

Η μαγνητοφώνηση κράτησε περίπου τρεις εβδομάδες, κατά τη διάρκεια των οποίων επτά από εμάς συγκατοικούσαμε στο σπίτι της Τζόαν, το οποίο είναι αρκετά μεγάλο αλλά συχνά νιώθαμε πολύ στριμωγμένοι. Μερικές φορές η ένταση του περιορισμένου χώρου ξέσπαγε, συνήθως με συνδυασμούς του Τζίμι, της Μπέτσυ και του Ισαάκ, οι οποίοι εναλλάσσονταν στους ρόλους της ακαταμάχητης δύναμης και του αμετακίνητου αντικειμένου. Ο Ισαάκ ήταν ο πιο ανυπόμονος να τελειώσει το βιβλίο και αυτός που ένιωθε πιο άβολα στο Σαν Χοσέ. Ο Τζίμι δυσκολευόταν συχνά να δουλέψει, έχοντας ακόμα την αίσθηση του χρόνου της φυλακής (την οποία έπρεπε να διατηρήσει κατά τη διάρκεια της αργόσυρτης αναστολής) και ήταν πιο άνετος από ποτέ. Όσο περισσότερη πίεση ασκούσε ο Ισαάκ στον Τζίμι, τόσο πιο πολύ στύλωνε τα πόδια. Μερικές φορές τα έβαζε με τον Ισαάκ. Άλλες φορές έφευγε απροειδοποίητα και έλειπε για ώρες ενώ είχαμε κανονίσει να δουλέψουμε.

Τελειώσαμε όμως. Καθώς σβήσαμε το μαγνητόφωνο μετά την τελευταία συνεδρία, ο Τζίμι είπε: «Αυτό ήταν. Τώρα με γνωρίζετε καλύτερα από όλους».

Όταν ο Ισαάκ και εγώ επιστρέψαμε στο Σαν Φρανσίσκο για να γράψουμε το πρώτο προσχέδιο, θεωρήσαμε ότι το έργο μας είχε ολοκληρωθεί τουλάχιστον κατά το ήμισυ. Το μόνο που απέμενε ήταν η μεταγραφή και η επιμέλεια, με ελάχιστη αναδιοργάνωση. Δουλέψαμε σταθερά επί έξι εβδομάδες, διασχίζοντας μπρος-πίσω τα κεφάλαια και συζητώντας με τον Τζίμι για να συμπληρώσουμε τα κενά. Προς το τέλος του Μαρτίου ολοκληρώσαμε ένα χειρόγραφο, το οποίο θεωρούσαμε ότι χρειαζόταν μόνο μικρές αλλαγές πριν από τη δημοσί-

5. (σ.τ.μ.) Διοικητής της φυλακής Deuel Vocational Institution στην πόλη Τρέισι της Καλιφόρνιας από την οποία πέρασε ο Τζέιμς Καρ.

ευση. Το στείλαμε στον Τζίμι για τα σχόλιά του, τις προσθήκες και τις διορθώσεις του.

Κατά τη διάρκεια του χειμώνα πέρασα πολύ χρόνο στο Σαν Χοσέ. Αρκετές συναντήσεις εργασίας, περισσότερο χαζολόγημα. Ο Τζίμι είχε φυτέψει έναν κήπο και με αρκετό τσίγκλιμα με έπειθε να συμμετέχω στις δουλειές. Περισσότερο μιλάγαμε παρά δουλεύαμε. Μια φορά μας πήρε τρεις ώρες να τσουγκρανίσουμε το μπροστινό γκαζόν.

Όταν δούλευε μόνος του, όμως, ο Τζίμι αντιμετώπιζε τον κήπο με σεβασμό. Ήταν μεγάλη λύτρωση για αυτόν, πράγμα που τον οδήγησε στη σκέψη να αποκτήσει μια φάρμα. Γράφτηκε συνδρομητής σε αγροτικά περιοδικά και σε καταλόγους με αγροκτήματα προς πώληση. Λέγαμε να πάμε μαζί να αγοράσουμε ένα αγρόκτημα στη Sonoma – αρκετά κοντά για εξορμήσεις στην πόλη.

Το Σάββατο, την 1^η Απριλίου, ο Τζίμι έφερε την Μπέτσυ και την Τζία, το μωρό, στην πόλη. Είχαμε τελειώσει το πρώτο προσχέδιο μια εβδομάδα νωρίτερα, το είχε ξανακοιτάξει το διάστημα που μεσολάβησε και επρόκειτο να το συζητήσουμε, αλλά ήταν φανερό όταν έφτασε ότι δεν είχε καμία διάθεση να καθίσει σε ένα τραπέζι και να δουλέψει όλο το απόγευμα. Φορούσε το μαύρο δερμάτινο μπουφάν που είχε επιτέλους ανακτήσει από τη Φυλακή της Κομητείας και δεν το έβγαλε καν – απλά μπήκε στο διαμέρισμα γεμάτος ενέργεια, έτοιμος για έξοδο.

«Το βιβλίο προχωράει πολύ καλά... Κράτησα μερικές σημειώσεις... Μπορούμε να ασχοληθούμε με αυτό αργότερα». Την ίδια ώρα βηματίζε γύρω-γύρω και κοίταζε έξω από το παράθυρο. «Άκου, έχω να έρθω σε αυτή την πόλη από τη μέρα που βγήκα. Πάμε να ξεσαλώσουμε».

Οι τέσσερις μας πήραμε τη Σάλλυ και οδηγήσαμε μέχρι το πάρκο Golden

Gate. Ήταν μια σπάνια ανάπαυλα από την ανοιξιάτικη ομίχλη στην περιοχή Sunset: ζεστός ήλιος στο υγρό γρασίδι στο λιβάδι του γηπέδου. Απλώσαμε μια κουβέρτα, η Τζία μπουσουλούσε πάνω της. Όταν έφτανε στην άκρη της κουβέρτας την πιάναμε και την πετάγαμε στον αέρα ενώ ξεκαρδιζόταν στα γέλια. Καθόμασταν όλοι και απολαμβάναμε τον ήλιο και μετά ο Τζίμι και εγώ στέλναμε ο ένας τον άλλον να τρέξει μακριά πίσω από ένα απρόσεκτα ριγμένο φρίσμπι.

Όταν επιστρέψαμε στο διαμέρισμα, δεν είχαμε μυαλό για δουλειά. Αρχίσαμε να ψάχνουμε στις εφημερίδες για μια καλή ταινία με σαμουράι. (Πριν συλληφθεί, ο Τζίμι και η Μπέτσυ πήγαιναν συχνά στα ολοήμερα σαββατιάτικα αφιερώματα στις ταινίες σαμουράι στη Bella Union). Το *Πιοζίμπο* έπαιζε στο Surf. Ο Τζίμι και εγώ παραλάβαμε τον Ισαάκ πριν διασχίσουμε την πόλη για να παρακολουθήσουμε τον Μιφούνε [γιαπωνέζος ηθοποιός].

Είχαμε ζωηρέψει πριν ακόμα μπούμε στο σινεμά. Παράτολμη οδήγηση, μεγαλόφωνα αστεία και αλαλαγμοί από τα ανοιχτά παράθυρα. Παρκάραμε στο πεζοδρόμιο και τρέξαμε προς το σινεμά, απολαμβάνοντας τους άνυδρους δρόμους του Sunset. Πριν μπούμε μέσα, σταματήσαμε μια φορά για να κατουρήσουμε μια γκαραζόπορτα και άλλη μια φορά για να αγοράσουμε μισή ντουζίνα παγωτά σάντουιτς.

Μόλις μπήκαμε μέσα σε αυτό το περιβόητα περίκομπο σινεμά αρχίσαμε να συμπεριφερόμαστε εντελώς άκομψα, απλωμένοι σε μια σειρά καθισμάτων και καταβροχθίζοντας τεράστιες ποσότητες ποπκόρν, παγωτού και κόκα κόλα, πειράζοντας ο ένας τον άλλον με το στυλ του «πρωταθλητή» [Μοχάμεντ Άλι]. Θέλαμε να μπούμε στη ατμόσφαιρα του ριψοκίνδυνου, παιχνιδιάρικου λεονταρισμού των σαμουράι. Μια συμπεριφορά που δεν θέλαμε να διατηρή-

σουμε για πολύ αλλά η οποία προσέφερε μια καταπληκτική εκτόνωση ενέργειας και άρση του αυτοελέγχου για ένα απόγευμα.

Μέχρι να αρχίσει η ταινία είχαμε πραγματικά μπει στη φάση. Χοροπηδούσαμε κατά τη διάρκεια των σκηνών μάχης, χειροκροτούσαμε τα κόλπα του Μιφούνε, μπουκώναμε ποπκόρν και στρέφαμε τα κουτιά ο ένας στον άλλο σαν να επρόκειτο για όπλα.

Βγήκαμε από το σινεμά το σούρουπο, κουρασμένοι αλλά αναζωογονημένοι. Η φυγή μας στον κόσμο της φαντασίας τελείωσε, επιστρέψαμε ήρεμα στο διαμέρισμα, ήπιαμε τσάι και συζητήσαμε. Καταστρώναμε σχέδια να συναντηθούμε σύντομα και να «προχωρήσουμε πραγματικά τη δουλειά». Αργότερα, η Μπέτσυ και ο Τζίμι έπρεπε να βάλουν το μωρό για ύπνο.

Το βράδυ της 5^{ης} Απριλίου ήμουν στο σπίτι της Σάλλυ. Είχαμε μείνει ξύπνιοι ως αργά και σχεδιάζαμε να κοιμηθούμε το πρωί, βάζοντας μάλιστα μια κουβέρτα στο παράθυρο του υπνοδωματίου για να μη μας ξυπνήσει ο ήλιος. Το τηλέφωνο χτύπησε πολύ νωρίς. Ήταν ο Ισαάκ. Είχα τσαντιστεί, νομίζοντας ότι με ενόχλησε για να μου κάνει κάποια επουσιώδη ερώτηση σχετικά με το βιβλίο ή για να με ρωτήσει πότε θα πήγαινα από το σπίτι του. «Ελπίζω να είναι κάτι σημαντικό», μουρμούρισα.

«Είναι κάτι πολύ κακό». Δυσκολευόταν πολύ να μιλήσει. «Ό,τι χειρότερο. Ο Τζίμι είναι νεκρός».

Ένωσα να πέφτω σε κάποιο είδος σοκ. Τα πάντα, όλη η ενέργεια και η ικανότητα να αντιμετωπίσω την κατάσταση στέρεψαν μέσα σε μια στιγμή. Η Σάλλυ μου έπιασε το χέρι και με ρώτησε τι συμβαίνει.

«Δεν ξέρω τι έγινε», συνέχισε ο Ισαάκ. «Μόλις τηλεφώνησε η μητέρα σου. Άκου, θα έρθω αμέσως από εκεί».

«Όχι, περίμενε», του είπα. «Θα σε ξαναπάρω».

Ήμουν εντελώς χαμένος. Αν μπορούσα να καταλάβω γιατί είχε συμβεί αυτό, ίσως θα μπορούσα να το είχα αντιμετωπίσει, να είχα προετοιμαστεί κάπως. Αλλά ήταν κεραυνός εν αιθρία.

Το μόνο στήριγμα που είχα εκείνη τη στιγμή ήταν να πω στη Σάλλυ αυτό που είχε πει ο Ισαάκ. Μόνο τότε, όταν άρχισε να κλαίει, μπόρεσα να συνέλθω αρκετά ώστε να κλάψω κι εγώ.

Σε προηγούμενες κρίσεις, ιδίως αυτές που σχετίζονταν με κάποιον θάνατο, πάντοτε καταπνίξα τα συναισθήματά μου με το να είμαι ψυχαναγκαστικά αποτελεσματικός και να φροντίζω τους άλλους εμπλεκόμενους. Αλλά αυτή τη φορά είχα χτυπηθεί πολύ σκληρά. Είχα παραλύσει. Σκέφτηκα να καλέσω την αδερφή και τη μητέρα μου, αλλά δεν μπορούσα καν να σηκωθώ. Απλώς καθόμουν στο κρεβάτι μου με το χέρι μου να αγκαλιάζει τη Σάλλυ, νιώθοντας κρύος και μουδιασμένος.

Το τηλέφωνο χτύπησε ξανά. Ήταν ένας στενός φίλος της οικογένειας που είχε κάνει πολλά για να βοηθήσει τον Τζίμι. Είχε πάρει πάνω του την κατάσταση στο Σαν Χοσέ. «Τηλεφώνησα στο γραφείο μου εκεί», είπε ψύχραιμα, «και σου νοίκιασα ένα αυτοκίνητο. Μπορείς να το παραλάβεις στις οκτώ».

Τον ευχαρίστησα και το έκλεισα. Τώρα που είχε τακτοποιηθεί μια μικρή εκκρεμότητα μπόρεσα να βρω αρκετή ενέργεια για να κινηθώ και να τηλεφωνήσω στην οικογένειά μου.

Κάπου στη διαδρομή προς τα εκεί βρήκα το σθένος ώστε να μπορέσω να διευκολύνω τα πράγματα όταν θα έφτανα.

Φτάσαμε στο σπίτι στις οκτώ και σάραντα πέντε. Ο Τζίμι ήταν νεκρός εδώ και δύο ώρες. Το σπίτι ήταν περικυκλωμένο

από την αστυνομία και γεμάτο με φίλους. Κάποιος μας είπε ότι η Μπέτσυ και η Τζόαν ήταν στον επάνω όροφο. Ανεβήκαμε και αγκαλιαστήκαμε κλαίγοντας.

Αργότερα η Τζόαν μας είπε τι είχε συμβεί. Ο Τζίμι είχε αρχίσει να εργάζεται ως οικοδόμος δύο μέρες πριν. Εκείνο το πρωί, όπως και τις προηγούμενες μέρες έφυγε από το σπίτι στις έξι και σαράντα πέντε για να ζεστάνει το αυτοκίνητό του. Καθώς έμπαινε στο αυτοκίνητο, βγήκαν δύο άνδρες πίσω από το άλλο αυτοκίνητο στο δρομάκι του γκαράζ και τον πυροβόλησαν έξι φορές στο στήθος. Στη συνέχεια έτρεξαν γύρω από το σπίτι και διέφυγαν με αυτοκίνητο. Όταν άκουσε τους πυροβολισμούς, η Μπέτσυ πετάχτηκε όρθια και έτρεξε στον πάνω όροφο για να βρει ένα όπλο, αλλά μετά συνειδητοποίησε ότι το πράγμα είχε τελειώσει. Η Τζόαν βγήκε έξω και βρήκε τον Τζίμι.

Αρκετοί γείτονες είδαν τους δολοφόνους. Μέχρι να φτάσω στο Σαν Χοσέ, είχαν συλληφθεί στον αυτοκινητόδρομο 101 με κατεύθυνση προς τα νότια.

Δύο εβδομάδες πριν, κάποιος είχε αφήσει βόμβες μολότοφ στους θάμνους που οριοθετούν το σπίτι, με ένα βέλος σχεδιασμένο στο χώμα που έδειχνε προς το σπίτι. Ο Τζίμι δεν ήξερε γιατί βρίσκονταν εκεί ή τι έπρεπε να κάνει (ή να μην κάνει) για αυτό. Είχε καλέσει την αστυνομία, η οποία δεν έκανε τίποτα. Αργότερα βρήκαν πολλές ίδιες μολότοφ στο αυτοκίνητο των δολοφόνων.

Οι δύο δολοφόνοι, ο Lloyd Mims και ο Richard Rodriguez, καταδικάστηκαν σε ισόβια κάθειρξη. Η Πολιτεία διατυμπάνισε ότι ήταν συμβόλαιο θανάτου, αλλά δεν προσκόμισε ποτέ κανένα στοιχείο για τους λόγους ή για την ταυτότητα αυτών που το σύναψαν. Ίσως κανείς δεν θα μάθει ποτέ. Αλλά εμείς, η οικογένεια και οι φίλοι του, δεν αναλωθήκαμε στην επίλυση αυτού του

μυστηρίου. Πρώτον, δεν μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα η απόδοση της αστικής δικαιοσύνης. Αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι δεν σκεφτόμαστε τόσο τη δολοφονία του Τζίμι, όσο τρομερή κι αν ήταν, όσο το παρήγορο γεγονός ότι έζησε, ότι έζησε τόσο καλά και ότι έζησε για λίγο καιρό μαζί μας.

Σαν Φρανσίσκο, 1974
Νταν Χάμερ⁶

6. Ο Νταν Χάμερ ήταν κι αυτός μέλος της καλιφορνέζικης ομάδας Contradiction και αδελφός της συντρόφου του Τζέιμς Καρ, Μπέτσυ Χάμερ. Όπως γράφει η αδελφή του στο επίμετρο του βιβλίου: «ο αδελφός μου Νταν και ο φίλος του Ισαάκ άρχισαν να έρχονται στο σπίτι για να επισκεφτούν τον Τζίμι. Αυτό μου προκάλεσε μεγάλη έκπληξη, γιατί δεν είχαμε πολύ στενές σχέσεις τα τελευταία χρόνια. Ο Νταν έκανε εδώ και καιρό αυτό που θεωρούσα “υπεραριστερή” (σύμπτωμα “παιδικής αρρώστιας” με τα λόγια του Λένιν) κριτική στην Αριστερά και η Αριστερά ήταν η ζωή μου. Είχα προσβληθεί προσωπικά από την κριτική του και δεν άκουγα λέξη από αυτά που μου έλεγε. Σύντομα σταμάτησε να σπαταλάει τον χρόνο του. Ήμουν χαρούμενη τώρα που έρχονταν, συνειδητοποίησα ότι αυτά που έλεγαν ήταν αυτά που κι εγώ είχα αρχίσει να σκέφτομαι. Ο Τζίμι αγαπούσε τον Ντάνι και είχα εκπλαγεί με το πόσο γρήγορα συνέβη αυτό. Πέρασε αρκετός καιρός μέχρι να του μιλήσω αφού τηρούσα ακόμη πολύ αμυντική στάση, αλλά πάντα ζητούσα από τον Τζίμι να επαναλάβει αυτά που συζητούσαν».

Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η κριτική της Μπέτσυ Χάμερ στο σύνδρομο του μάρτυρα καθώς και η αναφορά της για τους κινηματικούς δικηγόρους στις ΗΠΑ εκείνη την εποχή. Για λόγους χώρου αντιγράφουμε εδώ μόνο μία παράγραφο για τη δεύτερη: «Οι κινηματικοί δικηγόροι ήταν ήδη περιβόητοι για το γεγονός ότι πατάνε σε δύο βάρκες. Από τη μια μεριά έχουν το ένα πόδι στο κίνημα, πάντα παρόντες για να εισπράξουν το χειροκρότημα, όντας έτοιμοι να πηδήξουν στη βάρκα του επαγγελματισμού τους στο πρώτο σημάδι μπελάδων. Αλλά έχοντας τόσο χρόνο στη διάθεσή μας για να σκεφτούμε και να μιλήσουμε, αρχίσαμε να επεκτείνουμε την κριτική μας. Οι ηγέτες της Αριστεράς μάς

Κεφάλαιο 14

Αγωνίζομαι όλη μου τη ζωή για να ξεπεράσω την επιλογή να ζήσω γονατιστός ή να πεθάνω όρθιος. Είναι καιρός να ζήσουμε όρθιοι. Η επανάστασή μου ως παιδιού ήταν καθαρή: ασυνείδητη, αυθαίρετη, διαολεμένη, μερικές φορές για να σπάσω πλάκα ή επειδή βαριόμουν, συχνότερα επειδή έβλεπα τους ενήλικες να με εξουσιάζουν σε κάθε περίπτωση –γονείς, δάσκαλοι και παπάδες– και έψαχνα τρόπους να πάρω το αίμα μου πίσω, να εκδικηθώ για την υποταγή μου. Πάντοτε με έπιαναν και με τιμωρούσαν με τέτοιο τρόπο που τα συναισθήματά μου μανάχα εντεινόνταν και ενισχύονταν.

Βέβαια, μαζί με το μαστίγιο μου έδειχναν πάντα και το καρότο: ρούχα, αυτοκίνητα, τσιγάρα, ούισκι και γυναίκες – λέγοντάς μου ότι για να αποκτήσω αυτά τα πράγματα θα πρέπει να είμαι επιτυχημένος. Υπονοώντας ταυτόχρονα ότι ήμουν από τη γέννησή μου αποτυχημένος. Πάντοτε με χλεύαζαν, με περιγελούσαν και μου έκαναν κήρυγμα. Ήμουν τελείως αποπροσανατολισμένος, παγιδευμένος ανάμεσα στην αποδοχή και την απόρριψη ενός αλλότριου κόσμου που ήταν ταυτόχρονα συναρπαστικός και αηδιαστικός. Πρόκειται για παγίδα, για την παγίδα. Εξεγέρθηκα – ακόμα παγιδευ-

---

αντικειμενοποιούσαν όσο και το κράτος. Έβλεπαν την κοινωνία διαιρεμένη μεταξύ κυρίαρχων και μαζών και καθιστούσαν τους εαυτούς τους κυρίαρχους των μαζών (και για λογαριασμό των μαζών). Θα υπήρχε μια μικρή καθυστέρηση ενώ θα περίμεναν τις μάζες να μπουν στη θέση τους [ακολουθώντας τους]. Εν τω μεταξύ, είχαν μόνο το κίνημα για να χειραγωγήσουν. Όλες οι μικρές πρωτοπορίες έκαναν το ίδιο πράγμα, με την κάθε μία να πιστεύει ότι αποτελεί την αληθινή ηγεσία. Εμείς εξακολουθούσαμε να μην απορρίπτουμε την ιδέα της πρωτοπορίας, αλλά επικρίναμε όλο και περισσότερο τους ανόητους που ισχυρίζονταν ότι πληρούσαν τις προϋποθέσεις για να αναλάβουν αυτόν τον ρόλο.

μένος, αλλά υπερήφανα ανυπότακτος.

Ωστόσο, αυτή η ανυπακοή παρέμενε διαρκώς ματαιωμένη και ανεκπλήρωτη. Η «νοοτροπία του εγκληματία» (κάτι που προτιμώ να αποκαλώ «φιλοσοφία του εγκλήματος») είναι φτιαγμένη για να χάνει. Ο εγκληματίας επιτελεί τον ρόλο του με τον τρόπο που τον έχει διδαχτεί, αναλαμβάνοντας μια σειρά από τεράστια ρίσκα με πολύ μικρή ανταμοιβή, μέχρι να τον συλλάβουν. Η σύγχυσή του απέναντι στις αστικές αξίες φαίνεται από το γεγονός ότι, ενώ συχνά δεν αντέχει αυτή τη δουλειά, όποτε τη βρίσκει σπαταλά τα χρήματα που δύσκολα κέρδισε τόσο γρήγορα και τόσο παράλογα ώστε να πρέπει να δουλέψει ξανά και να κάνει ένα ακόμα κόλπο. Ως καταναλωτής – καταναλώνει με μανία– είναι φανταχτερός, υπερβολικά κραυγαλέος και επιδεικτικός, συμπεριφορά που στις φτωχογειτονιές των μαύρων οδηγεί στη σύλληψη.

Ως παράνομος, όμως, είναι απόλυτα μυστικοπαθής, εσωστρεφής και παρανοϊκός. Ήμουν μόνος μου ενάντια σε όλο τον κόσμο, εγκλωβισμένος σε μια μάχη που οδήγησε στο Σαν Κουέντιν. Απέρριπτα τις κυρίαρχες αξίες όπως την εργασία και τον σεβασμό στην ατομική ιδιοκτησία χωρίς να καταλαβαίνω ποια ήταν η προέλευσή τους και η λειτουργία τους. Η πιο θετική λέξη στο λεξιλόγιό μου ήταν η λέξη «κακός». Έτσι, όταν ήρθα απέναντι στο Σωφρονιστικό Σύστημα της Καλιφόρνιας, με την ιεραρχία των ποινών του (δηλαδή όλο και πιο αυστηρές φυλακές), δεν μπορούσα παρά να τους φτύσω κατάμουτρα φιλοδοξώντας να φτάσω μέχρι την κορυφή. Μόνο όταν έκλεισαν πίσω μου οι πόρτες της φυλακής στο Σαν Κουέντιν συνειδητοποίησα την παγίδα, και μόνο αρκετά χρόνια αργότερα άρχισα να αντιλαμβάνομαι πώς θα ξεφύγω απ' αυτήν. Αυτή είναι η περίοδος κατά την οποία πολλοί κρατούμενοι –στην πραγμα-

τικότητα, οι περισσότεροι- σπάνε.

Μόλις τον κλείσουν τον κρατούμενο στη φυλακή, οι αρχές κάνουν ό,τι περνάει από το χέρι τους για να ενισχύσουν την ατομικιστική, παρανοϊκή πλευρά του, καλλιεργώντας τον ανταγωνισμό και την καχυποψία με την παροχή περιορισμένων ανταμοιβών, τη διάδοση ψευδών φημών, τη σκόπιμη τοποθέτηση εχθρών στις ίδιες πτέρυγες ώστε να αλληλοκαταστραφούν και ούτω καθεξής.

Η πρώτη εκτεταμένη, ενεργή αντίδραση των φυλακισμένων σε αυτό το χάος αμοιβαίου μίσους και αβεβαιότητας ήταν να ταυτιστούν με τους κρατούμενους της δικιάς τους φυλής και να αυτοπροσδιοριστούν σε αντίθεση με τους υπόλοιπους. Αυτή η διαδικασία ξεκίνησε στις φυλακές της Καλιφόρνιας στα μέσα της δεκαετίας του 1950 και στη συνέχεια πήρε τρομερή ώθηση από την ανάπτυξη του αφρικανικού και του αφροαμερικανικού εθνικισμού έξω από τη φυλακή στις αρχές της δεκαετίας του 1960.

Ο εθνικισμός -η ανάπτυξη μεγάλων ομαδοποιήσεων με βάση τη φυλή- διέριξε την πιο θεμελιώδη απομόνωση του μεμονωμένου κατάδικου και ξεκίνησε την εξέλιξη μέσω της οποίας αυτός μπόρεσε τουλάχιστον να αρχίσει να αντιλαμβάνεται τη σχέση του με τον έξω κόσμο. Φυσικά, αυτό οδήγησε στην κατάρρευση του ελέγχου που ασκούσαν οι αρχές και έτσι, εξίσου φυσικά, κατέφυγαν στη δεύτερη γραμμή άμυνάς τους: τον ρατσισμό. Τώρα, όλες οι ευτελείς ραδιουργίες και χυδαίες χειραγωγήσεις που γίνονταν προηγουμένως σε ατομικό επίπεδο μεταφέρθηκαν στο επίπεδο των διαφυλετικών σχέσεων, που έγιναν πιο παραγμένες και πιο βάναντες λόγω του φόβου της διεύθυνσης ότι θα χάσει εντελώς τον έλεγχο. Προφανώς, κάθε

κατάδικος που δεν είναι τρόφιμος⁷ αντιλαμβάνεται ποιος κρατάει τα κλειδιά και τα όπλα και γιατί, αλλά στην πράξη αυτό συχνά λησμονείται. Ο στόχος όσων ασκούν καταπιεστικό κοινωνικό έλεγχο είναι να κρατούν διαρκώς στο οπτικό μας πεδίο τον άμεσο εχθρό (σε αυτή την περίπτωση, τους λευκούς και τους μεξικάνους) ώστε να μην καθορίζεται η δράση μας από τη γνώση του πραγματικού εχθρού.

Όταν οι κατάδικοι άρχισαν να αποδομούν τον ρατσισμό στο Κουέντιν και τη Σολεδάδ, το σύστημα υποχώρησε στην τρίτη γραμμή άμυνας: τον φαύλο κύκλο του ακτιβισμού και της καταστολής. Σε αυτή την περίπτωση, παρόλο που οι κατάδικοι συνειδητοποίησαν ότι ήταν όλοι ενάντια στο σύστημα, εμποδίστηκαν από το να αναγνωρίσουν ρεαλιστικά τη θέση τους μέσα σε αυτό: αντί να αναγνωρίσουν ότι βρίσκονταν στο περιθώριο της κοινωνίας και να μελετήσουν στρατηγικά την ανάπτυξη της κοινωνίας στην ολότητά της, είδαν⁸ τον εαυτό τους ως μια τάξη διαχωρισμένη από το προλεταριάτο ή ως την πρωτοπορία του και υιοθέτησαν μια ιδεολογία ταξικού πολέμου σύμφωνα με την οποία το μοναδικό πεδίο σύγκρουσης ήταν η ίδια η φυλακή.

7. (σ.τ.μ.) Η έννοια του τρόφιμου (inmate) αποτελούσε υποτιμητικό όρο που χρησιμοποιούσαν μεταξύ τους οι κρατούμενοι για να αναφερθούν σε όσους ήταν υποταγμένοι, σε όσους πίστευαν ότι το σωφρονιστικό σύστημα αποσκοπούσε στην επανένταξή τους και δεν ακολουθούσαν τον λεγόμενο «κώδικα», τον άγραφο νόμο μεταξύ των καταδίκων τη δεκαετία του '60 στις φυλακές της Καλιφόρνιας, που συνίστατο στα εξής: αφοσίωση στους φίλους μέχρι θανάτου, κανένα κάρφωμα ακόμα κι αν κάποιος είναι εχθρός και εκδίκηση για τον θάνατο ενός φίλου ανεξαρτήτως συνεπειών.

8. Χρησιμοποιώ τρίτο πληθυντικό πρόσωπο γιατί σε εκείνη τη φάση βρισκόμουν στη φυλακή CMC-EAST και ήμουν αποκομμένος από την ανάπτυξη του «κινήματος των φυλακών».

Μπέρδεψαν τον βραχίονα του συστήματος με την καρδιά του.

Βέβαια, αυτή η ψευδής συνείδηση ενισχυόταν διαρκώς από τη στάση της Αριστεράς με τη ρομαντική της φетиχοποίηση του εγκλήματος, την ηθικολογική της διαμαρτυρία ενάντια στο σωφρονιστικό σύστημα,⁹ τη ρητορεία της υπέρ του ανταρτοπολέμου και τον προσεταιρισμό και εκμετάλλευση των μαρτύρων των κατάδικων (η οποία δημιούργησε την εξευτελιστική εικόνα του κρατούμενου ως θύματος, κατά τον ίδιο τρόπο που το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα υποβάθμισε όλους τους μαύρους σε θύματα – μια εικόνα που κάθε κατάδικος συγγραφέας τα τελευταία τρία χρόνια έχει καταπιεί αμάσητη).

Η ιδεολογία του αντάρτικου ανάγει όλα τα ζητήματα της επανάστασης σε ποσοτικά προβλήματα στρατιωτικής ισχύος. Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι πιο καταστροφικό, ακόμα και έξω από τη φυλακή. Στη φυλακή τα αποτελέσματα αυτής της ιδεολογίας είναι τόσο φοβερά όσο και παράλογα. Ο θάνατος του Τζορτζ Τζάκσον και η εξέγερση της Άττικα είναι δύο προφανή παραδείγματα. Τίποτα δεν θα ικανοποιούσε περισσότερο τους πιο αντιδραστικούς αξιωματούχους των φυλακών από μια μάχη μέχρι εσχάτων.¹⁰

9. Ο Μαρξ έλεγε ότι το να θεμελιώσεις ένα επαναστατικό κίνημα στη μεταρρύθμιση των φυλακών είναι σαν να θεμελιώνεις ένα κίνημα κατάργησης της δουλείας στην καλύτερη διατροφή των σκλάβων. Φυσικά, αυτή η κριτική δεν ταιριάζει ακριβώς σε αυτή την περίπτωση αφού η Νέα Αριστερά δεν υπήρξε ποτέ επαναστατικό κίνημα. Αυτοί οι βλάκες προσποιούνταν πάντα ότι εκπλήσσονταν και ότι πάθαιναν σοκ που η τιμωρία που επέβαλλε η αστική κοινωνία μπορούσε να είναι «σκληρή και πρωτόγνωρη».

10. Πρέπει να έχουμε κατά νου ότι το σωφρονιστικό σύστημα δεν είναι ακόμα ένας προηγμένος καπιταλιστικός θεσμός και ότι η γραφειοκρατία των φυλακών, που στελεχώνεται ως επί

Οι λίγοι αγωνιστές των φυλακών που βγαίνουν έξω ζωντανοί συνήθως σκοτώνονται ή συλλαμβάνονται ξανά μέσα σε λίγους μήνες. Έχουν μάθει, τόσο από τους φύλακες όσο και από την Αριστερά, να περιμένουν μια σύγκρουση μέχρι θανάτου ανά πάσα στιγμή και προκαλούν τέτοιες συγκρούσεις έξω από τη φυλακή ακόμα και σε εκείνες τις περιπτώσεις που η αστυνομία δεν το κάνει. Φυσικά, όλοι αυτοί οι αγωνιστές παρακολουθούνται και παρενοχλούνται. Οι μπάτσοι αισθάνονται ότι έχουν χάσει μια δίκη κάθε φορά που ένας ταραξίας βγαίνει από τη στενή, οπότε αν δεν σε πυροβολήσουν απευθείας, κάνουν ό,τι μπορούν μέχρι να πέσεις στη λούμπα και να αυτοπυροβοληθείς. Οι περισσότεροι αγωνιστές πρώην κατάδικοι πέφτουν σε αυτή την παγίδα, παραμένοντας εξίσου απομονωμένοι από την κοινωνία έξω από τη φυλακή όσο ήταν και μέσα στο κελί, βλέποντας τον κόσμο γύρω τους ως ένα μέρος που αποτελείται κατά κύριο λόγο από μπάτσους και κατάδικους (ή «επαναστάτες»).

το πλείστον από ανδρείκελα και ψυχοπαθείς, έχει μέχρι τώρα αντισταθεί με επιτυχία σε όλες τις προσπάθειες –οι οποίες ήταν ελάχιστες– της ευρύτερης κρατικής γραφειοκρατίας να την εξορθολογίσει. Για τις διοικήσεις των φυλακών αυτό δεν σχετίζεται απλώς με την εναντίωση στη φιλελεύθερη [αριστερή] πολιτική –ακόμα και η επιτροπή του Ρήγκαν είναι εναντίον τους– αλλά με την προστασία της εδραιωμένης θέσης τους και, μάλιστα, της ίδιας της δουλειάς τους. Κανένα μεταρρυθμισμένο σωφρονιστικό σύστημα δεν θα συμπεριλάβει αυτούς τους γορίλες και αυτό το γνωρίζουν καλά. (σ.τ.μ.) Προφανώς, αυτή η κατάσταση άλλαξε άρδην από τότε που γράφτηκε το βιβλίο, πενήντα χρόνια πριν. Το «μεταρρυθμισμένο» σωφρονιστικό σύστημα είναι πολύ πιο θωρακισμένο απέναντι στις εξεγέρσεις των κρατουμένων και λιγότερο χοντροκομμένα βάνουσο, ενώ ταυτόχρονα είναι εξίσου, αν όχι περισσότερο, βίαιο και καταπιεστικό απέναντι σε έναν πολλαπλάσιο πληθυσμό φυλακισμένων –πλεονάζοντων για την αξιοποίηση του κεφαλαίου– προλεταρίων.

Ταυτόχρονα, για να τηρήσω τους όρους της αναστολής μου, έπρεπε να βρίσκομαι στη σχολή στη Σάντα Κρουζ. Έτσι, το να είμαι «επαναστάτης» συνίστατο κυρίως στο να πηγαινοέρχομαι από τη Σάντα Κρουζ στο East Bay – σκοποβολή και παρακολούθηση μαθημάτων και μικρών συγκεντρώσεων διαμαρτυρίας στη Σάντα Κρουζ, σνιφάρισμα κόκας και επίδειξη στυλ στο Όκλαντ.

Η κύρια διαφορά μεταξύ αυτών των ανθρώπων και μιας μη πολιτικής εγκληματικής συμμορίας είναι ότι σε αυτή την περίπτωση η ιδεολογία του λενινισμού ισχυροποιεί σε μεγάλο βαθμό τη θέση της ηγεσίας. Αυτός είναι, στην πραγματικότητα, ο σκοπός αυτής της ιδεολογίας. Καθώς δεν υπήρξα ποτέ ηγέτης ο ίδιος, αρκέστηκα στο να είμαι φρουρός αυτών που βρίσκονται στην κορυφή και να καρπώνομαι για τον εαυτό μου ορισμένα από τα υλικά οφέλη που απολάμβαναν. Εγκλωβισμένος σε αυτό το περιβάλλον, διατήρησα τις ψευδαισθήσεις μου για εννέα μήνες ακόμη. Είχα αμφιβολίες αλλά τις κατάπινα με μεγαλύτερες δόσεις από τη λευκή σκόνη και το κόκκινο βιβλίο.

Έως τότε, ο Τζορτζ είχε γίνει ένας από τους *Αδελφούς της Σολεδάδ*.¹¹ Δούλεψα λίγο για την επιτροπή υπεράσπισης, περισσότερο από αφοσίωση στον φίλο μου παρά από κανένα μεγάλο ενδιαφέρον για τη νομική δουλειά. Οι συναντήσεις ήταν ατελείωτες. Η στρατηγική της ριζοσπαστικοποίησης των μαζών μέσω της «αποκάλυψης της πραγματικότητας» των φυλακών και των δικαστηρίων ήταν κατάπτυστη για μένα ακόμα και τότε. Αλλά επειδή ήμουν γι' αυτούς μια διασημότητα ως φίλος του Τζορτζ Τζάκσον και η παρουσία μου φαινόταν να τους εμπνέει να κάνουν ίσως κάτι για να σώσουν τη ζωή του, πήγαινα στις συναντήσεις. (Αυτό δεν σημαίνει ότι

δεν απολάμβανα όλη την προσοχή που μου έδιναν εκεί!)

Είχα αρχίσει να εργάζομαι ως βοηθός διδασκαλίας στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ και στις 6 Απριλίου του 1971 πήρα αρκετούς φοιτητές μου για να παρακολουθήσουμε τη δίκη της Σολεδάδ στο Σαν Φρανσίσκο. Καθώς τελείωνε η συνεδρίαση του δικαστηρίου, κάποιος έδωσε στον Τζορτζ μια εφημερίδα. Οι μπάτσοι την άρπαξαν από τα χέρια του και το παλιόπαιδο άρχισε να τις παίζει μαζί τους, όπως και ο μισός κόσμος και όλοι οι μπάτσοι στην αίθουσα. Εγώ βρέθηκα ακριβώς στη μέση και ξάπλωσα κάτω μερικά σκυλιά καθώς προσπαθούσα να πάρω ανάσα. Τα γουρούνια άρπαξαν όποιον μπορούσαν, μας μετέφεραν στη Φυλακή της Κομητείας και μας απήγγειλαν κατηγορίες για επίθεση σε βαθμό κακουργήματος.

Δεν μπορούσα να το πιστέψω. Μετά από όλες τις προσπάθειές μου να «αναμορφωθώ» ήρθα πάλι αντιμέτωπος με το ενδεχόμενο να επιστρέψω στη φυλακή για το υπόλοιπο της ζωής μου μόνο και μόνο γι' αυτή την αψιμαχία. Η αστυνομία είχε ενεργήσει με τον συνηθισμένο ηλιθιο, βάνουσο τρόπο της και εγώ ήμουν εξάλλος. Σχεδόν αμέσως, όμως, συνειδητοποίησα ότι ως μιλιτάντης θα ήμουν πάντα στο έλεος τέτοιων αυθαιρεσιών. Οι μιλιτάντηδες και η Ειδική Διμοιρία¹² βρίσκονται σε μια συμβιωτική σχέση, αφού οι αριστεροί μιλούν σε μια γλώσσα που αυτοί οι τραμπούκοι μπορούν να καταλάβουν: τη στρατιωτική επιβολή των σχέσεων εξουσίας. («Η πολιτική εξουσία βγαίνει από την κάνη ενός τουφεκιού» [Μάο]). Αν συνέχιζα να κυκλοφορώ με ένα μάτσο ανόητους που έλεγαν ότι η

11. (σ.τ.μ.) Βλ. τη σημείωση 3.

12. Το αστυνομικό σώμα που εξειδικεύεται στον έλεγχο πλήθους στο Σαν Φρανσίσκο – ντουλάπες με κλομπ ενάμιση μέτρου του οποίου κύριο έργο είναι η πάταξη της αριστεράς.

νομική δουλειά και τα σοσιαλιστικά συστήματα είναι ανατρεπτικά και κουβαλούσα όπλα για να το αποδείξω, τότε η αστυνομία θα με αντιμετώπιζε ως εχθρό, παρόλο που δεν αποτελούσα απειλή για το σύστημα.

Δεν αποτελούσα εξαίρεση. Παρά την πενταετή απομόνωσή μου στη φυλακή CMC-East όπου τουλάχιστον έμαθα μερικά από τα πιο ύπουλα κόλπα των μπάτσων, βγήκα με ορμή έξω το 1970 περιμένοντας να βρω έναν Κόκκινο Στρατό έτοιμο για επαναστατικό πόλεμο. Αυτό που βρήκα ήταν μια χούφτα κόκκινων ποινικών με την ίδια κοσμοθεώρηση που είχα ως μικροεγκληματίας των σφαιριστηρίων, ενισχυμένη με μεγάλες δόσεις ιδεολογίας και ναρκωτικών. Αλλά η απογοήτευσή μου για την έλλειψη ισχύος τους μετριάστηκε από το τεράστιο χρηματικό ποσό που έπρεπε να ξοδέψουν για μένα.

Αυτή η συνειδητοποίηση με άφησε αηδιασμένο με την πρόσφατη δραστηριότητά μου και με τους «συντρόφους» μου αλλά δεν με έβγαλε από τη Φυλακή της Κομητείας. Η παραμονή μου εκεί τράβηξε για σχεδόν εννέα μήνες, ενώ η Πολιτεία αμφιταλαντευόταν αν θα με κρεμάσει ή αν θα με αφήσει να φύγω δίνοντάς μου την ευκαιρία να κρεμαστώ μόνος μου ακόμα καλύτερα. Τον περισσότερο καιρό ήμουν απομονωμένος από τους άλλους κρατούμενους, έχοντας μόνο τους φύλακες για να μιλάω (εκτός από το περιορισμένο δικαίωμα επισκεπτηρίου για τους φίλους μου και διάφορα έξυπνα συστήματα αποστολής μηνυμάτων που είχαν εφεύρει οι κατάδικοι της Φυλακής της Κομητείας). Πολλοί φύλακες σύχναζαν γύρω από το κελί μου για να μιλήσουν για πολιτική ή απλώς να πουν καμιά μαλακία για να περάσει η ώρα. Κάποιοι από αυτούς ήταν ακαμάτηδες που τους είχαν βάλει εκεί επειδή δεν ήταν αρκετά κακοί για να γίνουν αληθινά γουρούνια. Άλλοι

ήταν φοιτητές εγκληματολογίας που δούλευαν παρτ-τάιμ, η «νέα γενιά» των «ανθρώπινων» μπάτσων. Ένας από αυτούς ήταν απλώς ένας συμπαθής μπάρμπα-Θωμάς που αναζητούσε τη μαύρη ταυτότητά του για να βρει γκόμενα. Δεν φέρνουν πολλούς κατάδικους από το Κουέντιν στη φυλακή της Κομητείας του Σαν Φρανσίσκο –οι μισοί από τους κρατούμενους είναι μέσα για αλητεία– και, επιπλέον, επειδή ήμουν φίλος του Τζορτζ είχα γίνει και πάλι διάσημος.

Το μεγαλύτερο διάστημα διάβαζα και σκεφτόμουν, πιο έντονα από ποτέ άλλοτε στη ζωή μου. Εκτός από τα μαθηματικά μου, η κατεύθυνση αυτών των μελετών ήταν πάντα η επαναστατική θεωρία ή στρατηγική. Πέρασα πολύ χρόνο εξετάζοντας την προηγούμενη δραστηριότητά μου από την άποψη του τι μου προσέφερε άμεσα και μακροπρόθεσμα, και διαπίστωσα ότι ήταν εξαιρετικά ελλιπής και από τις δύο πλευρές. Εκτός από τα προφανή όρια της στρατηγικής του αντάρτικου μέσα και έξω από τη στενή, είδα ότι όλες οι εναλλακτικές λύσεις που είχα δώσει στον εαυτό μου ήταν αντιδραστικές, δεδομένου ότι αποτελούσαν απλώς αντανάκλαστικές αντιδράσεις στα εγκλήματα που διέπραττε το κράτος. Οι όροι, το έδαφος και τα όπλα των προηγούμενων αγώνων μου είχαν όλα υπαγορευθεί από τον εχθρό μου. Αυτό είχε αυξήσει τη λύσσα μου αλλά είχε επίσης αυξήσει την προθυμία μου να μπω στη μάχη με τέτοιο τρόπο που η νίκη να είναι αδύνατη. Αυτό το μοτίβο, που είχε δημιουργηθεί στη φυλακή, είχε συνεχιστεί και μετά την αποφυλάκιση από την CMC.

Το να βγω από την τρέλα της περασμένης χρονιάς ήταν το καλύτερο πράγμα που θα μπορούσε να μου συμβεί. Θα ήθελα με αυτή την ευκαιρία να ευχαριστήσω την Ειδική Διμοιρία του Σαν Φρανσίσκο που μου παρείχε τα μέσα για να το κάνω αυτό.

Εκτός από το συνεχές ψυχολογικό μαρτύριο του να είμαι κλεισμένος σε ένα κλουβί, όσο άνετο κι αν είναι αυτό, η ζωή μου κατά τη διάρκεια των εννέα μηνών που πέρασα στη Φυλακή της Κομητείας δεν ήταν και τόσο κακή. Ζούσα κάπως σαν μοναχός του Μεσαίωνα –αν και το αντικείμενο των μελετών μου ήταν λίγο διαφορετικό– ενεργοποιώντας τον εαυτό μου και ηρεμώντας ταυτόχρονα.

Τον Δεκέμβριο του 1971, ο δικηγόρος μου, μετά από μήνες τρεξίματος, έκανε μια συμφωνία με τον εισαγγελέα, σύμφωνα με την οποία η κατηγορία για επίθεση σε βαθμό κακουργήματος μειώθηκε σε πλημμέλημα και μου αναγνωρίστηκε ο χρόνος που είχα εκτίσει. Στη συνέχεια, το Συμβούλιο Φυλακών Ενηλίκων έπαιξε ένα σαδιστικό παιχνιδάκι, αφήνοντάς με για δύο εβδομάδες να αναρωτιέμαι αν θα με ξαναστείλουν στη φυλακή για παράβαση της αναστολής έτσι κι αλλιώς. (Εκατοντάδες πρώην κατάδικοι κάνουν συμφωνίες για πλημμελήματα, μόνο και μόνο για να τους στείλουν πίσω στη φυλακή. Αυτό μπορεί να συμβεί ακόμη και αν δικαστείς και αθωωθείς, ή ακόμη και αν αποσυρθούν όλες οι κατηγορίες!) Τελικά διέταξαν την αποφυλάκισή μου στο πλαίσιο της ετήσιας χριστουγεννιάτικης επίδειξης καλής θέλησης προς τον κόσμο. Αλλά οι φύλακες δεν μου το είπαν, οπότε δεν βγήκα μέχρι τις 30 του μηνός.

Σε έναν μεγάλο βαθμό, έγραφα για το παρελθόν μου σε αυτό το βιβλίο προκειμένου να το ξεπεράσω, να αφομοιώσω αυτά που έμαθα και να ξεφορτωθώ το νεκρό βάρος που απομένει. Δεν ήταν εύκολο. Όταν η ζωή μου ήταν στο αθλιότερο σημείο της, όταν η φυλακή με είχε σχεδόν μετατρέψει σε εγκλωβισμένο θηρίο, δεν εξέταζα προσεκτικά τίποτα από ό,τι έκανα και όταν τα σκεφτόμουν έστω και λίγο, έπρεπε να το κάνω με εντελώς αποστασιοποιημένο τρό-

πο, σαν να τα είχε κάνει κάποιος άλλος. Η ζωή ήταν πολύ σκληρή και αβέβαιη. Έπρεπε να σκεφτείς την τακτική που θα ακολουθήσεις, να σχεδιάσεις πώς θα επιβιώσεις αλλά δεν μπορούσες να εμβαθύνεις στον εαυτό σου γιατί θα τρελαινόσουν. Από μία άποψη είχες όλο τον χρόνο του κόσμου στη διάθεσή σου, αλλά στην πραγματικότητα δεν είχες καθόλου χρόνο.

Φυσικά, τώρα τα πράγματα είναι διαφορετικά απλώς και μόνο επειδή μπορώ να κάνω πολύ περισσότερα για την κατάστασή μου. Σε γενικές γραμμές, μπορώ να σκεφτώ όλα όσα έχω κάνει με κριτικό τρόπο, βασίζοντας τις κρίσεις και τις τακτικές μου όχι στα αντανακλαστικά ενός παγιδευμένου ζώου αλλά σε γενικές ιδέες που και οι ίδιες ελέγχονται και αναπτύσσονται διαρκώς. Παρόλα αυτά, κάποιες πλευρές του παρελθόντος μου που έχουν τελειώσει αμετάκλητα συνεχίζουν να με στοιχειώνουν με αλλόκοτους τρόπους και είναι πολύ δύσκολο να σχετιστώ μαζί τους. Μερικές φορές αρχίζω να λέω μια διασκεδαστική ιστοριούλα για μένα και μερικούς φίλους μου και ξαφνικά συνειδητοποιώ ότι είναι νεκροί. Περιττό να πω ότι, ακόμα και τώρα, χρειάστηκε να αποστασιοποιηθώ και να θωρακίσω λίγο τον εαυτό μου για να βγάλω την ιστορία από μέσα μου.

Πριν με ξαναπιάσουν, παντρεύτηκα – ποιος θα το περίμενε!– και μπήκα για πρώτη φορά σε μια μεγάλη, αρκετά στενά δεμένη οικογένεια, όπου γενικά έγινα θερμά αποδεκτός. Ωστόσο, δεν πρόλαβα να προχωρήσω πολύ σ' αυτή τη σχέση πριν από τη σύλληψή μου. Μόνο όταν ήμουν στη Φυλακή της Κομητείας το αποτέλεσμα αυτής της «συμμαχίας» εκδηλώθηκε πλήρως: ενώ τα τελευταία επτά χρόνια στη φυλακή δεν είχα ούτε έναν επισκέπτη, τώρα είχα κάθε εβδομάδα τουλάχιστον δύο άτομα και ορισμένες φορές πάνω από πέντε, που όλα ενδιαφέ-

ρονταν για το αν είμαι καλά. Οι επισκέψεις και τα γράμματά τους – και ο κόπος τους για να με βγάλουν έξω – απλώς με σκλάβωναν. Έμαθα να ανοίγομαι μαζί τους σε σημείο που να μπορώ να δείχνω εμπιστοσύνη και να είμαι δοτικός. Υπήρχε κάτι τέτοιο μεταξύ κάποιων από εμάς στο Κουέντιν αλλά είχε σχηματιστεί ως προϊόν του συνεχούς πολέμου με τον υπόλοιπο πληθυσμό της φυλακής και τους τραμπούκους δεσμοφύλακες. Είχα γνωρίσει τότε την αγάπη των συντρόφων που ενώνονται στον πόλεμο και ακόμα φυλάω τη μνήμη της. Αλλά ποτέ πριν δεν είχα γνωρίσει μια τόσο άνευ όρων αγάπη όπως αυτή της γυναίκας μου και της οικογένειάς της, και κάποιων φίλων τους που έγιναν και δικοί μου.

Όταν αφέθηκα ελεύθερος επέστρεψα σε καθεστώς αναστολής. Επιπλέον, τώρα λόγω της καταδίκης μου για πλημμέλημα ήμουν υπό επιτήρηση. Δύο ομάδες μπάτσων με παρακολουθούν και έχω να τηρήσω δύο σύνολα κανόνων επανένταξης. Προφανώς, ακόμα κι αν το ήθελα, θα ήταν ηλίθιο να επιστρέψω στα παλιά κόλπα. Τώρα δεν πρέπει καν να φαίνεται ότι επέστρεψα σε αυτά με κανέναν τρόπο. Για τον επόμενο χρόνο δεν πρέπει μόνο να είμαι νόμιμος αλλά να φαίνομαι κιόλας. Δεν θέλω με κανένα τρόπο να συνεχίσω από εκεί που σταμάτησα, αλλά πρέπει να διατηρήσω τα προσχήματα σε τέτοιο βαθμό που δεν μπορώ καν να πάω να δω τους παλιούς μου συντρόφους για να τους πω πόσο λάθος κάνουν, υπό τον φόβο ότι η αστυνομία θα μπει στον πειρασμό να με στοχοποιήσει.

Δεν είναι και τόσο άσχημα όμως να είσαι νόμιμος. Όλα είναι καινούργια για μένα εδώ έξω: ο καθαρός αέρας και η ελευθερία κίνησης είναι πράγματα που με δυσκολία θυμόμουν. Προσθέστε σε αυτά ένα μωρό, μια γυναίκα, μια οικογένεια, φαγητό και φωτιά (στο τζάκι αυτή τη φορά)... να

βλέπω τα αστέρια τη νύχτα, να κολυμπάω στον ωκεανό, να έχω κήπο και σκύλο, να τηλεφωνώ σ' έναν παλιό φίλο το βράδυ που αποφυλακίζεται, να βρίσκομαι μαζί με πολλά μικρά παιδιά, να επισκέπτομαι κάποιον για δείπνο, να κοιμάμαι αργά μια στο τόσο... να συνηθίζω τις μικρές ελευθερίες του έξω κόσμου.

Βέβαια, το γεγονός ότι αυτός ο κόσμος δεν είναι και τόσο ελεύθερος έρχεται συνεχώς στην επιφάνεια. Μπορώ να δω το νεκρό βάρος της καθημερινότητας, ακόμα κι αν δεν το αισθάνομαι ακόμα εντελώς, επειδή είναι όλα τόσο καινούργια. (Ξεκινάω δουλειά σύντομα· αυτό θα με βοηθήσει να το αισθανθώ). Εν μέρει έχω απλώς πείσει τον εαυτό μου να απολαύσει τα καινούρια πράγματα ώστε να καταπολεμήσω την ανησυχία μου όσο είμαι σε αναστολή και υπό επιτήρηση. Ακόμα κι έτσι, ή ίσως ακριβώς γι' αυτό, αυτή η στάση εξυπηρετεί τον σκοπό της. Είναι μια διαφορετική περίοδος.

Οπότε απλά χαλαρώνω, γίνομαι μαλακός και γέρος και λίγο τεμπέλης, διαβάζω λίγο, σκέφτομαι πολύ, παίρνω έναν χρόνο άδεια – τολμώ να πω ότι το δικαιούμαι.

Τζέιμς Καρ, 1972

Σχετικά με το γενικό πλαίσιο και ορισμένες από τις κρυμμένες συνδέσεις μεταξύ εκείνης της εποχής και του σήμερα.

News from Everywhere και BM Blob.¹³

Η εξαιρετική αυτοβιογραφία του Τζέιμς Καρ, του πρώην μέλους των Μαύρων Πανθήρων και συνιδρυτή της *Αγέλης των Λύκων* του Τζορτζ Τζάκσον στη φυλακή Σολεδάδ, *Bad*, στήθηκε από μέλη της φιλοκαταστασιακής ομάδας *Contradiction* στην Καλιφόρνια. Εκδόθηκε το 1975 από τον εκδοτικό οίκο Herman Graf Associates στη Νέα Υόρκη. Μόλις εκδόθηκε, το Τμήμα Σωφρονιστικών Ιδρυμάτων της Πολιτείας της Καλιφόρνιας απείλησε να ασκήσει αγωγή εκ μέρους αρκετών υπαλλήλων του, τους οποίους, όπως υποστήριζαν, το βιβλίο συκοφαντούσε, διεκδικώντας μεγάλες αποζημιώσεις. Έτσι, συνάφθηκε συμφωνία το βιβλίο να μην καταχωρηθεί στον κατάλογο των «Υπό έκδοση βιβλίων», τον επίσημο κατάλογο για τους βιβλιοπώλες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, κανείς δεν μπορούσε να παραγγείλει το βιβλίο εκτός αν το γνώριζε ήδη και έπαιρνε μόνος του την πρωτοβουλία να επικοινωνήσει με τους διανομείς. Παρ' όλα αυτά, το μεγαλύτερο μέρος του τιράζ των 110.000 αντιτύπων πουλήθηκε, έχοντας ευρεία κυκλοφορία όχι μόνο σε βιβλιοπωλεία αλλά και σε περίπτερα, σε σταθμούς υπεραστικών λεωφορείων Greyhound, σε ταχυφαγεία των αυτοκινητοδρόμων, σε καταστήματα αεροδρομίων κ.λπ. Όσα αντίτυπα έμειναν απούλητα έχουν πολτοποιηθεί εδώ και πολύ καιρό. Η αποσιώπηση του βιβλίου ήταν εύκολη υπόθεση και συνάντησε την ηχηρή σιωπή του αντιπολιτευόμενου φιλε-

λεύθερου/αριστερού χώρου στην Αμερική καθώς το βιβλίο εξαρχής δεν ήταν της αρεσκείας τους, δεδομένου ότι υπονόμει το κύρος πολλών ιερών ειδώλων της εποχής. Η παρούσα επανέκδοση ενός τόσο ανατρεπτικού βιβλίου θέτει υπό αμφισβήτηση μετά από τόσα χρόνια τόσο την αμερικανική αριστερά όσο και το βαρύνον διάταγμα του Τμήματος Σωφρονιστικών Ιδρυμάτων.

Το *Bad* είναι ένα ανάμεσα σε πολλά βιβλία που γράφτηκαν από κρατούμενους οι οποίοι ριζοσπαστικοποιήθηκαν από τις εμπειρίες τους στις αμερικανικές φυλακές. Ωστόσο, ξεχωρίζει από τα περισσότερα επειδή αποφεύγει να παρουσιάσει τον κρατούμενο ως παθητικό θύμα της κοινωνικής αδικίας – και επίσης αρνείται τον ρόλο του μάρτυρα που οι αριστεροί και οι φιλελεύθεροι προσπαθούν να επιβάλουν στους κατάδικους ως όχημα για τις δικές τους φαντασιώσεις και καριέρες (είτε ως κοινωνικοί λειτουργοί, είτε ως κοινωνιολόγοι, είτε ως πολιτικοί, είτε ως «επαγγελματίες επαναστάτες»). Απαλλαγμένος από όλους αυτούς τους περιορισμούς ο Τζέιμς Καρ μπόρεσε να αφηγηθεί την ιστορία του, με όλα τα μελανά της σημεία, χωρίς να τον απασχολεί τι θα μπορούσε ή δεν θα μπορούσε να αποξενώσει τους φιλελεύθερους/αριστερούς υποστηρικτές. Έτσι δεν αποσιωπάται η εμπλοκή του σε ομαδικούς βιασμούς ή κυκλώματα προστασίας ούτε και οι φρικτότερες πλευρές της καθημερινής του ζωής στη φυλακή. Επιπλέον το βιβλίο δεν περιέχει άχρηστες απολογίες ενοχής για το παρελθόν του. (Ούτως ή άλλως, η ιστορία της εξέλιξης του καθιστά σαφή την κατοπινή κατανόησή του όσον αφορά το γιατί το καθεστώς της φυλακής ενθάρρυνε σκόπιμα τη διχαστική συμπεριφορά αυτού του είδους.)

Το βιβλίο δείχνει πώς και γιατί τελικά ξεπέρασε την ηθικολογική πρακτική και ιδεολογία της «Νέας Αριστεράς» της δεκα-

13. (σ.τ.μ.) Τα πρώην μέλη της King Mob, Stuart και David Wise είναι οι βασικοί συγγραφείς του επίμετρου που ακολουθεί.

ετίας του '60 σε όλες τις μορφές της, από τον νομικό ρεφορμισμό των λευκών φιλελεύθερων (και αριστερών συχνά μαοϊκών τάσεων) μέχρι τον ένοπλο ρεφορμισμό των Μαύρων Πανθήρων. Υπήρχε σε κάθε περίπτωση μεγάλη επικάλυψη μεταξύ τους. Παρόλο που οι Μαύροι Πάνθηρες παρέπεμπαν συχνά στο βιβλίο *Της γης οι κολασμένοι* του ψυχιάτρου Φραντς Φανόν που δραστηριοποιήθηκε στην Αλγερία, μπορούμε να πούμε ότι ένας πιο μιλιταριστικός σταλινισμός φιλτραρισμένος από τον Μάο, τον Τσε Γκεβάρα και τον Κάστρο προπαγανδίστηκε πολύ επιτυχημένα από συνοδοιπόρους απολυμένους λευκούς ακαδημαϊκούς όπως ο Τζον Γκεράσι. Χρησιμοποιώντας τη γοητευτική τους φήμη και την ιδιότητα του διανοούμενου που κατείχαν, προώθησαν τη διάδοση αυτής της απλοϊκής ιδεολογίας με τις θανατηφόρες συνέπειές της – ιδιαίτερα μεταξύ πολλών γενναίων μαύρων του γκέτο και των φυλακισμένων που εκείνη την περίοδο αναζητούσαν διέξοδο από το αδιέξοδο του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα στον Νότο, εμπνευσμένοι από την εξέγερση του Γουάτς το 1965.¹⁴ Μια διαφορά σε σχέση με τον Τζέιμς Καρ ήταν ότι αυτός ξεκίνησε διάλογο –αν και λίγα χρόνια αργότερα– με Αμερικανούς λευκούς που ήταν λιγότερο εμπορούμενοι από την ιδεολογία της θυσίας, πιο διαβασμένοι και πιο ανατρεπτικοί σε σύγκριση με τον Γκεράσι και τους ομοίους του, παρά την προνομιακή τους θέση σε σχέση με τους μαύρους των γκέτο. Ήταν μια συμπόρευση που θα μπορούσε πραγματικά να έχει οδηγήσει κάπου, αν κατά βάση δεν είχε παρέμβει με ολέθρια αποτελέσματα το κράτος. Η πρακτική/θεωρητική συμπόρευση μαύρων και λευκών και

14. Βλ. το κείμενο της Καταστασιακής Διεθνούς, «Η παρακμή και η πτώση της θεαματικής-εμπορευματικής κοινωνίας» που περιλαμβάνεται στη συλλογή *Το ξεπέραςμα της τέχνης*, Ψυγίλον, 1999.

τώρα λατινοαμερικάνων στην οποία κάθε πλευρά θα αλληλοσυμπληρώνει την άλλη φαίνεται να είναι τελικά ένα απαραίτητο συστατικό στοιχείο οποιουδήποτε μελλοντικού αγώνα εμφανιστεί μέσα και ενάντια στην αμερικανική κοινωνία.

Ο Καρ βγήκε από τη φυλακή και μπήκε στο περιβάλλον των Πανθήρων έχοντας αυτόματα κύρος λόγω της στενής του σχέσης με τον Τζορτζ Τζάκσον και της φήμης του ως ενός από τους πιο ζόρικούς τύπους. Όμως γρήγορα απογοητεύτηκε από τη μάτσο πόζα και την ιεραρχική λατρεία της ηγεσίας καθώς και από το ρεφορμιστικό κοινωνικό και πολιτικό τους πρόγραμμα, συνειδητοποιώντας ότι όλα αυτά αποτελούσαν εμπόδιο στην επανάσταση που επιθυμούσε. Στα συμπεράσματα του βιβλίου [που περιλαμβάνονται παραπάνω] καταδεικνύει πως η «ιδεολογία του αντάρτικου», που σταδιακά κυριάρχησε στο κόμμα («η καθαρά στρατιωτική επιβολή των σχέσεων εξουσίας»), είναι εν τέλει αυτοκτονική και μάταιη τόσο μέσα όσο και έξω από τη φυλακή και κατηγορεί εν μέρει την αριστερά για τον ρόλο της στην προώθηση αυτής της «ψευδούς συνείδησης» σε ριζοσπάστες κατάδικους και πρώην κατάδικους. Συγκεκριμένα αναφέρεται στη δολοφονία του Τζορτζ Τζάκσον και στη σφαγή στις φυλακές της Άττικα το 1971 ως παραδείγματα των πρακτικών συνεπειών αυτής της ιδεολογίας. Όπως γράφει: «η ιδεολογία του αντάρτικου ανάγει όλα τα ζητήματα της επανάστασης σε ποσοτικά προβλήματα στρατιωτικής ισχύος» και «τίποτα δεν θα ικανοποιούσε περισσότερο τους πιο αντιδραστικούς αξιωματούχους των φυλακών από μια μάχη μέχρις εσχάτων».

Αν και το βιβλίο του Τζορτζ Τζάκσον *Blood in My Eye* έχει κάποιες αναλαμπές έμπνευσης, επαναλαμβάνει αυτό το μήνυμα ξανά και ξανά – καθώς ο συγγρα-

φέας πιστεύει ότι είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί άμεσα μια ελίτ πολεμική κάστα επαγγελματιών επαναστατών που θα αποτελέσει την πρωτοπορία και θα οδηγήσει τις μάζες στην επανάσταση.¹⁵ Μπορεί αυτή η στρατηγική να φαινόταν εφικτή μέσα από τους τοίχους της φυλακής επειδή η άποψη του ριζοσπάστη κατάδικου για τον έξω κόσμο εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τις περιγραφές που έκαναν οι αριστεροί του σύμμαχοι και, ως συνήθως, υπερέβαλλαν σχετικά με τη δική τους σημασία και επιρροή στην κοινωνία στο σύνολό της. Βγαίνοντας από τη φυλακή «περιμένοντας να βρει έναν Κόκκινο Στρατό έτοιμο για επαναστατικό πόλεμο», ο Καρ πρέπει να απογοητεύτηκε όταν βρήκε τους Πάνθηρες να ποζάρουν και να προσδίδουν ριζοσπαστικά εχέγγυα στα δείπνα της νεαρής και τρέντι κοινωνικής ελίτ της Νέας Υόρκης. Είχε γίνει της μόδας μεταξύ των πολύ πλούσιων να διοργανώνουν στα πολυτελή διαμερίσματά τους «ριζοσπαστικές σικ» κοινωνικές εκδηλώσεις συγκέντρωσης χρημάτων για διάφορες επίκαιρες αριστερές καμπάνιες (συμπεριλαμβανομένων αρκετών για την οικονομική ενίσχυση των Μαύρων Πανθή-

15. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Κόμμα των Μαύρων Πανθέρων εξέδωσε και διένειμε την *Κατήχηση του Επαναστάτη* του Νετσάγιεφ και ότι ο Τζάκσον και άλλοι κορυφαίοι Πάνθηρες την αναγνώρισαν ως σημαντική επιρροή στις θεωρίες τους για την οργάνωση της πολιτικής «πρωτοπορίας» – οι ίδιες αντιλήψεις είχαν επίσης φανεί ελκυστικές και στους πρώτους Μπλ-σεβίκους. Αργότερα ο Τζάκσον αναθεώρησε την άποψή του: «Αν και δεν ασπάζομαι πλέον το σύνολο της επαναστατικής κατήχησης του Νετσάγιεφ (καθώς είναι πολύ ψυχρή μοιάζοντας πάρα πολύ με τη φασιστική ψυχολογία· η επανάσταση πρέπει να εμπνέεται από την αγάπη)...». Αν και αρχικά θεωρείτο ότι την μπροσούρα είχαν συγγράψει από κοινού ο Νετσάγιεφ και ο Μπακούνιν, η πρόσφατη έρευνα υποστηρίζει ότι ήταν έργο του Νετσάγιεφ μόνο, με πιθανόν λίγη βοήθεια από τον Μπακούνιν.

ρων). Καθώς το ριζοσπαστικό σικ γινόταν η τελευταία λέξη της μόδας της εποχής, έγινε τόσο επιθυμητό όσο και μοδάτο για όσους φιλοξενούσαν τις εκδηλώσεις αυτές να απολύουν τους κανονικούς μαύρους υπηρέτες τους και να τους αντικαθιστούν προσωρινά με λευκούς – αυτό γλίτωνε τόσο τους οικοδεσπότες όσο και τους καλεσμένους από πολλές ενοχές και αμηχανία.¹⁶ Αυτή η επισήμανση όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει κανείς να απορρίπτει επιπόλαια και απαξιωτικά τους Πάνθηρες: υπήρχαν πολλά καλά άτομα μεταξύ τους που επεδίωκαν ειλικρινώς τη ριζοσπαστική αλλαγή και περιφρονούσαν όσους γοητεύονταν από το κύρος και τη φήμη ή απλώς εμπορεύονταν την εικόνα του κόμματος.

***

«Κατά τη δεκαετία του 1960 συμμετείχα σε πολλές επαναστατικές οργανώσεις των μαύρων, συμπεριλαμβανομένου του Κόμματος των Μαύρων Πανθέρων, το οποίο θεωρώ ότι εν μέρει απέτυχε λόγω του αυταρχικού στυλ ηγεσίας του Χιούι Νιούτον, του Μπόμπι Σιλ και άλλων μελών της Κεντρικής Επιτροπής. Αυτό δεν αποτελεί μομφή εναντίον αυτών των ατόμων. Έγιναν πολλά λάθη επειδή η εθνική ηγεσία ήταν πολύ αποκομμένη από τα τμήματα στις πόλεις σε όλη τη χώρα και ως εκ τούτου επιδόθηκε στο να δίνει εντολές και να υπαγορεύει την αναγκαστική εκτέλεση εργασίας. Αλλά πολλές αντιφάσεις δημιουργήθηκαν επίσης λόγω της δομής της οργάνωσης ως μαρξιστικής-λενινιστικής ομάδας. Δεν υπήρχε εσωκομματική δημοκρατία και όταν προέκυπταν αντιθέσεις, οι ηγέτες αποφάσιζαν για την επίλυσή τους και όχι τα μέλη. Οι εκκαθαρίσεις έγιναν συνηθισμένο φαινόμενο και πολλά καλά μέλη απο-

16. Βλ. το βιβλίο του Tom Wolfe, *Radical Chic and Mau-Mauing the Flak Catchers*, 1971.

βλήθηκαν από την ομάδα απλώς και μόνο επειδή διαφωνούσαν με την ηγεσία. Εξαιτίας της υπερβολικής ισχύος της κεντρικής ηγεσίας, η εθνική οργάνωση τελικά διαλύθηκε εντελώς, πακεταρίστηκε και στάλθηκε πίσω στο Όκλαντ της Καλιφόρνιας. Φυσικά, έγιναν πολλά λάθη επειδή το ΚΜΠ ήταν μια νέα οργάνωση και δεχόταν σφοδρή επίθεση από το κράτος. Δεν θέλω να υπαινιχθώ ότι αυτά τα εσωτερικά λάθη ήταν η πρωταρχική αντίφαση που κατέστρεψε το ΚΜΠ, αυτό το έκαναν οι επιθέσεις της αστυνομίας εναντίον του, αλλά αν ήταν καλύτερα και πιο δημοκρατικά οργανωμένο, ίσως να είχε αντέξει την καταιγίδα. Επομένως, αυτό δεν αποτελεί μια απερίσκεπτη κριτική ή μια πισώπλατη επίθεση: Αγαπούσα το κόμμα. Και εν πάση περιπτώσει, ούτε εγώ ούτε οποιοσδήποτε άλλος που ασκεί κριτική στο Κόμμα εκ των υστέρων, θα μειώσει ποτέ τον τεράστιο ρόλο που έπαιξε το ΚΜΠ στο κίνημα της απελευθέρωσης των μαύρων τη δεκαετία του 1960. Αλλά πρέπει να δούμε τη συνολική κατάσταση των οργανώσεών μας εκείνης της περιόδου, ώστε να μην επαναλάβουμε τα ίδια λάθη. Νομίζω ότι η σύντομη παραμονή μου στους Πάνθηρες ήταν πολύ σημαντική γιατί με δίδαξε για τα όρια, ακόμα και για τη χρεοκοπία της ηγεσίας σε ένα επαναστατικό κίνημα. Δεν πρόκειται για ελάττωμα της προσωπικότητας ενός συγκεκριμένου ηγέτη, αλλά αντίθετα για τη συνειδητοποίηση ότι πολλές φορές οι ηγέτες έχουν μια ατζέντα και αυτοί που τους ακολουθούν μια άλλη».

Απόσπασμα από το βιβλίο *Anarchism and the Black Revolution* του Lorenzo Kom'Boa Ervin.

***

Ο Μπόμπι Σιλ και ο Χιούι Νιούτον, οι ιδρυτές του κόμματος, ήταν νέοι του γκέτο που

είχαν αποκτήσει πανεπιστημιακή μόρφωση αλλά εξακολουθούσαν να κάνουν παρέα με φίλους από τη γειτονιά τους. Στην πανεπιστημιούπολη, ο πολιτικός χώρος των μαύρων κυριαρχούνταν από διανοούμενους που όδευαν προς το ελεύθερο επάγγελμα και τη θέση του στελέχους εντός του συστήματος. Η πολιτική αυτών των φοιτητών ήταν ένας στενός αфро-πολιτιστικός μαύρος εθνικισμός, με τον οποίο ο Σιλ και ο Νιούτον ήταν δυσαρεστημένοι, καθώς δεν προσέφερε καμία λύση και ελάχιστη ή καθόλου βοήθεια σε όσους ζούσαν στο γκέτο. Απορρίπτοντας την πολιτική των επαγγελματικών στελεχών της πανεπιστημιούπολης, άρχισαν να στρατολογούν, να εκπαιδεύουν πολιτικά και να οργανώνουν τον πληθυσμό του γκέτο – ιδίως τους νέους άνεργους «αδελφούς της γειτονιάς» και τα «λούμπεν στοιχεία». Αν και υψηλότερου επιπέδου από τους επίδοξους αστούς μαύρους εθνικιστές, οι αυτοδιορισμένοι «πρόεδροι» Σιλ και «υπουργός» Χιούι εξακολουθούσαν να έχουν τη νοοτροπία του πολιτικού στελέχους που χαρακτηρίζει τις πρωτοποριακές οργανώσεις. Στο βιβλίο του *Seize the time*, ο Σιλ αφηγείται τις εμπειρίες του ως επιστάτη/επιτηρητή σε ένα πρόγραμμα εργασίας τύπου workfare για τη νεολαία του γκέτο, λίγο πριν τη δημιουργία των Πανθήρων. Ο ρόλος του εναλλασσόταν μεταξύ του να είναι «ένα από τα παιδιά» και του να χρησιμοποιεί την εξουσία του για να τα πειθαρχεί – κόβοντας τον μισθό σε περίπτωση παραβίασης των κανόνων ή λόγω φυγοπονίας, τη στιγμή που ο ίδιος έπαιρνε έναν παχυλό μισθό 650 δολαρίων τον μήνα σε σύγκριση με τα πενιχρά 1,35 δολάρια την ώρα που έπαιρναν οι νέοι. Αναμφίβολα ενθάρρυνε τους νέους να προσπαθήσουν να κατανοήσουν την κοινωνική τους κατάσταση και την ιστορία τους, αλλά σε

γενικές γραμμές με πατροναριστικό τρόπο και από θέση ισχύος.¹⁷

Αυτές οι θέσεις μεταφέρθηκαν στην πρωτοποριακή ιδεολογία και τις ιεραρχικές δομές των Πανθήρων – π.χ. ο Χιούι Νιούτον ανέλαβε ρόλο γκουρού, αναπαράχθηκαν όλοι οι ψευδείς διαχωρισμοί μεταξύ ηγετών και ακολουθητών, στοχαστών και εκτελεστών, συνείδησης και πρακτικής κ.λπ. Καθώς το κόμμα μεγάλωνε, η ιεραρχική μορφή μπορούσε μόνο να ενισχυθεί και να ευνοήσει, μέσω της πειθούς και του λόγου, την εξουσία των πιο μορφωμένων – όπως τους ευνοεί γενικά στην κοινωνία.

***

«Αντί για τα συνηθισμένα πειράγματα και τις συζητήσεις των κρατουμένων που έβγαιναν από τα κελιά τους για να παραταχθούν στην ουρά για το πρωινό, οι φύλακες αντίκρισαν βλοσυρούς κρατούμενους που βγήκαν σιωπηλά από τα κελιά τους και παρατάχθηκαν σε σειρές δύο ατόμων με έναν μαύρο άνδρα στην κεφαλή κάθε σειράς. Πολλοί από τους κρατούμενους φορούσαν μαύρα περιβραχιόνια. Προχώρησαν σιωπηλά μέχρι τις συνηθισμένες θέσεις τους γύρω από τα τραπέζια αλλά δεν έφαγαν. Η συμμετοχή των κρατουμένων στο πρωινό γεύμα απείχε πολύ από το να είναι καθολική και πολλοί από όσους συμμετείχαν στην αποχή συσσίτιου δεν γνώριζαν ακριβώς τον λόγο της. Μέχρι το μεσημέρι, ωστόσο, όλοι γνώριζαν ότι τηρούσαν μια μέρα πένθους και διαμαρτυρίας για τον θάνατο του Τζορτζ Τζάκσον. Για τους νεαρούς σωφρονιστικούς υπαλλήλους που βρέθηκαν στην τραπεζαρία με 700 σιωπηλούς, απέχοντες από το συσσίτιο κρατούμενους που φορούσαν μαύρα περιβραχιόνια, η ίδια η σιωπή και η διάθεση αποκάλυπτης εχθρό-

τητας ήταν η πιο απειλητική και τρομακτική εμπειρία που μπορούσαν να θυμηθούν...»

Επίσημη Έκθεση της Ειδικής Επιτροπής της Νέας Υόρκης για την Εξέγερση στη Φυλακή Άττικα. Στο απόσπασμα αυτό περιγράφεται η σκηνή στην τραπεζαρία της Πολιτειακής Φυλακής Άττικα στο πρωί της 22^{ης} Αυγούστου του 1971 – την επομένη της δολοφονίας του Τζορτζ Τζάκσον από τους δεσμοφύλακες στη φυλακή Σαν Κουέντιν.

«Είμαστε άνθρωποι. Δεν είμαστε κτήνη και δεν θα μας μεταχειρίζονται σαν κτήνη!» – Οι εξεγερμένοι της Άττικα

Τη δεκαετία του 1960, το σωφρονιστικό σύστημα των ΗΠΑ βρισκόταν σε κρίση, με την εξέγερση εντός των φυλακών να τροφοδοτείται από την εξέγερση έξω από αυτές. Οι εξεγέρσεις των γκέτο που σάρωσαν τις περισσότερες μεγάλες πόλεις, η φοιτητική αναταραχή, ένα μαζικό αντιπολεμικό κίνημα κατά της εμπλοκής των ΗΠΑ στο Βιετνάμ – όλα αυτά αντανακλούνταν στο εσωτερικό των φυλακών με μια αυξανόμενη μαχητικότητα και πολιτικοποίηση των κρατουμένων. Ο Τζορτζ Τζάκσον διαδραμάτισε έναν εξαιρετικά ανατρεπτικό ρόλο σε αυτό: έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο να αρχίσει η άρση των φυλετικών διαχωρισμών μεταξύ του πληθυσμού των φυλακών που οι φύλακες χρησιμοποιούσαν ως μηχανισμό ελέγχου. Τελικά, ο Τζάκσον δολοφονήθηκε από τους φύλακες στο Σαν Κουέντιν σε μια απόπειρα απόδρασης – την επόμενη μέρα πραγματοποιήθηκε μια πολυφυλετική σιωπηλή διαμαρτυρία ενάντια στη δολοφονία του στο προαύλιο της φυλακής Άττικα. Αυτό ακολουθήθηκε δύο-σι εβδομάδες αργότερα από την καθολική εξέγερση των κρατούμενων στις φυλακές Άττικα που κατέληξε σε σφαγή των κρα-

17. Bobby Seale, *Seize the Time*, Arrow Books, 1970, σ. 56-61.

τουμένων και των ομήρων φυλάκων τους από το κράτος. Ο πρόεδρος των Μαύρων Πανθήρων Μπόμπι Σιλ ενήργησε ως ένας από τους μεσολαβητές μεταξύ κρατουμένων και αρχών κατά τη διάρκεια της εξέγερσης, αλλά παρ' όλες τις επαναστατικές τους φράσεις και τις προβλέψεις για επικείμενη επανάσταση, οι Πάνθηρες δεν μπόρεσαν να προσφέρουν καμία πρακτική υποστήριξη στους εξεγερμένους.

Υπό μία έννοια, η μαχητική εικόνα του ΚΜΠ μπορούσε μόνο να παίζει με τη φωτιά. Από τη μια μεριά χρησιμοποιούνταν πραγματικά όπλα,¹⁸ από την άλλη εκφραζόταν ένας χλευασμός της αστικής τάξης τηλεοπτικού τύπου που ενδύοταν τον μανδύα του υποτιθέμενου «κομμουνισμού» (στην πραγματικότητα κρατικού καπιταλισμού) της Ρωσίας, της Κίνας και της Κούβας: του παθιασμένου αντίχριστου/διαβόλου που φοβόταν περισσότερο από όλα η αμερικανική άρχουσα τάξη. Μέχρι έναν βαθμό ήταν ένα σύνολο από αναγνωριστικά στοιχεία ταυτότητας σχεδιασμένο να τρομάζει το αμερικανικό κράτος χωρίς να το ανατρέψει. Αυτή ήταν μια πλευρά της τραγωδίας του ΚΜΠ: έπαιρναν πραγματικά στα σοβαρά όλους τους αυτοανακηρυγμένους τίτλους τους, από τον τίτλο του στρατάρχη μέχρι αυτόν του υπουργού. (Κατά κάποιο τρόπο

18. Απ' ό,τι φαίνεται πρέπει να γίνει κάποιου είδους διάκριση όσον αφορά τη χρήση των όπλων στους αγώνες του αμερικανικού προλεταριάτου. Δεν βρίσκονται ποτέ πολύ μακριά από το προσκήνιο και τα ωραία λόγια που ακούγονται δεν πρόκειται να αλλάξουν την ενστικτώδη καταφυγή στις σφαίρες, όπως μαρτυρούν οι τρομακτικά μεγάλες ποινές φυλάκισης που επιβλήθηκαν πρόσφατα στους ανθρακωρύχους του Pittston και τους απεργούς των λεωφορείων Greyhound που πήραν τα όπλα. Δυστυχώς, η στρατηγική των Πανθήρων για την ένοπλη αντιπαράθεση με την αστυνομία ήταν μια πολύ στενή αντίληψη της επανάστασης, η οποία δεν θα μπορούσε ποτέ να νικήσει.

θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί χαριτολογώντας μήπως θα ήταν καλύτερα αν είχαν χρησιμοποιήσει τους τίτλους King, Count, Earl, Duke, όπως οι παλαιότεροι τζαζίστες!) Επιπλέον, υπήρχε σύγκρουση εντός των Πανθήρων σχετικά με την υπερβολική έμφαση που δινόταν στα όπλα. Ήταν μια τακτική που γρήγορα έγινε μηντιακή εικόνα, η οποία στη συνέχεια ξέφυγε εντελώς από τον έλεγχο. Σε μια παρόμοια γραμμή, ο Ντέιβιντ Χίλιαντ, υπουργός Πληροφοριών των Πανθήρων, επεσήμανε αργότερα πόσο γρήγορα εγκαταλείφθηκε το «Κόκκινο Βιβλιαράκι» για τον «Νονό» του Μάριο Πούζο, μόλις άλλαξαν οι κυρίαρχες εικόνες του πνεύματος της εποχής. Σίγουρα, όλος αυτός ο μιλιταριστικός λενινισμός δεν αποτέλεσε ποτέ αντικείμενο σοβαρής σκέψης, όπως φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο ο Μπόμπι Σιλ –πιθανότατα με έναν χαλαρό, ανεπίσημο τρόπο– ήθελε να διορίσει τον Μπεν Μορέα, της αναρχοκαταστασιακής (συχνά υπέροχης, αλλά εξίσου συχνά θυσιαστικά μιλιτάντικης, συγχυσμένης και αντιφατικής ομάδας) Up Against The Wall Motherfucker, σε κάποια θέση στο ΚΜΠ – μια θέση που ο Μορέα απέρριψε γελώντας.¹⁹ Ο Σιλ πιθανότατα αστειευόταν ού-

19. Μόλις ο ηγέτης των Πανθήρων Χιούι Νιούτον βγήκε από τη φυλακή τον Αύγουστο του 1970, κάποια νέα συστατικά προστέθηκαν στον ιδεολογικό χυλό των Πανθήρων. Παρότι το βασικό υλικό παρέμεινε ο λενινισμός, ο Νιούτον άρχισε να προσθέτει νέα στοιχεία, δηλώνοντας ότι το κόμμα έπρεπε πλέον «να πάει τη φιλοσοφία του Μαρξ στον τελικό της στόχο. Δηλαδή, να δημιουργήσουμε έναν κόσμο χωρίς κράτος... γι' αυτό τονίζω ότι δεν είμαστε πλέον επαναστάτες εθνικιστές. Δεν πιστεύουμε σε αυτό που κοινώς αποκαλείται Εθνότητα για την Αμερική. Πιστεύουμε ότι η Αμερική πρέπει τώρα να συνταχθεί με τον απόλυτο διεθνισμό... Πιστεύουμε ότι έχουμε πάει τον Μαρξισμό-Λενινισμό σε ένα ακόμη υψηλότερο επίπεδο από ό,τι έχει υπάρξει ποτέ στην ιστορία, γιατί η ιστορία δεν έχει δημιουργήσει ακόμη τον κομμουνιστικό κόσμο, έχει δημιουρ-

τως ή άλλως, γιατί είναι σίγουρο ότι ποτέ δεν θα είχε περάσει μια τέτοια πρόταση από την Κεντρική Επιτροπή!

Βασικά, οι Πάνθηρες επιθυμούσαν να παραμείνουν μια αμερικανική οργάνωση μαύρων, αλλά δημιουργούσαν συνεχώς συμμαχίες με άλλους εξεγερμένους της αμερικανικής κοινωνίας, από τους οποίους συχνά έπαιρναν διδάγματα και οι οποίοι συχνά διαφοροποιούνταν σε μεγάλο βαθμό από τον διακηρυγμένο λενινισμό του κόμματος. Το πρόγραμμα υγείας και παροχής πρωινών γευμάτων του ΚΜΠ δημιουργήθηκε επηρεασμένο από τις δραστηριότητες της επαναστατικής χίπικης ομάδας του Έμετ Γκρόγκαν, των Diggers. Αρχικά, ο Γκρόγκαν παρέδιδε φαγητό για δωρεάν διανομή στα κεντρικά γραφεία των Πανθήρων του Όκλαντ με έναν μη πατροναριστικό τρόπο, τον οποίο οι Πάνθηρες σέβονταν επειδή το δώρο δεν περιείχε κάποια ένοχη λευκή φιλελεύθερη μαλακία. Ο Γκρόγκαν, φυσικά, δεν είχε κανένα λόγο να συμπεριφέρεται έτσι, αφού ήταν ούτως

γήσει μόνο έναν σοσιαλιστικό κόσμο, ο οποίος βασίζεται επίσης στην ύπαρξη του κράτους. Έτσι, το επόμενο στάδιο θα είναι ένας κομμουνιστικός κόσμος όπου το κράτος δεν θα υπάρχει πλέον. Θα πάρουμε το λάβαρο του αγώνα των λαών, το μαύρο και κόκκινο λάβαρο, μέχρι την τελική νίκη».

Περιέργως, στην ίδια συνέντευξη, απέρριπτε τον μαύρο καπιταλισμό υπέρ μιας «αναλογικής εκπροσώπησης σε ένα σοσιαλιστικό πλαίσιο που θα απαλλοτριώσει και θα εθνικοποιήσει τις ιδιωτικές βιομηχανίες». Ίσως η (μερική και υπό όρους) απόρριψη του κράτους να αντανάκλα κάποια επιρροή των ελευθεριακών τάσεων στην ατμόσφαιρα της εποχής ή ενδεχομένως τον διάλογο με την αναρχοκαταστασιακή ομάδα *Up Against The Wall Motherfucker*. (Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε *Black Mask* και *Up Against The Wall Motherfucker*, Unpopular Books και Sabotage Editions, Λονδίνο 1993).

ή άλλως ένα λευκό σκληρό δρομίσιο παιδί της εργατικής τάξης.²⁰

Οι Πάνθηρες και η υπόλοιπη «Νέα Αριστερά» της δεκαετίας του 1960 δεν είχαν κάποιο ιδιαίτερο όραμα για έναν κόσμο απαλλαγμένο από τους πιο θεμελιώδεις καπιταλιστικούς θεσμούς και σχέσεις εξουσίας, όπως η μισθωτή σκλαβιά και κάθε είδους μπάτσοι και φυλακές, αν και με έναν νεφελώδη αλλά αισθητό τρόπο όλα αυτά υπήρχαν στην ενεργό διαπάλη της περιόδου. Στην πραγματικότητα, οι Πάνθηρες ήταν ένα κίνημα ένοπλου ρεφορμισμού που επιδίωκε πλήρη δικαιώματα για τους μαύρους ίσα με αυτά των λευκών. Τα αιτήματά τους για αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας και στέγαση, κοινοτικό έλεγχο της αστυνομίας(!),²¹ μεγαλύτερη πολιτική εκπροσώπηση των μαύρων και οι εκκλήσεις τους στα Ηνωμένα Έθνη για δικαιοσύνη απηχούσαν τις εκκλήσεις του Κινήματος για τα Πολιτικά Δικαιώματα με επικεφαλής τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, που είχε προηγηθεί. Η ουσιαστική διαφορά ήταν ότι ενώ οι ηγέτες του Κινήματος για τα Πολιτικά Δικαιώματα πίστευαν στη Βίβλο και στην ηθική αρετή της χριστιανικής/γκαντιανής μη βίας, οι Πάνθηρες βασίστηκαν σε μια αναμορφωμένη δομή συμμορίας οπλισμένης με το κόκκινο βιβλίο του Μάο και με ένα όπλο.

---

20. Βλ. το βιβλίο του Έμετ Γκρόγκαν, *Ringolevio - A Life Played For Keeps*, Heinemann, 1972. Πρόκειται για ένα υπερφίαλο, εγωπαθές βιβλίο που αν το ξεκινήσεις δεν μπορείς να αφήσεις από τα χέρια σου. Πριν ιδρύσει τους Diggers, ο Γκρόγκαν υπήρξε διαρρήκτης, κατάδικος, σαμποτέρ και κλινικά πιστοποιημένος (από το Υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ) σχιζοφρενής.

21. Κατά ειρωνικό τρόπο, υπάρχουν πλέον πόλεις στις ΗΠΑ στις οποίες ο μαύρος πληθυσμός είναι πλειοψηφικός, οι οποίες κυβερνώνται από μαύρες δημοτικές αρχές και μαύρους αρχηγούς της αστυνομίας – και φυσικά είναι εξίσου απάνθρωποι, διεφθαρμένοι και καταπιεστικοί με τους λευκούς ομολόγους τους.

Αργότερα, όταν οι φλόγες της περιόδου είχαν καταλαγιάσει, ορισμένοι πρώην ηγέτες των Πανθήρων προχώρησαν ακόμα πιο πέρα και έγιναν κοινωνικά αποδεκτά στελέχη που έκαναν καριέρα πραγματώνοντας το αμερικάνικο όνειρο. Πολύ γρήγορα, ο Έλντριτζ Κλίβερ προωθούσε στην αγορά τα τζιν Κλίβερ, γεγονός που ακολουθήθηκε από κάτι ακόμα χειρότερο: τις ομιλίες του στις πανεπιστημιούπολεις υπέρ της προεδρικής εκστρατείας του Ρήγκαν. Παρόμοια πράγματα ισχύουν και για τον Μπόμπι Σιλ με τις προσπάθειές του να εκλεγεί στην τοπική αυτοδιοίκηση, την επιχείρησή του στην εστίαση και τώρα την ανάληψη του ρόλου του αριστερού λέκτορα – που ανασύρεται σαν παγωμένο είδωλο της δεκαετίας του '60 με πολλές διασκεδαστικές ιστορίες για τα παλιά, αλλά χωρίς τίποτα καινούργιο να πει ή να έχει μεγάλη σχέση με το τι συμβαίνει σήμερα – πράγμα που αποτελεί ειρωνεία για έναν άνθρωπο που κάποτε ήθελε να αδράξει τον χρόνο. Όπως είπαν και άλλοι, έγιναν Πάνθηρες του ζωολογικού κήπου και όχι της αστικής ζούγκλας. Ο Χιούι Νιούτον κατά τα φαινόμενα υφίστατο παρενοχλήσεις επί σειρά ετών. Αν και οι κατηγορίες για ύποπτες δραστηριότητες από πρώην Πάνθηρες είναι πολλές και ποικίλες, η σοβαρότητά τους είναι δύσκολο να εκτιμηθεί.²² Όπως και να 'χει, ο Χιούι τα σκάτωσε με το κρακ και με άλλα σκληρά ναρκωτικά και πιθανώς δολοφονήθηκε από

22. Βλ. π.χ. το βιβλίο *Spitting in the Wind* του Earl Anthony – ενός απόλυτου καθικιού, στο οποίο περιγράφει ανερευθρίαστα πώς δούλεψε τόσο για το FBI όσο και για τη CIA (για την τελευταία ως στρατολόγος φιλοδυτικών ανταρτών στην Αφρική) και στη συνέχεια, με κροκοδείλια δάκρυα, κλαψουρίζει ότι το να προσπαθείς να κάνεις επανάσταση είναι σαν να «φτύνεις στον άνεμο». Υπάρχουν πολλές «ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες» – κυρίως ένας μακρύς κατάλογος από αθλιότητες στις οποίες συμμετείχε αυτός ο τύπος. (Εκδόθηκε στην Καλιφόρνια το 1990.)

έναν πρεζάκια πάνω σε μια αγοραπωλησία το 1989. Λέμε πιθανώς, επειδή δεν μπορεί να αποκλειστεί η εκδίκηση της αστυνομίας που υπέβασκε επί μακρόν, καθώς ο Χιούι Νιούτον δολοφονήθηκε λιγότερο από ένα τετράγωνο μακριά από το σημείο όπου είχε κατηγορηθεί ότι πυροβόλησε τον αστυνομικό σε περιπολία του Όκλαντ John Fry στα τέλη της δεκαετίας του '60. Θα εξετάσουμε παρακάτω άλλους πιθανούς λόγους για τον θάνατο του Νιούτον.

***

Η κρατική μηχανή των ΗΠΑ φοβάται πάντα την προοπτική να ενωθούν και να ριζοσπαστικοποιηθούν οι συμμορίες του δρόμου. Ο Τζορτζ Τζάκσον σταμάτησε τους αιματηρούς πολέμους των φυλετικών συμμοριών ανάμεσα στους κρατούμενους κάνοντας έκκληση για ενότητα ενάντια στον κοινό εχθρό – τη διοίκηση των φυλακών. Ως απάντηση, τον έβαλαν στην απομόνωση. Ο ηγέτης των Πανθήρων Φρεντ Χάμπτον επεδίωκε τη συγχώνευση μεταξύ του παραρτήματος των Πανθήρων του Σικάγο και των Blackstone Rangers, μιας συμμορίας δρόμου του South Side με αρκετές χιλιάδες μέλη, καθώς και με άλλες τοπικές συμμορίες μαύρων και, το πιο εκπληκτικό, με συμμορίες λατινοαμερικάνων, όπως οι Young Lords, και φτωχών λευκών μεταναστών από τα Απαλάχια. Για ένα σύντομο διάστημα υπήρξε κάποια επιτυχία: αυτός είναι ο λόγος που το αμερικανικό κράτος φοβόταν τόσο πολύ τον Φρεντ Χάμπτον. (Ο Φρεντ ήταν αυτός που επινόησε τον όρο «Συνασπισμός του Ουράνιου Τόξου»²³ – που είναι μία μόνο από τις ευρηματικές επινοήσεις του – τον οποίο θα αντέγραφε αργότερα ο Τζέσε Τζάκσον). Η επιχείρηση

23. (σ.τ.μ.) Από εδώ προέρχεται και το έμβλημα του LGBTQ κινήματος.

αντιεξέγερσης COINTELPRO-BPP²⁴ που διεξήχθη από το FBI υπό τις ρητές εντολές του αφεντικού του, Τζέι Έντγκαρ Χούβερ το 1967, με στόχο να «εκμεταλλευτεί όλες τις δυνατότητες δημιουργίας διχόνοιας στις τάξεις του ΚΜΠ», με τη βοήθεια του χαφιέ William O'Neal, απέτρεψε με επιτυχία αυτές τις συμμαχίες και υποκίνησε αντίθετα τις βίαιες συγκρούσεις μεταξύ αυτών των οργανώσεων. Και, όλα αυτά τα χρόνια, αυτό είναι το μοτίβο. Αλλά τα πράγματα μπορεί να αλλάζουν. Δύο ημέρες πριν από την έναρξη της μαζικής εξέγερσης του Λος Άντζελες το 1992 κυκλοφόρησε ένα φυλλάδιο στις δύο βασικές συμμορίες του Λος Άντζελες, τους Bloods και τους Crips, το οποίο καλούσε σε ενότητα ενάντια στον κοινό εχθρό – το αστυνομικό τμήμα του Λος Άντζελες– και

24. COINTELPROs (Counter INTElligence PROgrams): Προγράμματα του FBI που αποσκοπούσαν στην εξόντωση ατόμων και οργανώσεων που το FBI έκρινε ως πολιτικά ανεπιθύμητα. Οι τακτικές περιελάμβαναν κάθε είδους επίσημο ψέμα και παραπληροφόρηση από τα ΜΜΕ, τη συστηματική απαγγελία ψευδών κατηγοριών εναντίον ατόμων που είχαν στοχοποιηθεί, την κατασκευή αποδεικτικών στοιχείων για να επιτύχουν την καταδίκη τους, την απόκρυψη στοιχείων που θα μπορούσαν να τους αθώσουν και σε, ορισμένες περιπτώσεις, τη δολοφονία «βασικών ηγετών». Το FBI υποστηρίζει ότι το COINTELPRO έληξε το 1971. Κάθε λογική ανάλυση της δράσης του FBI καταδεικνύει ότι συνεχίζεται και σήμερα, αν και με άλλο κωδικό όνομα. «Ο χαφιές του FBI William O'Neal ανέβηκε γρήγορα στην ιεραρχία του ΚΜΠ του Σικάγο και έγινε επικεφαλής της ασφάλειας και προσωπικός σωματοφύλακας του Φρεντ Χάμπτον. Ο O'Neal παρείχε μια λεπτομερή κάτοψη του διαμερίσματος του Χάμπτον που χρησιμοποιήθηκε από την αστυνομία για τη δολοφονία του ηγέτη των Πανθήρων. Επίσης, υπάρχουν υποψίες ότι ο O'Neal νάρκωσε τον Χάμπτον πριν από την επιδρομή, καθιστώντας τον ανυπεράσπιστο». (Βλ. το βιβλίο των Ward Churchill και Jim Vander Wall, *Agents of Repression*, South End Press, 1988. Ο O'Neal τελικά αυτοκτόνησε.)

σε τερματισμό της αντιπαλότητας μεταξύ των συμμοριών. Στην πραγματικότητα, η ανακωχή ήταν το αποτέλεσμα λεπτών διαπραγματεύσεων που είχαν ξεκινήσει αρκετό καιρό πριν από την εξέγερση, ως απάντηση σε μια ακόμη δολοφονία από το LAPD – σε αυτή την περίπτωση, ενός πολύ σεβαστού μέλους των Crips. Στο South Central και το κέντρο του Λος Άντζελες, τις περιοχές που βρέθηκαν στο επίκεντρο των ταραχών, εμφανίστηκαν γκράφιτι που καλούσαν σε «ενότητα μεταξύ των Crips, των Bloods και των Μεξικανών αδελφών μας». Η «ενότητα», φυσικά, μπορεί να είναι μια ανούσια αριστερή αφηρημένη έννοια, αλλά μέσα στην ατομικοποίηση της σημερινής Αμερικής είναι πραγματικά κάτι σημαντικό. Η συμφωνία μεταξύ των συμμοριών Crips και Bloods εξακολουθεί να ισχύει σε μεγάλο μέρος της αλλά, μέχρι στιγμής, δεν έχει καταστεί εφικτό να συμμετάσχουν στην ανακωχή οι υπόλοιπες εθνοτικές συμμορίες. Ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των συμμοριών Μεξικάνων/Τσικάνο είναι αγριότερος από ποτέ και κλιμακώνεται, με 18 νεκρούς σε ένα μόνο Σαββατοκύριακο στις αρχές του '93. Η ενότητα στην εξέγερση, και μάλιστα συνειδητά, θα μπορούσε να είναι το στοιχείο που θα βάλει τέλος στον κολασμένο εμφύλιο πόλεμο μεταξύ μαύρων, λατινοαμερικάνων και άλλων νέων που ανήκουν σε συμμορίες, ο οποίος οδήγησε σε 24.000 θανάτους μαύρων στους δρόμους της Αμερικής μόνο το 1991 – μια σφαγή του μαύρου πληθυσμού που είναι μεγαλύτερη από τις αντίστοιχες σφαγές κατά τα χειρότερα χρόνια του πολέμου στο Βιετνάμ. Η εξέγερση του Λος Άντζελες φαίνεται να δείχνει ότι ο κοινωνικός πόλεμος μπορεί να αρχίσει να φέρνει ειρήνη και ενότητα μεταξύ των συμμοριών – ενώ η κοινωνική ειρήνη μπορεί μόνο να διαιωνίζει τον δολοφονικό πόλεμο των συμμοριών, επιβεβαιώνοντας

ότι η στιγμή της εξέγερσης είναι η αφετηρία για την πραγματοποίηση οποιασδήποτε πραγματικής κοινότητας.²⁵

Ένα πράγμα είναι πάντως σίγουρο: η κατάσταση δεν θα παραμείνει στάσιμη. Ενώ κατά τη δεκαετία του '60 ήταν οι μαύρες εκκλησίες που παρήγαγαν μια μεταρρυθμιστική πολιτική ηγεσία, είναι μήπως πιθανό τη δεκαετία του '90 να αναλάβουν διαμεσολαβητικό ρόλο κάποια μέλη συμμοριών, προσφέροντας χιμαιρικές ιδέες στο ποίμνιό τους; Με το οικονομικό πρόγραμμα του Κλίντον να υπόσχεται μεγαλύτερη κρατική παρέμβαση, μπορεί να υπάρξουν προσπάθειες απορρόφησης και ενσωμάτωσης της ηγεσίας των συμμοριών στον τοπικό κρατικό μηχανισμό. Ορισμένοι αρχηγοί συμμοριών έχουν ήδη δείξει ότι είναι πρόθυμοι να προσθέσουν στο οπλοστάσιό τους την άσκηση πολιτικής εξουσίας. (Για παράδειγμα, δύο άλλοτε αντίπαλοι αρχηγοί συμμοριών αποδέχθηκαν την πρόσκληση να παραστούν στην ορκωμοσία του Κλίντον, ενώ άλλοι απέκτησαν ατζέντηδες και εισήλθαν στο κύκλωμα παράδοσης διαλέξεων στα πανεπιστήμια – αλλά είναι εξίσου πιθανό να χρησιμοποιούνται μόνο προσωρινά ως πιόνια στα παιχνίδια εξουσίας των μαύρων και των λευκών πολιτικών.²⁶) Θα

25. Για περισσότερες πληροφορίες και εκτενέστερη ανάλυση διαβάστε το εξαιρετικό άρθρο «Η εξέγερση στο Λος Άντζελες: το πλαίσιο ενός προλεταριακού ξεσηκωμού» στο περιοδικό *Aufheben*.

26. «Όλες, βέβαια, οι στρατιωτικές επεμβάσεις, “ανθρωπιστικές” ή “ακραίες”, της εποχής Ρήγκαν-Μπους [του πρεσβύτερου] κατά αλλόκοτο τρόπο δύσκολα διακρίνονται μεταξύ τους. Οι θαμπές φωτογραφίες των Πεζοναυτών ή της 82^{ης} Μοίρας Αλεξιπτωτιστών στους δρόμους της Πόλης του Παναμά, του Μαϊάμι, του Λος Άντζελες, της Γρενάδας ή του Μογκαντίσου μοιάζουν όλες μεταξύ τους και οι πεσμένες φιγούρες στο έδαφος έχουν πάντοτε μαύρο χρώμα. Αλλά η ταχεία ανάπτυξη μάχιμων

μπορούσαν όμως να βασιστούν στη συνεχιζόμενη αφοσίωση των μελών τους ή θα υπήρχε κατακραυγή για το «ξεπούλημα»; Ποιος ξέρει τι ζυμώσεις γίνονται στη βάση των συμμοριών; Αυτοί που θα μείνουν πίσω θα μπορούσαν απλώς, σε μια έκρηξη οργής, να επαναλάβουν όλες τις φρικαλεότητες των σφαγών για ψυχαγωγία. Αλλά θα μπο-

---

μοσπονδιακών στρατευμάτων στην περιοχή South Central του Λος Άντζελες ήταν μόνο το ένα σκέλος της πολιτικής τριών σκελών που παρουσιάστηκε τον περασμένο Μάιο – το σιδηρούν “Δόγμα Μπους” για τις ταραγμένες πόλεις των ΗΠΑ. Για παράδειγμα, ενεργοποιήθηκε με εξίσου εντυπωσιακή ταχύτητα μια πρωτοφανής ομάδα δράσης των ομοσπονδιακών υπηρεσιών αστυνόμευσης, η οποία έχει ως αποστολή τον εντοπισμό των δραστών και τη δίωξη των κακουργημάτων που σχετίζονται με τις ταραχές. Οι μεγάλες συνιστώσες της ομάδας δράσης που προέρχονταν από το FBI και από το INS [Υπηρεσία Μετανάστευσης] αναδιοργανώθηκαν αργότερα σε μόνιμες μονάδες καταστολής των συμμοριών βάσει της γνωμοδότησης του γενικού εισαγγελέα Μπαρ ότι οι Crips και οι Bloods μαζί με τους παράνομους μετανάστες εγκληματίες έχουν πάρει τη θέση του Κομμουνισμού ως σημαντικότερης εγχώριας ανατρεπτικής απειλής. Αυτή είναι επίσης η επίσημη νομιμοποίηση για το τρίτο σκέλος του δόγματος: το πρόγραμμα “Σπόροι και Ζιζάνια” το οποίο συνδέει τις δαπάνες σε επίπεδο γειτονιάς (τους “σπόρους”) με την ενεργή συνεργασία στον πόλεμο ενάντια στις συμμορίες (τα “ζιζάνια”).» (Mike Davis, «Ποιος σκότωσε το L.A.»; *To L.A. ήταν μόνο η αρχή*, Futura, 2000.)

(Παρόλο που κανείς δεν αμφισβητεί την αξιοσημείωτη σύνδεση γεγονότων και πληροφοριών για την Αμερική από τον Ντέιβις σε βιβλία όπως το *City of Quartz*, συνήθως αποτυγχάνει να δώσει την ουσία, επιστρέφοντας εν τέλει σε μια πίστη στην αριστερή ρεφορμιστική πολιτική και την αντικαλλιτεχνική τέχνη από τα installations του Kienholz στο L.A. και τους σύγχρονους συγγραφείς μυθιστορημάτων της πόλης μέχρι τη Ραπ. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι – έχοντάς τα αρκετά καλά με τον εαυτό του – μπορεί και συνεχίζει να έχει τον ρόλο του καθηγητή στο Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής της Νότιας Καλιφόρνιας.)

ρούσαν να πάρουν και μια πιο ριζοσπαστική κατεύθυνση – θα μπορούσαν να γίνουν τεράστια βήματα και να δημιουργηθούν συνδέσεις, αν άλλες δυνάμεις αρχίσουν να κινούνται στην αμερικανική κοινωνία. Υπάρχουν αναφορές ότι μετά την εξέγερση του '92 έχουν δημιουργηθεί αρκετές άτυπες ριζοσπαστικές ομάδες μελέτης σε περιοχές μαύρων και τσικάνο, εν μέρει με σκοπό την ανάκτηση της δικής τους ιστορίας υπό το φως των μεταβαλλόμενων συνθηκών. Μια ομάδα πρότεινε την οργάνωση στα γκέτο σύμφωνα με την αρχική δομή της IWW – κάτι που αποτελεί καλύτερο σημείο εκκίνησης από κάθε αντίληψη περί κομματικής πρωτοπορίας.²⁷

---

27. (σ.τ.μ.) Όπως φάνηκε στην πράξη, οι συγγραφείς του κεμένου έπεσαν έξω ως προς την πολιτική που ακολούθησε τελικά ο πρόεδρος Κλίντον, η οποία χειροτέρευσε ακραία την κατάσταση του μαύρου προλεταριάτου στις ΗΠΑ με τον δρακόντειο νόμο αυστηροποίησης του ποινικού κώδικα που ψηφίστηκε το 1994 (Crime Bill), ο οποίος εκτός των άλλων προέβλεπε την υποχρεωτική επιβολή ισόβιας κάθειρξης μετά από την τρίτη καταδίκη για το ίδιο αδίκημα, την πρόσληψη 100.000 επιπρόσθετων μπάτσων, την αύξηση της χρηματοδότησης των φυλακών κατά 10 δισεκατομμύρια δολάρια και την επέκταση της λίστας των αδικημάτων τα οποία θα μπορούσαν να τιμωρηθούν με τη θανατική ποινή. Ο νόμος προέβλεπε επίσης τη χρηματοδότηση προγραμμάτων πρόληψης της εγκληματικότητας «σχεδιασμένων από έμπειρους αστυνομικούς» ύψους 6 δισεκατομμυρίων δολαρίων που στη συντριπτική τους πλειοψηφία είχαν ως στόχο την τιμωρία και όχι την πρόληψη ή την επανένταξη. Την πολιτική αυτή δεν στήριζαν, όπως ήταν αναμενόμενο, ανανήψαντες αρχηγοί συμμοριών αλλά τα παραδοσιακά κομμάτια της μαύρης αστικής και μικροαστικής τάξης: πολιτικοί, πάστορες και «ακτιβιστές». Εκτός από τη λανθασμένη εκτίμηση για την πολιτική της κυβέρνησης Κλίντον, οι συγγραφείς ήταν υπεραισιόδοξοι ως προς τις προοπτικές ανασυγκρότησης του κινήματος στις ΗΠΑ μετά την εξέγερση του L.A.

Στην πραγματικότητα, η προέλευση των Crips και κυρίως η επέκτασή τους («cripping») συνδέεται με την άνοδο και την ήττα των Μαύρων Πανθήρων στις αρχές της δεκαετίας του '70 – Crip σήμαινε αρχικά «Community Resource Independent Project».²⁸ Οι Πάνθηρες προσπάθησαν να ενώσουν τις συμμορίες των μαύρων σε όλα τα γκέτο της Αμερικής, μετατρέποντας τις ανταγωνιστικές τάσεις μεταξύ τους σε μια ενιαία επαναστατική δύναμη επίθεσης εναντίον του πραγματικού εχθρού. Η διαδοχική απορρόφηση μικρότερων συμμοριών από τους Crips ήταν μια αντανάκλαση αυτής της προσπάθειας, αλλά προς μια κατεύθυνση που οι Πάνθηρες δεν θα ενέκριναν, παρά τα ψεύτικα μοντέλα επανάστασης που επέλεξε να υιοθετήσει το Κόμμα. Αδυνατώντας να απελευθερωθούν από τον ανταγωνισμό των συμμοριών, ο οποίος ενθαρρύνεται επίσημα από το COINTELPRO-BPP, η ιδεολογία των Πανθήρων παρέμεινε απλώς ανεκδήλωτη τάση και ο στόχος του επαναστατικού μετασχηματισμού (όσο κι αν διαστρεβλώθηκε από τους ιδεολόγους των Πανθήρων) χάθηκε από τον ορίζοντά τους. Αυτό που συνέβη στη συνέχεια είναι εφιαλτικό, καθώς ο κοινωνικός ιστός του κεντρικού Λος Άντζελες άρχισε να αποσυντίθεται

---

28. (σ.τ.μ.) Υπάρχουν αντικρουόμενες πληροφορίες σχετικά με την ορθότητα της εν λόγω σημασίας του ονόματος Crip. Ο ένας εκ των δύο ιδρυτών της συμμορίας Stanley Williams υποστηρίζει στο βιβλίο του *Blue Rage, Black Redemption* ότι το όνομα Crips δεν έχει κάποια κρυμμένη πολιτική σημασία και δεν αποτελεί ακρωνύμιο αλλά ότι αποτελεί απλώς ένα τυχαίο όνομα, το οποίο όμως αναφέρεται στη δημιουργία μια «συμμαχίας αγώνα ενάντια στις συμμορίες του δρόμου». Όπως σημειώνει σε μια συνέντευξή του, οι Crips μεταμορφώθηκαν δυστυχώς «στο τέρας το οποίο μάχονταν». Συνεπώς, ακόμα κι αν η απόδοση της σημασίας του ονόματος από τους συγγραφείς δεν είναι ορθή στο «γράμμα» της, είναι ορθή στο «πνεύμα» της.

και να διαλύεται. «Η αλληλεγγύη έχασε στην αιματηρή μάχη με την επιβίωση». Είναι σημαντικό να τονιστεί η σχέση αιτίας και αποτελέσματος μεταξύ των κυβερνητικών πολιτικών μαζικής αποεπένδυσης και ιδιωτικοποίησης που επιβλήθηκαν στις φτωχές συνοικίες των αστικών κέντρων της Αμερικής και της ανάπτυξης όλο και πιο εξαθλιωμένων και ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων στα γκέτο. Η απελπισία που δημιουργήθηκε από τις περικοπές στην υγεία, την εργασία, τη στέγαση, την εκπαίδευση και την κοινωνική ασφάλιση δημιούργησε ένα ολοένα και περισσότερο απομονωμένο άτομο, που είναι αναγκασμένο να ανταγωνίζεται για να επιβιώσει στον πόλεμο όλων εναντίον όλων για ένα μερίδιο στους συρρικνωμένους πόρους. Η άνοδος της οικονομίας των ναρκωτικών (που ήταν για πολλούς η μόνη διαθέσιμη πηγή απασχόλησης) και ο παρεπόμενος πόλεμος μεταξύ των συμμοριών δεν είναι παρά ένα σύμπτωμα των συνεπειών αυτής της καταστροφής. Η Αμερική των φτωχών συνοικιών των αστικών κέντρων χρεοκοπεί πλέον όλο και περισσότερο και εγκαταλείπεται σε τριτοκοσμικές συνθήκες από την ομοσπονδιακή αποεπένδυση, καθώς τα κονδύλια έχουν διοχετευθεί για την εξυπηρέτηση και την προστασία των νεότερων μητροπολιτικών προαστίων όπου ζει και εργάζεται πλέον η πλειοψηφία των (κυρίως λευκών) Αμερικανών ψηφοφόρων – τόσο των Δημοκρατικών όσο και των Ρεπουμπλικάνων.²⁹ Οι ατελείωτες

29. «Πα να πάρουμε ως παράδειγμα το Λος Άντζελες, σχεδόν ολόκληρη η λευκή εργατική τάξη της παλαιότερης βιομηχανικής ζώνης στα νοτιοανατολικά –περίπου 250.000 άτομα– μετακόμισε στα πλούσια σε θέσεις εργασίας προάστια κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Αντικαταστάθηκαν από 328.000 Μεξικανούς μετανάστες, οι οποίοι εργάζονται κυρίως σε μη-συνδικαλισμένες επιχειρήσεις μεταποίησης και υπηρεσιών. Πράγματι, στο Λος Άντζελες το

ζοφερές αναφορές που περιγράφουν λεπτομερώς αυτή την καταστροφή παρείχαν επίσης ένα καλό διαφημιστικό χαρτί. Έτσι το «Straight Outta Compton» (και μέσα στα λεφτά)³⁰ των NWA μπορούσε να λειτουργήσει ως διαφημιστικό υλικό προώθησης της αποσύνθεσης (ο τρόμος ως οιονεί ουτοπία – ένα επαναλαμβανόμενο θέμα για το Λος Άντζελες), που «λέει τα πράγματα με το όνομά τους», μια μηχανή που βγάζει χρήμα, σχεδιασμένη να τρομάζει. Καθώς ποτέ δεν προσφέρθηκε μια πιο βαθιά εξήγηση αυτής της καταστροφής –δηλαδή μια εξήγηση της αιτίας και της προέλευσής της– όλες οι μνήμες των ματαιωμένων επαναστατικών τάσεων των δεκαετιών του '60 και του '70 σβήστηκαν, συμπεριλαμβανομένης ιδίως της πιο συγκροτημένης απόρριψης των Πανθήρων από τον Τζέιμς Καρ. Το COINTELPRO-BPP ήταν επιτυχημένο με έναν ιδιοφυώς ζοφερό τρόπο, οπότε δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι και πάλι χρησιμοποιείται η ίδια τακτική με χαφιέδες του FBI να υποκινούν τη σύγκρουση φτιάχνοντας ψεύτικα γκράφιτι υποδαύλι-

αντίστοιχο της “λατινοποίησης” της χειρωνακτικής εργασίας ήταν η ουσιαστική εξαφάνιση των παραδοσιακών [λευκών] εργατικών στρωμάτων από το κέντρο της πόλης». (Mike Davis στο «Ποιος σκότωσε το Λος Άντζελες;», ό.π.) (σ.τ.μ.) Αυτή η τάση έχει αντιστραφεί τα τελευταία χρόνια με τις διαδικασίες «κυριοποίησης» των κέντρων των πόλεων και την επιστροφή πιο ευκατάστατων στρωμάτων στις πρώην φτωχές συνοικίες στα κέντρα των πόλεων. Βλ. π.χ. το άρθρο του Brentin Mock, «Where Gentrification Is an Emergency, and Where It's Not», στην ιστοσελίδα του οργανισμού Bloomberg (διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-05/where-it-hits-gentrification-hits-hard-study>).

30. (σ.τ.μ.) Οι συγγραφείς κάνουν εδώ ένα λογοπαίγνιο που δεν είναι προφανές στα ελληνικά: Κατευθείαν έξω από το Compton και μέσα στα λεφτά. Το Compton είναι ένας φτωχός δήμος στο νότιο L.A.

σης του μίσους ανάμεσα στις εθνότητες και τις αντίπαλες συμμορίες.

***

Ποιος σκότωσε τον Τζέιμς Καρ και γιατί; Οι δύο πληρωμένοι δολοφόνοι που πυροβόλησαν δικάστηκαν και καταδικάστηκαν, αλλά ποτέ δεν αποδείχθηκε ποιος τους προσέλαβε. Και οι δύο είχαν προηγουμένως σχέση με το Κόμμα των Μαύρων Πανθήρων, αλλά δεν είναι γνωστό αν ήταν γνήσια μέλη ή πληροφοριοδότες της αστυνομίας (ή και τα δύο). Ολόκληρος ο χώρος της αμερικανικής αριστεράς της δεκαετίας του '60 και του '70 ήταν σε τέτοιο βαθμό γεμάτος από πληροφοριοδότες και προβοκάτορες που «είναι αδύνατο να διακρίνουμε με βεβαιότητα τι είναι πληροφόρηση, τι παραπληροφόρηση, τι γεγονός, τι μυθοπλασία, τι εκπλήρωση επιθυμίας και τι ψέμα».³¹ Ο Καρ μπορεί να δολοφονήθηκε από το κράτος, από τους Πάνθηρες ή από κάποια άλλη οργάνωση. Ο πρώην Υπουργός Πληροφοριών των Πανθήρων Ντέιβιντ Χίλιαντ, στο πρόσφατο βιβλίο του *This Side of Glory*³² αφήνει να εν-

31. Απόσπασμα από το βιβλίο του Jo Durden-Smith, *Who killed George Jackson*, 1976. Στο ίδιο βιβλίο αναπαράγονται οι φήμες ότι ο Τζέιμς Καρ μπορεί να είχε πιεστεί μέσω απειλών να γίνει πληροφοριοδότης της αστυνομίας. Έχετε κατά νου ότι αυτή η φήμη μπορεί να είχε κυκλοφορήσει ως μέρος μιας επιχείρησης του προγράμματος COINTELPRO εναντίον του. Όπως δείχνει το παραπάνω απόσπασμα, υπάρχει έδαφος για ατελείωτες εικασίες αλλά καμία απολύτως χειροπιαστή απόδειξη για αυτό. Η εν λόγω κατηγορία βασίζεται στους ισχυρισμούς του Louis Tackwood, ενός δεδηλωμένου πληροφοριοδότη και χαφιέ της αστυνομίας που κάποτε ήταν και πληρωμένο τσιράκι του FBI.

32. David Hilliard, *This Side of Glory*, 1993. Το εν λόγω βιβλίο είναι ο πιο συναρπαστικός μέχρι σήμερα απολογισμός για τους Πάνθηρες, την εποχή τους και ό,τι συνέβη μετά. Αν και δεν αποτελεί έργο κριτικής, ο Hilliard είναι τόσο

νοηθεί ότι ο ίδιος ο «ανώτατος διοικητής» Νιούτον ήταν υπεύθυνος για τη δολοφονία του Καρ, έχοντας περιβάλει τον εαυτό του με την «Ομάδα» – μια βίαιη συμμορία εσωτερικής ασφάλειας μέσα στο κόμμα, η οποία είχε ως στόχο την εκτέλεση οποιουδήποτε ασκούσε κριτική στον Χιούι. Η Ομάδα ήταν ιδιαίτερα τσιτωμένη με τους κατάδικους γύρω από την πρόσφατα σχηματισμένη οργάνωση *Black Guerrilla Family* του Τζορτζ Τζάκσον, που ήθελαν να αποτελέσουν τη στρατιωτική πτέρυγα των Πανθήρων. Απ' ό,τι φαίνεται η *Black Guerrilla Family* στις πιο ακραίες στιγμές της ήθελε να εξοντώσει ολόκληρη την Κεντρική Επιτροπή – και αυτό πρέπει να φούντωσε την παράνοια του Νιούτον σε ακραίο βαθμό. Ήταν αυτός ο λόγος για τη δολοφονία του Καρ; Είναι λογικό να σκεφτεί κανείς ότι θα παρέμενε πιο αφοσιωμένος στους συντρόφους του από τη φυλακή. Το 1989, το μέλος της οργάνωσης *Black Guerrilla Family* Tyrone Robins συνελήφθη για τη δολοφονία του Νιούτον. Πρόκειται για μια φραξιονιστική σύγκρουση που εξακολουθεί να διαδραματίζεται σχεδόν 20 χρόνια μετά, ως εκδίκηση για τη δολοφονία του Τζέιμς Καρ και άλλων αντίστοιχων περιπτώσεων; Είναι προφανές ότι ο Καρ ήταν εξίσου ευάλωτος στο να παγιδευτεί στον ιστό της ίντριγκας και της παράνοιας που έπλεξε το COINTELPRO-BPP, επιτείνοντας τους αγώνες εξουσίας για την ηγεσία που χαρακτηρίζουν τις ιεραρχικές ομάδες. Στην απίθανη περίπτωση που

φοβερά ειλικρινής που περιέχει όλα τα στοιχεία ενός έργου κριτικής. Ο Hilliard σε αντίθεση με άλλους Πάνθηρες, δεν έχει κάποιο συμφέρον από το βιβλίο. Ίσως αυτό έχει να κάνει με το γεγονός ότι ήταν απλώς ένας επισφαλής συνδικαλισμένος λιμενεργάτης στο λιμάνι του Όκλαντ και δεν έχει στην ιδιοκτησία του κάποια γωνίτσα να υπερασπιστεί εντός του συστήματος. Αλλά ίσως αυτό να αλλάξει τώρα, με την επιτυχία του βιβλίου του και την είσοδό του στο κύκλωμα διαλέξεων στα πανεπιστήμια.

η πλήρης αλήθεια ειπωθεί κάποια στιγμή είναι αμφίβολο ότι ο Καρ ή οποιοσδήποτε άλλος θα βγει άμεμπτος. Η διαφορά είναι ότι χρησιμοποίησε την άμεση εμπειρία του για να ασκήσει μια διανυγή και χρήσιμη κριτική στην ιδεολογία και την πρακτική των Πανθήρων.

Μια άλλη πιθανότητα είναι ότι ο Καρ ήταν στόχος της PRISAC. Όπως λέει ένας πρόσφατα αποφυλακισμένος κρατούμενος: «...από το 1971 έως το 1973, η αμερικανική κυβέρνηση οργάνωσε ένα πρόγραμμα που ονομαζόταν Prison Activist Program, εν συντομία PRISAC. Αυτό το πρόγραμμα είχε ως στόχο να παρακολουθεί τους πολιτικούς κρατούμενους όσο βρίσκονταν στη φυλακή και να εξακριβώνει ποιοι ήταν οι φίλοι τους, οι σχέσεις τους και οι επισκέπτες τους, έτσι ώστε όταν θα έβγαιναν από τη φυλακή, όταν θα έβγαιναν οι άλλοι κρατούμενοι τους οποίους οι πρώτοι εκπαίδευαν, να μπορούν να εξουδετερωθούν. Πολλά από τα αδέρφια που βγήκαν από τη φυλακή στις αρχές της δεκαετίας του '70 και του '80 δολοφονήθηκαν μυστηριωδώς – πιστεύουμε ότι δολοφονήθηκαν από πράκτορες του κράτους. Και μέχρι σήμερα, πολλοί από τους δολοφόνους τους δεν έχουν οδηγηθεί στη δικαιοσύνη».³³

Ποιοι ήταν όμως οι αμεσότεροι λόγοι για τη δολοφονία του Τζίμι; Ξανά, κι άλλες εικασίες. Το κράτος χρησιμοποιούσε τους πληροφοριοδότες και τους ασφαλίτες του μέσα στην αριστερά για να υποδαυλίσει την παράνοια και τη σύγκρουση μεταξύ των διαφόρων ομάδων. Μια από τις τεχνικές του, το «bad jacketing», συνίστατο στη διάδοση ψευδών φημών για συγκεκριμένα άτομα, καλλιεργώντας την ιδέα ότι είχαν γίνει καθάρματα, καταδότες των συντρό-

φων τους. Ο Καρ θα μπορούσε εύκολα να έχει οδηγηθεί στον θάνατο, έχοντας πέσει θύμα αυτής της μεθόδου.³⁴ Αλλά το bad

34. Μια άλλη θεωρία είναι ότι ο θάνατος του Καρ σχετίζεται με τη δίκη της Άντζελα Ντέιβις που ξεκίνησε λίγο μετά τη δολοφονία του. Η Ντέιβις ήταν μια από τις πιο διάσημες μαύρες αγωνίστριες της εποχής της και αντιμετώπιζε κατηγορίες για φόνο και απαγωγή. Λέγεται ότι οι δικηγόροι της θεωρούσαν τα στοιχεία της δικογραφίας πολύ αδύναμα και ότι είχαν διατυπώσει την υπόθεση πως μπορεί να υπήρχε κάποιος αιφνιδιαστικός μάρτυρας σταρ που η εισαγγελία θα χρησιμοποιούσε στη δική εναντίον της. Κατά τα φαινόμενα, κάποιοι πίστευαν ότι ο Τζέιμς Καρ θα ήταν αυτός ο αιφνιδιαστικός μάρτυρας. Η αποφυλάκιση του Καρ μετά την επιστροφή του στη φυλακή για την παραβίαση των όρων της αναστολής του ερμηνεύτηκε από ορισμένους ως απόδειξη ότι είχε κάνει συμφωνία για να ξαναβγεί από τη φυλακή. Οι εικασίες δεν έχουν τελειωμό. (Η έτσι λέγεται η ιστορία στο βιβλίο *Who Killed George Jackson?* του Jo Durden-Smith.) Είναι, ωστόσο, εξίσου πιθανό ότι αυτές οι εικασίες θα μπορούσαν να έχουν διαρρεύσει από τους Πάνθηρες για να υπονομεύσουν όσα αποκάλυψε ο Καρ για αυτούς – όχι στους μπάτσους, αλλά στην εξεγερμένη νεολαία. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται οι κατηγορίες ότι ορισμένοι Πάνθηρες επιδίδονταν σε μαφιόζικες πρακτικές – ότι, για παράδειγμα, πολλά από τα χρήματα που συγκέντρωναν για την καταπολέμηση της δρεπανοκυτταρικής αναιμίας πήγαιναν στο κονδύλι της Κεντρικής Επιτροπής για την αγορά κοκαΐνης, ενώ υποτίθεται οι Πάνθηρες έκαναν καμπάνια για την εξάλειψη των σκληρών ναρκωτικών από τους δρόμους. Σίγουρα υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός Αμερικανών που πιστεύει ότι αυτές οι αποκαλύψεις για τους Πάνθηρες αποτέλεσαν το κίνητρο για τη δολοφονία του. Αλλά υπάρχει μια κάποια δικαιολογημένα φοβισμένη σιωπή για το ζήτημα σε μια χώρα όπου οι δολοφονικές τάσεις των μυστικών υπηρεσιών έχουν τόσο μακρά, αμείλικτη και θανατηφόρα μνήμη. Ακόμα και μετά από μια επανάσταση στις ΗΠΑ, είναι αμφίβολο ότι οι αμέτρητες δολοφονίες των μυστικών υπηρεσιών θα ξεσκεπαστούν πλήρως, απλώς και μόνο επειδή οι περισσότεροι από αυτούς που τράβηξαν την σκανδάλη δεν ήξεραν ποιος κινούσε τα νήματα και όλες οι πληρο-

33. Συνέντευξη με τον Dhoruba bin Wahad στο τέταρτο τεύχος του περιοδικού *Clash*, Νοέμβριος 1991, Ολλανδία.

jacketing, εκείνη την εποχή, ήταν μια πραγματική επιδημία. Παρόλο που οι δυνάμεις του νόμου και της τάξης ήταν, σύμφωνα με μια εκτίμηση, υπεύθυνες για 28 νεκρούς, πολλοί θάνατοι μεταξύ των Πανθήρων προέκυψαν από «φίλια πυρά», λόγω των εσωτερικών συγκρούσεων (κάποιες από τις οποίες αναμφίβολα υποκινήθηκαν από τους μπάτσους), με τους εμπλεκόμενους να κατηγορούν πολύ εύκολα ο ένας τον άλλον ότι ήταν χαφιέδες/πράκτορες του FBI κ.λπ.

Πράγματι, ακόμα και τώρα, πάνω από δύο δεκαετίες μετά, υπάρχουν ακόμα Πάνθηρες, όπως ο Πάνθηρας του Λος Άντζελες Τζερόνιμο Πρατ και άλλοι στη φυλακή, που αποτελούν θύματα παγίδευσης από τις μυστικές υπηρεσίες. Όλα δείχνουν ότι παγιδεύτηκαν από το πρόγραμμα COINTELPRO, αλλά ακόμα και σήμερα τα δικαστήρια στην Αμερική, φοβούμενα το FBI, εξακολουθούν να μην τους απελευθερώνουν, παρόλο που πολλά στοιχεία δείχνουν ότι δεν είχαν καμία σχέση με το έγκλημα για το οποίο κατηγορήθηκαν.

φορίες που καταδεικνύουν τους πραγματικούς ενόχους θα έχουν προ πολλού καταστραφεί ή διαγραφεί από τους υπολογιστές.

(σ.τ.μ.) Κακώς οι συγγραφείς εδώ αναπαράγουν τη συκοφαντία εναντίον του Καρ που περιέχεται στο βιβλίο *Who Killed George Jackson?* Ο Καρ μπήκε στην κομητειακή φυλακή λόγω της συμμετοχής του σε σύρραξη με τους μπάτσους κατά τη διάρκεια μιας συνεδρίασης της δίκης του Τζορτζ Τζάκσον και όχι επειδή παραβίασε γενικά τους όρους της αναστολής του. Είναι αλήθεια ότι ένας από τους συγγραφείς του κειμένου έχει έφεση στην έρευνα πραγματικών ή φανταστικών συνωμοσιών και την πολιτική της αποκάλυψης και της καταγγελίας. Γενικότερα, η ενασχόληση του κειμένου με τις εικασίες περί της αιτίας και των ηθικών αυτουργών της δολοφονίας του Τζέιμς Καρ είναι από τα πιο αδύναμα και πολιτικά αδιάφορα, αν όχι προβληματικά, σημεία του.

***

Η εξέγερση της δεκαετίας του '60 στην Αμερική έσβησε, αφενός, μέσα σε έναν καταιγισμό από αστυνομικά και στρατιωτικά πυρά (στην Άττικα, στα πολιτειακά πανεπιστήμια Kent και Jackson, στις δολοφονίες των Πανθήρων καθώς και –σε δεύτερο επίπεδο– στα 5,5 εκατομμύρια συλληφθέντων το 1969) και, αφετέρου, μέσα σε έναν ορυμαγδό επαναφομοίωσης.³⁵ Κατά γελοίο τρόπο, το 1971, το *Up Against the Wall Motherfucker* μετατράπηκε σε διαφήμιση των χαλιών *Up Against the Wall* στο μετρό της Νέας Υόρκης. Αν και στην Ευρώπη το κίνημα ήταν πιο προχωρημένο όσον αφορά τις άγριες απεργίες και, γενικά, μια πιο συνεκτική θεωρητική αντίληψη, στην Αμερική η επανάσταση της καθημερινής ζωής ήταν πιο εκτεταμένη. Στη συνέχεια, ήταν στις ΗΠΑ όπου η αντεπανάσταση της καθημερινής ζωής εφαρμόστηκε ταχύτερα. Δεν ήταν μόνο οι φρικαλέες προβοκάτσιες του FBI, αλλά και η κρατική συνέργεια στο εμπόριο σκληρών ναρκωτικών (το Haight Ashbury ήταν η πρώτη γειτονιά αρνητών του κατεστημένου/περιθωριακών στον κόσμο όπου η τάξη επανήλθε με μαρτυρικό τρόπο μέσω της ηρωίνης). Η κίνηση προς την ελεύθερη σεξουαλικότητα και τον έρωτα εκτράπηκε από όλες τις πλευρές. Τα αιτήματα των κινημάτων των Μαύρων, των Γυναικών και των Ομοφυλόφιλων –τα οποία στις πιο ριζοσπαστικές τους μορφές είχαν αρχίσει να θέτουν υπό αμφισβήτηση το σύνολο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, αμφισβητώντας τους επιβεβλημένους διαχωρισμούς της φυλής, του φύλου και της σεξουαλικότητας– μετατράπηκαν

---

35. Εν συντομία, ο όρος αυτός εν μέρει σημαίνει την επανενσωμάτωση μιας ανατρεπτικής τάσης μέσα στο υφιστάμενο σύστημα ώστε να εξουδετερωθούν τα αποτελέσματά της.

σε μονοθεματικές μεταρρυθμίσεις για φιλελεύθερους πολιτικούς και γραφειοκράτες που θα έδιναν φιλοφρονήσεις και θα έχτιζαν καριέρες μέσα από αυτές. Και το κερασάκι στην τούρτα, ήταν ο ατομικισμός της ελεύθερης αγοράς της δεκαετίας του '80 που αντέστρεψε τις επαναστατικές τάσεις της προηγούμενης περιόδου. Τα τελευταία 20 χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες έχει παρατηρηθεί μια όλο και πιο ζοφερή κατάσταση στο σκοτάδι που κυριαρχείται, μεταξύ άλλων δεινών, από μια «κοινωνική αμνησία» που προκαλείται από τα μέσα ενημέρωσης και η οποία έχει επιβληθεί με πολύ πιο ισχυρό τρόπο από οπουδήποτε αλλού στον κόσμο. Οι μνήμες των προηγούμενων ηττών και νικών έχουν σχεδόν ξεχαστεί σε μια παράλυση της ιστορίας και της μνήμης, όπου η πραγματική ανθρώπινη ανάπτυξη έχει καταπνιγεί από την παθητική κατανάλωση μόδας και βίντεο – με την κουλτούρα να λειτουργεί ως ένα όλο και πιο ισχυρό κοινωνικό ηρεμιστικό.

Τώρα που η ίδια η «κοινωνική αμνησία» (ένας κάπως ψυχαναλυτικός όρος που εισήγαγε ο Αμερικανός κριτικός Ράσελ Τζάκομπι τη δεκαετία του '70) καταρρέει, συντελείται μια επιστροφή του απωθημένου, αλλά με τα τέλη των 60s να εμφανίζονται σε εικόνες και λέξεις ως παγωμένος χρόνος, ξεκινώντας σχεδόν από εκεί που σταμάτησαν, με αξιοθρήνητα λίγες νέες αναλύσεις ή απλές, ειλικρινείς ιδέες. Οι προσωπικότητες εκείνης της εποχής ανταγωνίζονται μεταξύ τους για την πρωτοκαθεδρία, τη θέση και την προσοχή των μέσων ενημέρωσης, χωρίς να επιχειρούν να ξεδιαλύνουν τι συνέβη και, πιο ουσιαστικά, να ξεκαθαρίσουν τι είναι διαφορετικό στη σύγχρονη εποχή. Το αυξανόμενο ενδιαφέρον των τελευταίων χρόνων για το κίνημα της Μαύρης Δύναμης της δεκαετίας του '60 έχει αξιοποιηθεί, όπως ήταν αναμενόμενο, από τα μέσα ενημέρωσης και

τους πολιτικούς μέσω μιας επαναανακάλυψης του ευρύτερου κοινωνικού κινήματος. Θα ήθελαν να ξεχάσουμε ότι η ιστορία δεν καταναλώνεται απλώς, αλλά φτιάχνεται ενεργά – και ότι η ιστορία μας δεν έχει τελειώσει ακόμη. Η ιστορική συνείδηση, η αναπτυσσόμενη ριζοσπαστική συνείδηση και η πρακτική της είναι από τη φύση τους κοινωνικά δημιουργήματα, φτιαγμένα και κατεχόμενα από κοινού. Ο χώρος που χρειάζονται για να αναπτυχθούν είναι ακριβώς το κοινό έδαφος που χάθηκε στην ήττα και που πρέπει να ανακτηθεί για να προχωρήσουμε και πάλι.

Και η σημασία του *Bad* σήμερα, σχεδόν 20 χρόνια μετά; Κανένα από τα ριζοσπαστικά κινήματα της δεκαετίας του '60 δεν μπόρεσε να εκπληρώσει την υπόσχεσή του. Η μαχητικότητα των μαύρων ενσωματώθηκε και αντιστράφηκε. Το αμερικανικό κράτος ενθάρρυνε την ανάπτυξη μιας μαύρης επαγγελματικής μεσαίας τάξης διαμεσολαβητών και αντιπροσώπων (ορισμένα αμερικανικά προάστια της μεσαίας τάξης είναι σήμερα κατά πλειοψηφία μαύρα), ενώ ταυτόχρονα χρησιμοποίησε μέτρα λιτότητας για να ρίξει το βιοτικό επίπεδο στα γκέτο πιο χαμηλά και από το βιοτικό επίπεδο ορισμένων «τριτοκοσμικών» χωρών. Σίγουρα δεν εκδίδουμε αυτό το βιβλίο για να χρησιμεύσει ως οποιοδήποτε είδος «προτύπου» για τους νεαρούς μαύρους του γκέτο σήμερα. Έτσι βλέπουν γενικά τους εαυτούς τους οι μαύροι πολιτικοί, οι κοινωνικοί λειτουργοί της μεσαίας τάξης και οι καλλιτέχνες της ραπ και του γκράφιτι που κατάφεραν να ξεφύγουν από το γκέτο, ως παραδείγματα προς τα οποία θα πρέπει να προσβλέπουν οι νεαροί μαύροι. Ορισμένοι ράπερ, ενώ επιδεικνύουν μερικές από τις μεγαλύτερες χρυσές αλυσίδες στη γειτονιά (σύμβολα κύρους του γκέτο φτιαγμένα από χρυσό που εξορύσσεται από τους μαύρους της Νότιας

Αφρικής) υποστηρίζουν έναν ειδικά Μαύρο Καπιταλισμό – προφανώς όμως θα υπερασπιστούν ζηλόφθονα την προνομιακή τους θέση μέσα σε αυτόν, επειδή (αντίθετα με τις ψευδαισθήσεις που πουλάνε στους νέους) δεν υπάρχει πολύς χώρος στην κορυφή ούτε πάρα πολλές διαδρομές έξω από το γκέτο. Χρειάζονται ένα μόνιμο αιχμάλωτο κοινό του γκέτο ως βάση για τα προνόμια και τον μαύρο καπιταλιστικό πλούτο τους – αυτοί που εμπορεύονται την εξέγερση χρειάζονται τον υπάκουο εκμεταλλεζόμενο καταναλωτή για να την αγοράσει.³⁶

Ο ρόλος των μαύρων στο αμερικανικό πολιτιστικό θέαμα είναι ο ρόλος των ατομικών επιτευγμάτων: ο αθλητισμός, η μουσική και σε κάποιο βαθμό ο κινηματογράφος και η λογοτεχνία αποτελούν τις παραδοσιακές «σκάλες προς την επιτυχία» για τους μαύρους. Αυτό το ατομικό επίτευγμα θεωρείται συχνά πηγή συλλογικής υπερηφάνειας· πρότυπο προς μίμηση και ταύτιση (ενθαρρύνοντας την πρόοδο μέσω της αφοσίωσης στο άτομο και όχι στη συλλογικότητα) και ενσωμάτωση στις κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας – τόσο με καθαρά οικονομικούς όρους, ως καταναλωτές, όσο και με την κατεύθυνση της ενέργειας προς την ανοδική κοινωνική κινητικότητα είτε στον μαύρο είτε στον κυρίαρχο λευκό κόσμο. Παρ' όλα αυτά, επειδή μόνο ένας περιορισμένος αριθμός ανθρώπων μπορεί να κινηθεί προς τα πάνω, ανεξάρτητα από την ατομική προσπάθεια, το θέαμα καλύπτει ένα ψέμα που αποκαλύπτεται στο επίπεδο της συλλογικής καθημερινής εμπειρίας.

Η ραπ αναδύθηκε από τα γκέτο των ΗΠΑ, όπως ακριβώς και η ρέγκε από την

Τζαμάικα. Η έμφαση στα λόγια έναντι της μουσικής είναι μέρος μιας αναγωγής της μουσικής στα βασικά της συστατικά (η πανκ νοοτροπία είναι παρόμοια). Με ένα πικάπ και ένα μικρόφωνο ο καθένας μπορούσε να γίνει ράπερ, και οι τεχνικές όπως το scratching και το sampling αποδομούσαν την ποπ μουσική, απομόνωναν τα συστατικά της μέρη και τα έκαναν εναλλάξιμα, σαν ένα είδος ατομικότητας της μαζικής αγοράς. Αυτό ήταν λογικό, δεδομένου ότι τα στούντιο ηχογράφησης της ποπ είχαν προ πολλού μετατραπεί σε γραμμές παραγωγής με μάντα μεταφοράς. Αυτή η εξέλιξη αποτέλεσε την αναγνώριση του γεγονότος ότι η κοινωνική λειτουργία ενός ποπ δίσκου ήταν ισοδύναμη με οποιουδήποτε άλλου. Αναγνώρισε επίσης ότι η λατρεία της ατομικής πρωτοτυπίας (δηλαδή οι βιρτουόζοι κιθαρίστες, οι εξειδικευμένες μουσικές δεξιότητες κ.λπ.) θα μπορούσε σε μεγάλο βαθμό να αναπληρωθεί από την τεχνολογία. Ωστόσο, αυτό που υπονοείτο από τη μορφή, ακυρωνόταν από το περιεχόμενο και από την ταχεία εμπορευματοποίησή της. Κάποια από τα πρώτα, πιο ανατρεπτικά κομμάτια της ραπ σκηνής, όταν το μικρόφωνο μοιραζόταν και ήταν ελεύθερα διαθέσιμο σε όποιον είχε κάτι να πει, θα ήταν ίσως «πολύ αληθινά» και μη εμπορεύσιμα. (Ίσως υπάρχει ένας ζωντανός δεσμός με την παράδοση των τραγουδιών «ερώτησης-απάντησης» που έφεραν μαζί τους οι σκλάβοι από την Αφρική και, μέσω των τραγουδιών της κοινής δουλειάς στα χωράφια, μεταδόθηκε μέσω των μπλουζ, της τζαζ, του γκόσπελ και της σόουλ;) Αυτό το άνοιγμα και η «δημοκρατία» γρήγορα βυθίστηκε/καταπνίγηκε από την ατομικοποιητική επίδραση της όλης διαδικασίας ανάδειξης των σταρ, όταν οι δισκογραφικές εταιρείες εμφανίστηκαν κραδαίνοντας βιβλιάρια επιταγών και συμβόλαια – διαβατή-

36. Για να γίνουμε πιο σαφείς: αν και ο πλούτος του μαύρου καπιταλισμού χρησιμοποιεί τη μαύρη κοινότητα για την πρωταρχική του συσώρευση, είναι γεγονός ότι οι κύριοι καταναλωτές των μαύρων ράπερ και καλλιτεχνών είναι τώρα λευκοί της μεσαίας τάξης.

ρια για την έξοδο από το γκέτο. Παρά την ενασχόλησή τους με τα λόγια, οι δίσκοι ραπ ήταν τις περισσότερες φορές όχημα είτε για μάτσο καυχησιολογία είτε για απλοϊκή μαύρη εθνικιστική φλυαρία και συνθηματολογία, επαναλαμβάνοντας τα λάθη και τα όρια των κινημάτων πολιτικών δικαιωμάτων/μαύρης δύναμης της δεκαετίας του '60. Εν πάση περιπτώσει, με τον καιρό θα γίνει ξεκάθαρο ότι, πίσω από την εικόνα που προσποιείται την εξέγερση (το κομμάτι «Burn Hollywood Burn» χρησιμοποιήθηκε με επιτυχία από τους εξεγερμένους του Λος Άντζελες τον Μάιο του '92), οι Public Enemy, οι NWA (Niggers With Assets [Νέγροι με Περιουσιακά Στοιχεία;]) κ.λπ. είναι εξίσου κομμάτι του πολιτιστικού αστικού/ποπ κατεστημένου και στην πραγματικότητα δεν είναι πιο ριζοσπαστικοί από τους Rolling Stones ή τον Μάικλ Τζάκσον. Ίσως η πρόσφατη επίθεση στον Σπάικ Λι, ενώ γύριζε τη βιογραφία του Malcolm X, από εκατοντάδες μαύρους νέους στο Χάρλεμ, οι οποίοι τον κατηγορήσαν ότι εμπορευματοποιεί τη μνήμη του και βγάζει κέρδος από αυτή, να είναι η αρχή μιας έμπρακτης κριτικής της εμπορικής μαύρης κουλτούρας και του ρόλου της στη συγκράτηση και την επαναφομοίωση της εξέγερσης.

***

Γίνεται αρκετός λόγος σήμερα για την ανάγκη επανάληψης της εμπειρίας των Μαύρων Πανθήρων. Υπάρχουν αναφορές στους φονταμενταλιστές Πάνθηρες του Μιλγουόκι που κατεβαίνουν και πάλι στους δρόμους προσελκύοντας εκατοντάδες – χωρίς να έχουν διδαχθεί από τα λάθη του παρελθόντος, αλλά στρέφοντας τώρα τη στρατιωτική τους δράση ενάντια στους εμπόρους ναρκωτικών αντί για την αστυνομία. Αλλά θα το δούμε... δεν έχει περάσει ο καιρός

για τέτοιες αστειότητες; Στη Βρετανία, η νέα οργάνωση Panther UK δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα τροτσικιστικό μέτωπο, που επικροτεί άκριτα το παρελθόν του κινήματος των Πανθήρων χωρίς να αναφέρεται στη συχνά άθλια κατάληξή του. Αν μη τι άλλο, η επιστροφή του ΚΜΠ θα έρθει με χολιγουντιανή γκλαμουριά, με ταινίες ίσως για τον Χιούι Νιούτον και τον Έλντριτζ Κλίβερ κ.ά., μετά από μια ταινία για τον Malcolm X πιο κοντά στη γραμμή «Buy Any Jeans Necessary» [Αγοράστε τα Αναγκαία Τζιν] παρά στη γραμμή «By Any Means Necessary» [Με κάθε αναγκαίο μέσο]. Επιπλέον, οι πρόσφατες εξεγέρσεις στην Αμερική ήταν, σε αντίθεση με την εξέγερση του Γουάτς, του Ντιτρόιτ και του Νιούαρκ τη δεκαετία του '60, ένας συνασπισμός του ουράνιου τόξου των φτωχών. Αξίζει να θυμηθούμε ότι οι Πάνθηρες θεωρούσαν τις αυθόρμητες εξεγέρσεις υποδεέστερες της άχρηστης έννοιας του ένοπλου κόμματος, ωστόσο αυτό είναι ακριβώς το είδος του αυθορμητισμού που, περισσότερο από ποτέ, χρειάζεται σήμερα παντού, στους χώρους εργασίας και στους δρόμους – και όποια οργάνωση κι αν προκύψει, θα διαμορφωθεί από τις ανάγκες και τις συνθήκες της εποχής.

Ελπίζουμε αυτή η έκδοση του *Bad* να φανεί χρήσιμη σε όλους εκείνους που προσπαθούν να ανακάμψουν από τα λάθη και τις ήττες μιας γενιάς πριν. Προσπαθήσαμε σε αυτόν τον επίλογο – που μερικές φορές απομακρύνεται πολύ από το κυρίως θέμα με έναν σκόπιμα ασύνδετο τρόπο που υποδηλώνει τον κατακερματισμένο χαρακτήρα της εποχής– να αποκαλύψουμε κάποιες κρυμμένες συνδέσεις μεταξύ του τότε και του τώρα, μέσα σε συνθήκες ακόμα μεγαλύτερης αναταραχής στο εσωτερικό των ΗΠΑ.

Ο Τζέιμς Καρ ήταν ένας έξυπνος άνθρωπος γι' αυτό, παρά τις αντιξοότητες, επέζησε για όσο καιρό επέζησε. Η κατάθεσή του (όπως και άλλες ανάλογες) προσφέρει έμπνευση και διαύγηση επειδή ήταν ένας από της «γης τους κολασμένους» που δεν εξεγέρθηκαν απλώς, αλλά που διακρίθηκαν για την ανάπτυξη ενός είδους ανατρεπτικής ευφυΐας που θα είναι εξαιρετικά αναγκαίο στις μελλοντικές μας μάχες καθώς θα καταστρέφουμε όλα τα γκέτο και τις φυλακές.

Αόρατο Μήνυμα του Μαγνητικού Juju: Σχετικά με το Αφρικανικό Κυβερνοέγκλημα

Louis Chude-Sokei

Μετάφραση: Μαρία Φραγκάκη

...οι δικοί μου απλά του ζήτησαν να με γυρίσει στο σπίτι με τη δύναμη του «Αόρατου Μηνύματος του Μαγνητικού Juju» το οποίο μπορεί να φέρει ένα χαμένο πρόσωπο πίσω στο σπίτι του από ένα άγνωστο μέρος, όσο μακριά και αν είναι αυτό, με ή χωρίς τη θέλησή του. Αφού λοιπόν τον πλήρωσαν προκαταβολικά για την εργασία του, άρχισε να μου στέλνει το juju τη νύχτα, το οποίο με έκανε να αλλάζω γνώμη ή μου έφερνε τη σκέψη να γυρίσω στο σπίτι μου.

Amos Tutuola, *My Life in the Bush of Ghosts*

I

Πολλές αγορές στη Νιγηρία έχουν μια περιοχή που ονομάζεται «χωριό των υπολογιστών», ειδικά στα μέρη γύρω από το Alaba του Λάγος στη δυτική ακτή μέχρι το λιμάνι του Harcourt στο κατεστραμμένο από το πετρέλαιο Νότιο Δέλτα και ως το διάσημο Onitsha στην Ανατολή όπου μπορεί να βρει κανείς σχεδόν τα πάντα – αλιεύματα ημέρας από τον ποταμό Νίγηρα, απομιμήσεις φαρμάκων, τοπικά κατασκευασμένα «εισαγόμενα» προϊόντα, ακόμη και αμφιβόλου ποιότητας ανταλλακτικά αεροπλάνων. Ψάξτε μέσα από σύννεφα κόκκινης σκόνης για χειρόγραφες διαφημιστικές ταμπέλες που γράφουν «επισκευές ηλεκτρονικών υπολογιστών», «γρήγορος προγραμματισμός», «internet café». Προσέξτε πού πατάτε καθώς αποφεύγετε μιλιούνια δίκυκλα ταξί που ονομάζονται Okadas γιατί μπορεί εύκολα να σκοντάψετε σε τραπεζάκια διάσπαρτα με τα σωθικά κινητών τηλεφώνων που για μια χούφτα νάιρα [νιγηριανό νόμισμα] σας επιτρέπουν να επικοινωνήσετε σχεδόν με οποιοδήποτε μέρος του κόσμου.

Το χωριό των υπολογιστών είναι ο τόπος όπου τα απορρίμματα της δυτικής και της ανατολικής ψηφιοποίησης καταλήγουν για να στοιβαχτούν σε ακανόνιστα βουνά καθοδικών σωλήνων και να χαθούν ή για να περιμένουν την επαναχρησιμοποίησή τους σε δέσμες καλωδίων και παρτίδες κυκλωμάτων που είναι απλωμένες σε έκταση στρεμμάτων και απλώς εκλιπαρούν να απαθανατιστούν από σύγχρονους φωτογράφους όπως ο Andreas Gursky ή ο Chris Jordan.

Είναι εκπληκτικό το πώς όλα αυτά τα πτώματα υπολογιστών με τις χαλασμένες οθόνες και τα φθαρμένα εξαρτήματα έφτασαν εδώ. Υπάρχει τόσο μαύρο γυαλί που το τοπίο μοιάζει με ασταθές ηφαίστειο. Οι μεταχειρισμένοι υπολογιστές αποτελούν δωρεά δυτικών φιλανθρωπικών οργανώσεων και ΜΚΟ με θρησκευτικό προσανατολισμό και, δεδομένης της τάσης των Νιγηριανών να χρησιμοποιούν τα πράγματα πέρα από τη συγκεκριμένη λειτουργία ή αναγνωρισμένη χρήση τους, η παρουσία τους εδώ είναι μόνο προσωρινή. Ένα πολύ μεγάλο μέρος από αυτούς προέρχεται από την Γκάνα και από τη Νότια Αφρική ενώ μια

σταθερή ροή ερχόταν από τη Κίνα ακόμη και προτού αυτή η χώρα αρχίσει να φλερτάρει επίμονα τη Δυτική και την Κεντρική Αφρική. Αλλά η συντριπτική πλειονότητα αυτών των μηχανημάτων, ανταλλακτικών και εξαρτημάτων έχουν αποσταλεί από Νιγηριανούς επιχειρηματίες οι οποίοι από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 γνώριζαν ότι αυτό που θα χαρακτήριζε τη νέα γενιά των Δυτικών Αφρικανών περισσότερο από την ανέχεια, τη διαφθορά και τη βία θα ήταν η δίψα για διαδίκτυακή συνδεσιμότητα, αυτό το κύμα ναρκωτικής ευφορίας της διαμοιραζόμενης πληροφορίας.

Χωρίς να έχουν περάσει σχεδόν καθόλου από την τυπική εκπαίδευση πολλοί από αυτούς, θα μάθουν πώς να συναρμολογούν, να επανασυνδέουν, να ανακατασκευάζουν υπολογιστές και τελικά θα αποκτήσουν τις βασικές γνώσεις της πληροφορικής μέσα σε αυτούς τους εξυμνημένους σκουπιδότοπους. Έμαθαν από ρακένδυτους ανθρώπους με κολλητήρια στις τσέπες τους που έσπρωχναν καροτσάκια γεμάτα με καλώδια, οθόνες και ηλεκτρολογία με το άγριο βλέμμα των μάγων-γιατρών του juju όταν μεθούν από αυτό το απαίσιο, παράνομο ποτό που αποκαλείται ogogoro.

Αυτή η δίψα για πληροφόρηση δεν δημιουργήθηκε απλώς από τις αμφιβόλου αξίας απολαύσεις της παγκοσμιοποίησης που έγιναν διαθέσιμες μέσω της καλωδικής τηλεόρασης ή από το σύννεφο προνομίων που αιωρούνταν πάνω από αυτούς που είχαν την τύχη να πηγαινοέρχονται μεταξύ Νιγηρίας και Λονδίνου ή μεταξύ Δυτικής Αφρικής και Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτή η επιθυμία για πληροφόρηση δημιουργήθηκε μετά από δεκαετίες καταναγκαστικής εθνικής μυωπίας. Και αυτό οφείλεται στην κατάληψη της εξουσίας από μια σειρά στρατιωτικούς δικτάτορες, οι οποίοι ανέλαβαν δράση ακριβώς τη στιγμή που ο

υπερ-ανεπτυγμένος κόσμος γινόταν ψηφιακός. Η σκληρή στέρηση της πληροφόρησης που επέβαλλε η κυβέρνηση καθώς και η αναπτυσσόμενη πρόσβαση σε αυτή κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου είχαν μεγάλη σχέση με τη δίψα για παγκόσμια συνδεσιμότητα και τη διακαή επιθυμία για οικονομική ανάπτυξη που χαρακτηρίζει τα τελευταία τριάντα χρόνια την κοινωνική και πολιτιστική ζωή της Δυτικής Αφρικής, αυτή τη φαινομενικά ατελείωτη περίοδο πένθους.

Εάν η Νιγηρία ασχοληθεί ποτέ σοβαρά με την ανάπτυξη του τουριστικού εμπορίου, δεν θα πρέπει να διαφημίζεται μέσω του κλισέ των τροπικών ειδυλλίων ζέστης, χορού και σεξ: ο θεός το ξέρει ότι η Γκάνα και η Κένυα έχουν κάνει προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση, ακολουθώντας αυτό που αμετροεπώς θα μπορούσε να ονομαστεί «μοντέλο της Καραϊβικής». Και δεν θα πρέπει να προβάλλεται μέσω του εξίσου ειδυλλιακού αλλά ολοένα και πιο αλλοπρόσαλλου πράγματος που αποκαλείται «τουρισμός πολιτισμικής κληρονομιάς». Αυτός θολώνει τα όρια μεταξύ προσκυνήματος και τουρισμού, απευθυνόμενος κυρίως στους Αφροαμερικανούς, καθώς προσβλέπει στην αμερικανική επιθυμία για μια ταυτότητα που μπορεί να αγοραστεί και μια ιστορία που μπορεί να ανταλλαχθεί. Η Νιγηρία θα πρέπει να στοχεύσει στο ολοένα και πιο κερδοφόρο κοινό του «οικοτουρισμού». Όχι, δεν θα εκτίθενται τα κακομοίρικα απειλούμενα είδη, τα εύθραυστα τοπία και τα οικοσυστήματα για να τα κοιτάνε οι τουρίστες σαν χάνοι ούτε θα παρουσιάζονται οι επιπτώσεις της δουλείας με αναγκαία μελοδραματικό τρόπο. Η Νιγηρία θα πρέπει να δείχνει στους επισκέπτες της πού καταλήγουν όλα τα απόβλητά τους, όλα τα άλλοτε λαμπερά προϊόντα της Αμερικής, της Ευρώπης και της Κίνας – τα «χωριά των υπολογιστών» και τα διάφορα νεκροταφεία

υπολογιστών που τα περιβάλλουν. Χωρίς μέσα ανακύκλωσης πέρα από τις ανάγκες και τη φαντασία αυτών που τα ξεσκάρτάρουν, χωρίς χώρους που να έχουν υποστεί κατάλληλη προετοιμασία και επεξεργασία για την απόρριψή τους, το να έρχονται αντιμέτωποι με αυτά τα απόβλητα, τα δικά μας απόβλητα σε ένα μέρος σαν κι αυτό είναι κάτι που θα τρώμαζε και θα ταπείνωνε τον ίδιο τον Δάντη.

Δύο όχι άσχετα μεταξύ τους πράγματα έρχονται αμέσως στο μυαλό μου σε σχέση με αυτό το σκηνικό. Πρώτον, η αντίθεση ανάμεσα στην Αφρική των παραγκουπόλεων και την εξωγήινη μηχανική τεχνολογία που ενέπνευσε την εξαιρετική αλλά επικριτική προς τη Νιγηρία ταινία του Νιλ Μπλόμκαμπ, *District 9*. Δεύτερον, τον χιλιεπιωμένο αλλά ακόμη προφητικό «κυβερνοπάνκ» αφορισμό του συγγραφέα επιστημονικής φαντασίας Γουίλιαμ Γκίμπσον, «ο δρόμος βρίσκει τις δικές του χρήσεις για τα πράγματα». Για όσους το έχουν ξεχάσει, προέρχεται από το μυθιστόρημα *Νευρομάντης* του Γκίμπσον, από το οποίο προέρχεται η έννοια του «κυβερνοχώρου» όπως είναι πασίγνωστο. Στο μυθιστόρημα αυτό ο Γκίμπσον περιγράφει τη «συναινετική ψευδαίσθηση» του Παγκόσμιου Ιστού μέσω μιας αφήγησης ιλιγγιώδους παγκοσμιότητας, ενός κόσμου όπου η «Δύση» έχει χάσει την κεντρική της θέση εξαιτίας των πειρατικών τεχνολογικών απορριμμάτων και των αβίαστα χακαρισμένων δικτύων διαβαθμισμένων πληροφοριών. Το γεγονός ότι η Νιγηρία έχει γίνει η πατρίδα της θεωρούμενης από πολλούς ως μεγαλύτερης απειλής για την υπερταχεία λεωφόρο της πληροφορίας και το ότι αυτή η απειλή εμφανίζεται σε μεγάλο βαθμό μέσα και γύρω από αυτά τα «χωριά των υπολογιστών» καθώς και στα αυτοσχέδια internet café υποδηλώνουν ότι δεν ήταν τυχαίο ότι το πρώτο ευκρινές πρό-

σωπο που βλέπουμε στον *Νευρομάντη* είναι το τελετουργικά σηματοδοτούμενο πρόσωπο ενός Δυτικοαφρικανού, σιωπηλού μάρτυρα του μέλλοντός του και του δικού μας.

Δεν είναι υπερβολικό να υποθέσουμε ότι ο *Νευρομάντης* του Γκίμπσον και άλλα «κυβερνοπάνκ» κείμενα έκαναν εφικτό το γύρισμα της ταινίας *District 9* όπως και πολλά άλλα έργα επιστημονικής φαντασίας που διαδραματίζονται σε μη δυτικά περιβάλλοντα – στην Κίνα, τη Βραζιλία, την Ινδία, τη Μέση Ανατολή και την Αφρική. Εξαιτίας αυτού του έργου κατέστη δυνατό να φανταστούμε έναν κόσμο όπου το Διαδίκτυο θα υφίστατο οικειοποίηση και θα καταλαμβάνονταν –όπως συνέβη με το πάνθεον του Βουντού στο επόμενο μυθιστόρημα με τίτλο *Mona Lisa Overdrive*– από το πνεύμα των εναλλακτικών πολιτισμικών φαντασιώσεων. Η αινιγματική χρήση της μουσικής και της κουλτούρας της Καραϊβικής από τον Γκίμπσον στο πλαίσιο της ψηφιακής τεχνολογίας και της διαδικτυακής πειρατείας έχει πολλά να προσφέρει στην κατανόηση του αφρικανικού κυβερνοεγκλήματος.

Αν η Μπανγκαλόρ έχει ονομαστεί επάξια Silicon Valley της Ινδίας, φαίνεται απαραίτητο να βρεθεί κάποια παρόμοια ονομασία και για τη Νιγηρία, επειδή η θέση της στον κόσμο και στην ιστορία του Διαδικτύου είναι εξίσου εξασφαλισμένη. Ομολογουμένως, για διαφορετικούς λόγους και για εξαιρετικά κακόφημους σκοπούς. Το προβάδισμα της Ινδίας στον τομέα της υψηλής τεχνολογίας οφείλεται εν μέρει στην αποικιακή κληρονομιά της αγγλικής γλώσσας και σε έναν τεράστιο, εξαιρετικά μορφωμένο νεαρό πληθυσμό. Για αυτή την γενιά των Ινδών, η νεωτερικότητα και ο εκδυτικισμός δεν ήταν αναγκαστικά συνώνυμα και ο εναγκαλισμός του τελευταίου δεν συνοδεύτηκε από τον φόβο διάβρωσης της παράδοσης που διακατείχε

τη γενιά η οποία ηγήθηκε του αγώνα ενάντια στην αποικιοκρατία. Η παρουσία του Διαδικτύου στη Νιγηρία τροφοδοτήθηκε από την ίδια δυναμική.

Ένας από τους χιλιάδες Νιγηριανούς που επισκευάζουν και μεταπωλούν μεταχειρισμένο ηλεκτρονικό εξοπλισμό.

Ποια η διαφορά; Οι δικτάτορες. Αυτή η αλληλουχία κυβερνητών ξεκλήρισε το εκπαιδευτικό σύστημα, ενίσχυσε τη «διαρροή εγκεφάλων» και δέσμευσε τόσο πολύ τη χώρα στο πετρέλαιο ώστε όλες οι άλλες δυνατότητες αυτοδύναμης ανάπτυξης να θαφτούν στο κόκκινο χώμα [χαρακτηριστικό χρώμα του χώματος στη Νιγηρία] προτού προλάβουν να πάρουν σάρκα και οστά. Ήταν η γέννηση της κλεπτοκρατίας. Η διαφθορά στην περίοδο από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έγινε τόσο ενδογενής ώστε να μη διακρίνεται από οτιδήποτε θα μπορούσε να αποκαλέσει κανείς «παράδοση». Λόγω όλων αυτών των καταστροφών η Ινδία έγινε ο βασικός αποδέκτης εξωτερικής ανάθεσης έργων στο Διαδίκτυο, την ώρα που η Νιγηρία έγινε έδρα της θρυλικής πλέον απάτης με την προκαταβολική χρέωση τελών, η οποία έχει γίνει γνωστή και ως απάτη 419, που είναι ο αριθμός του άρθρου περί απάτης στον ποινικό κώδικα της Νιγηρίας. Αυτές οι κομπίνες εμφανίστηκαν ακολουθώντας τα ίχνη του πετρελαϊκού πλούτου κατά την εποχή των δικτατόρων αλλά έφτασαν πλήρως εξελιγμένες στα σπίτια όλου του κόσμου με τους υπολογιστές. Το γεγονός ότι ξεκίνησαν ως τοπικές χειρόγραφες επιστολές που στη συνέχεια ταξίδεψαν παγκοσμίως μέσω των φαξ και του διαδικτύου και σήμερα διαδίδονται ανεξέλεγκτα μέσω SMS και κινητών τηλεφώνων δείχνει την ταυτόχρονη εξέλιξή τους με την τεχνολογία των επικοινωνιών στη Δυτική Αφρική.

Αν και οι επιστολές της απάτης 419 θεωρούνται παραφρασμένες τυπικές εκδοχές επιστολικών αφηγήσεων του 19ου αιώνα –και οι απατεώνες έχουν χαρακτηριστεί «ματαιωμένοι μυθιστοριογράφοι του εγκλήματος»– αποτελούν στην πραγματικότητα τη δημόσια εικόνα της οικειότητας

της Δυτικής Αφρικής με τα ψηφιακά μέσα και την τεχνολογία και της άρνησης της Νιγηρίας να περιμένει παθητικά δικαιოსύνη από το πολιτικό της σύστημα ή από την παγκόσμια φιλανθρωπία. Ωστόσο, λίγοι άνθρωποι έκτος Νιγηρίας τις παίρνουν στα σοβαρά και μένουν έκπληκτοι όταν μαθαίνουν πόσοι πολλοί άνθρωποι σε τόσες πολλές χώρες και από όλα τα κοινωνικά και μορφωτικά επίπεδα την πατάνε συστηματικά. Ακόμα και τα επίσημα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι αυτή η απάτη ανέρχεται σε δισεκατομμύρια δολάρια τον χρόνο στις ΗΠΑ και σε ακόμα περισσότερα στο Ηνωμένο Βασίλειο. Τώρα που η προσοχή τους στράφηκε προς την Κίνα και την Ινδία αφού η προηγούμενη γενιά είχε ήδη επιτεθεί στη Σιγκαπούρη, στην Αυστραλία, στην Ουκρανία και σε κάθε άλλο μέρος στον κόσμο, έχουν να κερδίσουν ακόμα περισσότερα. Με την παγκόσμια οικονομική ύφεση να επηρεάζει όχι μόνο την ξένη βοήθεια αλλά και τα εμβάσματα που στέλνουν στην πατρίδα τους οι Νιγηριανοί μετανάστες και τα οποία συμβάλλουν στη βιωσιμότητα της οικονομίας της χώρας, θα πρέπει να προετοιμαστούμε για περισσότερα από αυτά τα ελαφρώς κωμικά, παράξενα σοβαρά μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που κατακλύζουν τον φάκελο εισερχομένων μας και μας υπόσχονται οικειότητα με έναν κόσμο που μπορεί να είναι τόσο συναρπαστικά ασταθής όσο φαίνεται. Γράφουν για έναν κόσμο τόσο μαγικό όσο και κερδοφόρο στην ευρύτητά του, στον οποίο θα μπορούσε εύλογα να εμφανιστεί στην οθόνη σας μια επιστολή, ας πούμε, από τον Μπαν Κι Μουν και τα Ηνωμένα Έθνη, ή από την πολύπαθη σύζυγο ενός δοκιμαζόμενου πρώην προέδρου ή από τον πάστορα μιας εκκλησίας της οποίας οι πιστοί καταπιέζονται σφοδρά από ένα ασαφώς γνωστό γενοκτονικό κράτος.

Καθιστώντας τον Παγκόσμιο Ιστό μια ανασφαλή ζούγκλα διαπολιτισμικών και οικονομικών συναλλαγών, οι απάτες αυτές έχουν εδραιωθεί στο πολιτισμικό μας τοπίο. Είναι εντυπωσιακό το πώς έχουν τόσο εύκολα κανονικοποιηθεί μέσα στο παγκόσμιο λαϊκό φαντασιακό και στο μιντιακό περιβάλλον. Γελάμε με αυτές ή για αυτές. Κάποιοι Αμερικάνοι τις συλλέγουν και τις επιδεικνύουν, φτάνοντας στο σημείο να αφιερώνουν χρόνο και προσπάθεια σε εξίσου θεαματικές και μερικές φορές αρκετά ρατσιστικές «αντι-απάτες». Το πιο παράξενο πράγμα σχετικά με αυτά τα email είναι το εξής: έχουν γίνει τόσο πολύ μέρος της ζωής μας και της ζωής των τραπεζών, των νομοθετών, του FBI, της Ιντερπόλ, της Σκότλαντ Γαρντ, της Βασιλικής Καναδικής Έφιππης Αστυνομίας και αμέτρητων ιδιωτών χωρίς κανείς να προβληματίζεται με την ίδια την ιδέα ότι το κυβερνοέγκλημα προέρχεται από μια χώρα που δεν έχει σταθερό ηλεκτρικό ρεύμα και τρεχούμενο νερό, που έχει πολύ περιορισμένη πρόσβαση στην τεχνολογία των υπολογιστών, εντελώς υπανάπτυκτο οδικό δίκτυο και της οποίας ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού επιβιώνει με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα.

Για να θέσουμε τα πράγματα στη σωστή τους διάσταση, ακόμα και με τη βέλτιστη πρόσβαση στο διαδίκτυο που μπορείς να έχεις στη Νιγηρία στα internet café μπορεί να χρειαστούν πολλές ώρες για να κατεβάσεις ένα κομμάτι από το iTunes ή ακόμα και μέρες για να ανακτήσεις ένα απλό έγγραφο. Ωστόσο μια απάτη 419 αποτέλεσε την τρίτη μεγαλύτερη ληστεία τραπεζών της ιστορίας: τη ληστεία της τράπεζας Banco Noroeste στη Βραζιλία το 1998. Έχουν ληστέψει τη Merrill Lynch, έχουν υποδυθεί και εξαπατήσει κυβερνητικά στελέχη και έχουν κάνει ανεπανόρθωτη ζημιά στην εικόνα της Νιγηρίας και του νόμιμου επιχειρηματικού

τομέα της. Έχουν αγγίξει την τελειότητα στην τέχνη και την επιδεξιότητα κατασκευής ιστοσελίδων και πλημμύρισαν τον κόσμο με ψεύτικες επιταγές και όνειρα για παράνομο κέρδος. Τον τελευταίο καιρό έχουν αρχίσει να συνεργάζονται με Αμερικανούς που προθυμοποιούνται να αποτελέσουν τη βιτρίνα της δραστηριότητάς τους. Αυτή η φάμπρικα είναι πολύ ευρύτερη από τις επιστολές, ωστόσο είναι γεγονός ότι το 2002 το Υπουργείο Δικαιοσύνης της Πολιτείας της Νέας Υόρκης άνοιγε όλα τα δέματα που έρχονταν από τη Νιγηρία και πέρναγαν από το αεροδρόμιο JFK με δικαστική εντολή. Περίπου το 70% αφορούσε απάτες.

Οι διαδικτυακές απάτες 419 ήταν απλώς η εμπροσθοφυλακή των νιγηριανών συμμοριών οι οποίες έχουν ως επίκεντρο της δραστηριότητάς τους το διεθνές οικονομικό και ηλεκτρονικό έγκλημα. Αν και το λιτό περιβάλλον των ετοιμόρροπων internet café που προκαλούν εκκωφαντικό θόρυβο λόγω του βόμβου των φορητών γεννητριών και που είναι γεμάτα με κομπινάδρους ξεγελάει, πρόκειται για μια βιομηχανία με αναρίθμητα παρακλάδια, προκαλύμματα και ιεραρχίες. Έχουν καταγραφεί συλλήψεις, απάτες, κυκλώματα ξεπλύματος μαύρου χρήματος και επιταγών και ιλιγγιώδεις οικονομικές ζημιές σε πάνω από τριάντα οκτώ χώρες. Όλα ενορχηστρώνονται κατά κύριο λόγο διαδικτυακά και στη βάση αυτού που ένας δημοσιογράφος αποκάλεσε «*πιο πετυχημένη κουλτούρα οικονομικής απάτης στην ιστορία*».

Είναι δύσκολο να μην εντυπωσιαστεί κανείς. Το φαινόμενο αυτό θα πρέπει να μας κάνει να επανεξετάσουμε τις επικρατούσες αντιλήψεις σχετικά με το λεγόμενο «ψηφιακό χάσμα» καθώς και τα υφιστάμενα στερεότυπα περί των παθητικών Αφρικανών των οποίων μοναδική αρετή είναι τα δεινά που υφίστανται. Αυτοί είναι οι άνθρωποι που

ξέχασε ο Τόμας Φρίντμαν να συμπεριλάβει στην πολυδιαφημισμένη υμνολογία του για τα θαύματα της παγκοσμιοποίησης και του διαδικτύου με τίτλο *The World is Flat*. Και γνωρίζετε ότι πρέπει να έχει λάβει κι αυτός το μερίδιό του από τα εν λόγω emails. Αναρωτιέται κανείς αν η αδιάφορη υποδοχή αυτών των απατών και η ευκολία με την οποία έχουν γίνει ανέκδοτο έχει να κάνει με το πώς αντιμετωπίζει γενικά ο δυτικός κόσμος την Αφρική και τους Αφρικανούς. Ενδεχομένως οφείλεται στο γεγονός ότι οι απατεώνες και οι ψεύτικες ιστοσελίδες τους, τα πλαστά έγγραφα και το πολύπλοκο παγκόσμιο δίκτυό τους έρχονται από έναν τόπο που δεν έχουμε συνηθίσει να συνδέουμε με την εξελιγμένη τεχνολογία και με αυτό το μέγεθος δολιότητας. Έτσι, εξακολουθούμε να μην τα παίρνουμε στα σοβαρά. Πολλές από τις επιστολές παίζουν στην πραγματικότητα με αυτόν τον συνδυασμό «αφρικανικής» αθωότητας και διαφθοράς. Προωθούνται με μια θρασύτατη, υπερβολική αφέλεια η οποία ρίχνει εύκολα τις άμυνες όσων πέφτουν θύματά τους. Θα μπορούσατε, άλλωστε, να εξαπατηθείτε πραγματικά από κάποιον με τόσο άθλια γραμματική;

Πρόκειται για μια κλασική απάτη, ο πρώτος κανόνας της οποίας είναι ότι πρώτα πείθεις το θύμα ότι εσύ, ο απατεώνας, είσαι εντελώς ηλίθιος. Αυτό είναι εύκολο γιατί σε αντίθεση με τις σχέσεις που έχουν με τους Αφροαμερικανούς, οι περισσότεροι λευκοί δεν φοβούνται τους Αφρικανούς. Ο δεύτερος κανόνας είναι να μπλέξεις το θύμα σε μια συνωμοσία στην οποία και οι δυο σας βρίσκεστε στα όρια της νομιμότητας αν δεν είστε απολύτως βουτηγμένοι στην ενοχή. Οι απάτες γενικά εκτυλίσσονται σε μεγάλες χρονικές περιόδους με συνέπεια να απαιτούνται πολλαπλά στρώματα εξαπάτησης και αυξανόμενα ποσά επένδυσης από το θύμα στην «παράσταση» του απα-

τεύνα. Αυτή η συνωμοτική οικειότητα τις κρατά ζωντανές στον χώρο και τον χρόνο. Είναι επίσης υπεύθυνη για μια από τις πιο περίεργες ψυχολογικές πτυχές αυτών των απατών. Μετά την επένδυση ενός Χ χρηματικού ποσού γίνεται όλο και πιο εύκολο να επενδύσετε ακόμη περισσότερα. Η απόγνωση μεταλλάσσεται σε μια επιθετική μορφή εμπιστοσύνης. Τα θύματα αρχίζουν απροκάλυπτα να φανερώνουν την αδυναμία τους στέλνοντας χρήματα στα τυφλά στο πουθενά. Μετά από ένα συγκεκριμένο όριο απωλειών το μόνο που μπορεί κανείς να περιμένει είναι ένα θαύμα. Επειδή αυτά τα εγκλήματα λόγω ντροπής σπάνια καταγγέλλονται στις αρχές και δεν ομολογούνται σε κανέναν (αυτή είναι και η φημολογούμενη αιτία που η Ιαπωνία έχει υπάρξει τόσο προσοδοφόρα για αυτούς τους απατεώνες τα τελευταία χρόνια), οι περισσότερες εκτιμήσεις σχετικά με τη διεθνή έκταση των επιστολών και των κερδών που επιφέρουν είναι συνεπώς συντηρητικές.

Το πιο σημαντικό είναι ότι αυτό το συνωμοτικό ύφος έχει ζωτική σημασία για την ηθική των απατεώνων, που εντός της χώρας αποκαλούνται «yahoo boys» λόγω του αγαπημένου τους παρόχου διαδικτυακών υπηρεσιών, έναν από τους πρώτους που ήταν ελεύθερα διαθέσιμος στη Νιγηρία. Αναφέρομαι σε ηθική, διότι εάν η επιτυχία των απατών 419 εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πώς ο αναπτυσσόμενος κόσμος βλέπει την Αφρική και τους Αφρικανούς, αντίστοιχα αυτό αποτελεί και μια ένδειξη για το πώς οι Αφρικανοί βλέπουν τον υπερ-αναπτυσσόμενο κόσμο. Τα yahoo boys σίγουρα γνωρίζουν ότι παραβιάζουν τον νόμο αλλά δεν είναι απαραίτητα πεπεισμένα ότι αυτό που κάνουν αποτελεί έγκλημα, ειδικά στον βαθμό που το λεγόμενο θύμα συμμετέχει πρόθυμα σε ένα εμφανώς ύπιο σενάριο. Αποκρίνεται και συναινεί με

μάτια ορθάνοιχτα, τυφλωμένα από την απληστία. Τα χρήματα που προσφέρονται, άλλωστε, ανέρχονται σε πολύ μεγάλα ποσά για να είναι νόμιμα. Οι επιστολές καθιστούν γενικά σαφές το γεγονός ότι η συναλλαγή πραγματοποιείται σε κάποια διακρατική γκρίζα ζώνη, εξ ου και η ανάγκη για βιασύνη και μυστικότητα. Αυτό ωστόσο ισχύει μόνο για τις απάτες με προκαταβολικές χρεώσεις. Υπάρχουν μυριάδες άλλες που δεν λειτουργούν με αυτόν τον τρόπο αλλά η δομή της συγκεκριμένης απάτης είναι αυτή στην οποία σχεδόν όλα τα yahoo boys αναφέρονται για να δικαιολογηθούν. Αν συνομιλήσει κανείς μαζί τους και κινηθεί μέσα στην κουλτούρα τους που έχει αναπτυχθεί γύρω από το Λάγος –μυρμαρίες, κλαμπ στην Allen Avenue, κινέζικα εστιατόρια στο προάστιο Ikeja ή στο Victoria Island όπου διακινούνται πραγματικά χρήματα– είναι σίγουρο ότι θα ακούσει να συζητιέται σε μεγάλο βαθμό η ηθική διάσταση όλων αυτών των δραστηριοτήτων.

Κατά κάποιο τρόπο αυτό δεν αποτελεί έκπληξη. Η Νιγηρία είναι μια μόλις και μετά βίας κοσμική χώρα και τα yahoo boys είναι ιδιαίτερα θρησκευόμενα, ως επί το πλείστον χριστιανοί, καθώς αυτά τα εγκλήματα και η κουλτούρα τους εντοπίζονται κατά κύριο λόγο στο νότιο και το νοτιοδυτικό κομμάτι της χώρας. Ο σε μεγάλο βαθμό μουσουλμανικός Βορράς ήταν πάντοτε επιφυλακτικός και αρνητικός απέναντι στη δυτική εκπαίδευση και τεχνολογία και γι' αυτό θεωρείται δεδομένο ότι η απάτη 419 πρέπει να έχει αναπτυχθεί από τους Ίγκμπο. Οι Ίγκμπο ήταν από τους πρώτους που ασπάστηκαν τον χριστιανισμό και τη δυτική εκπαίδευση στη Νιγηρία και είναι τα συχνότερα θύματα της γενοκτονικής μανίας που προέρχεται από τον Βορρά. Από το 1969 που έληξε ο εμφύλιος πόλεμος της Νιγηρίας, στον οποίο εκφράστηκε με τον

πιο φοβερό τρόπο αυτή η μανία, οι Ίγκμπο αισθάνονται ότι έχουν στερηθεί το μερίδιο πλούτου και πολιτικής εξουσίας της χώρας που τους αναλογεί.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί αυτή η θρησκευτική διάσταση, διότι ορισμένοι μεγαλοδημοσιογράφοι και παρανοϊκοί αναλυτές στην Αμερική υποστήριξαν ότι εφόσον η Νιγηρία έχει έναν από τους μεγαλύτερους μουσουλμανικούς πληθυσμούς στον κόσμο, οι απάτες είναι μια μορφή κυβερνοτρομοκρατίας για τη χρηματοδότηση της Αλ Κάιντα. Δεν βοήθησε κιόλας το γεγονός ότι ο Οσάμα Μπιν Λάντεν είχε εκείνο το διάστημα ανακοινώσει ότι η Νιγηρία θα πρέπει να αποτελέσει στόχο ριζοσπαστικοποίησης. Τα yahoo boys, ωστόσο, είναι περισσότερο φονταμενταλιστές της ελεύθερης αγοράς παρά θρησκευτικοί φονταμενταλιστές. Αντί να προσκυνούν τη Μέκκα, είναι πιο πιθανό να προσεύχονται στο Σιάτλ, όπου κατοικοεδρεύει ο Μπιλ Γκέιτς και η Microsoft.

Ωστόσο, η εμμονή με την ηθική δεν προκαλεί έκπληξη γιατί το να μιλάμε για ηθική στο πλαίσιο της Αφρικής, της Δύσης και του εγκλήματος, σημαίνει ότι μιλάμε αναπόφευκτα για την αποικιοκρατική ιστορία. Όσο υποκριτικά ή ανειλικρινή κι αν φαίνονται ορισμένες φορές τα επιχειρήματά τους, τα περισσότερα yahoo boys είναι ξεκάθαρα ως προς τη σχέση τους με τις μορφές της συνεχιζόμενης οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας. Ή τουλάχιστον είναι ξεκάθαρα σχετικά με την ικανότητά τους να χειρίζονται τη γλώσσα της ενοχής και της αθωότητας, της παγκόσμιας θυματοποίησης και της ευθύνης. Έτσι το να μιλάμε για τις απάτες 419 σημαίνει ότι μιλάμε αναπόφευκτα για την εύθραυστη και ύποπτη αρχιτεκτονική της εξωτερικής βοήθειας, του χρέους και της φιλανθρωπίας που αποτελεί το υπόβαθρο της συνεχιζόμενης υπανάπτυ-

ξης της αφρικανικής ηπείρου από την πλευρά της Δύσης. Σημαίνει επίσης ότι πρέπει να εξετάσουμε τους πολύπλοκους και συχνά ανεπαρκείς τρόπους με τους οποίους πολύς κόσμος από την αφρικανική ήπειρο αντιμετωπίζει τη δυσχερή κατάσταση στην οποία βρίσκεται.

II

Ογίνμπο [Λευκέ άνθρωπε] θα σου
φάω τα δολάρια
Πάω να πάρω τα λεφτά σου να εξα-
φανιστούν
Το 419 είναι απλώς ένα παιχνίδι
Εσύ είσαι ο χαμένος, εγώ είμαι ο νικητής...

Nkem Owoh, *I Go Chop Your Dollar*

Παρόλο που το κομμάτι hip-hop «Yahoozee» του Olu Maintain που αποτελεί ύμνο της απάτης 419 γέννησε πολυάριθμους μιμητές, το κομμάτι που έβαλε πραγματικά τα yahoo boys στον χάρτη ως αστικά ινδάλματα ήταν το τραγούδι «I Chop Your Dollar» του κωμικού ηθοποιού Nkem Owoh το 2005. Παρεμπιπτόντως, το πρώτο έγινε διαβόητο στη Νιγηριανή Διασπορά σαν το κομμάτι που ο πρώην υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Κόλιν Πάουελ χόρεψε σε μια πολιτιστική εκδήλωση στο Λονδίνο το 2008. Το βίντεο του χορού του μπορεί να βρεθεί online. Παρόλο που ήταν ξεκάθαρο ότι ο Πάουελ αγνοούσε το νόημα του κομματιού και το στιχουργικό του περιεχόμενο, το γεγονός ότι χρησιμοποίησε αυτό το κομμάτι και τον συνοδευτικό χορό του ως υπόκρουση των δηλώσεών του σχετικά με τη «μαύρη» ή αφρικανική υπερηφάνεια κάνει το στιγμιότυπο ακόμα πιο απίστευτο. Το ακροατήριο στο οποίο απευθυνόταν ήταν μια

Αφρική πολύ διαφορετική από εκείνη της μεγάλης φαντασίας του.

Σε αντίθεση με το «Yahoozee», που αποτελεί μίμηση της λάμψης και των χρυσαφικών των αφροαμερικανικών hip hop βιντεοκλίπ των αρχών της δεκαετίας του 1990 (μια περίοδος και ένα στυλ στο οποίο δυστυχώς παραμένει δέσμια η Νιγηριανή ποπ), το κολληματικό κομμάτι και το παλιομοδίτικο βιντεοκλίπ του Owoh περιγράφει την ηθική των ανθρώπων που εμπλέκονται σε απάτες 419 με τον πιο ακριβή τρόπο. Μάλιστα, η περιγραφή είναι τόσο ακριβής που γρήγορα το κομμάτι απαγορεύτηκε στη Νιγηρία. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Owoh (γνωστός και ως Osuofia) έγινε για πρώτη φορά γνωστός με την ταινία που μετέφερε στον κινηματογράφο το κλασικό μυθιστόρημα του Chinua Achebe *Things Fall Apart*, το οποίο γράφτηκε το 1958. Πρόκειται για το αναμφισβήτητο σημαντικότερο κείμενο στη Νιγηρία –αν όχι σε όλη τη Δυτική Αφρική– ως προς τη διαμόρφωση των όρων για τη συζήτηση της ιστορίας της αποικιοκρατίας. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το 2007 ο Owoh συνελήφθη από την ολλανδική αστυνομία για την υποτιθέμενη συμμετοχή του σε μια τεράστια απάτη 419 που περιλάμβανε τόσο παράνομες λοταρίες όσο και απάτες στον τομέα της μετανάστευσης, αν και αργότερα αφέθηκε ελεύθερος ενόσω εκκρεμούσε περαιτέρω έρευνα.

Στους περισσότερους Νιγηριανούς το «I Go Chop [I will eat] Your Dollar» προκαλεί μια ένοχη ηδονή ή μια απόλυτη αμηχανία. Για τα yahoo boys αποτελεί μανιφέστο. Υποστηρίζει ότι για αυτούς «που η φτώχεια δεν τους φέρθηκε καθόλου καλά» η ιντερνετική κομπίνα δεν είναι έγκλημα «αλλά απλώς ένα παιχνίδι» στο οποίο οι μόνοι που την πατάνε είναι οι mugu (λέξη στη νιγηριανή αργκό που σημαίνει εύκολο θύμα, κορόιδο, βλάκας, ανόητος). Το

σαρκαστικό ρεφρέν «είσαι ο mugu (το κορόιδο), εγώ είμαι ο αφέντης» δίνει έμφαση στους όρους και στην ευχαρίστηση της αντιστροφής των ρόλων που σε αυτή την περίπτωση παράγουν συγκεκριμένα οφέλη και δικαιώματα ατέλειωτης καυχησιολογίας. Ο ιστορικά άπληστος Ογίνμπο –ο ξένος/ο λευκός άνδρας– είναι εδώ ο χαμένος, ο ανόητος και ο πανούργος Αφρικανός κομπιναδόρος που χρησιμοποιεί τις μηχανές του λευκού ανθρώπου είναι ή μπορεί τελικά να γίνει ο νικητής.

Είτε οι yahoozee το γνωρίζουν είτε όχι, αυτή η ανατροπή των αξιών, που τόσο εξαιρετικά διερεύνησε ο Φραντς Φανόν στο βιβλίο του *Της Γης οι Κολασμένοι*, είναι το κεντρικό στοιχείο του αποικιοκρατικού θεάματος όπου ο «ιθαγενής» είναι πάντα κακός και η αποικιοκρατική δύναμη η πηγή κάθε αγαθού. Και ανακαλώντας το έργο του μεγάλου Γερμανού αντι-φιλοσόφου Φρίντριχ Νίτσε, η αντιστροφή του Owoh είναι μια μορφή *μνησικακίας* [ressentiment]. Αν αυτή η λέξη σας ακούγεται σαν *δυσρέσκεια* [resentment], πρόκειται περί μιας πλευράς της σημασίας που ήθελε να της προσδώσει ο Νίτσε. Η αντίσταση ενάντια σε οποιοδήποτε κατεστημένο σημαίνει συχνά την αντιστροφή των ηθικών του προτύπων. Σημαίνει να κάνεις πρόθυμα, αν όχι με χαρά, το κακό ή τουλάχιστον να ανατρέπεις το σύστημα αξιών που ορίζει το καλό και το κακό. Αυτή είναι η άλλη πλευρά του νοήματος της λέξης.

Το κομμάτι «I Go Chop Your Dollar» συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι «όταν οι Ογίνμπο παίζουν wago» –«wago» σημαίνει κόλπα ή παιχνίδια ή κομπίνες– το αποκαλούν απλώς «ένα νέο στυλ». Όταν όμως το κάνει ένας κοινός Νιγηριανός «αρχίζουν να φωνάζουν: φέρτε τους εδώ, σκοτώστε τους, πεθάνετε [them go dey shout: bring 'am, kill 'am, die!].» Κατά την άποψη του Owoh,

αυτό δεν είναι απλώς υποκρισία αλλά στην πραγματικότητα οφείλεται σε μια πρώτη αντιστροφή κατά την οποία οι Αφρικανοί φυσικοποίησαν ή αποδέχτηκαν αρχικά τις «διεφθαρμένες» δυτικές αξίες. Για να το πω πιο ξεκάθαρα, από αυτή τη σκοπιά ο δυτικός κόσμος δεν έχει κανένα δικαίωμα να χαρακτηρίζει οποιαδήποτε χώρα διεφθαρμένη και θα είναι αφελής αν δεν αναγνωρίσει ότι η αντίσταση στην εξουσία του περιλαμβάνει, αν δεν επιβάλλει, το έγκλημα.

Αν όλα αυτά σας φαίνονται σαν μια συνηθισμένη μορφή αυτοδικαίωσης και προώθησης ενός σκοτεινού σκοπού στη βάση κάποιας φυλετικής ή πολιτισμικής αθωότητας, έχετε δίκιο. Τα έχετε ξαναδιαβάσει στην υπαρξιστική λογοτεχνία από τον Ντοστογιέφσκι και τον Καμύ μέχρι τον Ζαν Ζενέ και τον Ρίτσαρντ Ράιτ. Αλλά τα έχετε ακούσει πρωτίστως στη ρέγκε και το χιπ χοπ, μορφές μαύρης μουσικής που συχνά υποστηρίζουν το έγκλημα ως πράξη ή μεταφορά αντίστασης/απελευθέρωσης και όπου η «καταπίεση» πολύ συχνά προβάλλεται ως δικαιολογία για σχεδόν οτιδήποτε. Το γεγονός ότι πολλά από τα θύματα αυτών των εγκλημάτων είναι τα ίδια μαύροι και προέρχονται από την ίδια την κοινότητα του απατεώνα φαίνεται πάντοτε να αγνοείται σε αυτές τις αφηγήσεις. Και τα yahoo boys κατά κανόνα δεν προχωρούν σε αναδιανομή. Σπάνια επανεπενδύουν τα κέρδη τους για το κοινό καλό και αντίθετα γίνονται ακόμη πιο χλιδάτα μέλη μιας ήδη χλιδάτης δυτικοαφρικανικής ελίτ. Δεν έχει εμφανιστεί ακόμα ένας αληθινός Ρομπέν των Δασών. Αυτό σίγουρα αποκαλύπτει ένα μεγάλο μέρος του αποικιοκρατικού πολιτικού περιεχομένου των δικαιολογιών τους αλλά όχι το σύνολό του, αφού είναι δύσκολο να αμφισβητήσει κανείς την ιστορική τους λογική. Όμως αυτή η ελίτ, η οποία συμμετείχε άμεσα στην υπανάπτυξη

της Νιγηρίας μαζί με τη δυτική αποικιοκρατία είναι αυτή που τα yahoo boys μιμούνται δουλοπρεπώς και στην οποία εντελώς αποκάλυπτα προσβλέπουν.

Αυτό το τελευταίο σημείο θα πρέπει επίσης να ακούγεται οικείο, αφού παρά τις επαναστατικές τους φιγούρες, η ρέγκε και το χιπ χοπ συχνά φαίνεται να παρακινούνται πολύ περισσότερο από τον οικονομικό φθόνο παρά από την κοινωνική δικαιοσύνη. Όπως είναι αναμενόμενο, η ρέγκε και το χιπ χοπ (μαζί με το r&b) αποτελούν πρωταρχικές επιρροές σε αυτό το υπερεθνικό φαινόμενο που ονομάζεται yahoozee. Είναι αξιοθαύμαστο το ότι αυτή η βιομηχανία εξακολουθεί να μην εμπεριέχει το είδος της βίας που συνήθως συνοδεύει το οργανωμένο έγκλημα. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι Νιγηριανοί υπερηφανεύονται για τη γενική εχθρότητά τους προς τη βία (εξαιρουμένων, φυσικά, των περιστασιακών θρησκευτικών/εθνοτικών αναζωπυρώσεων των συγκρούσεων στον Βορρά ή των φρικιαστικών λιθοβολισμών και πυρπολήσεων των κλεφτών της αγοράς που συμβαίνουν πολύ συχνά για να μην τα αναγνωρίσουμε). Έτσι οι yahoozee έχουν την επίδειξη του πλούτου χωρίς τη φονικότητα: είναι περισσότερο Diddy παρά Fiddy.¹ Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι για τα περισσότερα από τα yahoo boys το ιντερνετικό έγκλημα είναι απλώς μια μορφή αποζημίωσης – όχι απαραίτητα για τη δουλεία, αφού τα τραύματά τους συνδέονται ελάχιστα με τα ζητήματα των Αφροαμερικανών και των μαύρων της Καραϊβικής ή της Ευρώπης. Αυτοί οι μαύροι

1. (σ.τ.μ.) Fiddy είναι το παρατσούκλι του ράπερ 50 Cent που είναι γνωστός για την εμπλοκή του σε παράνομες δραστηριότητες καθώς ξεκίνησε την πορεία του 12 ετών ως βαποράκι. Diddy είναι το παρατσούκλι του Puff Daddy που ήταν κατά βάση πάντα ένας επιχειρηματίας της χιπ χοπ, όντας ιδιοκτήτης μεγάλης δισκογραφικής εταιρείας.

της «διασποράς» είναι περισσότερο Ογίνμπο παρά *mugu*. Η μόνη διαφορά τους από τους λευκούς είναι ότι εξαπατώνται πιο εύκολα από τη γλώσσα της, και καλά, «μαύρης» ή αφρικανικής υπερηφάνειας.

Ο πρώην στρατιωτικός δικτάτορας Ιμπραήμ Μπαμπανγκίντα ήταν αυτός που βοήθησε στην ωρίμανση της απάτης 419. Με την απελευθέρωση της αγοράς συναλλάγματος και του τραπεζικού συστήματος της Νιγηρίας το 1990, το ήδη εύθραυστο τοπικό νόμισμα –το νάιρα– καταποντίστηκε. Καθώς το νάιρα απαξιώθηκε, το συνάλλαγμα έγινε απολύτως απαραίτητο. Οι απάτες 419 άρχισαν τότε να δραστηριοποιούνται επιθετικά στην απομακρυσμένη σφαίρα του παγκόσμιου κεφαλαίου ως προέκταση της νόμιμης πλέον κουλτούρας των «ύποπτων συναλλαγών» στη Νιγηρία. Οι αποζημιώσεις που διεκδικούν τα yahoo boys εδράζονται στις αξίες της εποχής, δηλαδή επιχειρούν να ιδιοποιηθούν το δικό τους μερίδιο από την «εθνική πίτα». Σε μια κουλτούρα όπου η παράδοση μπορεί να συνεπάγεται τόσο δικαιώματα όσο και εκβιασμό, έθεσαν ως στόχο να ιδιοποιηθούν ένα μέρος από την οικονομική βοήθεια που διασπαθίστηκε από διεφθαρμένους ηγέτες όπως ο Μπαμπανγκίντα, του οποίου τα δισεκατομμύρια που είχε διασπαθίσει δεν έχουν ακόμα εντοπιστεί και που σήμερα απειλεί να ξαναγίνει «πρόεδρος»! Τα yahoo boys θέλουν το μερίδιό τους από τα χρήματα του πετρελαίου που τόσο συχνά και τόσο ανοιχτά έχουν κλαπεί και μεταφερθεί στο εξωτερικό. Και ομοίως θέλουν το μερίδιό τους από τον χρυσό, τον χαλκό, το καουτσούκ, τον κασσίτερο. Και όπως τόσοι άλλοι στην περιοχή του Κονγκό, διεκδικούν το κολτάνιο (κολομπίτης-ταντάλιο) που είναι εξαιρετικά σημαντικό για τα κινητά τηλέφωνα, τις κονσόλες και τους φορητούς υπολογιστές μας και που φέρνει τόσο μεγάλη εμπορική

κίνηση και τόσο μεγάλο όγκο ηλεκτρονικών απορριμμάτων σε τμήματα ορισμένων «χωριών των υπολογιστών» που αυτά καθίστανται πραγματικά απροσπέλαστα.

Το γεγονός ότι αυτά τα τραγούδια και τα βίντεο εμφανίστηκαν μόλις τα τελευταία χρόνια, ενώ οι απάτες χρονολογούνται από τη δεκαετία του 1980, υποδηλώνει ότι η εμβληματική ταυτότητα της απάτης 419 αναδύθηκε πρόσφατα καθώς ο όρος μετατοπίστηκε από το ταπεινό νομικό του πλαίσιο σε μια κοσμοθεώρηση και σε έναν τρόπο ζωής. Εδώ και αρκετό καιρό ο αριθμός 419 σημαίνει κάτι πολύ περισσότερο στη Νιγηρία από μια απάτη ή ένα διαδικτυακό έγκλημα. Περιγράφει ένα πονηρό τέχνασμα ή έναν ανορθόδοξο, ύποπτο αλλά εντυπωσιακό τρόπο δράσης, όπως στην έκφραση «μη με 419αρεις» ή «είδες πώς την 419ρισε;» Χρησιμοποιείται επίσης για να περιγράψει ανθρώπους που ζουν μια ζωή πολύ πέρα από τις δυνατότητές τους και των οποίων η εμμονή με την επίδειξη, το στυλ, τα φράγκα και τα αυτοκίνητα –αυτό που αποκαλείτο «μεγάλη ζωή» τη δεκαετία του '60, κατά την περίοδο της πετρελαϊκής οικονομικής άνθισης στη Νιγηρία και το οποίο χρησιμοποιείτο επίσης ως όρος σε μια μορφή λαϊκής μουσικής της εποχής– μόνο ύποπτη μπορεί να είναι σε μια χώρα με τόσο ακραία διαίρεση ανάμεσα σε αυτούς που έχουν και σε αυτούς που απλώς κοιτάζουν.

Η περιφρόνηση ή η αμφιθυμία που οι περισσότεροι Νιγηριανοί αισθάνονται για τους 419αρηδες έρχεται σε αντίφαση με το γεγονός ότι οι εν λόγω απάτες και η κουλτούρα που προέκυψε από αυτές είχαν ευρεία επιρροή στη σύγχρονη κουλτούρα και κοινωνία της χώρας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σήμερα που πολλοί άνθρωποι σε άλλες αφρικανικές χώρες δημιουργούν τα δικά τους δίκτυα κυβερνοεγκλήματος. Ο όρος 419 δεν εκφράζει απλώς μια αντίληψη, αλλά τη γέ-

νεση μιας ολόκληρης γενιάς. Απλά ακολουθήστε τα ίχνη του χρήματος. Καταγράψτε όλα όσα το χρήμα πυροδότησε ή όλα όσα μοιράστηκαν τον ίδιο κοινωνικό ή ιστορικό χώρο μαζί του. Για παράδειγμα, η γενιά της απάτης 419 είναι η γενιά των ταινιών του Nollywood, της νιγηριανής κινηματογραφικής βιομηχανίας η οποία ξεκίνησε πραγματικά ταπεινά από τις βιντεοταινίες VHS τα πολύ πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '90 και έκτοτε ξεπέρασε την κινηματογραφική βιομηχανία των ΗΠΑ για να καταλάβει τη δεύτερη θέση σε παγκόσμια κλίμακα πίσω από το Μπόλιγουντ της Ινδίας. Το γεγονός ότι οι δικτάτορες συντέλεσαν στο να αποκλεισθεί η πρόσβαση στην πληροφόρηση έκανε τους Νιγηριανούς να στραφούν στις δικές τους πηγές. Και όπως το Μπόλιγουντ, πρόκειται για μια βιομηχανία που συμβιώνει με τη λυσσαλέα πειρατεία αμερικανικών ταινιών, μουσικής και μέσων ενημέρωσης, η οποία αποτελεί επίσης ένα προσοδοφόρο κομμάτι της νιγηριανής κινηματογραφικής βιομηχανίας. Η απάτη 419 εξελίχθηκε επίσης παράλληλα με μια εκρηκτική ανάπτυξη της εγχώριας αστεακής ποπ μουσικής και κουλτούρας που δεν εξαρτάται πλέον από εξωτερικές επιρροές προς μίμηση ή επικύρωση και έχει πλέον την ίδια επιρροή στην υπόλοιπη Υποσαχάρια Αφρική που είχαν κάποτε οι Αφροαμερικανοί στον κόσμο. Η Νιγηρία μπορεί να διέψευσε τις προσδοκίες της Υποσαχάριας Αφρικής ότι θα γινόταν η μεγάλη οικονομική και πολιτική υπερδύναμη της ηπείρου μαζί με την ελεύθερη Νότια Αφρική, αλλά με τη σημερινή της πολιτιστική επιρροή, ίσως τελικά να εκπληρώνει τουλάχιστον ένα μέρος της υπόσχεσής της.

Για να λέμε την αλήθεια, τα yahoo boys έχουν πολλούς υποστηρικτές. Δεν είναι μόνο εκείνοι που επωφελούνται από την τόνωση της τοπικής οικονομίας αλλά και αυτοί που θαυμάζουν την εφευρετι-

κότητα που απαιτείται για να φέρουν εις πέρας ορισμένες από αυτές τις περίτεχνες απάτες και που δεν μπορούν να αποβάλουν την έντονη αίσθηση της ιστορικής δικαιοσύνης εν δράσει. Και πάλι, είναι δύσκολο να μην εντυπωσιαστείς, ειδικά όταν γνωρίζεις ότι πρόεδροι τραπεζών και κατά τα φαινόμενα εξαιρετικά μορφωμένοι Δυτικοί έχουν αφιχθεί στο Λάγος για να φέρουν χρήματα και να υπογράψουν συμβόλαια πετρελαίου που δεν αξίζουν ούτε το κόκκινο χρώμα που κολλάει κάτω από τα παπούτσια τους. Ή αν δεις την άψογη παράσταση που δίνουν εκείνοι που τους υποδέχονται και που τους μεταφέρουν με λιμουζίνες από το αεροδρόμιο στο ξενοδοχείο αναφέροντας το όνομα του Μπόνο ή τσιτάροντας τον μέντορά του οικονομολόγο Τζέφρι Σακς, ενώ στην πραγματικότητα με το ζόρι έχουν τελειώσει το λύκειο.

Είναι τραγικό και ταυτόχρονα διασκεδαστικό να γνωρίζεις πόσο πολλοί από αυτούς υπερηφανεύονται ότι έχουν τη δική τους ΜΚΟ, διοχετεύοντας χρήματα στις τσέπες τους, αφού έχουν μάθει άπταιστα τη γλώσσα της διεθνούς βοήθειας και της δυτικής ενοχικής φιλανθρωπίας. Είναι δύσκολο να μη βιώσεις έναν συνδυασμό δέους και αηδίας με τα θαμπά δάκρυα των ανδρών και των γυναικών από τις μεσοδυτικές πολιτείες της Αμερικής ή την αγγλική επαρχία μπροστά στην κάμερα του λάπτοπ, που αγωνιούν για τη μοναδική αληθινή τους αγάπη η οποία παλεύει ενάντια στα στοιχεία της φύσης ή ενάντια στους άθεους, ή που εργάζεται τόσο σκληρά για την εκκλήσις/τον ΟΗΕ/την κυβέρνηση/το ειρηνευτικό σώμα τους ώστε η αποστολή μόνο εκατό δολαρίων να μοιάζει εντελώς αμελητέα.

Ο κόσμος που εμπλέκεται στις απάτες 419 γνωρίζει επίσης ότι πολλοί από τους πιο επιφανείς επικριτές του επωφελούνται από τα κατορθώματά του. Λόγω

της επιτυχίας αυτών των απατών, αυτές αποτελούν στην πραγματικότητα μια οικονομία παράλληλη με την οικονομία γύρω από το πετρέλαιο, πράγμα που σημαίνει ότι σε μια χώρα όπως η Νιγηρία, όλες αυτές οι δραστηριότητες μεγάλης κλίμακας μπορούν να ιχνηλατηθούν προς τα πάνω στην ελίτ και στην κυβέρνηση. Αυτό είναι κάτι που ανακάλυψε με άγαρμπο τρόπο ο Nuhu Ribadu, πρώην επικεφαλής της Επιτροπής Οικονομικού και Χρηματοοικονομικού Εγκλήματος της Νιγηρίας (EFCC) και ίσως ο πιο έμπιστος και ως εκ τούτου πιο φοβερός άνθρωπος στη Νιγηρία. Ήταν αυτός που επισήμανε ότι παρά το γεγονός ότι εκατοντάδες Νιγηριανοί είχαν φυλακιστεί για αυτές τις απάτες σε δεκάδες χώρες, η χώρα του δεν είχε καταφέρει να ασκήσει δίωξη ή να καταδικάσει ούτε έναν. Η επακόλουθη εκστρατεία του κατά των καρτέλ των απατών 419 καθώς και της γενικευμένης διαφθοράς όχι μόνο του κόστισε σχεδόν τη ζωή του, αλλά τελικά οδήγησε το 2007 στην ατιμωτική μετακίνησή του από τον Πρόεδρο. Τόλμησε να ερευνήσει και να σκαλίσει πολύ ψηλά. Τόλμησε να δημοσιοποιήσει αυτό που ήταν ήδη γνωστό: μια κουλτούρα στην οποία η απάτη 419 δεν αποτελεί έγκλημα αλλά το πλέον αναγνωρισμένο παγκοσμίως φαινόμενο.

Αυτές οι απάτες είναι πλέον αρκετά παλιές και αρκετά κερδοφόρες, ώστε τα yahoo boys να αποτελούν σχεδόν μια πραγματική τάξη στη Νιγηρία. Τα αυτοκίνητα, τα ρούχα, τα πάρτι, η κουλτούρα των διασημοτήτων, τα περιοδικά, τα νυχτερινά κέντρα – ορισμένοι από αυτούς έχουν καταφέρει να κατακτήσουν ακόμη και εξέχουσες νόμιμες θέσεις και μάλιστα σε τράπεζες. Αυτή η τάξη εν τη γενέσει της περιλαμβάνει εκείνους που δεν είναι οι ίδιοι απατεώνες, αλλά φιλοδοξούν να γίνουν, επωφελούνται και μετέχουν αυτού του τρόπου ζωής.

Για παράδειγμα, οι πολυάριθμες όμορφες νεαρές γυναίκες που χρησιμοποιούνται ως βιτρίνα για ερωτικές απάτες, στις οποίες η αλληλογραφία σας μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή μέσω εφαρμογής ανταλλαγής μηνυμάτων είναι σκηνοθετημένη από έναν κομπιναδόρο 419, αλλά όταν ζητάτε φωτογραφίες ή εικόνες από διαδικτυακή κάμερα η νεαρή γυναίκα εμφανίζεται χαμογελαστή (κι αυτό αν είστε τυχεροί: πολλοί απλώς αντιγράφουν εικόνες μοντέλων και ποπ σταρ από το διαδίκτυο). Περιλαμβάνει επίσης γυναίκες που εμπλέκονται οι ίδιες σε αυτές τις ερωτικές απάτες, μια μορφή εξ αποστάσεως πορνείας χωρίς σεξ.

Αυτός ο τρόπος ζωής περιλαμβάνει τώρα ανθρώπους όπως ο Nkem Owoh και ο Olu Maintain, ανθρώπους που γράφουν τραγούδια τα οποία βοηθούν να δημιουργηθεί η μυθική αυθάδεια του yahoozee. Αν σκεφτείτε τις ομοιότητες με τη ρέγκε και τη μακροχρόνια σχέση αγάπης της με τα «rude boys» ή αν σκεφτείτε το χιπ χοπ και την εμμονή του με τους κακοποιούς, τους gangsta και τους απατεώνες, αυτή η αυθάδεια μπορεί να μην σας φανεί παράξενη. Μπορεί να σας φανεί ακόμα και τετριμμένη.

Ωστόσο, όπως και οι περισσότεροι κακοποιοί, γκάνγκστερ, rude-boys, bad-johns του Τρινιτάντ και tsotsis της Νότιας Αφρικής, τα yahoo boys βρίσκονται στην πραγματικότητα στην κατώτερη βαθμίδα της πυραμίδας. Στο ευρύτερο πλαίσιο των πραγμάτων είναι δύσκολο να τους αρνηθεί κανείς τις φαντασιώσεις και τις δημόσιες διασκεδάσεις τους. Σχεδόν κανένας από αυτούς δεν έχει καν υπολογιστή. Αυτοί που οδηγούν τζιπ τύπου χάμερ στους χωμάτινους και ελάχιστα ασφαλτοστρωμένους δρόμους του Λάγος και παίζουν εκκωφαντικά στο στέρεο D'banj, P-Square, Olu Maintain ή R. Kelly, είναι είτε πολύ τυχεροί είτε βρίσκονται πολύ ψηλά στην πυραμίδα

για να επισκέπτονται internet café με κίνδυνο να πέσουν πάνω σε κάποια τυχαία επιδρομή της EFCC ή σε κάποιο ξένο δημοσιογραφικό συνεργείο που κάπου-κάπου εμφανίζεται εκεί. Τα αληθινά yahoo boys είναι μόλις μερικά σκαλιά πάνω από τα «αγόρια της γειτονιάς» που παραμονεύουν στο Λάγος σε αναζήτηση οποιασδήποτε ευκαιρίας να βγάλουν μερικά χρήματα. Είναι αυτοί που βρίσκονται στις επάλξεις. Περνούν ώρες ολόκληρες από το πρωί μέχρι το βράδυ αλιεύοντας παρανόμως προσωπικά δεδομένα με ειδικά προγράμματα εξόρυξης email, στέλνοντας χιλιάδες email την ημέρα και περιμένοντας εκείνο το μοναδικό «χτύπημα» που μπορεί να κοστίσει στο θύμα μερικά δολάρια, λίρες ή γιεν, αλλά που είναι αρκετό για να τη βγάλουν για εβδομάδες.

Επειδή οι αριθμοί σε κάθε απάτη είναι αστρονομικοί –σας υπόσχονται δισεκατομμύρια σε αντάλλαγμα για μερικές εκατοντάδες δολάρια– και παρόλο που οι απάτες αποφέρουν δισεκατομμύρια (μια εκτίμηση για το περασμένο έτος ανέφερε 9,3 δισεκατομμύρια δολάρια μόνο από την Αμερική), τις περισσότερες φορές το ποσό που κερδίζει κάθε μεμονωμένος yahoozee είναι πολύ πιο μέτριο. Μπορεί να κερδίζουν μερικές εκατοντάδες, αν είναι οργανωμένοι, κι αν είναι δικτυωμένοι, πιθανόν μερικές χιλιάδες δολάρια. Τα περισσότερα θύματα στην πραγματικότητα υπαναχωρούν από την απάτη αφού χάσουν, για παράδειγμα, τα 200 δολάρια που τους ζητήθηκαν για να καλυφτεί μια «προμήθεια επεξεργασίας» ώστε ο «πράκτορας» ή η «πρώην Πρώτη Κυρία» να μπορέσει να τους μεταφέρει τα αμύθητα εκατομμύρια, τα οποία, βέβαια, απλώς κρατούνται στον λογαριασμό και θα τους καταβάλλονταν τόκοι για αυτά.

Ή στην περίπτωση της απάτης της «υπερκεφαλαιοποίησης» θα πληρωθείτε υποτίθεται με ένα ποσό πολύ μεγαλύτερο

από αυτό που αρχικά χρεώσατε για οποιοδήποτε αντικείμενο αναρτήσατε π.χ. στο eBay ή στο Craigslist. Απλώς φροντίστε να τους στείλετε τη διαφορά δεδομένου ότι τα δολάρια ΗΠΑ είναι τόσο δυσεύρετα στη Νιγηρία και δεν μπορείτε να εμπιστευτείτε τις τοπικές τράπεζες. Στη συνέχεια, αφού καταθέσετε την τρομακτικά καλή απομίμηση αυθεντικής επιταγής (με σφραγίδα τράπεζας, σωστό πρόεδρο και τα συναφή) στον αμερικανικό σας λογαριασμό και έχετε στείλει το αντικείμενο και τη διαφορά, η τράπεζα διαπιστώνει την πλαστότητά της χρεώνοντάς σας για τον έλεγχό της.

Μη γελάτε: λειτουργεί.

Για να μην αναφέρουμε τις απάτες που διακόπτουν τις απάτες ειδοποιώντας σας ότι έχετε εξαπατηθεί και ότι για το τάδε ποσό θα πάρετε πίσω τα χρήματά σας από αυτούς τους παράνομους απατεώνες που καταστρέφουν το όνομα και τη φήμη της Νιγηρίας... υπογεγραμμένες από την EFCC ή τον Nuhu Ribadu ή ακόμα και από τον ίδιο τον ηγέτη της Νιγηρίας.

Αυτές είναι απλώς οι πιο στοιχειώδεις απάτες που μεταχειρίζονται αυτοί που βρίσκονται στην κατώτερη βαθμίδα της πυραμίδας. Είναι οι απάτες στις οποίες εκτίθενται οι περισσότεροι άνθρωποι έξω από τη Νιγηρία. Δεν είναι οι απάτες που χρεοκόπησαν τη Banco Noroeste ή που δρομολογούν

Yahoo boys εν ώρα εργασίας

εκατομμύρια μέσω λογαριασμών στα νησιά Κέιμαν ή που επιτρέπουν σε ορισμένους απατεώνες 419 να αγοράζουν προνομιακά διεθνή ακίνητα τα οποία συγκρίνονται μόνο με αυτά που αγοράζουν οι δικτάτορες και οι σύζυγοί τους. Αυτές οι μεγάλες απάτες απαιτούν σχεδιασμό, πλήρες επίπεδο οργάνωσης που αν εφαρμοζόταν ποτέ στο ίδιο το Λάγος θα μετέτρεπε την πόλη σε ένα αυτάρκες, απαλλαγμένο από χρέη έθνος. Το κύριο ζήτημα είναι ότι αρκεί μια χούφτα δολάρια από το εξωτερικό για να χρηματοδοτηθεί μια εβδομάδα ενός yahoozee. Και αν σκεφτείτε ότι έχετε να κάνετε με ανθρώπους που είτε δεν γνωρίζουν τις απάτες είτε δεν μπορούν απλώς να φανταστούν ότι οι επιστολές που λαμβάνουν δεν είναι αληθινές, θα συνειδητοποιήσετε ότι κάθε λεπτό γεννιέται στην παγκόσμια αγορά ένα κορόιδο (mug). Εκατομμύρια απ' αυτούς συνδέονται στο διαδίκτυο καθημερινά.

Δυστυχώς και παρά τα σημαντικά πλεονεκτήματα του έθνους τους και της διασποράς τους, οι Νιγηριανοί θα συνδέονται πάντα με κάποιο τρόπο με την απάτη 419. Ειδικά η νεότερη γενιά: τώρα αυτοπροσδιορίζονται αμφιλεγόμενα ως «Νάιτζα»,² πράγμα που υποδηλώνει την απομάκρυνση από την παλαιότερη γενιά που είχε εγκλωβιστεί μεταξύ της δυτικής φιλανθρωπίας και των τοπικών εξουσιαστών. Αυτή η νεότερη γενιά κινείται με μια αυθάδεια που περιφρονεί τον παγκόσμιο οίκτο και είναι βαθιά καχύποπτη απέναντι στην πολιτική των «μεγάλων ανδρών». Ωστόσο, ο ίδιος ο όρος «Νιγηριανός» έχει δεχτεί πυρά από έθνη για τα οποία αυτή η αυθάδεια θεωρείται εγκληματική, παρά τον συντριπτικό αριθμό των Νιγηριανών που συμβάλλουν πραγματικά στις κουλτούρες και τις οικονομίες τους.

2. (σ.τ.μ.) Ο όρος αυτός σημαίνει «The New Nigeria», δηλαδή «Η νέα Νιγηρία».

Δεν είναι ασυνήθιστο για τους Νιγηριανούς απατεώνες στη Νότια Αφρική να παρουσιάζονται ως Γκανέζοι ή για τους νόμιμους και νομοταγείς Νιγηριανούς μετανάστες να τρέμουν όταν τους ζητείται το διαβατήριό τους. Ο όρος έχει πλέον την ίδια περίπλοκη και ευαίσθητη σημασία που είχε ο όρος «Τζαμαϊκανός» στον βορειοατλαντικό κόσμο κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980. Τότε βέβαια η εξάπλωση της μουσικής και της κουλτούρας της ρέγκε συνδέθηκε ορισμένες φορές ολθέρια με την εξάπλωση των διαβόητων διακρατικών ναρκομαφιών. Το γεγονός ότι η ρέγκε έγινε ψηφιακή εκείνη την περίοδο, ενώ ο παναφρικανισμός ή ο αφροκεντρισμός της άρχισε να ξεθωριάζει, θα πρέπει επίσης να φέρει στη μνήμη μας τη συγκυρία της έκδοσης του *Νευρομάντη* και την αφήγησή του, με τους απάτριδες Ρασταφάριους σε εξορία στα βάθη του διαστήματος να ακούνε ψηφιακή dub και να περιμένουν μάταια μια Σιών που ήλιζαν να είχαν βρει στην Αφρική.

Δεδομένης της δυνατότητας πειρατείας, μεταφόρτωσης και εκμάθησης κάθε είδους λογισμικού, από λογισμικό παραγωγής ήχου έως προγράμματα επεξεργασίας ταινιών/βίντεο, η γενιά της Naija συνεχίζει να επαναπροσδιορίζει την αφρικανική ήπειρο, όπως ακριβώς οι απάτες 419 επαναπροσδιόρισαν την εικονική «όγδοη ήπειρο» του Διαδικτύου. Είναι αυτή η αίσθηση του ανταγωνισμού εντός της ηπείρου που κινητοποιεί την ξενοφοβία της ταινίας *District 9*, η οποία απαγορεύτηκε αμέσως στη Νιγηρία. Ομολογουμένως, αυτή η αναπαράσταση των Νιγηριανών υποβοηθήθηκε από την παρουσία μιας νιγηριανής εγκληματικής τάξης που άρχισε να περνάει στη Νότια Αφρική τη στιγμή που το απαρτχάιντ καταργήθηκε. Το γεγονός ότι αυτή η αφρικανική επιστημονική φαντασία θα παρουσίαζε τους Νιγηριανούς ως τόσο βάνουσα πρω-

τόγονους, ωστόσο, έρχεται σε άμεση αντίθεση με τη γνωστή καλλιέργειά τους. Είναι εν μέρει η τεχνολογική τους κατάρτιση που τους έκανε αρχικά ευπρόσδεκτους στη Νότια Αφρική, καθώς αυτή προσπαθούσε να επανεφεύρει την οικονομία της στη βάση μη ρατσιστικών γραμμών. Η περιγραφή των Νιγηριανών εγκληματιών ως επιρρεπών στο επίπεδο ψυχοπαθητικής βίας που περιγράφει η ταινία είναι εντελώς υπερβολική. Καταντάει να ταυτίζει το νιγηριανό έγκλημα με το είδος της βίας που συνόδευσε τη διασπορά των τζαμαϊκανών εμπόρων ναρκωτικών. Αυτός είναι ίσως ο λόγος για τον οποίο ο βασικός Νιγηριανός βαρόνος του εγκλήματος στην ταινία *District 9* μοιάζει με απόβρασμα από την παρανοϊκή ταινία του Στίβεν Σίγκαλ *Marked For Death* του 1990 κατά των ναρκομαφιών, στην οποία μάχεται με τρελαμένους από τα ναρκωτικά, πιστούς στο βουντού Ρασταφάρι, με ροπή προς τις ανθρωποθυσίες.

Ωστόσο, η σύνδεση μεταξύ του αφρικανικού ηλεκτρονικού εγκλήματος και της τζαμαϊκανής μουσικής και κουλτούρας μπορεί τελικά να είναι προφητική. Το γεγονός ότι μια χώρα όπως η Τζαμάικα με πολύ μικρή τεχνολογική υποδομή είχε τόσο απρόβλεπτη επιρροή στην παραγωγή ήχου υψηλής τεχνολογίας καθιστά τις απάτες 419 ένα φαινόμενο που είναι αδύνατο να αγνοηθεί. Όπως και το γεγονός ότι μια πόλη με τόσο μεγάλη εγκληματικότητα και οικονομική ανέχεια όπως το Κίνγκστον θα αποτελούσε μια πόλη όπου ένας αποικιοκρατούμενος λαός θα χρησιμοποιούσε τα ψηφιακά και ηλεκτρονικά μέσα για να πλάσει τους δικούς του μύθους απελευθέρωσης, μνήμης και επιθυμίας και να στήσει μια δική του νόμιμη βιομηχανία κουλτούρας – αυτό θα πρέπει να το θυμόμαστε καθώς προετοιμαζόμαστε για ό,τι αναπόφευκτα θα ακολουθήσει. Και σίγουρα κάτι θα ακο-

λουθήσει. Εξάλλου, παρά την αυξανόμενη οικειότητά τους με τους υπολογιστές και το Διαδίκτυο και παρά το γεγονός ότι νέες γενιές ξεπηδούν στο κόκκινο χρώμα του χωριού των υπολογιστών, κανένα γαχοο boy δεν έχει χακάρει ποτέ άμεσα ένα σύστημα.

Κανένα, μέχρι στιγμής.

Όπως έλεγαν οι προηγούμενες αυτοκρατορίες, *Ex Africa semper aliquid novi* (Πάντα κάτι νέο [έρχεται] από την Αφρική).

Οι X-Filers

Ζαν-Πιερ Καρασό, Ζιλ Ντωβέ, J.H., D. Martineau

«...η Καταστασιακή Διεθνής δεν πρέπει να κρίνεται με βάση τις επιφανειακά σκανδαλώδεις πτυχές ορισμένων εκδηλώσεων μέσω των οποίων εμφανίζεται, αλλά με βάση την ουσιαστικά σκανδαλώδη κεντρική της αλήθεια».

Καταστασιακή Διεθνής

«Δυστυχώς για εμάς, είχαμε δίκιο».

Αμαντέο Μπορντίγκα

Ερχόμενος αντιμέτωπος με τον εισαγγελέα Πινάρ, ο Φλωμπέρ υπεραμύνθηκε της ηθικής της Μαντάμ Μποβαρύ. Ένας τέτοιος ρόλος θα ήταν λιγότερο πειστικός για εμάς.¹

«Δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει αθώος Λετριστής», δήλωνε η Λετριστική Διεθνής γύρω στα 1950 όταν ένα από τα μέλη της κατηγορήθηκε για κλοπή. Όπως είναι απεχθές να αντιμετωπίζεται κανείς ως ένοχος, άλλο τόσο είναι παράλογο να ισχυρίζεται κανείς ότι είναι αθώος ενώ έχει δημοσιεύσει στο παρελθόν ένα άρθρο με τον τίτλο «Για έναν κόσμο χωρίς αθώους».²

1. Ο αναγνώστης που θα συγκρίνει αυτό το κείμενο με τη συμβολή μου στο βιβλίο *Libertaires et ultra-gauches contre le négationnisme* (Ed.Reflex, 1996) θα διαπιστώσει ότι «Οι X-Filers» είναι μια έμμεση αυτοκριτική του τρόπου με τον οποίο υπερασπίστηκα τον εαυτό μου πριν από τρία χρόνια. Η κατάλληλη απάντηση στη συκοφαντία θα ήταν είτε η σιωπή είτε η αντεπίθεση, όχι μια δικαιολόγηση που το μόνο της αποτέλεσμα ήταν να προκαλέσει ακόμα μεγαλύτερη σύγχυση. (Ζιλ Ντωβέ)

2. (σ.τ.μ) Πρόκειται για το κείμενο «Pour un monde sans innocents» το οποίο δημοσιεύτηκε στο τέταρτο τεύχος του περιοδικού *La Banquise*.

Ο Armand Robin (1912-1961), συγγραφέας του *La Fausse Parole*, επέμενε ότι το όνομά του θα έπρεπε να προστεθεί σε κάθε μαύρη λίστα.

Δεν υπάρχει λόγος να ψάχνουμε για δικαιολογίες. Η άρνηση είναι ομολογία.

Για σχεδόν τριάντα χρόνια κάναμε διάφορα πράγματα και διατυπώσαμε κάποιες ιδέες. Οι πράξεις μας καθόριζαν αυτό που ήμασταν.

Ξαφνικά μας κατηγορήσαν ότι δεν ήμασταν αυτό που κάναμε. Σύμφωνα με τους πιο επιεικείς επικριτές μας, υποστηρίξαμε απερίσκεπτα τον αναθεωρητισμό του Ολοκαυτώματος. Άλλοι, είτε παρανοϊκοί είτε ψεύτες, το τράβηξαν ακόμα περισσότερο: για αυτούς είμαστε ξεδιάντροποι αρνητές του Ολοκαυτώματος και, για να το πούμε ξεκάθαρα, λίγο-πολύ φασιότες.

Πρέπει άραγε να εξηγήσουμε ότι δεν είμαστε αυτό που οι άλλοι ισχυρίζονται ότι είμαστε; Το να προσπαθήσουμε να αποδείξουμε το αντίθετο από αυτό που λένε δεν έχει κανένα νόημα.

Δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα για εκείνα τα χαμένα πρόβατα που επιλέ-

γουν να κρίνουν τις χιλιάδες σελίδες που έχουμε δημοσιεύσει από πενήντα γραμμές που φωτοτυπήθηκαν για τους δικούς τους σκοπούς.

Δεν έχουμε τίποτα να πούμε στους ερευνητές και τους περαστικούς που ενδιαφέρονται για την «υπεραριστερά» μόνο εάν συνδέεται με κάποια ακροδεξιά. Πώς θα σας φαινόταν μια ιστορία της γερμανικής κομμουνιστικής αριστεράς με επίκεντρο τα μέλη της που έγιναν εθνικομπολσεβίκοι; Κάτι τέτοιο είναι τόσο ουσιώδες όσο το να διαβάξεις Ζεράρ ντε Νερβάλ³ μέσα από μια ψυχιατρική σκοπιά, να επανερμηνεύεις τον Μαρξ μέσα από την ερωτική του σχέση με την υπηρέτριά του ή να μελετάς τον αναρχισμό μόνο με βάση τους προβοκάτορες που διείσδυσαν σε ελευθεριακές ομάδες.

Όσο για εκείνους που ήταν εξοικειωμένοι με τα γραπτά και τις δραστηριότητές μας, κάποιοι για είκοσι ή και τριάντα χρόνια, και που ξαφνικά άρχισαν να τρέμουν στη θέα λίγων επιλεγμένων αποσπασμάτων, μια τέτοια στάση τούς ακυρώνει σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένου του διανοητικού τους επιπέδου.

Η συκοφαντία είχε την επιτυχία που επιδίωξε: μια επιτυχία στα μέσα ενημέρωσης. Μόλις όμως ο καταγγέλων εκστόμισε τα λόγια του, αυτά καλύφθηκαν από άλλους. Κάποια μέρα όλοι θα έχουν δεκαπέντε λεπτά δυσφήμισης. Η αυλαία πέφτει. Τελειώνει το δικαστικό show.

Ο γελοίος χαρακτήρας της εκστρατείας εναντίον της υπεραριστεράς, η ισχνή της σύνδεση με την πραγματικότητα, φαί-

νεται από τον τρόπο με τον οποίο μας έδωσαν τον ρόλο του κακού σε μερικά μυθιστορήματα και στη συνέχεια σε μια ταινία. Ο λίβελος μετατρέπεται σε μυθοπλασία – σίγουρο σημάδι ότι έχει φτάσει στην τελική του φάση.

Το σκάνδαλο δεν μπορεί να διαψευστεί. Ο κόσμος του Τύπου και των εκδόσεων δεν διαμορφώνει γνώμη, την αντανakλά, μιλώντας μόνο για ό,τι σχετίζεται ήδη με τον αναγνώστη και έχει φιλτραριστεί κοινωνικά.

Όταν τα μέσα ενημέρωσης έρχονται αντιμέτωπα με κάτι άγνωστο (στην προκειμένη περίπτωση, το *La Banquise*), μπορούν να επηρεάσουν τον αναγνώστη. Αλλά, καθώς ένα τέτοιο άρθρο δεν έχει την παραμικρή σχέση με τη ζωή του αναγνώστη, πόσο βαθιά μπορεί να είναι αυτή η επιρροή; Πόσο πραγματική; Το *La Banquise* αποκτά σχεδόν το ίδιο βάρος με τον εκτροχιασμό ενός τρένου στην Κίνα: εκατόν πενήντα νεκροί στην Κίνα κερδίζουν λίγες στήλες στις εφημερίδες και τριάντα δευτερόλεπτα προσοχής.

Το 1984, μετά τη δολοφονία του Ζεράρ Λεμποβισί, οι Γάλλοι αναγνώστες, που δεν είχαν ιδέα για την Καταστασιακή Διεθνή, άνοιξαν τις εφημερίδες τους και έμαθαν ότι κάποιος Γκυ Ντεμπόρ φερόταν ότι είχε διασυνδέσεις με τη «διεθνή τρομοκρατία». Προτού τα ξεχάσουν όλα αυτά, οι αναγνώστες κατέληγαν απλώς σε αυτό που πίστευαν ήδη: ότι οι εξτρεμιστές είναι εξαιρετικά αντιπαθείς.

Ακόμα και αν οι κομμουνιστικές ιδέες παρουσιάζονταν με ειλικρίνεια στη *New York Times*, και μόνο η προβολή τους εκεί θα τους αφαιρούσε το νόημά τους. Πόσο μάλλον όταν η *New York Times* είναι εχθρική προς αυτές.

Ένας υποστηρικτής του Κομμουνιστικού Κόμματος που θα ξεφύλλιζε στα πεταχτά τα κείμενα του Πάουλ Μάτικ ή του

3. (σ.τ.μ.) Ο Gérard de Nerval (1808-1855) ήταν Γάλλος συγγραφέας και ποιητής, κεντρική φιγούρα του γαλλικού ρομαντισμού. Μεταξύ άλλων, άσκησε μεγάλη επιρροή στους σουρεαλιστές. Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια της ζωής του αντιμετώπισε σοβαρές ψυχικές διαταραχές και νοσηλεύτηκε οχτώ φορές σε ψυχιατρικά ιδρύματα. Αυτοκτόνησε σε ηλικία 46 ετών.

Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα τη δεκαετία του '50 θα εξοργιζόταν: «Σίγουρα τα παίρνουν από τη CIA για να τα γράφουν όλα αυτά!» Και ένας αναγνώστης του κίτρινου τύπου θα αναφωνούσε: «Δεν ξέρω τι κρύβεται από πίσω, αλλά τουλάχιστον τα βάζουν με τους Ρώσους!»

Τα κείμενά μας από το 1970, 1979, 1983 ή το 2000 μπορούν να γίνουν κατανοητά μόνο από τους αναγνώστες τους και όχι από αυτούς που τα μελετούν τώρα αναζητώντας τον «αναθεωρητισμό» μας και που εξισώνουν την ιστορία με την εγκληματολογία και την πολιτική με την καταγγελία. Όταν γράφουμε τόμους για την επανάσταση, ο μέσος αριστερός τους αγνοεί. Κάνει πρόβλημα. Αν του δείξουν όμως πέντε γραμμές μας για το Άουσβιτς πείθεται ότι το έχουμε κάπως «παρακάνει». Κάνει λάθος και στις δύο περιπτώσεις.

Μπορείς να δυσφημιστείς μόνο στα μάτια εκείνων για τους οποίους και με τους οποίους υπάρχουν. Η κοινή γνώμη θεωρεί ονειροπόλους, ηλίθιους ή ταραχοποιούς κάθε άτομο ή ομάδα που έχει ριζοσπαστικές αξιώσεις. Για τον μέσο αναγνώστη της *Le Monde* ή της *Guardian* είναι δύσκολο τόσο το να καταλάβει ότι το *La Banquise* δεν φλέρταρε ποτέ με τον φασισμό όσο και το να αποδεχτεί το ιστορικό όραμα του περιοδικού. Η ανυπαρξία του φλερτ προκύπτει ακριβώς από την εγκυρότητα του οράματος. Δεν υπάρχει καμία άλλη «απόδειξη».

Επειδή είμαστε επαναστάτες, δεν έχουμε τίποτα κοινό ούτε με τον φασισμό ούτε με τον σταλινισμό. Το πρόβλημα (που δεν πρόκειται να ξεπεραστεί για καιρό ακόμα) είναι ότι αυτή η φράση στερείται επί της ουσίας νοήματος για εκείνους που δεν βλέπουν κανένα περιεχόμενο στη λέξη «επανάσταση». Θα ήταν άνωφελο να περιμένουμε από ανθρώπους που δεν έχουν χρόνο γενικά για τις ιδέες μας να μας κατανοήσουν σε

αυτό το συγκεκριμένο σημείο –ότι ποτέ δεν υποστηρίξαμε τον αρνητή του Ολοκαυτώματος Φωρισόν– ειδικά όταν η καταγγελία εκλαμβάνει την κριτική στον αντιφασισμό ως κατάφωρη απόδειξη της συννενοχής με τον φασισμό: η εναντίωση στον αντιφασισμό ίσον φιλοφασισμός! Τόσο καθαρό όσο και το τζάμι στο μασωλείο του Λένιν.

Σε άλλους τομείς, ενδεχομένως, η εντελώς τυφλή λογική αυτού του συλλογισμού να κινητοποιούσε ένα είδος κριτικού αντανάκλαστικού στις τάξεις της αριστεράς, δηλαδή εκείνη την απλή ελάχιστη αντίθεση που υποτίθεται ότι διαφοροποιεί την αριστερά από τη δεξιά και, περιττό να πούμε, την αριστερά από την ακροδεξιά. Αλλά αυτή τη φορά, η επίθεση ισοδυναμούσε με μια δημοκρατική διάψευση της επαναστατικής θεωρίας, μέσω αυτού που η τρέχουσα σοφία, τώρα, στη Γαλλία και σχεδόν πανθενά αλλού, παρουσιάζει ως τη σύγκρουση που σηματοδοτεί την αλλαγή του αιώνα: την αντιπαράθεση μεταξύ αρνητισμού και αντι-αρνητισμού.⁴

Εμείς φταίμε. Όχι γι' αυτό για το οποίο κατηγορηθήκαμε αλλά για το γιατί κατηγορηθήκαμε. Οι κατήγοροι επέλεξαν το δυνατό μας σημείο, όχι τις αδυναμίες, τις απλουστεύσεις ή τις προκλήσεις μας. Εδώ δεν τίθεται ζήτημα καλού ή κακού γούστου.

4. Ο μόνος αναθεωρητισμός που έχει ιστορικό ενδιαφέρον, άρα και θεωρητικό, είναι αυτός που δίχασε τη Δεύτερη Διεθνή πριν από εκατό χρόνια και έκτοτε χρησιμεύει ως πρότυπο για τον ρεφορμισμό και ως έμπνευση για τις αντιδραστικές πολιτικές. Καλούσε σε μια διαταξική συμμαχία, στην επανενσωμάτωση του προλεταριάτου στο έθνος, σε μια κοινότητα μισθωτών υπό την καθοδήγηση του κράτους και στην αποδοχή του ιμπεριαλισμού. Εν ολίγοις, καλούσε στο πάντρεμα του έθνους και του εργατικού κινήματος, που λίγο αργότερα συνοψίστηκε από τον George Valois (ιδρυτή της πρώτης γαλλικής φασιστικής ομάδας, «Le Faisceau») στον εξής τύπο: Εθνικισμός + Σοσιαλισμός = Φασισμός.

«Σε τελική ανάλυση, η αίσθηση της πρόκλησης εξακολουθεί να είναι η πιο αξιοσημείωτη πτυχή του ζητήματος. Μια αλήθεια μπορεί πάντα να εδραιωθεί εάν εκφραστεί με εξωφρενικό τρόπο» (Μπρετόν, Συνέδριο, 17 Νοεμβρίου 1922). Η τάση της κοινωνίας να σοκάρεται από μια πράξη ή από μια μεμονωμένη παρατήρηση συμβαδίζει με την ανοχή και τους ευφημισμούς της για τη δική της απανθρωπιά.

«Αν το δικό μου θέατρο βρωμάει, είναι επειδή τα άλλα έργα μυρίζουν πολύ ωραία» (Ζαν Ζενέ, *L'Étrange mot d'*, 1967).

Θα μάθει ποτέ η κοινωνική κριτική να γράφει με σύννεση;

Φταίμε επειδή πιστεύουμε ότι ο ναζισμός είναι συμπτυκνωμένος καπιταλισμός και ότι θα μπορούσε να αποφευχθεί μόνο μέσω της επανάστασης· επειδή πιστεύουμε ότι η ανθρωπότητα μπορεί να ξεφύγει από τις σημερινές και τις μελλοντικές αιματηρές δικτατορίες μόνο μέσω της ανατροπής της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Είναι απλώς θέμα λεξιλογίου; Σίγουρα όχι. Ακόμα και αν, για να αποφύγουμε τη λέξη καπιταλισμός, είχαμε πει: η υφιστάμενη κοινωνία, ο 20^{ος} αιώνας, ο σύγχρονος κόσμος... παρήγαγε το Άουσβιτς, η ανάκριση θα είχε εξελιχθεί ακριβώς με τον ίδιο τρόπο. Αυτό που δεν μπορεί να γίνει ανεκτό είναι το να εντοπίζεται η ναζιστική φρίκη στην πηγή της: στην παγκόσμια τάξη (ή αταξία) που βασίζεται στον καπιταλισμό. Πάρα πολλοί άνθρωποι έχουν κεκτημένο συμφέρον στο να εξηγούν τον ναζισμό με όρους μίσους, απόρριψης της διαφορετικότητας, πολιτικής του αποκλεισμού, αντισημιτισμού – εν ολίγοις διαμέσου των ναζί. Έτσι, στη Γαλλία σήμερα, θέλουν να καταπολεμήσουν το Εθνικό Μέτωπο της Λεπέν όχι μέσω της επίθεσης στην κοινωνία που το παράγει αλλά μέσω της υπεράσπισης αυτής ακριβώς της κοινωνίας εναντίον

του, και λογικά καταλήγουν να υποστηρίζουν την αριστερά, το κέντρο και κάθε μετριοπαθή πολιτικό στον βαθμό που αυτός αντιτίθεται στην ακροδεξιά.

Αυτοί που έχουν μετατρέψει τον «καπιταλισμό» σε ένα κενό διαφημιστικό σλόγκαν είναι οι ίδιοι που αντιμετωπίζουν την «επανάσταση» σαν σύνθημα. Αυτό που μας διακρίνει από αυτούς που μας καταγγέλλουν είναι ότι, σε τελική ανάλυση, εκείνοι πιστεύουν πως αυτή η κοινωνία δεν είναι και τόσο κακή. Πιστεύουν ότι υπάρχει «περισσότερη ελευθερία» σήμερα από ό,τι το 1950, ότι τα ΜΑΤ είναι «μικρότερο κακό» από τα στρατεύματα στο Πίτερλου ή από τις συμμορίες των Πίνκερτον και ότι οι νεαροί προλετάριοι είναι «καλύτερα» στο σχολείο μιας φτωχογειτονιάς από ό,τι σε ένα ορυχείο ή στον δρόμο. Αυτό ακριβώς είναι το έγκλημά μας: αρνούμαστε να κάνουμε τη σύγκριση.

«Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης είναι η κόλαση ενός κόσμου του οποίου ο παράδεισος είναι το σούπερ-μάρκετ» (*La Banquise*, τεύχος 1, 1983). Προφανώς για εμάς δεν υπάρχει ούτε παράδεισος ούτε κόλαση. Μια φρικτή πραγματικότητα δημιούργησε την κολασμένη της αναπαράσταση. Η φρίκη του σύγχρονου καταναλωτισμού παράγει τις παραδεισένιες εικόνες της. Και στις δύο περιπτώσεις, η έκφραση που χρησιμοποιήθηκε από το *La Banquise* είχε να κάνει με εικόνες και δεν συνέκρινε τις πραγματικότητες στις οποίες βασίζεται η καθεμία, ούτε βέβαια αρνιόταν την ύπαρξή τους.

«Το “κανονικό” καθεστώς εκμετάλλευσης δεν έχει διαφορετικό χαρακτήρα από εκείνο των στρατοπέδων. Το στρατόπεδο είναι απλώς μια καθαρή εικόνα της κάπως συγκεκαλυμμένης κόλασης όπου ζουν τόσοι πολλοί άνθρωποι σε ολόκληρο τον κόσμο» (Robert Antelme, *Pauvre-*

Prolétaire-Déporté, 1948). Φυσικά, αυτή η δήλωση δεν αναφέρεται συγκεκριμένα στην τελική λύση, διότι ο Antelme μιλάει για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και όχι για τα στρατόπεδα εξόντωσης. Αλλά ποιος θα κατηγορούσε τον Antelme ότι θέλει να υποβαθμίσει τη φρικαλεότητα των στρατοπέδων; (Δεν ήταν στον χώρο της υπεραριστεράς. Ήταν ένας ριζοσπάστης ανθρωπιστής που εντάχθηκε στο ΚΚ Γαλλίας το 1946 και διεγράφη τέσσερα χρόνια αργότερα.) Το μοναδικό μας λάθος είναι ότι βλέπουμε την εξόντωση ως το αποκορύφωμα της συγκέντρωσης.

Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης είναι η κόλαση ενός κόσμου του οποίου ο παράδεισος είναι το σούπερ-μάρκετ. Γιατί είναι απαράδεκτη αυτή η φράση; Γιατί ο αριστερός, ξεχνώντας όλα όσα μόλις είπαμε, ξεχνώντας ακόμα και τον Antelme που μπορεί να έχει διαβάσει, αντιλαμβάνεται αυτή τη φράση ως μια απεχθή σύγκριση μεταξύ του θαλάμου αερίων και των ανθρώπων που περιμένουν στην ουρά ενός σούπερ-μάρκετ; Διότι, παρόλο που δεν αγαπάει τα σούπερ-μάρκετ, δεν βλέπει καμία φρίκη σε αυτά. Όπως ακριβώς θα ήθελε μια δημοκρατική κοινωνία με μειωμένες μισθολογικές διαφορές, έτσι ονειρεύεται ένα εμπορικό κέντρο φιλικό προς τον καταναλωτή, με ποδηλατοδρόμους, που θα συνδέει την τοπική κοινότητα, που θα έχει στις βιτρίνες του περισσότερα εκπαιδευτικά CD-Rom απ' ό,τι κούκλες Barbie και θα πουλάει βιολογικά τρόφιμα και «fair trade» καφέ από τη Βολιβία. Με άλλα λόγια, εμπόρευμα με ανθρώπινο πρόσωπο. Σε όσους δεν έχουν κριτική στο σούπερ-μάρκετ ως συγκέντρωση των σχέσεων της αγοράς και ως τόπο συνολικής στέρησης, η διατύπωση του *La Banquise* ηχεί αλλόκοτα παράδοξη, ακόμα και αποτροπαιή.

Για εμάς, όσο και για τους κατηγορούς μας, είναι ο τρόπος που βλέπουμε το σούπερ-μάρκετ (και την κοινωνία) που καθορίζει τον τρόπο που βλέπουμε τα στρατόπεδα, όχι το αντίστροφο. Θα ήταν λοιπόν μάταιο να προσπαθήσουμε να αφοπλίσουμε τους κατηγορούς μας υπερασπιζόμενοι τη θέση μας για το Άουσβιτς, όταν αυτό που έχει σημασία είναι να τους επιτεθούμε πάνω στο ζήτημα του σούπερ-μάρκετ. Το κεντρικό ζήτημα δεν ήταν ποτέ η ανάλυση του ναζισμού ή της γενοκτονίας, αλλά το πώς σχετιζόμαστε με αυτή την κοινωνία εδώ και τώρα. Βασικά, τίποτα δεν έχει αλλάξει από τότε που ένας δημοκράτης αστυνομικός φώναξε σε έναν από εμάς το 1968: «Με τις μαλακίες σου, θέλεις να μας οδηγήσεις στον φασισμό!» Τριάντα χρόνια μετά, με αφορμή το Άουσβιτς ή και όχι, επαναλαμβάνεται η ίδια ιστορία.

Οι κατηγορίες εναντίον μας βασιζόνταν σε σκάνδαλο. Αλλά μέρα με τη μέρα, η ίδια η πραγματικότητα αποδεικνύεται σκανδαλώδης, ακόμα και σε σημείο αυτοσαρκασμού. Είναι η οικονομία, όχι το *La Banquise*, που σχεδίαζε το άνοιγμα ενός σούπερ-μάρκετ σε ένα μέρος που ονομάζεται Οσβιέτσιμ στα πολωνικά.⁵ Σκάνδαλο είναι αυτό που σοκάρει ξαφνικά έναν κόσμο που δεν αντέχει την αντανάκλασή του στον καθρέφτη. Το εμπόρευμα είναι ο μέγας βεβηλωτής. Έτσι έλεγε ένα μανιφέστο που έκλεισε 150 χρόνια ζωής το 1998.

Ο πολιτισμός μας είναι πολύ πλούσιος σε φρικαλεότητες για να επιτρέψει στον εαυτό του το διανοητικό ή ηθικό δικαίωμα

5. (σ.τ.μ.) Το 1995 προτάθηκε η οικοδόμηση ενός μεγάλου εμπορικού κέντρου ακριβώς έξω από τις πύλες του στρατοπέδου εξόντωσης του Άουσβιτς. Το έργο έγινε γνωστό με το όνομα *Άουσβιτς Σούπερ-Μάρκετ* και τελικά ακυρώθηκε έναν χρόνο αργότερα μετά από τις διαμαρτυρίες διεθνών εβραϊκών οργανώσεων και Ισραηλινών πολιτικών.

ιεράρχησης των εγκλημάτων του, αποφασίζοντας ποια από αυτά επιτρέπονται από τον νόμο και ποια καταστέλλονται. Αυτός ο κόσμος δεν ερμηνεύεται από τις ακρότητες αλλά από το σύνθημα. Το γκουλάγκ δεν ήταν το κλειδί για την ΕΣΣΔ ούτε τα στρατόπεδα συγκέντρωσης ήταν το κλειδί για τον χιτλερισμό. Οι κρίσεις, οι πόλεμοι και οι μαζικές σφαγές εκφράζουν τον παροξυσμό της κοινωνίας, αλλά δεν εξηγούν τη λογική που τα παράγει. Παρ' όλα αυτά, επί της ουσίας αυτό για το οποίο κατηγορεί η δημοκρατία τον ναζισμό είναι η σχεδιασμένη μαζική δολοφονία – ενώ οι αναθεωρητές ισχυρίζονται ότι δεν ήταν σχεδιασμένη. Τι περισσότερο μπορεί να ειπωθεί σε σχέση με αυτή τη συζήτηση το 2000 από ό,τι το 1980 ή το 1983; Το έγκλημα εναντίον του οποίου εξεγειρόμαστε είναι ο χαρακτήρας και η συνέχιση αυτής της κοινωνίας, διότι αυτό το βασικό έγκλημα εμπεριέχει όλα τα άλλα.

Τη δεκαετία του '70, οι «νέοι φιλόσοφοι» στη Γαλλία και οι θαυμαστές του Σολζενίτιν αντικατέστησαν το Άουσβιτς με το Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ. Είκοσι ή τριάντα χρόνια αργότερα, κάποιοι αριστεροί εξαπολύουν έναν μίνι πόλεμο εναντίον μιας επαναστατικής κριτικής στην οποία προσποιούνται ότι βλέπουν έναν προάγγελο κάποιας νεοναζιστικής απειλής. Η δημοκρατική προσταγή παραμένει αναλλοίωτη: Αν δεν αναγνωρίζεις τον ολοκληρωτισμό ως τον Νούμερο Ένα εχθρό, τότε είσαι συνένοχος στο έγκλημα. Όσοι επιμένουν να μιλούν για τον καπιταλισμό όταν όλοι θα πρέπει να ανησυχούν για τα «πραγματικά» πιεστικά ζητήματα (δικτατορία, κυριαρχία, ρατσισμός, έλλειψη ανεκτικότητας) είναι απαράδεκτοι και πρέπει να κυνηγηθούν.

Αυτή η μικρή εκστρατεία είχε τουλάχιστον το θετικό ότι απέδειξε πως δεν είναι όλα «αφομοιώσιμα» και ότι η κοινωνία του θεάματος δεν μπορεί εύκολα να χωνέψει

κριτικές που είναι λίγο ριζοσπαστικές. Βέβαια, εάν κάποιο άτομο ή ομάδα με επαναστατικές αξιώσεις συρθεί μπροστά στα μάτια της κοινής γνώμης, θα ήθελε να συρθεί για αυτό που πραγματικά είναι. Αλλά η κατασκευή τεράτων δεν είναι μόνο προϊόν του τέλους του 20^{ου} αιώνα. Ο Θιέρσος δεν σφαγίασε τους εξεγερμένους του 1871 για το κοινοτικό δημοκρατικό τους πρόγραμμα, αλλά ως δολοφόνους και εμπρηστές. Η Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία δεν φυλάκιζε τους αναρχικούς για τις ατομικιστικές ή κολεκτιβιστικές τους πεποιθήσεις, αλλά απλώς ως βομβιστές. Χρειάστηκαν να περάσουν πολλά χρόνια για να σταματήσει ο Τύπος να δημοσιεύει αποκαλυπτικά άρθρα ότι ο Μαρξ είναι δήθεν πράκτορας του Μπίσμαρκ και ο Λένιν Γερμανός κατάσκοπος. Το *La Banquise* προσπάθησε να εξηγήσει το γιατί δεν υπάρχουν τέρατα: θα ήταν γελοίο να προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι δεν είμαστε τέρατα με το να αποδείξουμε ότι δεν είμαστε αρνητές του Ολοκαυτώματος.

Μόνο ο σταλινισμός μετέτρεψε τη συκοφαντία σε συνήθεια για κάποιους και σε εμμονή για πολλούς. Αρκετές δεκαετίες αργότερα, οι Βισίνσκι⁶ των προαστίων εξακολουθούν να είναι ενοχλητικοί, διότι συνδυάζουν την κοινή λογική και την ηθική με το ενάρετο τουπέ εκείνων που υποστηρίζουν μόνο καλούς σκοπούς. Ζώντας σε μια δημοφιλή γειτονιά, δεν ξεχνούν ποτέ να επιδεικνύουν πόσο τέλεια διαπιστευτήρια διαθέτουν, με γονείς είτε χειρώνακτες εργάτες είτε στην Αντίσταση. Έχουν οικογένεια, εργάζονται, και αν γράφουν, σίγουρα δεν γράφουν πορνογραφικά μυθιστορήματα. Έχουν επίσης ένα κοινό, και βιβλίο με το βιβλίο το καθησυχάζουν. Γευματίζουν με έναν αρχισυνδικαλιστή και μετά τον αφήνουν για να παρελάσουν με τους τροτσκιστές.

6. (σ.τ.μ.) Ο Αντρέι Βισίνσκι ήταν εισαγγελέας στις δίκες της Μόσχας.

Το σταλινικό τους παρελθόν δεν ήταν παρά μια μακρόσυρτη διαφωνία. Διέσχισαν τη χώρα του Μάο με την πλέον κριτική ματιά. Ενσαρκώνουν το επαναστατικό πνεύμα της δεκαετίας του '60 που έχει στραφεί πλέον στον ρεαλισμό και δεν διστάζουν να ρίξουν το ψηφοδέλιό τους στην κάλπη: ο αυτοδικαίως σέβεται ό,τι απαιτεί σεβασμό. Τα βιβλία τους δεν είναι βιβλία αλλά καλές πράξεις. Πώς θα μπορούσαν να παραστρατήσουν; Έχουν το δίκιο με το μέρος τους πριν καν προβούν σε κάποια πράξη: ό,τι καταγγέλλεται από το Καλό δεν μπορεί παρά να είναι Κακό.

Δεν είναι όμως όλοι τόσο ευνοημένοι: όποιος κάνει κριτική στη δημοκρατία χάνει την υπόληψή του. Απέναντί μας, οι καταγγέλλοντες αρκεί να δηλώσουν την αγανάκτησή τους. Η ανάγνωση του *La Banquise* έκανε τους κατήγορούς μας να αρρωστήσουν, δεν αισθάνονται τόσο διαφωνία όσο ναυτία. Τι καλύτερο επιχείρημα από τον πόνο; Τέτοιος ακραίος πόνος και θυμός δεν μπορεί να είναι λάθος. Ο συναισθηματικός εκβιασμός μετατρέπει τον αντίπαλο σε τέρας. Αξιοπρεπείς τύποι εναντίον καθαρμάτων, αυτό είναι όλη η ιστορία.

Κάθε πολιτική δίκη βάζει την πρόθεση στο εδώλιο του κατηγορουμένου. Γι' αυτόν τον λόγο, δεν εξυπηρετεί σε τίποτα να στραφεί η κατηγορία εναντίον των κατηγορών. Φυσικά οι δημοκρατίες επέτρεψαν τη γενοκτονία των Εβραίων. Φυσικά οι ανώτερες βαθμίδες του γαλλικού φασισμού δεν στελεχώθηκαν από «μπορντιγκιστές», αλλά από ηγέτες που προέρχονταν από τις τάξεις των πρώην σοσιαλιστών και των πρώην σταλινικών. Φυσικά όσοι μας καταγγέλλουν ως κρυφούς αντισημίτες υποστηρίζουν ένα ΚΚ που οι παλιοί και τωρινοί Ρώσοι σύντροφοί του διατηρούν πρόθυμα μια βαριά αντιεβραϊκή ρητορική που επισκιάζει τα αστεία και τους υπαινιγμούς

της Λεπέν. Φυσικά οι πρώην αριστεροί που καταφέρονται εναντίον μας υμνούσαν επί τριάντα χρόνια έναν τριτοκοσμισμό που συχνά προσεγγίζει τον εθνικομπολσεβικισμό και έχουν σφίξει πάμπολλα αιματηρά χέρια στην Κούβα και στο Πεκίνο. Φυσικά θέλουμε πολύ να φωνάξουμε σε όλους τους ακτιβιστές, τους δημοσιογράφους και τους ακαδημαϊκούς που υποστηρίζουν μια αριστερά η οποία έναν αιώνα πριν συσπειρώθηκε για την υπεράσπιση της πατρίδας: εθνικοσοσιαλισμός είναι η δική σας πολιτική. Όλα αυτά είναι αλήθεια. Αλλά θα χάναμε την ουσία αν ανταποδίδαμε τον χλευασμό «ΕΣΕΙΣ είστε οι φασίστες», όταν αυτό που έχει σημασία είναι να διαλύσουμε κάθε μορφή στιγματισμού. Σε αντίθεση με τους εχθρούς μας, εμείς δεν έχουμε εχθρούς. Δεν είμαστε ενάντια στη μισθωτή εργασία επειδή το αφεντικό έχει μυστικό τραπεζικό λογαριασμό στην Ελβετία. Ποιος νοιάζεται εάν αυτοί που μας αντιμετωπίζουν ως εχθρούς έχουν βρώμικα χέρια ή όχι; Ας τους αφήσουμε να εκμεταλλευτούν μια αρετή που είναι για αυτούς τόσο λόγος ύπαρξης όσο και τρόπος για να βγάζουν τα προς το ζην. Γιατί είναι έντιμοι άντρες...

Κάθε πολιτική πρέπει να κρίνεται από τις μεθόδους της. Η κοινωνική κριτική επιτίθεται σε έναν τρόπο ζωής καθώς και σε θεσμούς. Η πολιτική της καταγγελίας κάνει το ακριβώς αντίθετο: είναι ήπια με τις κοινωνικές σχέσεις και σκληρή με τα άτομα. Διεκδικεί την ηθική κάθαρση. Τον εξαγνισμό. Την εξάλειψη των κακοποιών. Απολαμβάνει να αποκαλύπτει ονόματα και απαιτεί να το κάνουν και οι άλλοι. Καταδίδει και αγαπά τους καταδότες. Θεωρεί δεδομένο ότι η κοινωνία θα ήταν μια χαρά χωρίς τον κερδοσκόπο που συσσωρεύει πλούτο, χωρίς τον ναζί, χωρίς τον παιδόφιλο. Και, επιπλέον, χωρίς εκείνους που αρνούνται να επιλέξουν τον λάθος στόχο, χωρίς εμάς. Το ιστορικό

όραμα όπου οι κοινωνικές δυνάμεις αντι-παρτίθενται μεταξύ τους έχει αντικατασταθεί από αυτό της αντιπαράθεσης μεταξύ μιας κυρίαρχης φιγούρας και των καταπιεσμένων προσώπων, μεταξύ ενός δήμιου και των θυμάτων του, που δεν έχει άλλη προέλευση παρά την ιδεολογία, το μίσος και την επιθυμία για αποκλεισμούς και κυριαρχία – μια επιθυμία που βρίσκεται πίσω από τον διεθνή κερδοσκόπο, τον ναζί, τον βιαστή, τον αρνητή του Ολοκαυτώματος και τον υπεραριστερό συνεργό τους... Το σημαντικό είναι να βρίσκεσαι στην πλευρά του καλού και να τροφοδοτείς τους ανθρώπους με κρυφές εσωτερικές πληροφορίες.

Οι επαναστάτες πάντα προσπαθούσαν να πουν: έτσι έχουν τα πράγματα και έτσι θα μπορούσαν να αλλάξουν. Η αλήθεια δεν είναι ποτέ μυστικό. Είναι θέμα κατανόησης και όχι αποκάλυψης. Στερεί από τον ειδικό το προνόμιό του. Διαφορετικά, μόνο οι φυσικοί θα είχαν το δικαίωμα να μιλούν για την πυρηνική ενέργεια και μόνο οι βιολόγοι θα μπορούσαν να μιλήσουν για τη γενετική τροποποίηση: με άλλα λόγια, ο απλός άνθρωπος είναι για πάντα καταδικασμένος να αξιολογεί τις απόψεις των ειδικών που βρίσκονται πάντα μία ανακάλυψη πιο μπροστά από αυτόν. Ένα από τα κριτήρια της επαναστατικής κριτικής είναι ότι προϋποθέτει την ισότητα: όχι επειδή θεωρεί ότι ο καθένας είναι σε θέση να απορροφήσει τη γνώση ενός νομπελίστα σε έξι μήνες, αλλά επειδή τα ερωτήματα που θέτει είναι διαφορετικά. Η κοινωνική κριτική βασίζεται σε γεγονότα που δεν είναι προφανή, αλλά είναι θεμελιώδη και κατανοητά από όλους. Το «μυστικό» είναι ότι δεν υπάρχει κανένα μυστικό.

Ο χειρότερος ειδικός είναι αυτός που έχει εξειδίκευση στα μυστικά. «Πιστέψτε το αδύνατο»: η θεωρία συνωμοσίας ξεκινάει από τη βάση ότι όλα κρύβουν το αντίθετό τους. Θεωρεί ότι υπάρχει μια ψεύτικη αλή-

θεια και κάποιοι που την παράγουν. Ανίκανη να κατανοήσει τη βάση αυτής της κοινωνίας –το ότι δουλεύουμε, αγοράζουμε, πουλάμε, πηγαίνουμε εκεί που μας λέει ο κρατικός αξιωματούχος– ξεθάβει το ντοκουμέντο που υποτίθεται ότι αποδεικνύει την απληστία του αφεντικού, τη διαφθορά του δημάρχου, το σκοτεινό παρελθόν του πολιτικού, την ανήθικη σεξουαλική ζωή του δισεκατομμυριούχου, και φυσικά μερικά μυστικά κονδύλια. Είτε αποκαλύπτει τους «πραγματικούς» αφέντες του κόσμου είτε τη μαφία, είτε το χρυσάφι της Μόσχας⁷ είτε την Τριμερή Επιτροπή,⁸ είτε τη θρησκευτική σχέση του Sun Myung Moon⁹ είτε το Opus Dei, είτε τους πράκτορες της Μοσάντ είτε

7. (σ.τ.μ.) Το χρυσάφι της Μόσχας ήταν 510 τόνοι χρυσού, που αντιστοιχούσαν στο 72,6% των συνολικών αποθεμάτων χρυσού της Τράπεζας της Ισπανίας, οι οποίοι μεταφέρθηκαν μετά το ξέσπασμα του ισπανικού εμφυλίου πολέμου από τη Μαδρίτη στη Σοβιετική Ένωση. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η έκφραση το «χρυσάφι της Μόσχας» χρησιμοποιήθηκε διεθνώς από την αντισοβιετική προπαγάνδα υπονοώντας τα απόκρυφα κεφάλαια της Σοβιετικής Ένωσης που τα χρησιμοποιούσε για τη χρηματοδότηση κομμουνιστικών κομμάτων και συνδικάτων αλλά και για την πρόκληση πολιτικών και κοινωνικών αναταραχών στις χώρες τις Δύσης.

8. (σ.τ.μ.) Η Τριμερής Επιτροπή είναι ένα thinktank που ιδρύθηκε το 1973 από τον Ντέιβιντ Ροκφέλερ για την προώθηση των καπιταλιστικών συμφερόντων μεταξύ Ιαπωνίας, Δυτικής Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής. Μαζί με τη Λέσχη Μπίλντερμπεργκ, θεωρείται από τους συνωμοσιολόγους ένας από τους πυλώνες της «παγκόσμιας διακυβέρνησης».

9. (σ.τ.μ.) Ο Sun Myung Moon ήταν Βορειοκορεάτης ο οποίος τη δεκαετία του 1950 εγκαταστάθηκε στις ΗΠΑ και ίδρυσε την επονομαζόμενη Εκκλησία της Ενοποίησης, μια θρησκευτική σχέση με κύρια χαρακτηριστικά τον αντικομμουνισμό και την υπεράσπιση των καπιταλιστικών αξιών. Ο ίδιος ο Moon ισχυριζόταν ότι ο Ιησούς, αυτοπροσώπως, του είχε αναθέσει να

τους πληροφοριοδότες της Στάζι, αυτή η οπτική συσσωρεύει κατακερματισμένα γεγονότα. Είναι αυτή η φτωχή οπτική που έφτασε στο αποκορύφωμα της καρικατούρας στο πρόσφατο ανακριτικό παραλήρημα. Όταν το μυαλό πιστεύει σε απόκρυφες δυνάμεις, βραχυκυκλώνει.

Εδώ και διακόσια χρόνια υπάρχει μια κοινή αντιδραστική θέση (που υιοθετείται, μεταξύ άλλων, από τον φασισμό) η οποία αναπαριστά μια κοινωνία που είναι σάπια αλλά εξακολουθεί να βασιζείται σε υγιή θεμέλια, και η οποία θέτει ως στόχο να χωρίσει την ήρα από το στάρι μέσα από την αποκάλυψη ολέθριων υπόγειων δυνάμεων. Η πολιτική ως καταγγελία προϋποθέτει μια πεφωτισμένη ελίτ ικανή να προειδοποιεί τον μέσο παραπλανημένο θνητό για εκείνους που θα τον διαφθείρουν. Μεταξύ των δύο παρακάτω δηλώσεων υπάρχει μια ομοιότητα στη μέθοδο: «Το κοινοβούλιο βρίσκεται στα χέρια των τραπεζών» και «Η υπεραριστερά υποστηρίζει τους νεοναζί».¹⁰

Η διαφορά ανάμεσα σε αυτούς που μας καταγγέλλουν και εμάς: εμείς δεν κρατάμε φακέλους για αυτούς.

Πρώην μέλη του *La Banquise*:
J.-P. C., G.D., J.H., D.M. (1999)

Παραθέματα

«Το προλεταριάτο δεν διερωτάται απλώς τι θέλουν οι αστοί, αλλά τι είναι αναγκασμένοι να κάνουν», Μαρξ, *German Brussels Gazette*, 12 Σεπτεμβρίου 1847.

«Τίποτα δεν είναι ακατανόητο», Ιζιντόρ Ντυκάς (Κόμης του Λοτρεαμόν), *Ποιήματα*, 1870.

«Λέει αυτό που λέει, κυριολεκτικά και με κάθε δυνατό τρόπο». Ο Ρεμπώ προς τη μητέρα του που είχε μείνει ενεή μετά την ανάγνωση του *Μια εποχή στην κόλαση*, 1873.

«Τον παρακολουθούσα με κάποιο ενδιαφέρον, διότι ήταν η πρώτη φορά που έβλεπα ένα άτομο που το επάγγελμά του ήταν να λέει ψέματα – με εξαίρεση τους δημοσιογράφους», Τζωρτζ Όργουελ, *Πεθαίνοντας στην Καταλωνία*, 1938.

ολοκληρώσει το έργο του και να γίνει πατέρας ολόκληρης της ανθρωπότητας...

10. Το «*Le Parlement aux mains des banques*» δημοσιεύτηκε στο *Contre Courant* τον Νοέμβριο του 1956. Έχει γραφτεί από τον Paul Rassinier, έναν από τους θεμελιωτές του αναθεωρητισμού του Ολοκαυτώματος.

zero
books

JACOB BLUMENFELD

ALL THINGS ARE NOTHING TO ME

THE UNIQUE PHILOSOPHY
OF MAX STIRNER

Ότι υπάρχει είναι για μένα μηδέν: Στίρνερ, Μαρξ, κομμουνισμός

Jacob Blumenfeld

Μετάφραση: *cognhorti*

Γιατί να διαβάσει κανείς Μαξ Στίρνερ σήμερα;

Διότι σήμερα, που ζούμε στο τέλος της ιστορίας, ίσως να μας έκανε καλό να δούμε κάποιες ιδέες που έδειχναν πέρα από αυτό. Τη δεκαετία του 1840, στη μεν Γερμανία αφθονούσαν οι φιλοσοφικές κριτικές της αστικής κοινωνίας, στη δε Γαλλία οι έμπρακτες εξεγέρσεις εναντίον της. Η ιδιοφυΐα του Στίρνερ συνίστατο στην επίθεση που εξαπολύει ενάντια στους αριστερούς εγγελιανούς κριτικούς της θρησκείας, της πολιτικής και της κοινωνίας, κατηγορώντας τους ότι παραμένουν δέσμοι της φιλελεύθερης ιδεολογίας της εποχής, και ότι βασίζουν τις πολιτικές τους θέσεις σε εκκοσμηκευμένες χριστιανικές αξίες, σε διαχωρισμό από τα υλικά διακυβεύματα που αφορούν τα άτομα. Ο Μαρξ από τη μεριά του είχε την οξυδέρκεια να τοποθετήσει τη στيرνερική κριτική της ιδεολογίας μέσα σε μια ιστορική ανάλυση των ταξικών ανταγωνισμών και των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής.

Αποτελεί κοινό τόπο ότι ο Μαρξ ανέπτυξε την υλιστική αντίληψη της ιστορίας στη *Γερμανική Ιδεολογία* γύρω στα 1845. Όμως πώς το κατάφερε αυτό; Αν και ο Μαρξ είχε ήδη μια αναπτυγμένη οπτική ως προς την αλλοτρίωση και την ιδιωτική ιδιοκτησία, αυτή η φιλοσοφική-πολιτική κριτική μετατρέπεται σε ιστορική μόνο μετά την αντιπαράθεσή του με το βιβλίο του Στίρνερ *Ο μοναδικός και η ιδιοκτησία του* (1844). Αν η ανάγνωση του Στίρνερ έδωσε στους Μαρξ και Ένγκελς το έναυσμα για να αναπτύξουν

μιαν ιστορική υλιστική κριτική, τότε τι θα μπορούσε δώσει σήμερα σε εμάς; Υπάρχει άραγε τρόπος να διαβαστεί ο Στίρνερ με φρέσκια ματιά, όπως έκανε ο Ένγκελς όταν, αφού τον διάβασε, έγραψε στον Μαρξ ότι «ο Στίρνερ αποτελεί αναμφίβολα τον πιο ταλαντούχο, ανεξάρτητο και σκληρά εργαζόμενο από τους “Ελεύθερους”, όμως παρ’ όλα αυτά, από την ιδεαλιστική αφαίρεση διολισθαίνει στην υλιστική, και καταλήγει έτσι σε ένα μεταίχιμο»;¹

Τι είναι αυτό το μεταίχιμο στο οποίο καταλήγει ο Στίρνερ; Αναμφίβολα πρόκειται για μια αμφίσημη ζώνη ανάμεσα σε ιδεαλισμό και υλισμό, ανάμεσα στον παράδεισο της σκέψης και την κόλαση της εργασίας. Μπορεί ο Στίρνερ σύμφωνα με τον Ένγκελς να κατάφερε να ξεφύγει από τις ιδεαλιστικές προϋποθέσεις της εγγελιανής φιλοσοφίας, όμως δεν προχώρησε πέρα από ιδεαλιστικούς στόχους [της κριτικής]. Με άλλα λόγια, παρόλο που ο Στίρνερ παίρνει ως αφετηρία τα πραγματικά άτομα, κινείται να αντιμετωπίσει ιδεαλιστικά φαντάσματα, ή με τους όρους του Ένγκελς, «υλιστικές αφαιρέσεις». Ο αντι-ιδεολογικός αγώνας του Στίρνερ συνίσταται στην απομυστικοποίηση αφαιρέσεων και στην κριτική φετίχ όπως Θεός, Άνθρωπος, Κράτος, Κοινωνία, Ηθική, Δικαιοσύνη, Εργασία, Ισότητα, Ελευθερία, Αγάπη, Επανάσταση. Σε μια από τις πιο θεαματικές του στιγμές, ο Στίρνερ κατονομάζει το καθήκον του ως

1. Επιστολή Ένγκελς προς Μαρξ, 19/11/1844.

την ανάγκη για «έφοδο στον ουρανό», ένα έργο που δεν μπορεί να περατωθεί παρά μόνο με την «πραγματική, πλήρη συντριβή του ουρανού».² Ακόμη κι ο ίδιος ο Σατανάς παρέμεινε σε περιορισμένα πλαίσια, καθώς στόχευσε αποκλειστικά στη γη. Ο Στίρνερ αποκαλεί αυτή τη μέθοδο *βεβήλωση*. Ξανά ο Ένγκελς: «Τούτος ο εγωισμός φτάνει σε τέτοιο σημείο, γίνεται τόσο παράλογος και ταυτόχρονα αποκτά τέτοια συνείδηση του εαυτού του, ώστε δεν μπορεί να διατηρηθεί σε αυτή του τη μονομέρεια ούτε για μια στιγμή, παρά πρέπει να μεταβληθεί άμεσα σε κομμουνισμό. Σε πρώτο επίπεδο, πρέπει να αποδείξουμε στον Στίρνερ ότι ο εγωιστής του δεν μπορεί παρά να μετατραπεί σε κομμουνιστή, από εγωισμό και μόνο. Ιδού πώς πρέπει να απαντήσουμε».³

Οι Μαξ και Ένγκελς απάντησαν στον Στίρνερ με τη μακροσκελή ενότητα [της *Γερμανικής Ιδεολογίας*] που έφερε τον τίτλο «Άγιος Μαξ». Δεν ασκούν κριτική στον στιρνερικό εγωισμό σαν να επρόκειτο για το αντίθετο του κομμουνισμού, όπως νομίζουν πολλοί, αλλά απεναντίας δείχνοντας ότι ο εγωισμός πρέπει άμεσα «να μετατραπεί σε κομμουνισμό», ότι ο «εγωιστικός άνθρωπος» δεν μπορεί παρά να γίνει κομμουνιστής, κι αυτό από σκέτο εγωισμό. Όμως δεν είναι μόνο αυτό. Ο Ένγκελς παραδέχεται πως «πρέπει να υιοθετήσουμε αυτή την αλήθεια ως αρχή. Είναι ασφαλώς αληθές ότι πρέπει να κάνουμε έναν σκοπό δικό μας, να τον κάνουμε εγωιστικό σκοπό, πριν μπορέσουμε να κάνουμε οτιδήποτε για να τον προχωρήσουμε – και, υπ' αυτή την έννοια, ανεξαρτήτως από τις όποιες υλικές αξιώσεις, είμαστε κομμουνιστές και από εγωισμό».⁴ Δεν είναι μόνο ότι ο εγωισμός

οδηγεί στον κομμουνισμό, αλλά επιπλέον ότι ο εγωισμός αποτελεί την *πρώτη αιτία* του κομμουνισμού, το έδαφος και το θεμέλιό του, αυτό που ωθεί τα άτομα να γίνουν κομμουνιστές πριν από οτιδήποτε άλλο. Ο Ένγκελς αυτό το τονίζει: «*Πρέπει συνεπώς να πάρουμε ως αφετηρία το Εγώ, το εμπειρικό άτομο με σάρκα και οστά*».⁵ Ίσως είναι το παρακάτω απόσπασμα από τον Στίρνερ που έπεισε τον Ένγκελς ότι πρέπει να ξεκινήσει από τις ανάγκες του ατόμου, και όχι από έναν σκοπό εξωτερικό ως προς αυτό:

Οι άνθρωποι σκέφτονταν πάντα ότι έπρεπε να μου δώσουν έναν προορισμό ευρισκόμενο έξω από μένα, κι έτσι στο τέλος απαιτήσαν να διεκδικήσω το ανθρώπινο, επειδή εγώ – είμαι άνθρωπος. Αυτός είναι ο χριστιανικός μαγικός κύκλος. Το εγώ του Φίχτε είναι επίσης η ίδια ουσία έξω από μένα, διότι ο καθένας είναι εγώ· και, αν έχει μόνον αυτό το εγώ δικαιώματα, τότε είναι «το εγώ», και όχι εγώ. Εγώ όμως, δεν είμαι ένα εγώ πλάι σε άλλα εγώ, αλλά το μοναδικό εγώ: είμαι μοναδικός. Γι' αυτό και οι απαιτήσεις μου είναι μοναδικές, και οι πράξεις μου – κοντολογίς, το καθετί σε μένα είναι μοναδικό. Και μόνον ως αυτό το μοναδικό εγώ ιδιοποιούμαι εγώ τα πάντα, καθώς δραστηριοποιώ και αναπτύσσω τον εαυτό μου μόνον ως αυτό το εγώ. Δεν αναπτύσσομαι ως άνθρωπος ούτε αναπτύσσω τον άνθρωπο, αλλά, ως εγώ, αναπτύσσω – τον εαυτό μου.⁶

2. Μαξ Στίρνερ, *Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του*, εκδόσεις Θύραθεν, 2005, σελ. 89.

3. Επιστολή Ένγκελς προς Μαξ, 19/11/1844.

4. Όπως πριν.

5. Όπως πριν.

6. Μαξ Στίρνερ, *Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του*, σελ. 378.

Η ανάγνωση του Στίρνερ έγινε η αιτία ώστε ο Ένγκελς να ξανασκεφτεί το πρωταρχικό κίνητρο για τον κομμουνισμό, «την πραγματική κίνηση που καταργεί την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων».⁷ Δεν μπορεί να υπάρξει πετυχημένο κομμουνιστικό κίνημα χωρίς να ριζώνει στον ταπεινό εγωισμό των ατόμων που αναζητούν μια καλύτερη ζωή για τα ίδια. Με άλλα λόγια, αν πρωταρχικό κίνητρο του κομμουνισμού είναι ο *εαυτός μου*, η θέληση να βελτιώσω τις δικές μου συνθήκες ζωής, η επιθυμία για μια ζωή χωρίς αλλοτρίωση, εκμετάλλευση και νεκρό χρόνο, τότε από αυτόν τον εγωισμό και μόνο, θα αναγκαστώ να γίνω κομμουνιστής. Γιατί πώς θα μπορέσω να μεταμορφώσω τη δική μου ατομική συνθήκη εξαθλίωσης χωρίς να έρθω αντιμέτωπος με τις κοινωνικές συνθήκες που την παράγουν; Συνεπώς, για να γίνουμε τα «μοναδικά» δρώντα υποκείμενα των ίδιων μας των ζωών όπως προτάσσει ο Στίρνερ, πρέπει να συνασπιστούμε με άλλους για να καταργήσουμε τις συνθήκες που μας εγκλωβίζουν. Για τον Στίρνερ, αυτές οι συνθήκες που εμείς παράγουμε, και παρά ταύτα κυριαρχούν πάνω στην ιδεατή και υλική μας ύπαρξη, αποτελούν μορφές κυριαρχίας στις οποίες πρέπει να επιτεθούμε. Για τους Μαρξ και Ένγκελς απεναντίας, παρόλο που η αμφισβήτηση των ιδεολογικών μυστικοποιήσεων της δυστυχίας μας αποτελεί ζήτημα ουσιώδες, η ανελευθερία της καθημερινής ζωής μπορεί να τερματιστεί μόνο με το τέλος του ιδιαίτερου οικονομικού συστήματος που την αναπαράγει.

Δεν ήταν οι Μαρξ και Ένγκελς οι πρώτοι που επεσήμαναν πως ο εγωιστής του Στίρνερ πρέπει να είναι και κομμουνιστής. Ο Φόιερμπαχ εκφράζει την ίδια άποψη στην απάντησή του προς τον Στίρνερ το 1845: «Το να είναι κανείς άτομο, το δίχως

7. Μαρξ και Ένγκελς, *Γερμανική Ιδεολογία*, Τόμος Α', εκδόσεις Gutenberg, σελ. 81.

άλλο, σημαίνει ότι είναι “εγωιστής”, όμως ταυτόχρονα σημαίνει ότι είναι ακούσια και “κομμουνιστής”».⁸ Ο Φόιερμπαχ αυτό το εννοεί σε φιλοσοφικό και όχι πολιτικό επίπεδο, στον βαθμό δηλαδή που κάθε Εγώ αποτελεί Εγώ μόνο σε σχέση με τα άλλα Εγώ. Αυτό αποτελεί ένα απλό εγελιανό επιχείρημα, και ο ίδιος ο Στίρνερ συμφωνεί. Στην απάντησή του προς τον Φόιερμπαχ σημειώνει πως «δεν σκέφτηκε [ο Στίρνερ] να αρνηθεί πως το “άτομο” είναι “κομμουνιστικό”».⁹ Το κάθε άτομο για τον Στίρνερ είναι φυσικά κοινωνικό, κοινοτικό, σχεσιακό· είναι όλα αυτά – και κάτι *παραπάνω*. Ο μοναδικός συμμετέχει πλήρως στη ζωή, με τους άλλους, ελεύθερα και με χαρά, κι όμως δεν εξαντλείται στις σχέσεις του με τους άλλους. Αυτό που αποκλείει ο μοναδικός είναι η αλλοτριότητα, η παγίωση, η ιερότητα, η αμεροληψία, η απουσία ενδιαφέροντος.¹⁰ Ένα αντικοινωνικό, ναρκισσι-

8. Φόιερμπαχ, «*Η Ουσία του Χριστιανισμού σε σχέση με το Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του*», *Philosophical Forum* 8 (2):81 (1976)), σελ. 85.

9. Max Stirner, *Stirner's Critics*, LBC Books, 2012, σελ.88.

10. Ό.π., σελ. 81-82: «Ο εγωισμός [...] δεν αντιτίθεται στην αγάπη ούτε στη σκέψη· δεν έχει ως εχθρό τη γλυκιά ζωή της αγάπης, ούτε την αφοσίωση, την αυτοθυσία· δεν εχθρεύεται την εγγύτητα, τη ζεστασιά, ούτε την κριτική, τον σοσιαλισμό, ούτε εν ολίγοις, το οποιοδήποτε *πραγματικό ενδιαφέρον*. Δεν αποκλείει τίποτα. Στοχεύει ενάντια στην απουσία ενδιαφέροντος, στην αδιαφορία· δεν είναι ενάντια στην αγάπη, είναι ενάντια στην ιερή αγάπη. Δεν είναι ενάντια στη σκέψη, είναι ενάντια στην ιερή σκέψη. Δεν είναι ενάντια στους σοσιαλιστές, αλλά ενάντια στους ιερούς σοσιαλιστές κ.λπ. Η “αποκλειστικότητα” του εγωιστή, που κάποιος θέλουν να την περάσουν για απομόνωση, διαχωρισμό, μοναξιά, είναι τουναντίον πλήρης *συμμετοχή* στο ενδιαφέρον – με τον αποκλεισμό του μη ενδιαφέροντος. Κανείς δεν προσμετρά στα θετικά του Στίρνερ την παγκόσμια συναλλαγή του και τον συνασπισμό του των εγωιστών από το με-

στικό Εγώ είναι εφικτό αλλά αξιολύπητο, καθώς «θα ήταν ένα Εγώ που δεν ξέρει και δεν απολαμβάνει τις χαρές που προκύπτουν από τη συμμετοχή με τους άλλους, από τη σκέψη του άλλου, κάποιος δηλαδή που στερείται μυριάδες απολαύσεις – συνεπώς, ένας εαυτός φτωχός».¹¹

Ο Στίρνερ προκάλεσε έντονες αντι-παραθέσεις τόσο στην εποχή του, όσο και πολύ αργότερα. Η επιρροή του μπορεί να εντοπιστεί στον Φρήντριχ Νίτσε, την Έμμα Γκόλντμαν, την Ντόρα Μάρσντεν, τον Ζιλ Μπονό, τον Ρένζο Νοβατόρε, τον Καρλ Σμιτ, τον Έντμουντ Χούσερλ, τον Γκούσταφ Λάνταουερ, τον Βίλχελμ Ράιχ, τον Βίκτορ Σερζ, τον Μαρσέλ Ντυσάν, τον Χέρμπερτ Μαρκούζε, τον Αλμπέρ Καμύ και τον Ραούλ Βανεγκέμ. Αν μη τι άλλο, αποδεικνύεται ότι η ανάγνωση του Στίρνερ αναζωογονεί ξανά και ξανά το πνεύμα της εξέγερσης που εμψυχώνει τη ριζοσπαστική κριτική της καθημερινής ζωής. Αυτή η εξέγερση δεν ερείδεται σε κάποιον εξωτερικό κοινωνικό σκοπό ή πολιτικό ιδεώδες, αλλά πρώτα πρώτα στη σχέση που έχει κανείς με την ίδια του τη ζωή.

Ένας άλλος λόγος για τον οποίο θα μπορούσε κάποιος να διαβάσει Στίρνερ σήμερα είναι για να δει τις παραλληλίες και τα προβλήματα σε κάποιες τάσεις της σύγχρονης κριτικής σκέψης. Η κίνηση από τους αριστερούς εγγελιανούς διαμέσου του Στίρνερ προς τον Μαρξ μπορεί να φωτίσει τη δυναμική της αριστερής κριτικής σήμερα. Οι νεαροί εγγελιανοί, οι «Ελεύθεροι», άσκησαν κριτική στην αστική κοινωνία ακριβώς επειδή αδυνατεί να ανταποκριθεί στο ιδεώδες της *ανθρωπότητας*, στην αποτυχία της να παράσχει δικαιοσύνη, ισότητα και ελευθερία σε όλα τα άτομα που ζουν υπό το

γαλύτερο κεφάλαιο του βιβλίου του με τίτλο «Η συναλλαγή μου»».

11. Ό.π., σελ. 80.

σύγχρονο κράτος. Άσκησαν κριτική σε κυβερνήσεις, προασπίστηκαν την «κοινωνική δικαιοσύνη», δημοσίευσαν σε εφημερίδες, συμμετείχαν σε διαδικασίες συλλογής υπογραφών. Μήπως τα παραπάνω δεν αποτελούν χαρακτηριστικά της πυρηνικής μορφής του σύγχρονου ακτιβιστή, του υπέρμαχου της κοινωνικής δικαιοσύνης [social justice warrior] ο οποίος αναζητά χωρίς σταματημό το τελευταία κοπή ιδεώδες, έτσι ώστε να ξεμπροστιάσει την υποκρισία κακών ατόμων και κρατών; Τόσο οι αριστεροί εγγελιανοί όσο και ο ακτιβιστής της σήμερα μάχονται υπέρ της «λαϊκής εξουσίας», του αυτοδιαχειριζόμενου «ελεύθερου κράτους», του θριάμβου της κοσμικής ανθρωπότητας ενάντια στην οπισθοδρομικότητα της θρησκείας. Ενάντια σε αυτή την οπτική, ο Στίρνερ επιτίθεται στα κανονιστικά θεμέλια επί των οποίων στηρίζονται αυτές οι κριτικές, δηλαδή στις ιδέες της ανθρωπότητας, του νόμου, της δικαιοσύνης, της ισότητας, της κοινωνίας και της ελευθερίας. Υποστηρίζει πως κριτήρια τέτοιου τύπου δεν αποτελούν παρά πραγματοποιημένες αφαιρέσεις αλλοτριωμένων σχέσεων, τα οποία συσκοτίζουν την ίδια μας τη συνθήκη. Το αποτέλεσμα είναι να μετατρέπεται το ιδεώδες σε θεμέλιο του πραγματικού.

Η κριτική του Στίρνερ, η οποία τοποθετείται ενάντια σε ηθική, κράτος και εργασία, οδηγεί στην υπεράσπιση της *εξέγερσης* ενάντια στην επανάσταση, διότι ενώ η «επανάσταση αποβλέπει σε καινούργιες διευθετήσεις· η εξέγερση μας οδηγεί στο να μην αφηνόμαστε πια σε διευθετήσεις».¹² Ενδεχομένως αυτή να είναι η πρωταρχική φόρμουλα για τη σύγχρονη ριζοσπαστική κριτική του φιλελεύθερου ακτιβισμού. Οι απόγονοι του Στίρνερ διαρρηγνύουν τις αφαιρέσεις που ρυπαίνουν το πεδίο των μελλοντικών δυνατοτήτων, φαντασιοκο-

12. *Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του*, σελ. 332.

πίες όπως η «συμμετοχική οικονομία», η «κοινωνική δικαιοσύνη», ο «δημοκρατικός σοσιαλισμός» ή η «αυτοδιαχείριση». Ο Στίρνερ δεν ελπίζει σε τίποτα έξω από την άρνηση του παρόντος, έξω από την ανάλωση όλων των πραγμάτων, τη μετατροπή τους σε τίποτα για τον εαυτό, τη διάλυση και επανοικειοποίηση όλων όσα υπάρχουν διαχωρισμένα από τα άτομα. Μόνο με την υπομονετική στόχευση σε κάθε αφαίρεση και το ξεριζωμά της μπορεί να υπάρξει ένα διαφορετικό μέλλον. Για τον Στίρνερ, η ρίζα της κυριαρχίας των αφαιρέσεων πάνω μας συνίσταται στα ψεύτικα είδωλα του θεού, του κράτους, της ιεραρχίας και της κυβέρνησης, της εργασίας και της κοινωνίας. Σε μια μάλλον στιρνερική στιγμή, ο Μαρξ υποστηρίζει πως αν συνεχίσει να υπάρχει οτιδήποτε διαχωρισμένο από τα άτομα, τότε η αλλοτρίωση δεν θα έχει ξεπεραστεί, και ο κομμουνισμός δεν θα έχει επιτευχθεί:

Ο κομμουνισμός διαφέρει από όλα τα προηγούμενα κινήματα κατά το ότι ανατρέπει τη βάση όλων των προηγούμενων σχέσεων παραγωγής και συναναστροφής, και για πρώτη φορά χειρίζεται συνειδητά τις φυσικές προϋποθέσεις σαν δημιουργήματα των ανθρώπων που έχουν υπάρξει ως τώρα, απογυμνώνει τις σχέσεις αυτές από το φυσικό τους χαρακτήρα και τις υποτάσσει στην εξουσία των *συνασπισμένων ατόμων*. Η οργάνωσή του είναι, επομένως, ουσιαστικά οικονομική, είναι υλική δημιουργία των όρων αυτής της συνένωσης. Μετατρέπει τους υπάρχοντες όρους σε όρους της συνένωσης. *Η πραγματικότητα που δημιουργεί ο κομμουνισμός είναι ακριβώς η αληθινή βάση που καθιστά αδύνατο οτιδήποτε υπάρχει ανεξάρτητα από τα άτομα,*

στον βαθμό πάντως, που η πραγματικότητα είναι μονάχα ένα προϊόν της προηγούμενης συναναστροφής¹³ των ίδιων των ατόμων.¹⁴

Υπό την εξουσία των «συνασπισμένων ατόμων», ο κομμουνισμός δημιουργεί μια πραγματικότητα στην οποία δεν υπάρχει τίποτα «ανεξάρτητα από τα άτομα». Συνεπώς ο κομμουνισμός για τον Μαρξ δεν είναι τόσο διαφορετικός από τον εγωισμό για τον Στίρνερ. Και στις δυο οπτικές το ζήτημα είναι να πάψει η ατομική ζωή να τελει υπό την κυριαρχία πραγματικών αφαιρέσεων. Για τον Μαρξ αυτές οι αφαιρέσεις ριζώνουν στις οικονομικές σχέσεις παραγωγής, και άρα πρέπει να αντιμετωπιστούν στρατηγικά σε αυτή την σφαίρα. Για τον Στίρνερ υπάρχουν παντού, και πρέπει να τους επιτεθούμε όπου τις συναντούμε.

Συνεπώς ο Μαρξ δεν αγνοεί την παρέμβαση του Στίρνερ, δεν επιστρέφει στο πλαίσιο των νεαρών εγγελιών. Απεναντίας, προσπαθεί να θεμελιώσει υλικά την πηγή των αφαιρέσεων στις οποίες ασκεί κριτική ο Στίρνερ. Ο Μαρξ τις εντοπίζει, μία προς μία, στις υλικές κοινωνικές σχέσεις που γέννησαν τις κυρίαρχες ιδεολογίες της εποχής. Ο Στίρνερ ακολουθεί τα χνάρια

13. (σ.τ.μ.) Ο όρος *Verkehr* της *Γερμανικής Ιδεολογίας* αντιστοιχεί μέσες άκρες στον κατοπινό όρο *κοινωνικές σχέσεις*. Ο Μαρξ δεν εννοεί ότι η κομμουνιστική ρήξη ακυρώνει την αυθυπαρξία της μη-ανθρώπινης πραγματικότητας – πώς θα μπορούσε άλλωστε; Αυτό που καθίσταται ιστορικά αδύνατο μέσα από τη διαδικασία της κομμουνιστικής ρήξης είναι η αυτονόμηση των προϊόντων της ανθρώπινης πρακτικής, η σε συνθήκες αλλοτρίωσης νομοτελειακή μετατροπή τους σε κανονιστικές αρχές. Προφανώς, η άρση του κατακερματισμού του κοινωνικού προτσές μετασηματίζει άρδην και τη σχέση ανθρώπινου και μη-ανθρώπινου.

14. *Γερμανική Ιδεολογία*, Τόμος Α', σελ. 119. [Η έμφαση είναι του Blumenfeld.]

των μοντέρνων φιλελεύθερων ιδεών μέχρι να βρει την εξάρτησή τους από κάποια αλλοτριωμένη έννοια του θεού, του κράτους ή της ανθρωπότητας, και έπειτα εστιάζει σε αυτή την έννοια και τη βεβηλώνει μέχρι το μη περαιτέρω, προασπιζόμενος το έγκλημα, το απάνθρωπο, την αποστασία. Ο Μαρξ από την άλλη, τοποθετεί τη στιρνερική κριτική της αφηρημένης κυριαρχίας εντός του πεδίου της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, του κεφαλαίου, της ταξικής πάλης. Ισότητα, ιδιοκτησία, ελευθερία και δικαιοσύνη αποτελούν για τον Μαρξ ιστορικά ειδικές συλλήψεις που αναδύονται από τις υλικές σχέσεις ανάμεσα στα άτομα της καπιταλιστικής κοινωνίας. Για τον Μαρξ, αυτές οι ιδεατές αφαιρέσεις αντανακλούν την πραγματική αφαίρεση του κεφαλαίου, την αντικειμενική μορφή της αλλοτριωμένης ανθρωπίνης δραστηριότητας που γεννιέται στις σύγχρονες κοινωνίες οι οποίες βασίζονται στην παραγωγή εμπορευμάτων με σκοπό την ανταλλαγή. Σύμφωνα με τον Μαρξ, η ιστορική δυναμική του κεφαλαίου υπάγει το περιεχόμενο της ανθρωπίνης δραστηριότητα υπό την ειδική μορφή της εργασίας που αποσκοπεί στην παραγωγή αξίας, κάτι που με τη σειρά του αντιστρέφει υποκείμενο και αντικείμενο της ιστορίας.¹⁵ Αν και όχι με ξεκάθαρο τρόπο, ο Στίρνερ κατάφερε να συλλάβει την αφηρημένη μορφή της κυριαρχίας η οποία προκαλεί την αντιστροφή της υποκειμενικής δρώσας αρχής στην καπιταλιστική κοινωνία. Προσπάθησε να την επανοικειοποιηθεί ο ίδιος για τον εαυτό του. Θέλησε να έρθει σε ρήξη με τις αντικειμενικές και υποκειμενικές διαμεσολαβήσεις της αστικής κοινωνίας, με ό,τι ανάγει τα άτομα σε κοινωνικές λειτουργίες, σε αντιληπτές

ιδιότητες, σε κανονιστικές αξίες. Παρ' όλα αυτά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως ο Στίρνερ συγγέει τη *μορφή* της αφηρημένης κυριαρχίας με το *περιεχόμενό* της. Όπως και να 'χει, ο Στίρνερ ήταν ο πρώτος και ο πιο ριζοσπαστικός συγγραφέας που έθεσε το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο ένα άτομο μπορεί να έρθει σε ρήξη με την ολοποιητική [totalizing] κοινωνική σύνθεση της νεωτερικότητας.

Στη *Γερμανική Ιδεολογία* ο Μαρξ σκιαγραφεί τον Στίρνερ ως έναν σύγχρονο Δον Κιχώτη, ως έναν νέο Άγιο Παύλο, έναν περιπλανώμενο ιππότη και έναν απόστολο που μάχεται ενάντια στους παλιούς θεούς. Ο άγιος Μαξ, ή ο Σάντσο, όπως τον τρολάρει ο Μαρξ, αποτυγχάνει να βάλει στο στόχαστρο τις ιστορικά ειδικές υλικές σχέσεις που εμψυχώνουν τις μοντέρνες θεότητες. Ένας τρόπος για να κατανοήσουμε την κριτική του Μαρξ είναι να πούμε ότι το μοναδικό άτομο του Στίρνερ, ο *Einzige* ή το *Εγώ* που έχει την ικανότητα να αναπτύσσει πλέρια τις δυνάμεις του, είναι εφικτό μόνο στον πλήρως αναπτυγμένο κομμουνισμό, σε εκείνη την τάξη πραγμάτων όπου οι υλικές σχέσεις είναι αδιαχώριστες από την ατομική εξουσία και έχουν πάψει να εξαρτώνται από την τάση για αξιοποίηση. Σχηματικά μιλώντας, ο *εγωισμός του Στίρνερ είναι ο κομμουνισμός του Μαρξ ιδωμένος από μια οπτική πρώτου ενικού προσώπου*. Δεν είναι η άρνηση αλλά η πραγμάτωση του ατόμου. Κυνηγώντας τον Στίρνερ σε ολόκληρη τη *Γερμανική Ιδεολογία*, ο Μαρξ αντηχεί τη σκέψη του όταν περιγράφει τον κομμουνισμό ως την ελεύθερη ανάπτυξη των *ατόμων*:

Δείξαμε ήδη πιο πάνω ότι η κατάργηση της αυτονόμησης των συνθηκών απέναντι στα άτομα, της υποταγής της ατομικότητας στην τύχη, της υπαγωγής των προσωπικών σχέσε-

15. Για περισσότερα για αυτή την ανάγνωση του Μαρξ, δεξ Postone, *Time, Labor and Social Domination: A Reinterpretation of Marx's Critical Theory* (1993).

ων των ατόμων στις γενικές ταξικές σχέσεις κ.λπ., καθορίζεται σε τελευταία ανάλυση από την κατάργηση του καταμερισμού της εργασίας. [...] Μέσα στην κομμουνιστική κοινωνία, τη μόνη όπου η πρωτότυπη και ελεύθερη ανάπτυξη των ατόμων δεν είναι μια κενή φράση, η ανάπτυξη αυτή καθορίζεται ακριβώς από τη σύνδεση των ατόμων, μια σύνδεση που συνίσταται εν μέρει στις οικονομικές προϋποθέσεις και εν μέρει στην αναγκαία αλληλεγγύη για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων, και, τέλος, στον καθολικό χαρακτήρα της δραστηριότητας των ατόμων πάνω στη βάση των υφιστάμενων παραγωγικών δυνάμεων.¹⁶

Ο κομμουνισμός αποτελεί την κοινωνία των ελεύθερων ατόμων – ο Μαρξ αυτό το κατανοούσε, όπως και πολλοί αναγνώστες του Στίρνερ. Στο περιοδικό της Έμμα Γκόλντμαν *Mother Earth* του 1907, ο Γερμανο-αμερικανός αναρχικός Μαξ Μπαγκίνσκι έγραψε την παρακάτω κριτική για την πρώτη αγγλική μετάφραση του *Ο μοναδικός και η ιδιοκτησία του*: «Συνεπώς ο κομμουνισμός δημιουργεί μια βάση για την ελευθερία και την *Eigenheit* [ιδιαιτερότητα] του ατόμου. Είμαι κομμουνιστής επειδή είμαι ατομικιστής. Οι κομμουνιστές συμφωνούν πλήρως με τον Στίρνερ όταν λέει ότι αντί να *αιτούμαστε* πρέπει να *πάρουμε* – οδηγώντας έτσι στη διάλυση της ιδιοκτησίας, στην απαλλοτρίωση. Ατομικισμός και κομμουνισμός πάνε χέρι-χέρι».¹⁷ Το 1974 η αμερικανική καταστασιακή συλλογικότητα *For Ourselves* δημοσίευσε ένα κείμενο με τίτλο «Το Δικαίωμα στην Απλησιότητα: Θέσεις σχε-

τικά με την πρακτική αναγκαιότητα του να ζητάς τα πάντα», το οποίο καταφάσκει σε μια ριζοσπαστική σύνθεση Μαρξ και Στίρνερ, κομμουνισμού και εγωισμού:

Ο «κομμουνιστικός εγωισμός» είναι η σύνθεση του ατομικισμού και του κολεκτιβισμού, όπως ακριβώς και η κομμουνιστική κοινωνία είναι η ονομασία της έμπρακτης, υλικής, αισθητικής άρσης της ιστορικής αντίφασης του «μερικού» και του «γενικού» συμφέροντος, μιας αντίφασης που δημιουργείται ιδιαίτερα μέσα στη σχάση της κοινωνίας, στη διάσπασή της σε τάξεις. Τούτη η «άρση» δεν μπορεί να έχει τη μορφή μιας απλής ιδέας ή αφαιρέσεως, αλλά μπορεί μονάχα να είναι μια έμπρακτη, συγκεκριμένη μορφή κοινωνίας [...] Η ουσία του κομμουνισμού είναι ο εγωισμός· η ουσία του εγωισμού είναι ο κομμουνισμός. Αυτό είναι το μυστικό που αλλάζει τον κόσμο και που ο κόσμος ακόμα κρατάει σε μεγάλη απόσταση μακριά του. Η εκτύλιξη και διαλεύκανση του μυστικού αυτού ως γένεση και ανάδυση της ριζοσπαστικής υποκειμενικότητας δεν είναι άλλη από τη διαδικασία σχηματισμού της ίδιας της κομμουνιστικής κοινωνίας. Κι αυτή ήδη εμπεριέχει την αντικειμενική διαδικασία.¹⁸

Προκαλεί θλίψη, αλλά όχι και έκπληξη, το γεγονός ότι το «μυστικό» του κομμουνιστικού εγωισμού δεν έγινε αντικείμενο έρευνας έκτοτε – ούτε από κομμουνιστές ούτε από ατομικιστές, μαρξιστές ή αναρχικούς.

16. *Γερμανική Ιδεολογία*, Τόμος Β', σελ. 189-190.

17. *Mother Earth*, Vol. 2 No. 3, Μάιος 1907.

18. *For Ourselves, Το Δικαίωμα στην Απλησιότητα*, Θέσεις 45, 47. Ερατώ, 2001.

Ο Μαρξ όμως έκανε κάτι παραπάνω από το να γειώσει τη δυνατότητα του στρινερικού ατομικισμού στη κομμουνιστική συνθήκη. Συνδέει τη θεωρητική κριτική του Στίρνερ στην αστική κοινωνία με τους πρακτικούς προλεταριακούς αγώνες που ήδη λάμβαναν χώρα στη δυτική Ευρώπη. Για τον Μαρξ η κριτική δεν έχει ανάγκη να εκπροσωπεί αυτούς τους αγώνες, παρά μόνο να εκφράζει το αντικείμενό τους με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο. Το αντικείμενο ή ο στόχος, για το οποίο ο Στίρνερ ανοίγει τον δρόμο, είναι το κεφάλαιο, και οι προλεταριακές εξεγέρσεις του 1848 υπόρρητα ή ρητά ξεσπούν εναντίον του. Υπάρχει άραγε ένας Μαρξ του σήμερα, ένας κριτικός που να μπορεί να αρθρώσει μια κριτική απάντηση στην αριστερά έτσι ώστε να τοποθετείται στο παγκόσμιο πεδίο του ανταγωνισμού ενάντια στον στόχο που είναι το κεφάλαιο; Ίσως αυτό είναι που χρειάζεται: μια σύνδεση της προλεταριακής εξέγερσης με το αντικείμενό της, με έναν τρόπο που να εξηγείται η δυναμική του κεφαλαίου και του εαυτού, της ιδιοκτησίας και της άρνησής της.

Τούτων λεχθέντων, θα επιστρέψω στον Στίρνερ για μια τελευταία φορά, και θα πάρω τα πράγματα από την αρχή. Θα ξεκινήσω αναλύοντας τη φράση που δανείστηκε ο Στίρνερ και με την οποία ξεκινά και τελειώνει το βιβλίο του, και έπειτα θα αναπτύξω μερικές τελευταίες σκέψεις για τον μοναδικό, το προλεταριάτο, και το δημιουργικό μηδέν.

*Ich hab' mein Sach' auf Nichts gestellt.*¹⁹ Ότι υπάρχει για μένα είναι μηδέν.

19. (σ.τ.μ.) Εδώ ας ειπωθούν δυο λόγια για τη φράση που δίνει και τον τίτλο του κειμένου. Η κατά λέξη μετάφραση είναι: τοποθέτησα την υπόθεσή μου στο μηδέν, στο τίποτα. Ο Στίρνερ τη δανείζεται από το τραγούδι του Γκαίτε που παρατίθεται παρακάτω, το οποίο με τη σειρά του αποτελεί παρωδία ενός χριστιανικού ποιή-

Τοποθέτησα την υπόθεσή μου στο τίποτα. Εμπιστεύτηκα το μηδέν. – Έτσι ξεκινά, και συνεχίζει:

Και τι δεν θα έπρεπε να ήταν υπόθεσή μου! Πρώτα απ' όλα, η καλή υπόθεση, μετά η υπόθεση του Θεού, η υπόθεση της ανθρωπότητας, της αλήθειας, της ελευθερίας, της ανθρωπιάς, της δικαιοσύνης· περαιτέρω, η υπόθεση του λαού μου, του ηγεμόνα μου, της πατρίδας μου – τέλος, η υπόθεση του πνεύματος, και χίλιες άλλες υποθέσεις. Μόνον η δική μου υπόθεση δεν πρέπει ποτέ να είναι υπόθεσή μου. «Ντροπή στον εγωιστή, που σκέφτεται μόνο τον εαυτό του!»²⁰

Ο Στίρνερ κλέβει την εναρκτήρια φράση από ένα μηδενιστικό τραγούδι-ποίημα του 1806, γραμμένο από τον Γκαίτε, με τίτλο «Vanitas! Vanitatum Vanitas!». Το ποίημα έχει ως εξής:

Το είναι μου στο μηδέν αφιέρωσα, ζήτω!
και ο κόσμος είναι μια χαρά, ζήτω!
Κι όποιος θέλει να με συντροφεύσει
το ποτήρι πρέπει να βροντά, και μαζί
να τραγουδά πάνω από του κρασιού τα
κατακάθια.

ματος του Johann Leon (1530-1597), με τίτλο *Ich hab' mein' Sach' Gott heimgestellt*, το οποίο μελοποίησε ο Γιόχαν Σεμπάστιαν Μπαχ (BWV 707). Ο Γκαίτε παρωδεί τον αρχικό τίτλο – «αφέθηκα, παρέδωσα το είναι μου, την ύπαρξή μου, ό,τι με αφορά, στον Θεό», και ο Στίρνερ μετατρέπει αυτό το παίγνιο του Γκαίτε σε πρίσμα δια του οποίου μπορεί να δει τα πράγματα με άλλη ματιά. Ότι υπάρχει, ό,τι θα μπορούσε να αφορά το εγώ, διαθλάται μέσα από το μηδέν, ή καλύτερα, την εμπειρία του μηδενός.

20. *Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του*, σελ 27.

Στο χρυσάφι και τον πλούτο δόθηκα, ζήτω!
Εκεί έχασα κουράγιο και χαρά, αλίμονο!
Το χρήμα ερχόταν κι έφευγε
κι όταν το είχα εδώ αμέσως χανότανε
αλλού.

Στις γυναίκες έδωσα το είναι μου, ζήτω!
Κι ήταν τα βάσανα σωρό, αλίμονο!
Η ψεύτρα άλλα πράγματα έψαχνε,
κι η αληθινή ήταν τόσο βαρετή,
μα η καλύτερη προς πώληση δεν ήταν.

Στα ταξίδια ύστερα δόθηκα, ζήτω!
και την πατρίδα μου άφησα, αλίμονο!
Μα πουθενά δε μ' άρεσε,
Περίεργο το φαγητό, άσχημο το κρεβάτι,
και κανείς σωστά δεν με καταλαβαίνει.

Στη φήμη και την τιμή το είναι μου
αφιέρωσα, ζήτω!
μα για δεσ, οι άλλοι είχαν παραπάνω,
αλίμονο!
κι αν καμωνόμουν τον σπουδαίο,
όλοι με κοιτάζαν στραβά,
και για σωστό κανείς δεν με θεωρούσε.

Στη μάχη και τον πόλεμο το είναι μου
έδωσα, ζήτω!
Και είχα νίκες αρκετές, ζήτω!
σε γη εχθρική πατήσαμε το πόδι,
ο φίλος κινδύνεψε,
κι εγώ το πόδι μου έχασα.

Τώρα το είναι μου στο μηδέν αφιέρωσα,
ζήτω!
Όλος ο κόσμος μου ανήκει, ζήτω!
Τώρα τελειώνει το τραγούδι και το γλέντι,
Ας πιούμε όλοι, άσπρο πάτο,
σταγόνα να μη μείνει!

Όπως κι ο Στίρνερ, ο Γκαίτε πραγματεύεται
την απελπισία που έχει να κάνει με την ανα-
ζήτηση σκοπών έξω από τον εαυτό. Το άτο-

μο παρόλο που αναλώνει τη ζωή του σε δι-
άφορες δραστηριότητες, όπως χρήμα, σεξ,
ταξίδια, δόξα και πόλεμο, δεν καταφέρνει
να ταυτιστεί με καμία από αυτές. Ο πρωτα-
γωνιστής του ποιήματος επενδύει διάφορα
αντικείμενα, δραστηριότητες και σχέσεις
με το δικό του ιδεώδες του ποιος θέλει να
γίνει, και κατ' επανάληψη απογοητεύεται.
Η απελευθέρωση και η χαρά εντέλει προ-
κύπτουν από τη ρήξη με τον εσωτερικό
καταναγκασμό ταύτισης με το οτιδήποτε,
και από την ανάδυση της δυνατότητας να
αποτελέσει ο κόσμος αντικείμενο απολαυ-
στικής ανάλωσης από κοινού με άλλους.
Για τον Στίρνερ ο Γκαίτε περιγράφει το πε-
ριπλανώμενο υποκείμενο του παρόντος, το
Εγώ χωρίς ιδιότητες, που μπορεί να γίνει
μοναδικό μόνο αν οικειοποιηθεί την ίδια
του την αδειοσύνη, χρησιμοποιώντας την
ως καύσιμη ύλη για τη ζωή.

Ο τίτλος του ποιήματος, «Vanitas!
Vanitatum Vanitas!», προέρχεται από τον
Εκκλησιαστή (κεφ. α', στ. 2), που στα λα-
τινικά έχει μεταφραστεί από τον Άγιο Ιερώ-
νυμο ως *Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes
vanitas vanitatum omnia vanitas*. Μια σύγ-
χρονη μετάφραση θα ήταν η εξής: «Ματαιό-
της ματαιοτήτων είπε ο Εκκλησιαστής: μα-
ταιότης ματαιοτήτων, τα πάντα ματαιότης».
Η ματαιότητα εδώ σημαίνει μια κάποια κε-
νότητα ή απουσία νοήματος, τον μεταβα-
τικό, πρόσκαιρο χαρακτήρα κάθε εργασίας
ή δραστηριότητας υπό τον ήλιο, υπό τον
Θεό. Η αρχική εβραϊκή λέξη για τη μαται-
ότητα ήταν *hevel*, που σημαίνει αναπνοή ή
και ομίχλη. *Hevel* είναι ακόμη το όνομα του
πρωτότοκου γιου του Άβελ, του πρώτου ερ-
γάτη, του οποίου η σύντομη ζωή ήταν χωρίς
νόημα – όπως και η σύγχρονη ζωή υπό το
κεφάλαιο. Όμως, ανάμεσα στα εβραϊκά και
τα λατινικά, οι Εβδομήκοντα μετέφρασαν
το *hevel* με τη λέξη ματαιότης, «χωρίς αλη-
θεια, χωρίς χρησιμότητα», που προέρχεται

από το ρήμα μασάομαι, που θα πει μασάω, τρώω, καταβροχθίζω.

Αυτό είναι ιδιαιτέρως ενδιαφέρον, καθώς η βασική έννοια δραστηριότητας για τον Στίρνερ είναι η *ανάλωση*, λέξη με την οποία εννοεί την ιδιοποίηση, την κατάληψη και την απελευθέρωση των πραγμάτων από την ιερή τους σφαίρα στη σφαίρα της ελεύθερης χρήσης και κατάχρησης. Αναλώνω θα πει χρησιμοποιάω, και αν ο κόσμος είναι *ματαιότητα*, *hevel*, μεμασημένος, δηλαδή, κενός, άχρηστος, ήδη μασημένος, τότε έργο μας δεν μπορεί να είναι να τον γεμίσουμε ξανά με καινούργιες αφαιρέσεις, αλλά να τον αναλώσουμε εκ νέου, να τον μασήσουμε εμείς οι ίδιοι. Ο κόσμος τέτοιος που τον ξέρουμε είναι νεκρή, καταναλωμένη εργασία, *δεν είναι τίποτα για μένα*. Όμως αυτό το μηδέν δεν είναι ένα γενικό ή κενό τίποτα, είναι το ιδιαίτερο τίποτα του κεφαλαίου που έρχεται αντιμέτωπο με το ιδιαίτερο τίποτα του Εγώ. Αυτά τα δύο τίποτα είναι *διακριτά*: «Δεν είμαι τίποτε, με την έννοια της κενότητας, είμαι όμως το δημιουργικό μηδέν, το μηδέν από το οποίο εγώ ο ίδιος ως δημιουργός δημιουργώ τα πάντα».²¹ Αυτό το δημιουργικό μηδέν δεν μπορεί να ξεφύγει από τον μηδενισμό του κεφαλαίου υποχωρώντας σε ποιότητες, ταυτότητες ή ιδιότητες. Μόνο απαλλοτριώνοντας ό,τι με απαλλοτριώνει, μετατρέποντας τον κόσμο σε ιδιοκτησία *μου*, μπορεί να υπάρξει ο κομμουνιστικός εγωισμός.

Για τον Στίρνερ ουδεμία διαφορά υφίσταται ανάμεσα στο να πούμε ότι «ο κόσμος ανήκει σε όλους» και «ο κόσμος ανήκει σε μένα». Ο κομμουνισμός και ο εγωισμός είναι συμβατοί στον βαθμό που αυτοί οι «όλοι» δεν πραγματοποιούνται σε ένα νέο άρχον υποκείμενο πάνω από εμένα· όπως γράφει ο Στίρνερ:

[Σ]τον άνθρωπο ανήκει ό,τι μπορεί αυτός να αποκτήσει: ο κόσμος ανήκει σε μένα. Λέτε τίποτε διαφορετικό με την αντίθετη φράση σας: «ο κόσμος ανήκει σε όλους»; Όλοι είναι εγώ και πάλι εγώ κ.λπ. Αλλά εσείς κάνετε το «όλοι» στοιχειό, το κάνετε ιερό, έτσι που το «όλοι» γίνεται μετά ο εμπνέων φόβο κύριος του ατόμου. Και στο πλευρό σας έρχεται τότε το φάντασμα του «δικαιώματος».²²

Ο κόσμος δεν μπορεί να μετατραπεί σε ιδιοκτησία του Εγώ χωρίς την κατάλυση του αστικού κράτους και της αστικής κοινωνίας, και την αντικατάστασή της από κομμούνες, συνασπισμούς, ενώσεις, συμβούλια. «Η διάλυση της κοινωνίας όμως είναι συναλλαγή ή ένωση», και αυτές οι ενώσεις δεν προορίζονται να κρατήσουν, ειδικά αν η μορφή τους προκαθορίζει το περιεχόμενό τους. «Αν μια ένωση έχει κρυσταλλωθεί σε κοινωνία, έχει πάψει να είναι συνασπισμός· διότι ο συνασπισμός είναι ένα ασταμάτητο ενώνεσθαι· έχει γίνει τελεσίδικη ένωση, έχει φτάσει σε μια ακινητοποίηση, έχει εκφυλιστεί σε κάτι παγιωμένο· είναι νεκρή ως ένωση, είναι το κουφάρι της ένωσης ή του συνασπισμού, είναι – κοινωνία, κοινότητα».²³

Όταν η κοινωνία ή η κοινότητα γίνεται η προνομιούχα μορφή αυτοσυσχέτισης του ατόμου, τότε καθήκον του μοναδικού είναι η βεβήλωση της κοινωνίας στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Το κεφάλαιο βεβηλώνει την κοινωνία, σπαταλά την ανθρώπινη εργασία και λεηλατεί τον πλανήτη. Όμως ο μοναδικός του Στίρνερ δεν υποχωρεί μπροστά στην κυριαρχία, δεν μαζεύει υπογραφές, δεν αιτείται να υποβληθούν κυρώσεις. Απεναντίας, η ελεύθερη ένωση των ατόμων

21. *Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του*, σελ 29.

22. *Ο.π.*, σελ. 265.

23. *Ο.π.*, σελ. 322.

βεβηλώνει το κεφάλαιο, σπαταλά την αξία του, κάνει το μέλλον δικό της. Το υποκειμένο που παράγεται από μια τέτοια δραστηριότητα δεν είναι ο νιτσεϊκός *Übermensch*, αλλά ό,τι ο Στίρνερ αποκαλεί *Unmensch*, ο μη-άνθρωπος, κάποιος που δεν αφήνεται πια να ταξινομηθεί, να υποστεί εκμετάλλευση, να γίνει ιδιοκτησία.

Στο Κεφάλαιο ο Μαρξ περιγράφει τη διαδικασία μέσω της οποίας τα πράγματα παίρνουν τον χαρακτήρα κοινωνικών σχέσεων (προσωποποίηση των πραγμάτων) και τα πρόσωπα παίρνουν τον χαρακτήρα πραγμασιδών σχέσεων (πραγμοποίηση των προσώπων). Το κάλεσμα του Στίρνερ –ό,τι υπάρχει για μένα είναι μηδέν– συμπυκνώνει αυτή τη διττή διαδικασία, και ταυτόχρονα δείχνει μια στρατηγική για το ξεπέρασμά της. Το δίδαγμά του: πρέπει να ακολουθήσουμε τη διαδρομή της αλλοτρίωσης μέχρι να την υπερβούμε. Η εκμηδένιση του κόσμου αποτελεί σκοπό τόσο του κεφαλαίου, το οποίο αρνείται το περιεχόμενο της ανθρώπινης δραστηριότητας και την αντικαθιστά με τις μορφικά καθορισμένες επιταγές της αξίας, όσο και του κομμουνισμού, που καταργεί την πραγμασιδή ποιότητα του κόσμου, και επιτρέπει στα ελεύθερα άτομα να χρησιμοποιήσουν, να αναλώσουν και να διαλύσουν το ένα το άλλο μέσα στην ένωση. «Καθετί το κλειστό και στάσιμο εξαϋλώνεται, καθετί το ιερό βεβηλώνεται» – αυτή είναι η δύναμη του κεφαλαίου όπως την περιγράφουν οι Μαρξ και Ένγκελς στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Για τον Μαρξ και για τον Στίρνερ, αυτή η δύναμη διάλυσης «κάθε παγιωμένης, αποκρυσταλλωμένης σχέσης» δεν πρέπει να παραμείνει αποκλειστικά ίδιον της αστικής τάξης, αλλά να γίνει δική μου και δική σου επίσης. Αν απαλλοτριωθεί από τους ιδιοκτήτες της, αυτή η απο-αλλοτριωμένη κοινωνική δύναμη μπορεί να καταλύσει την υπάρχουσα

τάξη πραγμάτων. Για τον Μαρξ υπάρχει μόνο μία τάξη που είναι σε θέση να φέρει το παραπάνω έργο εις πέρας. «Η διάλυση αυτής της κοινωνίας», γράφει ο Μαρξ, «είναι το προλεταριάτο», και «αναγγέλλοντας τη διάλυση της προγενέστερης τάξης του κόσμου, το προλεταριάτο δεν κάνει τίποτε άλλο από το να εκφράζει το μυστικό της ίδιας του της υπάρξης, γιατί είναι η ντε φάκτο διάλυση της τάξης αυτής».²⁴

Ο Ντελέζ εγκωμιάζει τον Στίρνερ γιατί είναι «ο διαλεκτικός που αποκαλύπτει τον μηδενισμό ως την αλήθεια της διαλεκτικής». Για τον Ντελέζ, ο Στίρνερ αποδεικνύει ότι «το νόημα της ιστορίας και της διαλεκτικής δεν είναι η πραγμάτωση του λόγου, της ελευθερίας, του ανθρώπου ως είδους, αλλά ο μηδενισμός, και τίποτα άλλο εκτός από τον μηδενισμό».²⁵ Αν όμως η διαλεκτική κατανοηθεί πιο σωστά ως μια δομή σύστοιχη στη συστηματική λογική του κεφαλαίου (όπως τη σκιαγραφεί ο Μαρξ στα *Grundrisse* και το *Κεφάλαιο*) τότε αυτό που αποκαλύπτει ο Στίρνερ για τον Μαρξ είναι η μηδαμινότητα του κεφαλαίου, ο δικός του ιδιαίτερος μηδενισμός. Ο Στίρνερ περιγράφει τη μηδαμινότητα του Εγώ ως τη συνθήκη για τη δυνατότητα να μεταβληθεί το Εγώ σε μοναδικό. Από μαρξική σκοπιά όμως, αυτό μπορεί να διαβαστεί ως μια περιγραφή της μηδαμινότητας του κεφαλαίου και της αρνητικότητας του προλεταριάτου – μιας τάξης χωρίς ειδικές ιδιότητες, πλην της γενικής μορφής της εργασιακής δύναμης.

Για να κατανοήσουμε την αμφισημία αυτής της οπτικής μπορούμε να πάρουμε μια ιδέα από τη δομή της εγελιανής *Φαινομενολογίας του Πνεύματος* και του μαρ-

24. Καρλ Μαρξ, *Εισαγωγή στην Κριτική της Φιλοσοφίας του Δικαίου του Χέγκελ*, 1844.

25. Ζιλ Ντελέζ, *Ο Νίτσε και η Φιλοσοφία*, εκδόσεις Πλέθρον, 2002, σελ. 233.

ξικού Κεφαλαίου. Στη Φαινομενολογία του Χέγκελ η κίνηση του πνεύματος μπορεί να ιδωθεί από τη σκοπιά της υπόστασης ή του υποκειμένου, και το «εμείς» του κειμένου δεν είναι τίποτα άλλο από την αμοιβαία συγκρότηση των δύο παραπάνω. Στο Κεφάλαιο του Μαρξ, η δομή του καπιταλισμού μπορεί να ιδωθεί τόσο από τη σκοπιά του κεφαλαίου όσο και της εργασίας, και ο καπιταλισμός δεν είναι τίποτα διαφορετικό από την αμοιβαία συγκροτητική σχέση των δύο.²⁶ Για τον Στίρνερ, η κίνηση της άρνησης λαμβάνει χώρα ανάμεσα στον μοναδικό και τις ιδιότητές του, ή ανάμεσα στο Εγώ και το δικό του. Ο κομμουνισμός ή εγωισμός δεν έχει να κάνει με την προνομιακή μεταχείριση της μίας ή της άλλης στιγμής, αλλά με την κατάργηση του διαχωρισμού που υφίσταται αναμεταξύ τους μέσω του αρνητικού δυναμικού της μίας εκ των δύο. Το υποκείμενο του Χέγκελ αρνείται και πραγματώνει την υπόσταση, ο μοναδικός του Στίρνερ αρνείται και πραγματώνει την ιδιοκτησία, το προλεταριάτο του Μαρξ αρνείται και πραγματώνει το κεφάλαιο.²⁷

26. (σ.τ.μ.). Πρόκειται για προβληματική διατύπωση. Η «αμοιβαία συγκροτητική σχέση των δύο» είναι μια σχέση ασύμμετρη: ο ένας πόλος υπάγει τον άλλον. Το κεφάλαιο εξ ορισμού αρνείται ακατάπαυστα την ίδια του την άρνηση, η οποία εντός της σχέσης ενεργεί *in the mode of being denied*, για να δανειστούμε την οξυδερκή διατύπωση του Richard Gunn (*Against Historical Materialism*, 1992). Η σκοπιά του κεφαλαίου είναι η ιστορικά αληθής σκοπιά. Πρόκειται όμως για μια αλήθεια που μπορεί και πρέπει να καταστραφεί. Δεν υπάρχει μεταθεωρητική θεμελίωση της κομμουνιστικής κριτικής. Η συγκρότηση της αλήθειας της συνεπάγεται τη μετάβαση σε άλλο γένος: την ίδια την κομμουνιστική ρήξη – «το όπλο της κριτικής...» κ.λπ.

27. (σ.τ.μ.). Θεωρούμε ότι εδώ ο συγγραφέας αφήνεται να παρασυρθεί από τις μαγγανείες της διαλεκτικής. Μόνο υπό μια πολύ ειδική έννοια θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι στη διαδικασία αυτοκατάργησής του το

Ο Στίρνερ εκφράζει τη μοναδικότητα της μηδαμινότητάς μου, της ενικότητάς μου. Αυτή η μηδαμινότητα δεν πρέπει να εννοηθεί ως «κενότητα», αλλά ως αυτό από το οποίο, και στο οποίο, η δημιουργία δημιουργεί· όμως αυτό που δημιουργεί είναι η εργασία. Ο μοναδικός και το προλεταριάτο αποτελούν δημιουργικά μηδέν, που παράγουν σε συνθήκες αλλοτρίωσης, και αναζητούν τον τρόπο να ιδιοποιηθούν και να αναλώσουν ό,τι τα κατέχει και τα αναλώνει.

Ως τίποτα, υπάρχω ξέχωρα, υπάρχω στον ενικό αριθμό. Όμως ως προλετάριος, η μοναδική μου μηδαμινότητα συνασπίζεται με άλλους, που όπως εγώ, δεν έχουν τίποτα και θέλουν τα πάντα. Η μοναδικότητα του προλεταριάτου συνίσταται στο ότι αποτελεί την καθολική άρνηση της κοινωνίας. Όπως λέει ο Μαρξ, είναι η μόνη τάξη που μπορεί να διακηρύξει, ανυπότακτα και σε πλήρη συμφωνία με τον Στίρνερ, πως:

*δεν είμαι τίποτα και πρέπει να γίνω το παν.*²⁸

προλεταριάτο πραγματώνει το κεφάλαιο χωρίς να περιπέσουμε σε λογικές θεωρητικές διαιωνίσις του κεφαλαίου.

28. Καρλ Μαρξ, *Εισαγωγή στην Κριτική της Φιλοσοφίας του Δικαίου του Χέγκελ*, 1844.

FOR OURSELVES

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ
ΣΤΗΝ ΑΠΛΗΣΤΙΑ

*Θέσεις σχετικά με
την πρακτική αναγκαιότητα
του να απαιτείς τα πάντα*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΑΤΩ

ΘΑΝΑΤΟΓΡΑΦΙΑ 72: ΘΝΗΣΚΟΝΤΟΣ ΑΡΓΟΝΑΥΤΗ

*Μη με σκοτώσεις τάισέ με
Λεβινάς*

Εγώ
    πώς να μιλήσω εγώ για σένα
Εγώ
    που ακόμα η γλώσσα μου να σπάσει
    που ακόμα λέω χιόνι, αγάπη, ψωμί
Εγώ
    που ονομάζω σπίτι
    ό,τι εσύ θάνατο
Εγώ
    που ονομάζω χνώτο
    ό,τι εσύ θάνατο
Εγώ
    που ονομάζω γάλα
    ό,τι εσύ θάνατο

Εγώ
    πώς να μιλήσω εγώ για μένα
Εγώ
    που ενώ η γλώσσα μου έχει σπάσει
    ακόμα λέω χιόνι, αγάπη, ψωμί
Εγώ
    που ακόμα δίνω ονόματα στο θάνατο
    -σπίτι, χνώτο, γάλα-
    αντί να πω το θάνατο
    με τ' όνομά του
Εγώ_

Τηλέμαχος Δουφεξής-Αντωνόπουλος